

PİYASA SOSYALİZMİ VE VİETNAM

ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayça GÜNDÜZ

Eskişehir 2025

PİYASA SOSYALİZMİ VE VİETNAM ÖRNEĞİ

Ayça GÜNDÜZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hasan İSLATİNCE

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temmuz 2025

Eskişehir

ÖZET

PİYASA SOSYALİZMİ VE VİETNAM ÖRNEĞİ

Ayça GÜNDÜZ

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz 2025

Danışman: Prof. Dr. HASAN İSLATİNCE

Bu tez çalışması, sosyalizmin tarihsel gelişimin temel olarak piyasa sosyalizmi kuramını tarihsel ve teorik bir çerçevede incelemekte ve bu modelin Vietnam'daki özgün uygulamasını ele almayı amaçlamaktadır. Sosyalizmin temel ilkeleri olan eşitlik, kamu mülkiyeti ve sınıfsız toplum ideali, piyasa sosyalizminin tarihsel ve ideolojik dayanaklarını oluşturduğundan, bu çalışma piyasa sosyalizmini ekonomik bir model olarak değil, sosyalist düşüncenin evriminin bir aşaması olarak ele almaktadır. Sosyalist ilkeler ile piyasa mekanizmalarını bir arada barındıran piyasa sosyalizmi, 20. yüzyılda merkezi planlamanın sınırlarının belirginleşmesi ile alternatif bir model olarak önem kazanmıştır. Vietnam; 1986'da başlattığı Doi Moi reformlarıyla, devlet mülkiyeti ve sosyalist ideallerden vazgeçmeden piyasa araçlarını etkin bir şekilde kullanmayı hedefleyen hibrit bir sistem geliştirmiştir. Bu yönüyle Vietnam, klasik sosyalist modelinin ötesinde bir pratik sunmakta ve teorik alandaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırmaktadır. Vietnam'ın deneyimi, piyasa sosyalizminin başarı potansiyelleri kadar yapısal zorluklarını da ortaya koyarak modelin sürdürülebilirliğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, Piyasa Sosyalizmi, Vietnam, Ekonomik Reformlar, Doi Moi

ABSTRACT

MARKET SOCIALISM AND THE CASE OF VIETNAM

Ayça GÜNDÜZ

Department of Economics

Anadolu University, Graduate School of Educational Sciences, July 2025

Supervisor: Prof. Dr. HASAN İSLATİNCE

This thesis aims to examine the theory of market socialism within a historical and theoretical framework, based on the historical development of socialism, and to address the unique implementation of this model in Vietnam. Since the fundamental principles of socialism -equality, public ownership, and the ideal of a classless society- constitute the ideological and historical basis of market socialism, this study approaches market socialism not merely as an economic model, but as an evolutionary stage of socialist thought. Combining socialist principles with market mechanisms, market socialism gained importance in the 20th century as an alternative model in response to the limitations of centralized planning. In 1986, through its Doi Moi reforms, Vietnam developed a hybrid system that sought to effectively utilize market instruments without abandoning state ownership or socialist ideals. In this regard, Vietnam presents a practice that goes beyond the classical socialist model and adds a new dimension to theoretical discussions. Vietnam's experience reveals not only the success potential of market socialism but also its structural challenges, providing important insights into the sustainability of the model.

Keywords: Socialism, Market Socialism, Vietnam, Economic Reforms, Doi Moi

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında, değerli bilgi ve yönlendirmeleriyle bana rehberlik eden; akademik birikimi ve sabrıyla süreci verimli ve öğretici kılan, çok kıymetli danışmanım Prof. Dr. Hasan İslatince'ye en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca her adımda yanımda olan, sevgisini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen annem Sevda Gündüz'e; her daim güvenini, sevgisini hissettiğim, emeğiyle yolumu aydınlatan babam Necati Gündüz'e; varlığıyla bana güç veren kardeşim Bayram Gündüz'e yürekten teşekkür ederim. Bu zorlu süreçte moralimi yüksek tutmamı sağlayan sevgi ve anlayışınız, bu tezin tamamlanmasındaki en büyük dayanaklarım olmuştur.

Ayrıca, yolculuğum boyunca yanımda olan; varlıklarıyla bana hem dostluğu hem de dayanışmayı hissettiren değerli arkadaşlarım Merve Ercan ve Murat Can Çetin'e teşekkür ederim. Güler yüzünüz, desteğiniz ve varlığınız, bu süreci daha anlamlı ve katlanılır kıldı.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “Bilimsel İntihal Tespit Programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....
(İmza)

.....
Ayça GÜNDÜZ

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken ChatGPT üretken yapay zekâ programlarından destek aldığımı beyan ederim. Tezin hazırlığı aşamasında üretken yapay zekâ programlarından çeviri desteği aldım. Üretken yapay zekâ programlarından aldığım bilgilerin doğruluğunu kontrol ettiğimi bildiririm.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....
(İmza)

.....
Ayça GÜNDÜZ

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYALİZMİN TARİHSEL SÜRECİ

1.SOSYALİZMİN TANIMI VE TEMEL İLKELERİ	2
1.1 Sosyalizmin Tanımı	2
1.2 Temel İlkeler: Eşitlik, Kamu Mülkiyeti, Sınıfsız Toplum İdeali.....	3
2. SOSYALİZMİN TARİHSEL SÜRECİ	5
2.1 18. ve 19. yüzyılda Sosyalizm.....	7
2.2. Fransız, İngiliz ve Alman Sosyalist Hareketleri	10
2.3 Ekim Devrimi ve SSCB’de Sosyalizmin Gelişimi	17
2.4 Çin’de Sosyalizmin Gelişimi.....	22
2.5 Çin ve SSCB’de Piyasa Sosyalizmi: Başarılar, Başarısızlıklar ve Küresel Dersler.....	24
3. SOSYALİZMİN ÇEŞİTLERİ	25
3.1 Devlet Sosyalizmi.....	25
3.2 Demokratik Sosyalizm	27
3.3 Ütopik Sosyalizm	28
3.4 Bilimsel Sosyalizm	30
4. SOSYALİZMİN ELEŞTİRİLERİ VE GÜNCEL TARTIŞMALAR.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

PİYASA SOSYALİZMİ

1.Piyasa Sosyalizminin Tanımı	35
1.1 Kamu Mülkiyeti ile Piyasa Mekanizmasının Birleştirilmesi	38
2. Piyasa Sosyalizmi Türleri.....	40
2.1 Oskar Lange Modeli.....	40
2.2 Jaroslav Vanek Modeli	46
2.3 Lange Modeli ve Vanek Modeli Farkları ve Benzerlikleri	51
3. Lange ve Vanek Modellerini Eleştirenler ve Destekleyenler	54
3.1 Lange Modelini Eleştirenler ve Destekleyenler	54
3.1.1 Eleştiriler: Hayek, Mises ve Merkezi Planlama Karşıtları	55
3.1.2 Destekleyenler: Oskar Lange ve Devlet Planlamasını Savunanlar	57
3.2 Vanek Modelini Eleştirenler ve Destekleyenler	58
3.2.1 Eleştiriler: Proudhon, Liberal Ekonomistler ve Merkezi Planlama Savunucuları .	59
3.2.2 Destekleyenler: James Yunker ve Demokratik İşçi Kooperatiflerini Savunanlar ..	61
4. PİYASA SOSYALİZMİNİN FARKLI ÜLKELERDEKİ UYGULAMALARI.....	63
4.1 Doğu Avrupa Ülkeleri ve Yugoslavya Deneyimi	63
4.2 Küba: Piyasa Sosyalizmine Açılım mı?	67
4.3 Karşılaştırmalı Analiz: Farklılıklar ve Benzerlikler	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PİYASA SOSYALİZMİ: VIETNAM ÖRNEĞİ

1.SAVAŞ, BAĞIMSIZLIK VE SOSYALİST İNŞA (1945-1975)	71
1.1 Fransızlara Karşı Bağımsızlık Savaşı ve Dien Bien Phu Zaferi.....	73
1.2 Cenevre Anlaşması ve Vietnam'ın Bölünmesi	74
1.3 İkinci Beş Yıllık Plan.....	79
1.4 Çin-Vietnam Savaşı.....	80
1.5 Kuzey ve Güney Vietnam'da Farklılaşan Sosyalist Uygulamalar	82

1.5.1 Kuzey Vietnam: Sosyalist İnşa ve Kolektivizasyon	83
1.5.2 Güney Vietnam: Kapitalist Model ve ABD Desteği.....	87
1.6 Vietnam Savaşı'nın Sosyalizme Etkisi.....	92
1.7 Sosyalist İnşa Sürecinin Zorlukları ve Eleştiriler	94
2. SOVYET TİPİ SOSYALİZMDEN UZAKLAŞMA (1979 SONRASI)	96
2.1 Vietnam'ın Sovyet Tipi Modelden Uzaklaşması.....	97
2.2 Çin-Vietnam Savaşının Etkileri	98
2.3 Merkezi Planlama Modeli Sorunları	100
2.4 Sovyetler Birliği'ne Bağımlılığın Azalması	101
2.5 İç Politikada Değişimler ve Yeniden Değerlendirme	102
2.6 Ekonomik ve Sosyal Zorluklar.....	104
2.7 Uluslararası Baskılar ve Yeni Arayışlar	104
2.8 Doi Moi'ye Giden Yol	105
3. DOİ MOİ (1986 SONRASI)	106
3.1 Doi Moi'nin Arka Planı ve Gerekliliği	107
3.2 Reform Sürecinin Başlangıcı.....	108
3.3 Tarım Reformları.....	110
3.4 Sanayi ve Ticaret Reformları	111
3.5 Sosyal ve Kültürel Değişimler	113
3.6. Doi Moi'nin Ekonomik Sonuçları.....	114
3.7. Doi Moi'nin Küresel ve Bölgesel Bağlamı.....	115
3.8. Doi Moi'nin Eleştirileri ve Eksiklikleri	118
3.9 Doi Moi Sonrası Sosyal Adalet Politikaları.....	119
4. PİYASA SOSYALİZMİ VE ULUSLARARASI ENTEGRASYON (1990'LAR)	124
4.1 Ticaretin Serbestleşmesi ve WTO Üyeliği.....	125
4.2 Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çokuluslu Şirketler.....	129
4.3. Bölgesel İşbirliği: ASEAN ve Çin ile ilişkiler.....	134

4.4 Uluslararası Rekabetin Etkisi ve Adaptasyon Süreci	135
5. DEVLET TEŞEBBÜSLERİNİN ROLÜ VE ZORLUKLAR.....	138
5.1 Devletin Ekonomideki Ağırlığı ve Reform Çabaları.....	139
5.2 Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Etkinliği ve Sorunları.....	140
5.3 Özelleştirme Çabaları ve Karma Ekonomik Yapılar.....	142
6. SOSYAL VE EKONOMİK ZORLUKLAR.....	143
6.1 Gelir Dağılımındaki Eşitsizlikler	144
6.2 Kentsel ve Kırsal Dönüşüm Sorunları.....	145
6.3 Çevresel Sorunlar ve Sürdürülebilirlik.....	146
7. VIETNAM’DA SOSYALİST PİYASA MODELİNİN GELECEĞİ.....	147
7.1 Adil Bir Toplum Hedefi ve Uygulama Stratejileri	148
7.2 Ulusal Kimlik ve Küreselleşme Arasında Denge.....	149
7.3 Yeni Reform Gündemi ve Politikalar	150
SONUÇ	157
KAYNAKÇA.....	160

GİRİŞ

Sosyalizm, tarih boyunca ekonomik ve toplumsal eşitsizliklere karşı bir alternatif sistem arayışı olarak şekillenmiş; üretim araçlarının topluma ait olduğu, sınıfsız bir toplumu hedefleyen bir ideoloji ve uygulama alanı olarak kendini göstermiştir. Ancak 20. yüzyılda yaşanan başarısız sosyalist deneyimler, sosyalist ülkeleri piyasa mekanizmalarıyla uyumlu yeni modeller aramaya yöneltmiştir. Bu anlamda ortaya çıkan “piyasa sosyalizmi” modeli, sosyalist ilkeler ile piyasa dinamiklerinin bir arada işlediği melez yapılar sunmuştur. Özellikle Doğu Avrupa ve Asya’da uygulanan reform süreçleri, bu modelin çeşitli yorumlarına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, piyasa sosyalizmi kuramını teorik ve tarihsel açıdan inceleyerek, bu kuramın Vietnam’daki somut uygulamasını değerlendirmektir. Vietnam, 1986 yılında başlattığı Doi Moi reformları ile merkezi planlamadan kademeli olarak uzaklaşmış; devlet mülkiyetini sürdürerek piyasa araçlarını kullanmayı tercih etmiştir. Vietnam’ın bu benzersiz geçişi, onu Çin gibi diğer piyasa sosyalizmi uygulayıcılarından ayırmakta ve analize değer kılmaktadır. Bu nedenle Vietnam örneği, piyasa sosyalizminin başarı, sınır ve potansiyellerini anlamak için farklı yaklaşımların sınıandığı bir alan işlevi görmektedir. Ayrıca, Türkiye akademisinde Vietnam ekonomisi ve piyasa sosyalizmi konularında sınırlı sayıda çalışma bulunması, bu tezin literatüre katkı sağlama potansiyelini artırmaktadır.

Bu tez betimleyici ve karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsemektedir. Piyasa sosyalizmi kuramı; Oskar Lange, Jaroslav Vanek gibi düşünürlerin modelleri çerçevesinde ele alınmış; ardından bu modellerin Vietnam’daki karşılığı, reform politikaları ve uygulama sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Vietnam örneği analiz edilirken hem tarihsel belgeler hem de güncel iktisadi verilerden, raporlardan ve akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Aynı zamanda Çin ve Sovyetler Birliği gibi diğer sosyalist örneklerle karşılaştırılmalı analizler yapılmıştır.

Tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyalizmin tanımı, temel ilkeleri ve tarihsel gelişimi ele alınmıştır. İkinci bölümde piyasa sosyalizmi kuramı, türleri ve eleştirileri analiz edilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Vietnam örneği üzerinden piyasa sosyalizminin pratikteki uygulandışı, yaşanan sosyal ve ekonomik zorluklar ve geleceğe dair öngörüler değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYALİZMİN TARİHSEL SÜRECİ

1. SOSYALİZMİN TANIMI VE TEMEL İLKELERİ

1.1 Sosyalizmin Tanımı

Sosyalizm, hem ekonomik bir doktrin olarak hem de bir ideoloji olarak tanımlanması zor bir kavramdır. Zira çağlar boyunca farklı kural ve uygulamalar “sosyalizm” olarak adlandırılmakta ya da en azından sosyalist oldukları iddiasını taşımaktadır. “Toplumculuk”, “komünistlik”, “sosyalizm” ve benzeri kavramlar ifade etmek istedikleri şeyin ne olduğu, uygulamadaki farklılıklar ile anlaşılabilir (Adaçay & İslatince, 2008).

Temel inançları ortak olan sosyalizm, genel olarak kapitalizme bir alternatif olarak ve onun iyileştirilmiş hâli olarak görülür. Kapitalizm, bireylerin özel mülkiyetiyle ilişkilendirilirken; sosyalizm, kamu mülkiyeti ve toplumsal eşitlik gibi kavramlara odaklanır. Kapitalist sistemde toplum, mal ve hizmetleri ortak bir şekilde üretir; ancak bu üretimin sağladığı zenginlik, özel mülkiyete aittir. Çocuk işçiliği, tehlikeli çalışma koşulları ve yetersiz beslenme gibi sorunlar, kapitalist düzenin sosyal eşitsizliklerini gözler önüne sermiştir (Sears, 2020).

Sosyalizm, kapitalizmin yarattığı bu eşitsizlikleri düzeltmeyi ve toplumsal refahı artırmayı hedefleyen bir sistemdir. Sosyalistlere göre, toplumun birlikte ürettiği mal ve hizmetler, bireysel kazanç için değil; toplumsal kazanç için üretilmeli ve temel hizmetlerin devlet eliyle yönetilmesi gerekir. Bu bakış açısına göre devlet, toplumsal eşitlik ve adaletin sağlanmasında bir araç hâline gelir (Sears, 2020).

Sosyalist düşünce, bireylerin kişisel mülkiyet hakkını tamamen reddetmez. Örneğin, dış fırçası gibi kişisel kullanım eşyalarının özel mülkiyette olması kabul edilir. Ancak üretim araçlarının, toprakların ve büyük ölçekli mal ve hizmetlerin kamuya ait olması gerektiği vurgulanır. Bu ilke, kişisel çıkarların toplum çıkarları üzerindeki etkisini sınırlamayı amaçlar. Fakat tarih boyunca bu anlayışı uç noktalara taşıyan örnekler de olmuştur. Örneğin, 1970’lerde Pol Pot liderliğindeki Kamboçya, özel mülkiyeti tamamen ortadan kaldırmaya yönelik katı politikalar uygulamıştır (Sears, 2020).

Sosyalizm, “retim araçlarının mülkiyetini topluma geçirerek bireylerin toplumun üretim olanaklarından eşit Şekilde yararlanmasını; üretim topluma hizmet amacıyla planlanmasını ve sınıfsız bir toplumda kişisel özgürlüğün gerçekleşmesini öngören bir düşünce akımı” olarak tanımlanabilir (Adaçay & İslatince, 2008). Bu bağlamda sosyalizm, üretim ve bölüşüm süreçlerinin toplumsal ihtiyaçlara göre planlandığı, kamu mülkiyetine dayalı bir ekonomik düzen öngörür.

Sosyalizmin farklı yorumları ve uygulamaları, çeşitli sorunları da beraberinde getirir. Örneğin, retim araçlarının kamu mülkiyetinde olması durumunda devletin üretim ve tüketim süreçlerini nasıl düzenleyeceği, fiyatların neye göre belirleneceği ve ekonomik sınırların nasıl tanımlanacağı gibi konular, sosyalizmin tartışmalarında odak noktalarını oluşturmuştur. Bu nedenle, herkesin üzerinde uzlaabileceği evrensel bir sosyalizm tanımını yapmak zordur (Adaçay & İslatince, 2008).

Sonuç olarak, sosyalizm; üretim araçlarının topluma ait olduğu, sınıfsız bir toplumu hedefleyen ve bireylerin eşitliği ile toplumsal refahı önceliklendiren bir sistemdir. Ancak uygulamadaki farklılıklar ve tarihsel deneyimler, sosyalizmin tek bir tanım veya modele indirgenemediğini gösterir.

1.2 Temel İlkeler: Eşitlik, Kamu Mülkiyeti, Sınıfsız Toplum İdeali

Sosyalizm, bireylerin ekonomik ve toplumsal olarak eşitliğini sağlamak; üretim araçlarını kamuya ait kılma ve sınıfsız bir toplum yaratma hedefleriyle biçimlenmiş bir düşünce sistemidir. Bu ilkeler, sosyalist ideolojinin temel direklerini oluşturur ve farklı dönemlerde çeşitli yorumlarla uygulanma alanı bulmuştur.

Sosyalizmin temelinde, bireyler arasındaki eşitsizliklerin azaltılması ve toplumsal adaletin sağlanması fikri yatar. Sosyalistler, ekonomik kaynakların ve fırsatların bireyler arasında eşit bir Şekilde dağıtılması gerektiğine inanır. Bu anlamda eşitlik, sadece ekonomik anlamda değil; sosyalist ve politik alanlarda da önem taşır (Sears, 2020).

Eşitlik ilkesi, yalnızca gelir ve servet dağılımında adaleti değil; aynı zamanda fırsat eşitliğini de içerir. Sosyalist düşünceye göre, eşitlik; bireylerin doğuştan sahip oldukları veya toplumsal koşullar sebebiyle kazandıkları avantajlardan bağımsız olarak, herkesin aynı haklara ve fırsatlara sahip olduğu bir düzeni ifade eder (Beresford, 1988).

Eşitlik ilkesi kökleri, kapitalist sistemin yarattığı aşırı eşitsizliklere tepki olarak doğmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan gelir uçurumları, sosyalistlerin

bu ilkeyi vurgulamasına neden olmuştur. Marx ve Engels, *Komünist Manifesto* eserinde, eşitlik ideallerinin ancak üretim araçlarının özel mülkiyetten çıkarılmasıyla gerçekleşebileceğini savunmuşlardır (Marx & Engels, 1848/1978).

Modern sosyalist yaklaşımlar ise eşitliği sadece ekonomik bir mesele olarak değil, toplumsal bir gereklilik olarak ele alır. Eğitim, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik gibi temel hizmetlerin eşit şekilde sunulması, sosyalizmin eşitlik anlayışının pratik yansımalarından biridir (Ngo & Tarko, 2020).

Sosyalizmin diğer temel ilkesi, üretim araçlarının kamu mülkiyetine geçirilmesidir. Bu ilkeye göre, doğal kaynaklar, fabrikalar, toprak gibi üretimde kullanılan araçlar toplumun ortak malı olarak kabul edilir ve özel mülkiyetten ziyade kolektif kontrol altında tutulur (Marx & Engels, 1848/1978). Bu yaklaşım, ekonomik kaynakların daha adil bir şekilde yönetilmesini ve toplumun tüm üyelerinin refahına hizmet etmesini sağlar.

Sosyalist düşünceye göre, bireylerin kişisel çıkarları yerine toplumun genel iyiliğini hedefleyen bir ekonomik sistem, daha sürdürülebilir ve adil bir yapı oluşturur (Sears, 2020). Kamu mülkiyeti, aynı zamanda kaynakların etkin kullanımını sağlamayı ve toplumsal zenginliği artırmayı hedefler.

Sosyalist sistemlerde kamu mülkiyeti, yalnızca ekonomik adaleti sağlamayı değil, aynı zamanda kaynakların sürdürülebilir kullanımını da hedefler. Özellikle çevresel kaynakların korunması ve ekonomik üretimin çevre dostu bir şekilde düzenlenmesi, sosyalizmin modern yorumlarında önem kazanmıştır (Vasavakul, 1994).

Sosyalizmin nihai hedeflerinden bir diğeri de sınıfsız bir toplum yaratmaktır. Marx'a göre, sınıf ayrımları toplumdaki temel çatışmaların kaynağıdır ve bu ayrımların ortadan kaldırılması, toplumsal barışı sağlayabilir (Marx & Engels, 1848/1978). Sınıfsız toplum, bireyler arasında sosyal, ekonomik ve politik eşitliği sağlar. Bu anlamda, sosyalizm, bireylerin sınıfsal kökenlerine bakılmaksızın eşit fırsatlara sahip olabileceği bir düzen öngörür.

Sınıfsız bir toplum idealine ulaşmak için sosyalistler, üretim araçlarının kolektif kontrolünü savunur. Bu kontrol, sınıf temelli sömürü ilişkilerini sona erdirerek, toplumun tüm bireylerinin ortak refahını artırmayı hedefler. Bu hedef, yalnızca ekonomik yapının

değişmesiyle değil, aynı zamanda toplumsal bilincin dönüşümüyle de mümkündür (Adaçay & İslatince, 2008).

Eşitlik, kamu mülkiyeti ve sınıfsız toplum ideali; kapitalist sistemin yarattığı ekonomik ve sosyal eşitsizliklere alternatif bir çözüm sunar. Sosyalist sistemin başarısı, bu ilkelerin ne ölçüde hayata geçirildiğine ve toplumsal refaha hizmet ettiğine bağlıdır.

2. SOSYALİZMİN TARİHSEL SÜRECİ

Gelirin yaratılması ve bölüşülmesi, mülkiyet hakları ve benzer konular yalnızca 18. yüzyıl veya 19. yüzyıla ait ve sanayi toplumunda ortaya çıkan sorunlar değildir. Platon, Thomas More (1478-1535) ve Thomas Campanelle (1568 -1638) gibi düşünürler, sanayileşme öncesinde de sosyalizm benzeri düşüncelere sahipti. Ancak bu düşüncelerin ortaya çıkışındaki toplumsal dinamikler, sorunların algılanması ve çözüm önerileri; söz konusu yıllardaki anlayış, dinamik ve çözümlerden tamamen farklıdır (Adaçay & İslatince, 2008).

Platon, üniversite düzeyindeki ilk kurumlardan biri olan Akademi'nin kurucusudur ve felsefe ile bilim tarihindeki pek çok tartışmanın temelini atmıştır. Antik Yunan'da Platon, içinde bulunduğu topluma alternatif bir hayali devlet ve toplumsal yapı önerisinde bulunmuş; hayal ettiği bu toplumda mülkiyetin ortak olması gerektiğini savunmuştur (Adaçay & İslatince, 2008). Hocası olan Sokrates ve öğrencisi olan Aristoteles ile bugün bile tartışılmaya devam eden birçok düşünceye katkıları olmuştur. Platon, hayal ettiği ideal toplumda askerler ve filozoflardan oluşan sınıfın mülk sahibi olmasına karşı çıkmış; bu sınıfın toplumun daha önemli sorunlarına öncelik verebilmesi ve çıkar çatışması olmaması için toplumda mülkiyet hakkının ortak olması gerektiğini savunmuştur (Adaçay & İslatince, 2008).

18. ve 19. yüzyıl öncesi sosyalist düşünce benzeri diğer yaklaşım Thomas More'dan gelmiştir. Thomas More, 1458-1535 yılları arasında yaşamıştır. O dönem Tudor hanesi yönetimindeki İngiltere'de Rönesans geliyor ve reform hareketleri görülmüyordu. Tudor dönemi siyasi çatışma ve yağmacılık dönemiydi. Kral VIII. Henry, hükümdarlığı sırasında Katolik manastırları destekçilerine dağıtmıştır. Bir kısmı kralın himayesine girmiş ve iş, toprak ve emekli maaşı ya da yıllık maaş alabilmek iş için birbirleriyle yarışmıştır. (Sears, 2020).

More, ünlü eseri *Ütopya*'yı 1515 yılında yazmaya başlamıştır. Kitabında mevcut toplumsal düzene isyan etmiştir ve özel mülkiyetin olmadığı, daha adil bir toplum hayalini düşlemiştir. More'a göre ayrımın yapılmadığı hayali ada devletinde; mülkiyet ortak olacaktır; üretime herkes katılacak ve lüks mallar üretilmeyecektir. Üretimin amacı, hayali devletin ihtiyaçlarını karşılamak olacaktır. More, üretim ve bölüşümün merkezi bir irade tarafından yapılması gerektiğini belirtmiştir (Adaçay & İslatince, 2008).

More'un *Ütopya* adlı eseri iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, ada ülkesi Ütopya gibi yeni keşfedilen topraklardan kısa süre önce dönmüş hayali bir gezgin ile arasında geçen diyalogu anlatır. Bu gezginin, gittiği hayali ülkeler ile ilgili anlatıları ile gerçek Avrupa ülkelerini karşılaştırmıştır. More, özellikle zenginlerin "açgözlü olması" ve "eli sıklığı" ile fakirleri topluma karşı suç işlemeye iten "açlığın insanlara yaptırdıklarından" bahseder (Sears, 2020).

Şehirleşme ve sanayileşme konularında da kendisiyle benzer endişeleri taşıyan reformcular gibi, More da kusursuz toplum için tarıma dayalı topluluğu önermiştir. Buradaki amacı, zenginliğin getirdiği tembelliği ve fakirliğin sebep olduğu aşırı çalışmayı ortadan kaldıran elit bir toplumdur. Ütopya Adası'nda herkes faydalı işler yapar ve herkes dinlenir. Tüm insanlar çiftliklerde ve şehirlerde çalıştığı için tamamı hem tarım hem de ticari alanlarda beceri kazanır. Hiçbir iş üstün görülmez, karşılığında para kazanılmaz. Her aile, ürettiklerini halk pazarlarına götürerek ihtiyaçlarını karşılar (Sears, 2020).

Sosyalizm kelimesi sosyal reform diline girdiğinde, More'un *Ütopya*'yı yazmasının üzerinden üç yüzyıldan fazla zaman geçmiştir. Sosyalistler, More'un yazdığı birçok şeye gıpta ile yaklaşmıştır. Bunlar; özel mülkiyetin kaldırılması, evrensel çalışma zorunluluğu, toplumsal zenginlikten eşit pay, kanun önünde eşitlik, devlet yönetimi ve üretim kontrolüdür (Sears, 2020).

Diğer bir düşünür Thomas Campanelle de aynı More gibi, toplumsal sorunların kaynağının özel mülkiyet olduğunu ve çözümün mülkiyet ortaklığı olduğunu savunmuştur. More'dan farklı olarak, kadın ve çocukların da ortak olduğu bir mülkiyet ve zenginlik paylaşımını savunur (Adaçay & İslatince, 2008).

Avrupa'da sosyalist fikirlerin yayılması "ütopyacı" düşünürlerin çabaları sonucunda gerçekleşmiştir. Sosyalist akımların teorik düşünceden çıkıp, pratik olarak hayatlara girmesi, 1870'lerdeki Sanayi Devrimi sonrasında gözlemlenmiştir. Yaygınlaşan sanayi, işçinin yerine makinenin ikamesi, işçi ücretlerinde yaşanan düşüş, işçilerin asgari

yaşama seviyesinin altında yaşamaya çalışması beraberinde bir sefalet getirmiştir. İşçi sınıfının karşısında Klasik ekol *laissez-faire, laissez-passer* (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ilkesini savunmuştur (Adaçay & İslatince, 2008). Bu ilkeye göre üretim faktörlerinin bir kesimden diğerine serbestçe geçebilmesi gerekmekte ve bu geçişi sağlayan en önemli etken fiyattır. Devlet, ekonomik hayata müdahale etmemelidir. Böylece felsefenin toplumdaki dayanağı olan sermayenin sahibi sanayici kesim hızla zenginleşmiştir. Burjuva olarak adlandırılan bu sınıf, bütün sosyalist düşünürlerin temel hedef tahtası olmuştur (Adaçay & İslatince, 2008).

Kapitalist sistemin yaşamın tüm alanlarında yayılması ve ortaya çıkan sömürü ile yoksulluk, kapitalist üretimin yararına ilişkin önyargıları körüklemiştir. Düşük ücretler, kötü yaşam koşulları, güvensiz iş ortamı, açlık, sefalet ve suç oranlarında yaşanan artış, toplumların bir parçası olmuştur. Eleştiriler, özellikle kapitalist sistemin kurumlarına karşı yapılmış ve kısmi tepkiler dışında, liberal öğretiyi ve onun ideolojisine tepki haline gelmiştir (Adaçay & İslatince, 2008). Liberalizm ve kapitalizme karşı olan tepkiler içinde bütünlüğü olan yalnızca sosyalizm olmuştur. Başlarda iktisat teorisi bakımından güçsüz olan sosyalist düşünce, Marx ile tutarlı bir teori haline gelmiş ve yeterliliğe erişmiştir (Adaçay & İslatince, 2008).

Sosyalizme yönelik yapılan tanımlarda, üretim mallarının mülkiyetinin kime ait olacağı konusunda yoğunlaşmıştır. Marx'a göre sosyalizm, "üretim, dağıtım ve değişim" araçlarının millileştirilmesidir. Birçok bilimsel sosyalist bu görüşü izlemiş ve sosyalizmi, "temel üretim araçlarının esas olarak sosyal mülkiyetini ifade eden sistem" şeklinde tanımlamıştır (Adaçay & İslatince, 2008).

Ekonomik buhranlar ve konjonktürel dalgalanmalar, liberal sistemin geçerliliği hakkında kuşkular uyandırmıştır. Bu durum, sosyalist fikirleri yayılmasına önemli ölçüde destek olmuştur. Marksist fikirlerin gelişmesiyle birlikte Avrupa'da işçi örgütleri kurulmaya başlanmış ve bu örgütler, sosyal güvenlik haklarını korumak amacıyla siyasal alanda baskı grupları olarak faaliyet göstermiştir. Bu hareketler, Bolşevik ihtilali ile daha güçlü bir ideolojik zemine oturmuştur. Sosyalizm, Rusya'da devlet doktrini olarak kabul edilmesiyle birlikte dünyaya yavaşça yayılmıştır (Adaçay & İslatince, 2008).

2.1 18. ve 19. yüzyılda Sosyalizm

Modern sosyalizmin kökenleri, 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi'nin fabrikalarına ve yoksul kesimine uzanır. İmalatçılar, makineleri çeşitli şekillerde

kullanarak bir kişinin yapabileceği üretimin artmasını sağladı. Bir kısım insan bunu gelişimin göstergesi olarak gördü, makinelere ve onun getirdiklerine sıcak bakıyordu. Diğer bir kısım ise yeni oluşan yoksul şehir yaşamını ve çalışma koşullarını beğenmiyordu. Bu kişiler, üretimdeki artışın sonucunda paylaşımın nasıl daha eşit yapılacağı hakkında düşünmeye başladı.

1750-1800 yılları arasında Batı Avrupa’da ciddi bir nüfus artışı yaşandı. Birçok ülkenin nüfusu iki katına çıktı. Bazı ülkelerde bu durum 19. yüzyıla kadar devam etti. Bu ani artışın altında bazı sebepler vardı. Tıpta yaşanan gelişmeler ve sağlık koşullarının iyileşmesi, bulaşıcı ve salgın hastalıkların zararını azaltmıştı. Yeni gıdaların, özellikle patatesin yaygınlaşmasıyla yoksullar daha iyi beslenmeye başladı. Artan kamusal düzen ve azalan iç savaşlarla beraber hayat daha güvenli oldu. Sonuç olarak ölüm oranlarında azalma yaşandı, nüfus arttı (Sears, 2020).

Sanayi Devrimi’nden önce bir tarım devrimi yaşandı. 18. yüzyıl boyunca toprak sahipleri, bitki bilimciler ve üreticiler; çiftlik yönetimi ve ürün yetiştiriciliğinin nasıl daha verimli olabileceğini tartışıyorlardı. Bilim insanları, hayvan terbiyesi, toprak idaresi ve ürün yetiştiriciliği üzerine araştırmalar yaptı. Şehirler ve sanayiler giderek büyürken, tarımda kullanılacak para miktarı artıyordu. Kârlar yükseldikçe toprak sahipleri daha fazla kazanmak için daha fazla çalışıyor ve deneyim kazanıyordu. Bütün bu durum tarımsal bir devrimin yolunu açtı.

1701’de Jethro Tull tohum ekme makinesini geliştirdi; 1730’da Lord Townshend şalgam, arpa, yonca ve buğday ürünlerinin rotasyonunu içeren Norfolk dörtlü sisteminin benimsenmesini teşvik etti. 1737’de Linnaeus, bir bitki sınıflandırma sistemi geliştirdi; 1754’te Charles Bonnet çeşitli ürünlerin besin değeri ile ilgili çalışmasını yayınladı. 1804’te Fransız bilim insanı Sussure bitkilerin nasıl büyüdüğünü açıkladı. Tüm bu yenilikler ile toprak sahipleri, tarlalarını çevirmediği taktirde verimli sonuç alamayacaklarını düşündüler. Ufak ve kolay çalışan birimler oluşturmak için açık tarlaların çevresini çitler veya duvarlarla çevrelediler.

Toprak çevreleme hareketi, 1759-1801 yılları arasında parlamentoda yasalaştı ve böylece ortak otlak alanları da çevrildi. Tarım devrimi sürecince toplamda üç milyon hektar toprak çevrildi. Çoğu kiracı geçim kaynağını yitirdi ve şehirlere göç etmek zorunda bırakıldı (Milliyet Doğan Gazetecilik, 1999, s. 294-295).

Tarım Devrimi, üretim tekniklerinin modernleşmesi ve verimliliğin artmasıyla tarımsal üretimde bir dönüşüm başlatmıştır. Ancak bu dönüşüm, küçük çiftçilerin topraklarını kaybetmesine ve büyük toprak sahiplerinin güçlenmesine sebep olmuştur. Bu devrim ile kırsalda iş gücüne olan talebin azalması, geniş çaplı bir nüfusun şehirlere göç etmesine neden olmuştur. Bu süreç, sanayileşme ile birleşerek şehirlerde yoğun bir işçi sınıfı yaratmıştır. İşçi sınıfının kötü çalışma koşulları, düşük ücretler ve yaşam koşullarının kötü olması; sosyalist hareketlerin temel dayanak noktası olmuştur.

Tarım Devriminin yol açtığı ekonomik ve sosyal değişimler, erken sosyalist düşüncelerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Toplumdaki eşitsizliklere karşı çözüm arayışı, Thomas More, Charles Fourier ve Robert Owen gibi öncüler tarafından dile getirilen Ütopyacı Sosyalist fikirlerin temelini oluşturmuştur.

Tarım Devrimi sonrası İngiliz halkının büyük bir kısmı şehirlerde yaşıyordu ve büyük fabrika veya mağazalarda, ofislerde, demiryollarında ve sanayi şehirlerindeki insanlara hizmet etmek üzere tasarlanmış diğer işlerde çalışıyordu. Dünyanın önünde yer almak için İngiliz mucitler, eğirme ve dokuma gibi elle yapılan geleneksel işleri daha hızlı yapabilen yeni devrimci makineler icat ediyordu. Makineler demir ve çelik yapımında kullanıldı. Buhar makineleri ve demir işlerinin ihtiyacı olan kömür için madenler kazıldı. 19. yüzyılın ortalarına kadar İngiliz kanal ve demiryolu sistemi, bütün büyük sanayi şehirlerine bağlandı. Fabrika ve maden sahipleri büyük kazançlar elde etti, bu kazançların bir kısmını yeni makineler için kullandı ve yeni iş olanakları yarattı. Yatırımcılar küçük miktardaki paralarını bankalarda biriktirdi ve bankalar da sanayicilere büyük miktarlarda borçlar verdi. Paranın ofis, fabrika ve ev yapımına aktarılması ile kapitalist sistem gelişti. Çoğu işçi için fabrika ve madenlerde yaşam zor ve tehlikeliydi. Erkek, kadın ve çocuklar düşük ücretlerle günde en az 13 saat çalışıyordu. Yeni güvenlik yasaları çıkmadan önce kullanılan emniyetsiz makineler sebebiyle birçok işçi öldü ya da yaralandı. Hızlı ve plansız büyüyen şehirlerin bazı kısımlarında kanalizasyon ve temiz su yoktu. Pis suyun neden olduğu kolera gibi hastalıklar yaygınlaştı ve binlerce insanın ölümüne sebep oldu. Zamanla, çalışma saatlerini indiren ve çocukların çalışmalarını yasaklayan kanunlar çıkartıldı. Başlangıçta yasak olan sendikalar ise işçi ücretleri ve çalışma koşullarının iyileşmesine yönelik kampanyalar düzenledi (Milliyet Doğan Gazetecilik, 1999, s. 340-341).

İngiltere, Sanayi Devrimi'nin gerçekleştiği ilk ülkeydi ve 19. yüzyılın ortalarına kadar bütün ülkelerden ileride oldu. 19. yüzyılın son 30 yılında Almanya ve ABD, kendi sanayi devrimlerini gerçekleştirdiler. 20. yüzyılın başında Sovyetler Birliği ve Japonya sanayileşti (Temel Britannica, 1990).

Sanayi Devrimi, sosyalizmin temel argümanlarını şekillendiren tarihsel bir dönüm noktasıdır. Kapitalist üretim biçiminin yarattığı sorunlara karşı sosyalist düşünceler, bu dönemde hem teorik hem de pratik düzeyde gelişmiştir. Sosyalizmin savunduğu eşitlik, adalet ve kolektif üretim gibi prensipler; Sanayi Devrimi'nin neden olduğu eşitsizliklere bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır.

Avrupa'da ortaya çıkan sosyalist akımların içindeki insanlar, 1864'te Londra'da düzenledikleri bir toplantı ile Uluslararası Emekçiler Birliği'ni yani I. Enternasyonal'i kurdular. I. Enternasyonal'den sonra sosyalist akımlar tüm Avrupa'da giderek yaygınlaştı ve Avrupa işçi hareketleriyle birleşerek önemli bir siyasi güç haline geldi (Temel Britannica, 1990).

1869'da Marx'ın izleyicileri, Almaya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni kurdular. 1877'de Almanya'da 500 bin oy alan sosyalistler, parlamentoya temsilcilerini soktu (Temel Britannica, 1990).

Farklı sosyalist akımların varlığına karşı, 19.yüzyılın sonları İngiltere dışında kalan ülkelerde Marx'ın çizgisini izleyen sosyal demokrat partiler hızla yayılmıştır. Danimarka'da 1870'te, Belçika'da 1885'te, Norveç'te 1887'de, Avusturya'da 1888'de, İsveç'te 1889'da ve Hollanda'da 1894'te sosyal devlet ya da işçi partisi adıyla Marksist partiler kuruldu ve siyasal yaşamda önem kazandı. İtalya'da 1892'de kurulan Sosyalist Parti, 1914'te Avrupa'nın en güçlü partisi konumundaydı.

I.Enternasyonal'in kurulmasıyla güçlenen sosyalist hareket, her ülkenin farklı toplumsal ve siyasal koşulları sebebiyle tek merkezden yönetilemez bir duruma geldi ve I. Enternasyonal 1876'da dağıldı. Sosyalist partilerin çoğu kendi ülkelerinde parlamentoya temsilci sokarak ülkenin siyasal yaşamına daha fazla girdikçe, Marx'ın devrimci çizgisini yavaşça terk ettiler (Temel Britannica, 1990).

2.2. Fransız, İngiliz ve Alman Sosyalist Hareketleri

İngiliz Tarım ve Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak, İngiltere'de işçi sınıfının kötüleşen yaşam koşulları, sosyalist düşüncenin doğuşunu ve yayılmasını hızlandırdı.19.

yüzyılda yoksulluğa ve sefaletle kapitalist sistemin işleyiş kurallarının neden olduğunu ileri süren bazı düşünürler, toplumun farklı bir şekilde örgütlenmesi gerektiğini savundular. Fransa’da Claude de Saint-Simon ve Charles Fourier, İngiltere’de ise Robert Owen çağdaş sosyalizmin kurucularındandır. Düşünceleri, daha sonra “bilimsel sosyalizm” ya da Marksizm’e kaynaklık etmiştir. Bu düşünürler, daha eşitlikçi ve adil olan, insanların kendilerini geliştirerek yeteneklerini en iyi şekilde kullanabileceklerine inandıkları toplumu ayrıntıları ile tasarlamışlardır.

1864 yılında Londra’da Uluslararası İşçi Derneği, bilinen adıyla I. Enternasyonal, sosyalist hareketlerin uluslararası ölçekte örgütlenmesini sağlamıştır. I. Enternasyonal, işçi sınıfına ve sınıf çatışmasına dayanan, sosyalist ve komünist çizgideki siyasi partilerin ve sendikaların oluşturduğu, ilk uluslararası sosyalist örgüttür. 1864 yılında, Londra’da Saint Martin Salonu’nda gerçekleştirilen toplantı ile kurulmuştur. Temel amacı, ülke sınırları ile ayrılmış, ortak çıkara sahip işçi sınıfının karşı karşıya kaldığı sorunların tartışıldığı bir alan olarak, farklı ülkelerden sosyalist hareketler arasındaki bağlantıyı sağlamaktı. Bu amaç doğrultusunda; “uluslararası işçi dayanışması”, “grev”, “siyasal eylem” gibi başlıklar, farklı tarihlerde düzenlenen kongrelerde ele alındı (Temel Britannica, 1990).

İlk kongre, 1866 yılında Cenevre’de düzenlenmiştir. Başlangıçta İngiliz sendikacıları, anarşist ve sosyalist Fransızlar ile cumhuriyetçi İtalyanlar gibi farklı kesimleri barındırıyordu. Ancak, Marksistler ve anarşistler arasında geçen şiddetli tartışmalar sonrası Mihail Aleksandroviç Bakunin ve anti- otoriter çevreler, 1872 yılında yapılan Lahey Kongresinde Enternasyonal’den ihraç edildiler ve yönetim merkezi New York’a taşındı. Ayrılan anarşistler, 1872 yılında St. Imier Kongresinde Anarşist Enternasyonal’i kurdu.

I. Enternasyonal, Marx ve Engels’in de etkisiyle sosyalist fikirler geniş kesimlere yayıldı. Ancak işçi sınıfının içinde farklı grupların olması rekabete sebep oldu ve 1876’da dağıldı.

1884 yılında Fabian Derneği’nin kuruldu. Bu derneğin kurulması, İngiliz sosyalizminin şekillenmesinde önemli bir rol oynadı. Fabian Derneği, devrimci yöntemler yerine reformist yollardan demokratik sosyalizmin ilkelerini ilerletmeyi amaçlayan Britanyalı sosyalist bir harekettir. 19. yüzyılın sonlarından I. Dünya Savaşı öncesine kadar süren dönemdeki çığır açan çalışmaları ile tanınır. Birleşik Krallık İşçi

Partisi'nin temellerinin büyük bir kısmını oluşturan dernek, başta Hindistan olmak üzere Britanya'nın sömürgeliğin sona erme döneminde bağımsızlığına kavuşan devletlerin politikalarını etkilemiştir (Temel Britannica, 1990). Bir düşünce kuruluşu olarak faaliyet göstermeye devam eden dernek, Birleşik Krallık İşçi Partisi ile bağlantılı 15 sosyalist topluluktan biridir.

Fabian Derneği'nin etkisiyle 1900 yılında İşçi Partisi kurulmuştur. İşçi Partisi, İngiliz sosyalist hareketinin siyasi alandaki en önemli temsilcisi olmuş ve 20. yüzyıl boyunca işçi sınıfının haklarını savunmuştur.

Fransa'da üretimin başlangıcı 18. yüzyılın ortasına gelmektedir. Yani kronolojik açıdan baktığımızda, Fransa'daki sanayileşme süreci İngiltere'nin gerisinde değildir. İngiltere'den farklı olarak Fransa'daki sanayileşmeye sonucu nüfus artışı ya da şehirleşme gerçekleşmemiştir. Fransa'da işçi sınıfının büyük bir kısmını zanaatkârlar oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak, o dönemde Fransa'daki işçi hareketliliklerinin büyük bir kısmı zanaatkâr eylemler oluşturur. Fransa da İngiltere gibi iş örgütlenmelerini engellemek için bazı önlemler almıştır (Uslu, 2015).

“Laissez-faire” doktrini ve ayrıcalıklı şirketlere karşı düşmanlık ile yönetilen Ulusal Meclis, ekonomik yaşamı engel olmadan bireye girişim ve rekabete açmaya çalıştı. Tüm vatandaşların ticarete girme ve uygun gördükleri şekilde yönetme hakkını ilan etmenin yanı sıra Ulusal Meclis, iç tarifeleri kaldırdı ve ticaret tekellerini tüzük haline getirerek tüccar ve zanaatkâr loncalarını ortadan kaldırdı. İşçilerin ekonomik alanda birey olarak pazarlık yapmaları gerektiğini söyleyen Meclis, 14 Haziran 1791 tarihli Le Chapelier Yasası ile işçi dernekleri ve grevlerini yasakladı (Britannica, Erişim tarihi: 5 Ocak 2025).

Bu düzenleme ile devrim öncesi dönemden kalan loncalar neredeyse yok oldu. 1800'lü yıllara gelindiğinde sadece 40 kadar loncanın varlığını koruyabildiği görülüyor. 1800 ve 1814 yılları arasında 100'den fazla yardım derneği kuruldu; dernekler devletin denetimi altına girdi. I. Napoleon döneminde, 1810 tarihli Ceza Kanunu ile 20'den fazla üyesi bulunan derneklerin kuruluşu için hükümetten izin alması şartı getirildi. Bu yıllarda kurulan dayanışma dernekleri, sonraki yıllarda gelişen sendika hareketlerini teşvik etti. Üretim, zanaatkarların ve işçilerin örgütlenme pratiklerinin geliştiği bu yıllarda Fransa'da erken dönem sosyalizmin öncüsü sayılan iki yazar, Saint-Simon ve Fourier eserlerini vermeye başladı (Uslu, 2015).

Le Chapelier Yasası, işçi sınıfı hareketlerini ciddi bir şekilde kısıtlamıştır. Grevleri ve işçi örgütlenmelerini yasaklayarak kapitalist düzenin güçlenmesine olanak tanımıştır. Bu yasa, bir yandan ekonomik özgürlüğü savunurken diğer yandan işçi haklarının baskılanmasına neden olmuş ve erken sosyalist eleştirilerin temel hedefi haline gelmiştir. Saint-Simon, sanayileşmenin ve üretici sınıfların toplumsal düzenin merkezine yerleşmesi gerektiğini savunmuş ve endüstriyel toplum anlayışını geliştirmiştir. Charles Fourier ise ütopyacı sosyalizmin öncüsü olarak, bireysel özgürlükle toplumsal eşitliği birleştiren “falanj” adlı ideal topluluklar önererek sosyalist düşünceye özgün bir bakış kazandırmıştır.

Fransa'daki 1848 Devrimi (Şubat Devrimi), Avrupa'daki 1848 devrimlerinin bir parçasıdır. Bu devrim, Fransa'da sosyalist düşüncenin hem bir kriz hem de bir dönüşüm sürecine girdiği kritik bir dönemdir. Avrupa geneline yayılan 1848 devrimlerinin Fransa ayağı, ekonomik ve toplumsal sorunların siyasal patlamaya dönüştüğü önemli bir halk hareketidir. Monarşinin çökmesiyle, 1848 yılında II. Cumhuriyet ilan edilmiş ve bu süreçte sosyalistler siyasal ve ekonomik taleplerini dile getirme fırsatı bulmuşlardır (Traugott, 1985).

Sosyalistlerin baskısı ile II. Fransız Cumhuriyeti, işsizlere istihdam sağlamak için Ulusal Atölyeler kurmuştur. Ancak zamanla bu atölyeler bir mali yük olarak görülmeye başlandı ve burjuva tarafından hedef alındı. Bu durum, sosyalist fikirlerle burjuva çıkarlar arasında çatışmaya sebep oldu (Hobsbawn, 1962). Haziran 1848'de Ulusal Atölyeler kapatıldı. Kapatılma kararının alınmasıyla birlikte işçi sınıfı, Paris sokaklarında 'Haziran Günleri Ayaklanması' adı verilen isyanı başlattı.

Haziran Günleri Ayaklanmaları, Fransa'daki sosyalist hareketler için bir dönüş noktası kabul edilir. Birçok sosyalist, siyasal alanda daha güçlü bir örgütlenme ihtiyacı olduğunu bu ayaklanma ile fark etmiştir. Devrim sonrasında sosyalist liderler, sosyalizmin yalnızca sokak hareketleri ile ya da ekonomik taleplerle sürdürülemeyeceğini, bunun yerine siyasal temsil ve yasa yapımı süreçlerine entegre olunması gerektiğini dile getirmeye başlamıştır. 1848 Devrimi'nin sonunda kurulan II. Cumhuriyet, sosyalist taleplerden uzaklaşıp muhafazakâr bir yöne kaymış olsa da bu yıllar, işçi hareketlerinin ve sosyalist fikirlerin uzun vadede kurumsallaşmasına katkı sağlamıştır (Merriman, 1996).

1848 Devrimi ayrıca, sosyalist hareketlerin ulusal boyuttan uluslararası boyuta yayılması için bir araç olmuş ve ilerleyen zamanlarda Marksizm'in yayılması için entelektüel bir temel sunmuştur. 1848'de yaşananlar, Fransız sosyalizminin şekillenmesinde kalıcı izler bırakmış ve bu deneyimler 19. yüzyıl boyunca sosyalist fikirlerin çeşitlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Fransa sosyalist hareketleri tarihinde kritik bir öneme sahip diğer konu da Paris Komünü'dür. Paris Komünü, 18 Mart-28 Mayıs 1871 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Komün, Fransa-Almanya Savaşı'nın (1870-1871) yenilgisi sonrasında Fransa'nın siyasi kaos ortamında ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfının taleplerini dile getiren ve radikal bir sosyal dönüşüm programı sunan ilk devrimci hükümet olarak kabul edilir (Hobsbawm, 1962).

Fransızların yenilgisiyle sonuçlanan Fransa-Almanya savaşının ardından, Paris'teki devrimciler sivil bir ayaklanma başlattı. 1870 yılında II. Napolyon tarafından başlatılan savaş, Fransızlar için bir felakete döndü ve Kasım ayında Paris kuşatma altına alındı. Paris halkı, Ulusal Muhafızlar adı verilen silahlı işçi milisleri ile örgütlenerek burjuva hükümetine karşı çıktı. Komün, kısa ömrü boyunca sosyalist ve anarşist ilkeleri hayata geçirmeye çalıştı. Örneğin; kamu hizmetlerinde ücret eşitliği sağlanması, seküler eğitim sisteminin kurulması ve kadın haklarının genişletilmesi gibi yenilikler gerçekleştirdi (Marx, 1871).

Komünarların ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırma çabaları, mülk sahipleri ve burjuva sınıfı tarafından bir direnişle karşılandı. Komün, Versailles Hükümeti tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı; tarihçiler bu dönemi “Kanlı Hafta” olarak adlandırır. Bu süreçte binlerce Komünar öldürüldü veya sürgün edildi.

Komün'ün sosyalist düşünce üzerindeki etkisi uzun vadede derin oldu. Karl Marx, Paris Komünü'nü proletarya diktatörlüğünün ilk örneği olarak değerlendirmiştir. Ona göre, işçi sınıfı ancak devlet aygıtını ele geçirerek gerçek anlamda bir toplumsal dönüşüm gerçekleştirebilirdi (Marx, 1871). Komün, özellikle sosyalist ve anarşist hareketler için hem bir ilham kaynağı hem de bir uyarı özelliği taşımaktadır. Lenin ve Marksist liderler, Komün'den dersler çıkararak kendi devrim stratejilerini şekillendirmiştir.

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Fransa'da sosyalist hareketler giderek daha çok örgütlenmeye başladı. Bu süreç, hem Fransız işçi sınıfının artan politik taleplerinin hem de Avrupa genelindeki sosyalist fikirlerin yükselişinin bir yansımasıdır.

Fransız İşçi Partisi, 1879 yılında Jules Guesde ve Karl Marx'ın damadı Paul Lafargue tarafından kurulan sosyalist bir partidir. Parti, Marksist fikirleri benimseyerek işçi sınıfının devrimci yollarla iktidara gelmesini ve kapitalizmi ortadan kaldırarak komünist bir toplum kurmayı hedefliyordu.

Parti, 1879'da Paul Brousse'un Fransa Sosyalist İşçi Partisi Federasyonu'ndan ayrılmasıyla ortaya çıktı. Guesde tarafından, Marx, Lafargue ve Engels'in katkılarıyla yazılan partinin programı, açılış kongresinde onaylandı.

Fransız İşçi Partisi'nin kurulmasında, özellikle sanayileşme sürecinin yarattığı sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin etkisi büyüktür. Parti, 1880 yılında yayınlanan "Fransız İşçi Manifestosu" ile Marksist temellere dayalı bir program sundu. Bu manifesto; özel mülkiyetin kaldırılmasını, üretim araçlarının kolektifleşmesini ve emeğin tam özgürlüğünü amaçlayan bir siyasi vizyon ortaya koydu. Ancak parti içindeki ideolojik ayrılıklar ve liderler arasındaki görüş farklılıkları zamanla hareketin bölünmesine sebep oldu (Temel Britannica, 1990).

1905 yılına geldiğimizde, sosyalist hareketler birleşerek Fransız Sosyalist Partisini (Section Française de l'Internationale Ouvrière - SFIO) kurdu. SFIO'nun kuruluşunda Jean Jaurés'in liderliği belirleyici bir rol oynamıştır. SFIO, Fransa'nın siyasi yaşamında etkili bir güç haline gelmiştir. Parti, işçi sınıfının haklarını savunma, sendikal hareketleri destekleme ve sosyal reformların gerçekleştirilmesi gibi alanlarda önemli adımlar atmıştır. SFIO, 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla iç bölünmeler yaşansa da Fransa'daki sosyalist hareketlerin temel taşı olmaya devam etmiştir.

SFIO, demokratik sosyalizmi benimsemiştir. Parti, Marksist köklerden etkilenmiş olsa da sosyalist devrimi zorunlu bir yol olarak görmemiş; demokratik yollar ile reform yapmayı ve sosyalist hedeflere ulaşmayı savunmuştur. SFIO'nun, işçi sınıfını örgütleme ve sosyalist fikirleri yayma konusundaki başarısı, diğer ülkelerdeki sosyalist partiler için bir model oluşturmuştur. Partinin, Fransız toplumunda sosyalizmin meşruiyet kazanmasında oynadığı rol, modern sosyalist hareketlerin tarihindeki önemli bir taşıdır.

Almanya'daki sosyalist hareket, hem teorik hem de pratik düzeyde sosyalist fikirlerin şekillendiği önemli bir alan olmuştur. Alman sosyalizmi, Karl Marx ve Friedrich Engels'in teorik katkılarıyla dünya sosyalist hareketinde merkezi bir rol oynamıştır. Marx ve Engels, 1848'de yayınlanan Komünist Manifesto ile işçi sınıfının uluslararası dayanışması ve devrimci hareketin gerekliliğini savunmuşlardır. Bu dönemde

Almanya’da sosyalist düşünceler, Sanayi Devrimi’nin etkisiyle şekillenmiş ve yayılmıştır (Marx & Engels, 1848/1978).

1848 Devrimi, Almanya’daki sosyalist hareketi etkilemiştir. Ancak bu devrim, sosyalist bir rejim kurmaktan ziyade, liberal demokratik reformları hedeflemiştir.

Alman sosyalizminin kurumsallaşması, 1863 yılında Ferdinand Lassalle tarafından kurulan Genel Alman İşçi Derneği (Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein - ADAV) ile başlamıştır. Bu dernek, tarihteki ilk örgütlü kitle işçi sınıfı partisidir. Lassalle, işçilerin ekonomik durumlarını iyileştirmek için devlet destekli reformları savunmuş ve sendikalaşmanın önemine vurgu yapmıştır (Lassalle, 1863). Dernek, 1875’e kadar bu isimle varlığını sürdürmüş, ardından Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SPD) olarak yeniden adlandırılmış ve şu anda da varlığını sürdürmektedir.

21 Ekim 1878’de, Otto von Bismarck tarafından Sosyalistlere Karşı Yasa ya da Sosyal Demokrat Çabaların Kurumsal Tehlikelerine Karşı Yasa olarak bilinen antikomünist yasa çıkartılmıştır. Bu yasaya göre, Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin tüm organları ve işçilere yayınlar toplatılmış, dönemin sosyal demokratları cezalandırılmıştır. Almanya Sosyal Demokrat Partisi, 1874 seçimlerinde %6,5, 1877’de %7,1 ve 1878’de %7,6 oy oranına ulaşmıştır. Otto von Bismarck, bu durumu kendine tehdit olarak gördü ve Sosyalistlere Karşı Yasa’yı faaliyete geçirdi (Temel Britannica, 1990). SPD, baskılara rağmen yeraltı faaliyetleriyle varlığını sürdürmeyi başarmış ve işçi sınıfı üzerindeki etkisini arttırmıştır. Yasa, 1880, 1884, 1886 ve 1888 yıllarında toplamda dört kez yayınlanmıştır ve tüm sosyalist örgütlenmeleri kapatmış, dernek kurma ve toplanma hakkını askıya almıştır. Yasa, 1 Ekim 1890’da yoğun baskılar sonucu kaldırılmıştır.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, SDP içerisinde Marksizm ve reformizm tartışmaları yoğunlaşmıştır. Eduard Bernstein, Marksist teorinin ekonomik koşulların değişimi sebebiyle güncellenmesi gerektiğini söylemiştir ve revizyonist sosyalizmi geliştirmiştir. Bernstein’a göre sosyalizm, parlamenter yollarla ve reformlar ile gerçekleşmiştir (Bernstein, 1899).

Almanya’daki sosyalist hareketler, yalnızca işçi sınıfının haklarını savunmakla kalmayıp, uluslararası sosyalist hareketlerin ideolojik ve pratik temellerini oluşturmuştur. Marx ve Engels’in teorik katkıları, SDP’nin dayanıklılığı ve devrimci figürlerin idealleri, sosyalizmin küresel düzeyde şekillenmesine ilham vermiştir. Bu hareketler; modern işçi

hakları, sosyal refah sistemleri ve siyasi reformlar açısından dönüştürücü bir rol oynamış ve sosyalizmin kalıcı etkisini ortaya koymuştur.

2.3 Ekim Devrimi ve SSCB’de Sosyalizmin Gelişimi

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Sovyetler Birliği olarak da anılmaktadır. SSCB, 1922 yılında kurulmuş ve 1991 yılına kadar varlığını sürdürmüş sosyalist bir federasyondur. Marksist-Leninist ideoloji temelinde şekillenen bu devlet, ilk sosyalist ülke olarak tarihe geçmiştir. Sovyetler Birliği, 15 cumhuriyetten oluşan bir yapıya sahipti ve siyasi, ekonomik, askeri gücüyle 20. yüzyılın en etkili küresel aktörlerinden biridir. Sovyetler Birliği’ni oluşturan 15 cumhuriyet, 1991’deki düşüşün ardından bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Temel Britannica, 1990).

Ekim Devrimi, 1917’de, I. Dünya Savaşı sırasında Rusya’da gerçekleşen devrimin adıdır. Ekim Devrimiyle dünyadaki ilk sosyalist yönetim işbaşına gelmiştir.

Geri kalmış bir ülke olan Rusya, devrimden önce çarlar tarafından yönetiliyordu. Rusya’nın Japonya ile yaptığı savaşta (1904-1905) yenilgiye uğramasının ardından ülkede başlayan genel grev ve 1905 Devrimi başarısızlık ile sonuçlandı. Rusya I. Dünya Savaşı’nda İngiltere ve Fransa ile Müttefikler’e katıldı. Çok sayıda köylü orduya alınarak cepheye gitmeyi zorunda kaldı; geniş tarım alanları işlenmeden bırakıldı. Kısıtlı donanım ve kötü yönetim, orduda büyük kayıplara neden oldu. 1917’de Rusya neredeyse yenik durumdaydı. Savaş sırasında özellikle işçilerin ve köylülerin yaşam koşulları daha da kötüleşti.

Mart 1917’de işçilerin başı çektiği ayaklanma sonunda, Çar II. Nikolay’ın tahttan çekilmesiyle çarlık yönetimi son buldu. Aleksandr Kerenski başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu. Halkın desteğini kazanamayan Kerenski hükümeti, Müttefikler’in desteğiyle savaşı sürdürmeye çalıştı. Bu arada işçiler, birçok kentte kendi seçtikleri temsilcilerden oluşan ve “Sovyet” adı verilen yönetim birimleri kurdular. Sovyetlerin büyük bir bölümü, Lenin’in önderliğindeki Bolşeviklerce (çoğunluk olanlar) yönlendiriliyordu. Bolşevikler, Ekim 1917’de Petrograd’da düzenledikleri bir ayaklanma ile iktidarı ele geçirdiler (Temel Britannica, 1990).

Lenin’in başkanlığında kurulan Halk Komiserleri Konseyi, toprakların kamulaştırılmasını, üretimde işçilerin denetiminin sağlanmasını ve ülke sınırları içinde yaşayan tüm uluslara kendi kaderlerini belirleme hakkının tanınmasını öngören bir dizi

kararname çıkardı. Ayrıca, Kızıl Ordunun kurulduğunu açıkladı. Almanya ile barış yapılması gerektiğini düşünen Lenin, Mart 1918’de Brest–Litovsk Anlaşması’nı imzaladı. Bu antlaşmayla Rusya, güneydeki ve batıdaki topraklarının büyük bir bölümünden vazgeçti.

1918-1920 arasında, Bolşevikler ile karşıtları (Beyazlar) arasında iç savaş çıktı. Yeni hükümeti devirme girişimleri oldu. O dönemde İngiltere, Fransa, Japonya ve ABD gibi ülkeler beyazları destekledi. Ama sonunda Bolşevikler üstün geldi.

Karl Marx’ın öğretisini benimseyen Sovyet yönetimi, 1922’de Lenin’in önderliğinde SSCB’yi kurdu. Yeni yönetim, ülkedeki büyük sanayi işletmelerini, bankaları, fabrikaları, demiryollarını ve ticareti devletleştirdi. Kolhoz adı verilen köy üretim kooperatifleri kurarak, küçük toprak sahiplerini kolektif üretime özendirdi.

1924’te Lenin’in ölümünden sonra başa geçen Stalin, 1953’te ölümüne kadar yönetimde kaldı. Stalin ile “sürekli devrim” kuramının savunucusu Troçki arasında çıkan karşılık, Troçki’nin partiden çıkarılmasıyla sonuçlandı (Temel Britannica, 1990).

Ekim Devrimi, dünyanın en önemli olaylarından biri olarak görülür. Sosyalizm, ilk büyük başarısını sanayileşmiş bir toplum yerine; beklenmedik biçimde Rusya gibi köylülüğün egemen olduğu, geri kalmış bir ülkede gerçekleşmiştir.

Devrimden sonra, Lenin ve arkadaşlarının karşılaştığı en acil sorun, Almanya ile savaşa son verilmesiydi. Yeni yönetimin ilk uygulamaları arasında; tüm toprakların kamulaştırılması ve köylülere dağıtılması, bankaların devletleştirilmesi, fabrikalarda işçi denetiminin yerleştirilmesi, kadın-erkek eşitliği sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması sayılabilir. Bu arada Alman birlikleri Rusya topraklarında ilerliyordu. Ordusu dağılmış ve yeni sistemi henüz oturtamamış olan Rusya’da, toplumsal ve siyasal ortam oldukça karıştı. Bu nedenle, kendi partisi içinde bile sert karşı çıkışlar olmasına karşı Lenin, Almanya ile Brest-Litovsk Antlaşması’nın (1918) imzalanmasını sağladı. Bu anlaşma ile yeni yönetim, Baltık bölgesi, Polonya, Ukrayna ve Kafkasya’dan çekilmeyi kabul etti (Temel Britannica, 1990).

Devrimden sonra Rusya’nın bazı bölgeleri Sovyet sistemini benimsedi. Yeni yönetim, Rusya’daki tüm halklara eşit haklar tanıyan ve kendi kaderini belirleme, ayrılma ya da bağımsız devlet oluşturma hakkı veren bir kararı onaylamıştır. Ukrayna ile Don-Volga ırmakları çevresinde yaşayan Kazaklar Sovyet sistemini reddetti. Ukrayna,

Moskova'dan bağımsızlığını ilan etti ve Brest-Litovsk Antlaşması'yla Sovyet birlikleri Ukrayna'dan çıktı (Temel Britannica, 1990).

Yeni yönetimin iktidarını pekiştirme çabaları, Mayıs 1918'de çıkan iç savaşla kesintiye uğradı. Eski çarlık generallerince yönetilen karşıdevrimci Beyaz Ordu, Mart 1918'de Rus Komünist Partisi adını alan Bolşeviklere karşı olan bazı gruplar ile İngiltere, Fransa ve ABD gibi Batılı devletlerin desteği ile Sovyet yönetimine karşı savaşılmaya başladılar. İtilaf Devletleri, Bolşevikleri devirmek ve Rusya'yı yeniden Almanya'ya karşı savaşa sokmak için Arhangelsk, Murmansk ve Vladivostok'a asker çıkardılar. I. Dünya savaşından sonra da Batılı devletler para, erzak ve silah yardımıyla Beyaz Orduyu desteklediler.

Sovyet yönetimi, Lev Troçki'yi Kızıl Ordu olarak bilinen yeni orduyu örgütlemekle görevlendirdi. 1919'dan başlayarak Petrograd'a yürüyen karşı kuvvetler, Troçki'nin önderliğindeki Kızıl Ordu tarafından püskürtüldü. Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet yönetimine girdi. Baltık Cumhuriyetleri olan Letonya, Litvanya ve Estonya İtilaf Devletleri'nin desteğiyle bağımsızlıklarını korudular. Polonya'ya karşı sürdürülen savaş başarılı olmadı ve Ukrayna ile Beyaz Rusya'nın bir bölümü Polonya'ya bırakıldı.

İç savaş 1920'nin sonuna doğru bitti. Bu savaş 100 binden fazla kişinin ölümüne ve yaklaşık 2 milyon kişinin ülkeden kaçmasına yol açtı. Savaş döneminde Rus Komünist Partisi, iktidara tek başına egemen oldu; muhalefet susturuldu, parti içinde merkezîyetçilik ve disiplin temel alındı.

İç savaş sırasında “savaş komünizmi” uygulaması adı altında sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe sıkı bir devlet denetimi uygulandı. Savaş koşulları nedeniyle köylüye para ödenemeyince, fazla ürünlerine parasız el kondu. İşçi ücretleri ürün ya da karne ile ödenmeye başlandı. Bu zorunlu uygulamalar, art arda yaşanan I. Dünya Savaşı, devrim ve iç savaşın ülkede yarattığı yıkımla birleştiren, Rusya yoksulluğun ve kıtlığın eşiğine geldi. Tarımsal üretim düşmüş, sanayi felce uğramıştı (Temel Britannica, 1990).

1921'de Lenin, parti kongresinde “Yeni Ekonomi Politikası” (NEP) adını verdiği bir programın uygulanmasını kabul ettirdi. NEP, tarımda zorla alım yerine yeni bir vergi sistemini getirdi; özel mülkiyete, kapitalist yönetim tekniklerinden yararlanmaya ve piyasa ekonomisine bir ölçüde izin veriyordu.

NEP uygulaması tarım ve sanayi üretimi arttırdı, ekonomi kısa sürede savaş öncesi durumuna geldi. 1921’de uygulanmaya konan NEP, Lenin’in ölümünden sonra 1928’e kadar sürdürüldü. NEP dönemi aynı zamanda Troçki ve Josef Stalin’in Komünist Parti içinde süren çekişmelerinin de doruğa çıktığı dönem oldu. Lenin’in sağlık nedeniyle parti ve devlet işlerinden uzak olduğu 1922-1924 arasında, Troçki 1922’de parti genel sekreteri olan Josef Stalin karşısında gücünü yitirdi. Lenin’in ölümünü izleyen dönemde iktidarını güçlendiren Stalin muhalefeti sindirme yolunu seçti. 1926’da Troçki ve diğer muhalifler partiden ve devlet görevlerinden uzaklaştırıldı. Troçki 1929’da ülke dışına sürgüne gönderildi.

1928’den sonra partiyi ve devlet yönetimini kesin denetimine alan Stalin, Beş Yıllık Kalkınma Planlarıyla büyük çapta bir sanayileşme girişimini başlattı. Bunun yanı sıra tarımın kolektifleştirilmesi gündeme geldi. Ekim Devrimi’nden sonra köylüye toprak dağıtılmıştır. Ama toprak devletin mülkiyetindeydi. Tarımda üretimin artırılması için, her aileye küçük bir tarla vermek yerine, 150-300 ailenin çalıştığı kolhoz adı verilen çiftlikler kuruldu. Kolhozun ürettiği ürünler devlete satılıyor, toprak ve tarım araçları kolhoz tarafından devletten kiralanıyordu. Başlangıçta kolhoz uygulaması ciddi karşı çıkışlara, kıtlıklara ve aksaklıklara yol açtı, ama 1936’da bütün köylere yayıldı.

1941’e gelindiğinde, 24 milyon dolayında insan yeni açılan fabrikalarda çalışmak üzere köylerden kentlere göç etmişti. 26 milyon küçük çiftlik yerine, neredeyse tarım yapılan alanların tamamını kapsayan 242 bin kolhoz vardı. Bunlar daha sonra yeniden birleştirilerek sayıları 44 bine indirildi. Ayrıca 7.000 sovhoz (Devlet çiftliği) kuruldu (Temel Britannica, 1990).

Beş Yıllık Planlarla her ana sanayi kolunun görevleri ve üretimde ulaşması gereken hedefler belirlendi. 1929-1932 arasında uygulanan ilk Beş Yıllık Plan, özellikle ağır sanayinin kurulmasını öngörüyordu. Bu dönemde çok zor koşullarda çalışıldı ve sonuç çok başarılıydı. İkinci Beş Yıllık Plan (1933-1937) ilkinin devamı niteliğindeydi ve SSCB giderek büyük bir sanayi ülkesi durumuna geldi. Üçüncü Beş Yıllık Plan II. Dünya Savaşı’nın çıkması ile yarıda kaldı.

II. Dünya Savaşı, SSCB’nin de içinde bulunduğu Müttefik Devletlerin zaferiyle sona erdi, ama savaş ve Nazi işgali milyonlarca insanın ölümüne ve büyük yıkıma neden oldu. Savaşta SSCB yaklaşık 20 milyon kişi yaşamını bitirdi (Temel Britannica, 1990). Savaştan sonra yapılan Beş Yıllık Planlar bu yıkımı onarmak içindir. Ayrıca SSCB güçlü

bir ordu da beslemek durumundaydı. Alman işgalinden kurtardığı Doğu Avrupa ülkelerinin denetimini elinde tutuyordu. Orduları, uyduları ve komşu sosyalist ülkelerle birlikte SSCB en güçlü ülkelerden biri oldu. Beş Yıllık Planlar ayrıca, SSCB'nin Kutup Bölgesi topraklarının geliştirilmesi ve yeni sanayiler için gerekli dev hidroelektrik santrallerin kurulmasını da öngörüyordu (Temel Britannica, 1990).

1936'ya kadar Komünist Parti ve devlet yönetiminde tek otorite olarak iktidarını pekiştiren Stalin, parti içinde ve halk arasında yükselebilecek her türlü muhalefeti baskıcı yöntemleri susturdu. "Büyük Temizlik" olarak adlandırılan uygulamalarla, eski Bolşevik önderlerin çoğu Stalin'e karşı çıktıkları için düzmece gerekçelerle ve delillerle tutuklandı, hapse atıldı ya da idam edildi. Partide ve devlet kademelerinde çalışanlarından Stalin karşıtı olanlar yargılandı, sürgün edildi ya da görevden alındı. Binlerce kişi halk düşmanı ilan edildi ve çalışma kamplarına gönderildi.

1953'te Stalin'in ölümünden sonra Nikita Kruşçev ve Georgi Malenkov yönetime seçildiler. 1955'te Malenkov'un yerini Nikolay Bulganin aldı. SBKP'nin 1956'da yapılan 20. Kongresi'nde ilk kez Stalin'in putlaştırılması yerildi, yöntem ve uygulamaları eleştirildi. Kongrede ayrıca "barış içinde bir arada yaşama" ilkesi kabul edildi. Bu ilkeye uygun olarak, 1957'de, yönetimin en güçlü kişisi olarak Kruşçev'in döneminde ABD ve diğer Batılı ülkelerle ilişkilerin geliştirmesine çaba harcadı. Yerel yönetim birimlerine ağırlık verilirken merkezi yönetimin yetkisi azaltıldı (Temel Britannica, 1990).

1964'te Kruşçev görevden alınarak, yerine Sovyetler Birliği Komünist Partisi birinci sekreteri olarak Leonid İlyiç Brejnev, başbakanlığa Aleksey Nikolayeviç Kosigin getirilmiştir. Bu dönemde merkezi yönetimin otoritesi yeniden güçlendirildi. 1966'da genel sekreterliğe, 1977'de Yüksek Sovyet Prezidyumu (Başkanlık Divanı, Konseyi) başkanlığına getirilen Brejnev, ülkenin iç ve dış ilişkilerini belirleyen en güçlü adam haline geldi (Temel Britannica, 1990).

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev, 1982'de ölmüştür. Yerine Yuri Andropov getirilmiştir. Andropov, SSCB'nin haber alma örgütü KGB (Devlet Güvenlik Komünitesi)'nin başkanıydı. Andropov, ekonomiyi iyileştirmek ve ülkede bir yenileneme hareketi başlatmak istiyordu. Ancak bunları gerçekleştiremeden öldü. Konstantin Çernenko, 1984'te görevi devraldığı zaman 73 yaşındaydı. O da ancak bir yıl görevden kaldıktan sonra ölünce, bu kez Politbüro'nun genç ve dinamik üyelerinden Mihail Gorbaçov yerine geldi. Gorbaçov, SSCB'de yürürlükte olan sistemi

yeniden düzenlemekte kararlıydı. Parti ve devlet kademelerinde büyük değişiklikler yapmakla başlayan Gorbaçov, 1986'da Perestroyka (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık) ilkelerini açıkladı ve parti içinde onaylanmasını sağladı (Temel Britannica, 1990).

2.4 Çin'de Sosyalizmin Gelişimi

20. yüzyılın sonlarında başlayan piyasa sosyalizmi reformları, Çin'in ekonomik kalkınmasında kritik bir dönüm noktası olmuştur.

Deng Xiaoping liderliğinde 1978'de başlatılan reformlar, çiftliklerin özelleştirilmesi, özel sektörün desteklenmesi ve yabancı yatırımların önünün açılması gibi önemli düzenlemeler içeriyordu. Bu reformlar, Çin'in piyasa sosyalizmi modelinin temel taşı oluşturmuştur (Vogel, 2011). Bu reformların amacı, sosyalist bir devlet yapısı içinde piyasa mekanizmalarını kullanarak ekonomik büyümeyi teşvik etmektir. Reformlar, özellikle tarım, sanayi, dış ticaret ve finans sektörlerinde köklü değişimlere yol açmıştır.

Deng Xiaoping döneminin ilk önemli adımı, kırsal ekonominin canlandırılmasıydı. 1979 yılında başlatılan "Çiftçilik Hanehalkı Sorumluluk Sistemi" (Household Responsibility System), kolektif çiftçilik sistemini sona erdirerek üretim sorumluluğunu bireysel hanelere devretti (Vogel, 2011). Çiftçiler, üretim fazlasını serbest piyasa koşullarında satma hakkı elde etti. Bu reform, kısa sürede tarımsal üretkenliği artırdı ve kırsal yoksulluğun azaltılmasına katkı sağladı (Brandt & Rawski, 2008).

Tarım reformlarının ardından, Deng Xiaoping özel sektörün gelişimini teşvik eden yeni politikalar uyguladı. 1980'lerde küçük ve orta ölçekli özel işletmelerin kurulmasına izin verildi. "Kasaba ve Köy İşletmeleri" (Township and Village Enterprises), kırsal bölgelerde ekonomik büyümenin motoru hâline geldi (Huang, 2008). Bu işletmeler, özellikle hafif sanayi ve imalat sektöründe önemli bir yer tutarak milyonlarca kişiye iş imkânı sağladı.

Deng Xiaoping, dış yatırımları teşvik etmek ve küresel ekonomiye entegre olmak amacıyla 1980 yılında ilk Özel Ekonomik Bölgeleri (SEZ) kurdu. Shenzhen, Zhuhai, Shantou ve Xiamen gibi şehirler, düşük vergiler, serbest ticaret düzenlemeleri ve yatırım teşvikleri ile hızlı bir sanayileşme sürecine girdi (Naughton, 2007). Shenzhen, kısa sürede

Çin'in en önemli ekonomik merkezlerinden biri haline geldi ve ülkenin reform başarısının sembolü oldu.

Deng Xiaoping döneminde devlet işletmelerinin (SEO - State Owned Enterprises) yeniden yapılandırılması hedeflendi. Başlangıçta devlet işletmeleri piyasanın temel aktörleri olarak korunurken, işletmelerin kârlılıklarını artırmak için teşvik sistemleri geliştirdi. Ancak, tam anlamıyla özelleştirme yerine “devletin büyük olanı tutması, küçük olanı bırakması” ilkesi benimsendi (Huang, 2008). Bu süreç, ilerleyen yıllarda daha kapsamlı özelleştirme politikalarının temelini oluşturdu.

Bu dönemde yapılan reformlar, Çin ekonomisinde devrim niteliğinde bir dönüşüm yarattı. 1978 ile 1995 yılları arasında, yıllık ortalama %9'un üzerinde ekonomik büyüme sağlandı (Brandt & Rawski, 2008). Reformlar sayesinde yüz milyonlarca insan yoksulluktan kurtuldu. Ancak, gelir dağılımında eşitsizlik, kırsal-şehir ayrımı ve çevre sorunları gibi yeni sosyal sorunlar da ortaya çıktı.

Deng Xiaoping, ekonomik reformları ideolojik bir esneklik çerçevesinde savundu. Onun “Kedi hangi renkte olursa olsun, yeter ki fare tutsun” ifadesi, ekonomik başarı için ideolojik katılıktan uzaklaşabileceğini simgeler (Vogel,2011). Bu yaklaşım, Çin Komünist Partisi'nin piyasa araçlarını kullanarak sosyalist hedeflere ulaşma stratejisini yansıtır.

Deng Xiaoping liderliğindeki reformlar, Çin'in piyasa sosyalizmine geçişinin temelini oluşturmuştur ve küresel ekonominin devlerinden biri hâline gelmesinin yolunu açmıştır. Bu süreç, aynı zamanda piyasa sosyalizmi modelinin teorik ve pratik olarak başarısının önemli bir örneği olarak kabul edilir.

Huang, Çin ekonomisinin “devlet kapitalizmi” özellikleri gösterdiğini, ancak piyasa sosyalizmi çerçevesinde önemli farklılıklar taşıdığını belirtir. Devletin stratejik endüstrilerdeki baskın rolü devam ederken, özel sektör hızlı bir büyümeyle ekonominin lokomotif hâline gelmiştir (Huang, 2008).

Çin'in piyasa sosyalizmi modeli, piyasa mekanizmaları ile sosyalist ilkelerin birleşmesini hedefler. Bu modelde, devlet işletmeleri, ekonomik kalkınmanın ve sosyalist mülkiyetin temel taşı olarak görülür (Naughton, 2007). SOE reformları, Çin'in piyasa sosyalizmi deneyimlerinde merkezi bir rol oynamıştır; devletin ekonomik gücünü korurken piyasa araçlarının dinamizmini kullanmayı amaçlamıştır (Hansen et al., 2020).

Bu politika ile, büyük ve stratejik SOE'lerin devlet kontrolünde tutulmasını, küçük ölçekli işletmelerin ise özelleştirilmesini öngöröldü (Huang,2008). Bu dönemde, Çin Merkez Devlet Varlıkları Denetleme ve Yönetim Komisyonu (SASAC) kurularak büyük SOE'lerin yönetimi ve performansı devlet tarafından doğrudan denetlenmeye başlandı (Brandt & Rawski, 2008).

2000'lerden itibaren Çin, SOE'leri küresel piyasalarda önemli aktörler hâline getirmek için teşvik etti. Bu dönemde, birçok büyük devlet işletmesi halka arz edilerek piyasa disiplini içinde faaliyet göstermeye başladı (Hansen et al., 2020). Huawei, Sinopec, ICBC gibi şirketler küresel rekabetin önemli oyuncularını oldu.

Reformların sonucunda Çin'in GSYH'sinin çarpıcı şekilde arttığı ve milyarlarca insanın yoksulluktan kurtulduğu ortaya konmuştur. Ancak bu hızlı kalkınma, gelir eşitsizliği ve bölgesel farklılıklar gibi yeni sorunlar da doğurmuştur (Brandt & Rawski, 2008).

Reformlar, Çin'in 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) katılmasıyla küresel ekonomiye entegrasyonunu hızlandırdı. Çin'in piyasa sosyalizmi modeli, hem sosyalist ilkeleri hem de küresel rekabetçiliği birleştirerek farklı bir kalkınma modeli sunduğu vurgulanır (Hansen et al., 2020). Çin'in piyasa sosyalizmi deneyimi, piyasa ve devletin dengeli bir şekilde birleştirilmesinin ekonomik kalkınma ve toplumsal dönüşümler yaratabileceğini göstermektedir. Bu model, hem sosyalist teoriler hem de piyasa ekonomisi uygulamaları açısından önemli bir örnektir.

2.5 Çin ve SSCB'de Piyasa Sosyalizmi: Başarılar, Başarısızlıklar ve Küresel Dersler

Çin ve SSCB, piyasa sosyalizmini farklı yöntemlerle uygulamış, ancak çok farklı sonuçlar elde etmiştir. Çin, 1978 sonrası başlattığı reformlarla dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelirken, SSCB, Perestroyka dönemindeki başarısız reformların ardından 1991'de dağılmıştır.

Çin, Deng Xiaoping liderliğinde 1978'de piyasa reformlarına başladı. Tarım sektöründe "Çiftlik Hanehalkı Sorumluluk Sistemi" uygulanmaya başlanıyor ve üretim fazlasının serbest piyasa satılmasına izin verildi. Ardından, Shenzhen başta olmak üzere Özel Ekonomik Bölgeler kurularak yabancı yatırımlar teşvik edildi. 1993 yılında başlatılan özel işletme reformları ile büyük devlet işletmeleri modernize edildi, küçük işletmeler özelleştirildi.

SSCB, 1985 yılında Mihail Gorbaçov'un başlattığı Perestroyka (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık) reformlarıyla piyasa sosyalizmine geçişi hedefledi. Reformlar kapsamında devlet işletmelerine daha fazla özerklik tanındı, özel girişimlere sınırlı izin verildi ve kooperatifler kuruldu (Brandt & Rawski, 2008). Ayrıca, dış ticaret serbestleşmesi ve Batı ile ekonomik ilişkiler artırıldı. Ancak, reformların hızlı ve plansız uygulanması ekonomik kaosa yol açtı ve SSCB 1991' de dağıldı.

Benzerliklerine baktığımızda hem Çin hem SSCB, piyasa araçlarını sosyalist sistem içinde kullanmayı hedefledi (Huang, 2008). Her iki ülke de devlet işletmelerinin verimliliğini artırmak için reformlar yaptı (Naughton, 2007). İkisi de küresel pazarlara entegrasyon amacıyla dış ticaret düzenlemeleri gevşetildi (Brandt & Rawski, 2008).

Farklılıklara baktığımızda Çin, reformları kademeli olarak uygularken, SSCB ani ve kapsamlı değişiklikler yaptı (Vogel, 2011) Çin, stratejik sektörlerde devlet kontrolünü sürdürürken SSCB, birçok sektörü hızla serbestleştirdi (Huang, 2008). Çin, özel sektörü destekleyerek büyütürken SSCB'de özel girişim sınırlı kaldı (Naughton, 2007). Çin, reformlarla büyüme sağlarken SSCB ekonomik kriz ve siyasi çöküş yaşadı (Hansen et al., 2020).

Çin'in deneyimi, piyasa sosyalizminin kademeli reformlar ve devlet liderliğinde başarılı olabileceğini gösterdi (Naughton, 2007). SSCB örneği ise hızlı ve merkezi olmayan reformların siyasi ve ekonomik istikrarsızlık yaratabileceğini ortaya koydu (Brandt & Rawski, 2008).

Çin ve SSCB'nin piyasa sosyalizmi deneyimleri, iki farklı yolun iki farklı sonucu nasıl doğurduğunu ortaya koymaktadır. Çin, kademeli reformlarla piyasa araçlarını sosyalist bir çerçevede başarılı bir şekilde kullanırken, SSCB'nin hızlı ve plansız reformları ekonomik ve siyasi çöküşe yol açmıştır. Bu deneyimler, piyasa sosyalizminin geleceği açısından aşamalı geçiş, güçlü devlet kapasitesi ve pragmatik politika uygulamalarının önemini ortaya koymaktadır.

3. SOSYALİZMİN ÇEŞİTLERİ

3.1 Devlet Sosyalizmi

Devlet sosyalizmi, ekonomik ve sosyal üretim araçlarının özel mülkiyetten ziyade kamu mülkiyetinde olduğu, merkezi planlamanın ön planda bulunduğu bir ekonomik ve

politik sistemdir. Bu sistemde devlet, toplumun çıkarlarını öncelik olarak alırken, ekonomik ve sosyal alanlarda doğrudan kontrol ve düzenleme yetkisine sahiptir. Karl Marx ve Friedrich Engels'in teorilerinden yola çıkan devlet sosyalizmi, farklı coğrafyalarda farklı şekillerde uygulanmıştır.

Devlet sosyalizminin teorik temelleri, Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından Komünist Manifesto'da ortaya konulmuştur. Marx ve Engels, sınıfsız bir toplum yaratma amacı güden ekonomik ve sosyal düzen önerirken, üretim araçlarının özel mülkiyetten çıkıp kamusal mülkiyete devredilmesini savunmuşlardır. Onlara göre, kapitalist sistemdeki üretim ilişkileri, sınıfsal eşitsizliklere ve sömürüye yol açmaktadır (Marx & Engels, 1848/1978).

Lenin ise "Devlet ve Devrim" adlı eserinde, Marx'ın teorilerini ileri taşıyarak, proletarya diktatörlüğü altında devlet sosyalizminin geçiş süreci olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Lenin'e göre, bu süreçte devlet, işçi sınıfının çıkarlarını temsil eden bir araç olmalı ve sınıfsız topluma geçişi kolaylaştırmalıdır (Lenin, 1917).

Devlet sosyalizmi, 20. yüzyılda birçok ülke tarafından kullanılmıştır.

1949'da Mao Zedong liderliğinde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyet modelini benimseyerek merkezi planlama ve kolektif üretim yöntemlerini uygulamıştır. Ancak Çin, 1978'den sonra piyasa unsurlarını devlet kontrolü altında entegre eden bir sistem benimseyerek farklı bir yol izlemiştir. Bu süreç, devlet sosyalizminin esnek bir uygulaması olarak değerlendirilebilir.

Doğu Avrupa ülkeleri, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin etkisiyle devlet sosyalizmini benimsemiştir. Polonya, Doğu Almanya, Macaristan ve Çekoslovakya gibi ülkelerde merkezi planlama ve kamusal mülkiyet, ekonomik ve sosyal düzenin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Küba ise 1959'daki devrimden sonra Fidel Castro liderliğinde devlet sosyalizmini uygulamış, sağlık ve eğitim gibi alanlarda büyük başarılar elde etmiştir.

Devlet sosyalizmi, ekonomik eşitliği sağlama, gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltma ve toplumsal refahı artırma gibi hedeflere sahiptir. Ancak, bu sistem bazı eleştirilerle de karşılaşmıştır. Bu eleştirilerden biri merkezi planlamaya yöneliktir.

Merkezi planlama, genellikle bürokratik tıkanıklıklara yol açmış ve ekonomik verimliliği olumsuz etkilemiştir.

Devlet sosyalizmini uygulayan birçok ülkede, siyasi özgürlüklerin kısıtlanması ve otoriter rejimlerin güç kazanması eleştirilmiştir (Hobsbawm, 1994). Özellikle Sovyetler Birliği'nde, sonunda ekonomik sistemin tıkanması, devlet sosyalizminin sürdürülebilirliği konusunda soru işaretleri yaratmıştır.

Rosa Luxemburg, “Reform mu, Devrim mi?” adlı eserinde devlet sosyalizmi ile ilgili eleştiriler getirmiştir. Luxemburg, reformlarla sosyalizmin elde edilemeyeceğini savunmuş ve devrimci hareketin önemine vurgu yapmıştır. Ona göre, devlet kontrolü altındaki sosyalizm, devrimci dinamizmini kaybetme riski taşımaktadır (Luxemburg, 1900).

Devlet sosyalizmi, sosyalist ideolojinin pratikte uygulanmasını sağlamış, özellikle 20. yüzyılda önemli etkiler yaratmıştır. Ancak, bu sistemin ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan bazı sınırlamaları bulunmaktadır. Devlet sosyalizminin başarıları ve başarısızlıkları, sosyalist ideolojinin tarihsel gelişiminde ve küresel politikada izler bırakmıştır. Eric Hobsbawm'ın “The Age Extremes” adlı eserinde belirttiği gibi, devlet sosyalizmi, 20. yüzyılın en önemli sosyal ve ekonomik deneylerinden biri olmuştur (Hobsbawm, 1994).

3.2 Demokratik Sosyalizm

Demokratik sosyalizm, sosyalist ilkelerin demokratik yöntemlerle birleştirildiği bir ideolojidir. Bu sistem, kapitalizmin yarattığı ekonomik eşitsizlikleri ve sosyal adaletsizlikleri azaltmayı hedeflerken, bireysel hak ve özgürlükleri koruyan demokratik bir yapının önemini vurgular. Demokratik sosyalizm, hem devlet hem de kapitalizmin eleştirisine dayanır ve bu iki sistemi harmanlayan bir yaklaşım sunar (Britannica, Erişim: 6 Ocak 2025).

Karl Marx ve Friedrich Engels'in Komünist Manifesto'sunda dile getirilen sınıfsız toplum ideali, demokratik sosyalizmin temel taşlarından biridir. Ancak demokratik sosyalizm, Marx'ın devrimci sosyalizmden farklı olarak, sosyalist dönüşümün demokratik süreçlerle gerçekleşebileceğini savunur. Rosa Luxemburg'un “Reform mu, Devrim mi?” adlı eserinde belirttiği gibi, sosyalizmin başarısı için reform ve devrim birbirini dışlayan süreçler olmamalıdır; aksine demokratik yollar sosyalizmin başarısında kritik bir rol oynayabilir (Luxemburg, 1900)

Nancy Fraser, neoliberalizm sonrası bir dönemde demokratik sosyalizmin önemini vurgular. Ona göre, sosyalizmin başarısı yalnızca ekonomik eşitliği artırmakla değil, aynı zamanda toplumsal adaletsizliklerle mücadele etmekle ölçülür. Demokratik sosyalizm, kapitalizmin krizlerine karşı hem ekonomik hem de sosyal reformları önerir (Fraser, 2017).

Adam Przeworski, "Capitalism and Social Democracy" adlı eserinde, demokratik sosyalizmin kapitalist ekonomi ile sosyalist hedefler arasında bir denge kurmaya çalıştığını belirtir. Demokratik sosyalizm, kamu mülkiyeti, sosyal refah programlarını ve çalışanların ekonomik karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmektedir (Przeworski, 1985). Thomas Piketty, "Capital in the Twenty-Fist Century" adlı eserinde, demokratik sosyalizmin gelir eşitsizliği ile mücadelede etkin bir çözüm sunduğunu ve kapitalist sistemin yarattığı adaletsizlikleri azaltmayı hedeflediğini vurgular (Piketty, 2013).

Demokratik sosyalizm, özellikle İskandinav ülkelerinde başarıyla uygulanmıştır. İsveç, Norveç ve Danimarka gibi ülkeler, sosyal refah devletleri ile güçlü demokratik yapıları birleştirerek sosyalist ilkeleri hayata geçirmiştir. Bu ülkelerde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda geniş çaplı kamu hizmetleri sunulmuştur ve gelir eşitsizliği azalmıştır (Britannica, Erişim; 6 Ocak 2025).

Demokratik sosyalizm, kapitalist sistemin yarattığı eşitsizlikleri azaltmayı ve sosyal adaleti artırmayı hedeflerken, demokratik yönetim ilkelerine bağlı kalmayı savunan bir ideolojidir. Bu sistem, hem teorik hem de pratik düzeyde sosyalist hedeflerin demokratik yollarla gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Demokratik sosyalizmin başarılı bir şekilde uygulandığı İskandinav ülkeleri, bu modelin ekonomik eşitliği ve toplumsal refahı nasıl arttırabileceğine dair önemli örnekler sunar. Teorisyenler ve liderlerin katkıları, demokratik sosyalizmin çağdaş dünyadaki önemini ve uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır.

3.3 Ütopik Sosyalizm

Ütopya kelimesi, "hiçbir yer" anlamına gelir ve ilk kez Thomas More tarafından, tüm toplumsal çatışma ve sıkıntıların üstesinden gelmiş hayali bir cumhuriyeti tanımlamak için kullanılmıştır. Zamanla ütopyanın çeşitli versiyonları ortaya çıkmış ve bunların bazıları sosyalist toplum vizyonları olarak şekillenmiştir. Ütopik sosyalizm, modern sosyalizmin ilk akımlarından biri olarak, ideal bir toplum vizyonu sunar ve toplumda eşitliğin, adaletin ve refahın hâkim olduğu bir düzeni hedefler. Ancak bu

yaklaşımlar, uygulanabilir somut mekanizmalardan yoksun olduğu için eleştirilmiştir (Marxists Internet Archive, Erişim: 3 Ocak 2025).

Ütopik sosyalizm, herkesin sosyalist etiğe uyması durumunda nasıl bir toplumda yaşanabileceğini tanımlayarak ezilenlerin motive edilmesi, sosyalizme anlam kazandırma ve sosyalist ilkelerin kimseyi dışlamadan ve sömürmeden uygulanabileceğini göstermek gibi hedefleri vardır (Marxists Internet Archive, Erişim: 3 Ocak 2025).

Ütopik sosyalizm, modern sosyalizmin öncülerinden olan Henri de Saint-Simon, Charles Fourier ve Robert Owen'ın çalışmalarıyla şekillenmiştir.

Toplumun Sanayi Devrimi ile yeniden organize edilmesi gerektiğini savunan Saint-Simon, üretim araçlarının ortaklaşa kullanılması ve bilimle teknolojinin rehberliğinde bir düzen kurulmasını önerdi. Ona göre, toplumsal sorunların çözümü için bilim insanları ve teknokratlar lider olmalıydı (Engels, 1880).

Charles Fourier, insan doğasına uygun bir toplum tasarlamış ve bireysel özgürlüklerin toplumsal düzen içinde önemli olduğunu savunmuştur. “Falanjlar” adını verdiği, kolektif çalışma ve yaşam alanları öngörmüştür, ancak fikirleri çoğunlukla hayalci olarak nitelendirilmiştir (Engels, 1880).

Robert Owen, sanayi kapitalizminin çalışma koşulları üzerindeki olumsuz etkilerini eleştirerek, işçi sınıfı için daha iyi koşullar yaratılması gerektiğini savunmuştur. İskoçya'daki New Lanark fabrikasında uyguladığı sosyal reformlar, onun fikirlerinin pratikteki başarısını göstermiştir (Engels, 1880).

Ütopik sosyalizm, Marx ve Engels tarafından, tarihsel materyalizm ve sınıf mücadelesine dayanan bilimsel sosyalizm ile karşılaştırıldığında eksik bulunmuştur. Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* adlı eserinde, ütopik sosyalistlerin eleştirilerini doğru bulsa da somut bir devrimci yol haritası sunmadıklarını belirtmiştir. Engels'e göre, sosyalizm tarihsel olarak gelişen iki sınıf arasındaki çatışmanın kaçınılmaz bir sonucudur ve bir dâhinin bireysel tasarımlarından ibaret değildir (Engels, 1880).

Ütopik sosyalizmin temel sorunları şu şekilde özetlenebilir: toplumsal dönüşümün nasıl gerçekleştirileceğine dair somut bir yol haritasının olmaması, mevcut toplumsal koşulların eleştirisine dayanmaktansa yaratıcıların zihinlerinde oluşan ideal vizyonlardan hareket edilmesi, sınıf mücadelesinin öneminin göz ardı edilmesi ve toplumsal değişim için devrimci bir çaba gerekliliğinin kabul edilmemesidir (Engels, 1880).

Her ne kadar ütöpik sosyalizm bir devlet politikaları sistemi olarak uygulanmamış olsa da fikirleri modern sosyal demokrasiye ilham vermiştir. İsveç, Norveç ve Danimarka gibi sosyal demokrat ülkelerdeki refah devleti uygulamaları, ütöpik sosyalizmin eşitlik ilkesini yansıtmaktadır. Ayrıca, işçi kooperatifleri ve yerel ekonomik modeller, ütöpik sosyalizmin modern dönemdeki en çarpıcı yansımalarından biridir.

Ütöpik sosyalizm, kapitalizmin erken dönemlerindeki toplumsal eşitsizliklere bir tepki olarak ortaya çıkan ve ideal bir toplumu tasvir eden bir düşünce akımı olmuştur. Henri de Saint-Simon, Charles Fourier ve Robert Owen gibi düşünürlerin katkılarıyla şekillenen bu yaklaşım, tarihsel ve etik bir çerçeve sunarken, pratikteki sınırlılıkları nedeniyle eleştirilmiştir. Ancak, modern sosyal demokrasi ve işçi kooperatifleri gibi yansımalarıyla günümüzde etkisini sürdürmektedir.

3.4 Bilimsel Sosyalizm

19. yüzyılın ortalarında, ekonomik yaşamın temelini oluşturan çelişkilerin çatışması, özellikle bu çelişkili güçlerin kurbanı olma ve toplumun yönünü değiştirmekle ilgilenen sınıfların üyeleri tarafından teorik olarak ifade bulunması gerekiyordu. Karl Marx ve Friedrich Engels'in eserlerinde işçi sınıfının çıkarları ifadesi yer aldı. Yaşam faaliyetlerinde Alman felsefesinin, Fransız siyasetinin ve İngiliz ekonomisinin en iyilerini sembolize ediyorlar ve bu üç unsurun birleşmesi ile "Bilimsel Sosyalizm" ortaya çıkarıldı.

Bilimsel sosyalizm üç bölüme ayrılıyor: felsefe, ekonomi ve siyaset. Marx, felsefede Hegel'de bulduğu diyalektik teorisini alarak onu diyalektik materyalizm teorisi olarak ele aldı ve bu topluma uygulandığında tarihsel materyalizm haline geldi. Marx, ekonomik alanda kendisinden önce İngiliz ekonomistlerinin Klasik Okul tarafından öne sürülen emek-değer teorisine dayandı ve böylece artı değer teorisine dayandı ve böylece artı değer teorisi ile sermaye birikim süreçlerini geliştirdi. Böylece, Kapitalist sistemin hem yapısı hem de evrimsel işleyişini analiz etti. Marx ve Engels, işçi sınıfı unsurları tarafından daha önce ifade edilmiş olan sınıf mücadelesinin ilkelerini aldılar ve bu ilkeleri Proletarya Diktatörlüğü'nün kurulması yoluyla yeni bir toplum sistemi olan sosyalizme veya komünizme dönüştürdüler (Marxists Internet Archive, Erişim: 5 Ocak 2025).

Marx, modern toplumda sınıfların varlığını veya aralarındaki mücadeleyi keşfetmek için hiçbir itibar verilmemesi gerektiğini söylemiştir. Marx'tan çok önce, burjuva tarihçileri sınıf mücadelesinin tarihsel sürecini ve burjuva iktisatçıları da

sınıfların ekonomik anatomisi tanımlamıştı. Sonrasında Marx şunları kanıtladı: sınıfların varlığının yalnızca üretimin gelişmesindeki belirli, tarihsel aşamalarla bağlantılı olduğu; sınıf mücadelesinin zorunlu Proletarya Diktatörlüğüne yol açtığı; bu diktatörlüğün kendisinin yalnızca tüm sınıfların ortadan kaldırılması ve sınıfsız bir topluma geçişi oluşturdu.

Yani Bilimsel Sosyalizm, hem bir yönetim hem de bilimsel sonuçları içeren gövdeydi; daha sonra hem bir teori hem de bir pratik haline gelmiştir. Programı stratejilerden ve taktiklerden ayırmak zor olduğu gibi, felsefi olanı politik ve ekonomik olandan veya yöntemi verilerden ayırmak imkânsızdır. Hepsi yaşamın tekçi materyalizmiyle bağlıdır (Marxists Internet Archive, Erişim: 5 Ocak 2025).

18. yüzyılda fabrika sisteminin ve bilimin gelişimi, tarih ve diyalektik olmayan ve insan doğasını soyut bir şekilde ele alan yeni bir mekanik materyalizm okulunun ortaya çıkmasına yol açtı. Bu materyalistler, dünyayı nasıl yorumlayacakları konusunda teorileri ürettikleri ama onu değiştirmek için hiçbir çaba göstermediler. Bu kişiler, isyancı alt sınıflardan ziyade üst aristokratlara aitti. Mekanik materyalizm, sosyalizm açısından bir karşıtlık oluşturur. Çünkü sosyalizm yalnızca dünyayı yorumlamakla kalmaz, onu değiştirme hedefi taşır. (Marxists Internet Archive, Erişim: 5 Ocak 2025). Karl Marx bu noktada mekanik materyalistlere eleştiri yönelterek, “Filozoflar bugüne kadar dünyayı yalnızca farklı şekillerde yorumladılar; oysa mesele onu değiştirmektedir” demiştir (Marx& Engels, 1848/1978).

Mekanik materyalistlerin tarihsel ve diyalektik bir perspektiften yoksun olmaları, toplumsal değişimin dinamiklerini ve sınıf mücadelelerini kavrayamamaları anlamına gelir. Mekanik materyalizm, sosyalist düşüncenin gelişiminde hem bir eleştiri noktası hem de diyalektik materyalizmin gerekliliğini vurgulayan bir zemin sağlamıştır. Bilimsel sosyalizm, mekanik materyalizmin eksikliklerini eleştirerek diyalektik ve tarihsel materyalizmi geliştirmiştir. Mekanik materyalistler, dünyayı yalnızca soyut bir şekilde anlamaya çalışmış ve toplumsal değişim için bir çaba göstermemişlerdir. Bu durum, bilimsel sosyalizmin temel farkını ve üstünlüğünü ortaya koymaktadır (Marxists Internet Archive, Erişim: 5 Ocak 2025).

19. yüzyıl, devrimlerin getirdiği köklü değişimlere tepki olarak idealizmin yeniden önem kazandığı bir dönem olmuştur. Geçmişe duyulan özlem ve romantik çağın değerleri idealize edilirken, diyalektik yöntem bu dönemde sistematik olarak

geliştirilmiştir. Bu yöntemin en öne çıkan temsilcisi ise Alman filozof Hegel olmuştur. Hegel'in diyalektik anlayışı, bu dönemin düşünsel çerçevesine önemli katkılar sağlamıştır. Hegel'in diyalektiği, sosyalizmin teorik temelleri açısından büyük bir öneme sahiptir. Çünkü Hegel'in diyalektiği, tarihsel değişimi bir çelişkiler süreci olarak ele alır ve her çelişkinin çözümünün yeni bir aşamayı doğurduğu savunur. Bu yaklaşım, Karl Marx ve Friedrich Engels'in sosyalizm teorisine ilham kaynağı olmuştur (Marxists Internet Archive Erişim: 5 Ocak 2025).

Marx ve Engel, Hegel'in diyalektiğini tersine çevirerek idealist bir yaklaşımdan materyalist bir yaklaşıma dönüştürmüşlerdir. Onlara göre, tarihsel süreç, çelişkilerle dolu toplumsal sınıf mücadelelerinin sonucunda ilerler. Bu anlamda Hegel'in diyalektiği, sosyalizmin temel ilkelerinin şekillenmesinde metodolojik bir araç haline gelmiştir. Marx, kapitalist üretim tarzının çelişkilerini ortaya koyarken ve bu çelişkilerin bir sosyalist toplumla çözülmesi gerektiğini savunurken, Hegel'in tarihsel değişim anlayışından yoğun biçimde yararlanmıştır. Yani, Hegel'in diyalektiği, sosyalizmin teorik çerçevesinde hem tarihsel materyalizmin temelini oluşturmuştur hem de toplumsal değişim ve devrim anlayışına felsefi bir zemin hazırlamıştır.

19. yüzyıl idealizmi, bilimsel sosyalizmin gelişiminde önemli bir basamak olmuştur. Marx, Hegel'in yöntemini tersine çevirerek, tarihin ve toplumun yalnızca fikirlerin değil, aynı zamanda ekonomik ve maddi koşulların ürünü olduğunu savunmuştur. Böylece Hegel'in diyalektiği, bilimsel sosyalizm devrimci doğasını açıklamak ve toplumsal değişimi anlamak için güçlü bir araç haline gelmiştir (Marxists Internet Archive Erişim: 5 Ocak 2025).

Bilimsel sosyalizm, tarihsel materyalizmi temel alır ve toplumsal değişimi, ekonomik altyapının belirleyici olduğu tarihsel bir süreç olarak değerlendirir (Marx ve Engels, 1848/1978). Devrimci bir sınıf mücadelesi ele alınır. Marx ve Engels'e göre, kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı sömürü ancak proletaryanın siyasi iktidarı ele geçirip üretim araçlarının mülkiyetini toplumsallaştırmasıyla sona erdirilebilir (Engels, 1880).

Bilimsel sosyalizm, kapitalist sistemin çelişkilerinin kaçınılmaz olarak sosyalist bir devrime sebep olacağını savunur. Bu devrim, üretim araçlarının özel mülkiyetine son vererek, bunları toplumun ortak kullanımına sunmayı hedefler. Marx ve Engels,

proletaryanın, tarihsel bir zorunluluk olarak burjuvaziye devireceğini ve sınıfsız bir toplumun inşasına öncülük edeceğini ifade etmiştir (Engels, 1880).

Bilimsel sosyalizm, 20. yüzyılda Sovyetler Birliği, Çin, Küba gibi sosyalist devletlerde uygulanmıştır. Ancak bu uygulamalar, teorik model ile pratik arasında ciddi farklar yaratmıştır. Sosyalist devrimlerin sonuçları ve üretim araçlarının toplumsallaştırılması süreçleri, teorik temellerine eleştiriler getirmiştir.

4. SOSYALİZMİN ELEŞTİRİLERİ VE GÜNCEL TARTIŞMALAR

Sosyalizm, tarih boyunca farklı ideolojik çevrelerden gelen eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu eleştiriler genellikle ekonomik etkinlik, bireysel özgürlük ve toplumsal dinamizm gibi başlıklarda yoğunlaşmıştır. Aynı zamanda günümüzde sosyalizm üzerine yapılan tartışmalar, küresel kapitalizmin sorunlarına alternatif arayışlarının bir parçası olarak devam etmektedir.

Sosyalizmin en bilinen eleştirilerinden biri, merkezi planlamanın ekonomik verimliliği azaltabileceği yönündedir. Ekonomist Ludwig von Mises ve Friedrich Hayek, piyasa mekanizmalarının yerini merkezi planlamanın alması durumunda, kaynakların etkin kullanılamayacağını savunmuşlardır. Özellikle fiyat mekanizmasının devre dışı bırakılması, arz ve talebin doğru bir şekilde ölçülmesini zorlaştırır (Mises, 1920; Hayek, 1944). Bu eleştiriler, Sovyet Birliği'nde ve Doğu Bloğu ülkelerinde yaşanan ekonomik krizlerle desteklenmiştir.

Merkezi planlamanın uygulamasında yaşanan problemler, sosyalist rejimin pratik deneyimleriyle de doğrulanmıştır. Sovyet Birliği'nde, 20. yüzyılın ortalarında uygulanan merkezi planlama modeli, büyük ölçüde ekonomik verimsizliklerle sonuçlanmıştır. Üretim hedeflerinin aşırı merkezi bir şekilde belirlenmesi, hem tüketici ihtiyaçlarının hem de ekonomik yeniliklerin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Sovyetler Birliği'ndeki tarımsal üretim eksikleri ve sanayi ürünlerinde düşük kalite, merkezi planlamanın dezavantajını açıkça göstermiştir (Nove, 1969).

Merkezi planlamanın zorlukları, sosyalist ekonomilerde esneklik ve yenilikçiliğin sınırlandırılmasına da sebep olmuştur. Joseph Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" olarak adlandırdığı bu süreç, piyasa ekonomilerinde ekonomik büyümeyi teşvik eden bir mekanizma iken, merkezi planlamanın bu mekanizmayı yeterince desteklemediği ileri sürülmüştür (Schumpeter, 1942).

Sosyalizmin eleştirildiği diğer bir nokta, bireysel özgürlüklerin toplumsal çıkarlar adına sınırlandırılmasıdır. Isaiah Berlin, sosyalizmin bireysel hakları kısıtlayarak otoriter rejimlere yol açma riskini taşıdığını savunmuştur (Berlin, 1969). Benzer şekilde, Hannah Arendt de totaliter rejimlerin sosyalist ideolojiden türeyebileceğine dikkat çekmiştir (Arendt, 1951).

Sosyalist rejiminde bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasına yönelik en somut örneklerden biri, ifade özgürlüğü ve basın üzerindeki kontroldür. Sovyetler Birliği'nde Pravda gibi devlet kontrolündeki medya organlarının varlığı, ifade özgürlüğünü kısıtlamış ve farklı görüşlerin yayılmasını engellemiştir.

Mill'in liberalizme yönelik savunuları da, sosyalist yönetimlerin birey üzerindeki etkilerini anlamak açısından önemlidir. Mill, bireylerin kendi hayatlarını şekillendirme hakkının devlet müdahalesiyle sınırlandırılmasının yalnızca toplumsal gelişimi değil, aynı zamanda bireysel mutluluğu da engelleyebileceğini savunur (Mill, 1859).

Sosyalist rejimlerin bireysel özgürlükleri sınırlandırıldığına dair bir diğer eleştiri, ekonomik tercihlerin devlet kontrolünde olmasıdır. Örneğin, merkezi planlamanın bir sonucu olarak bireyler; iş seçimi, ticaret yapma ya da mülkiyet edinme gibi temel ekonomik özgürlüklerden mahrum bırakabilir. Bu durum, bireylerin ekonomik anlamda bağımsızlıklarını kaybetmelerine neden olabilir (Mises, 1920),

Bununla birlikte, sosyalist savunucular bireysel özgürlüklerin sınırlandırılmasının, toplumsal eşitlik ve kolektif fayda adına kabul edilebilir olduğunu savunur. Marx, bireylerin gerçek anlamda özgür olabilmesi için ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi gerektiğini ileri sürmüş ve “özgürlük” kavramının ekonomik bağımlılıklar nedeniyle burjuva toplumlarında yalnızca bir illüzyon olduğunu vurgulamıştır (Marx ve Engels, 1848/1978).

Sosyalizmin pratikteki uygulamalarında karşılaşılan sorunlar, bu ideolojinin eleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Örneğin, Sovyetler Birliği'nde sosyalist politikaların sonucunda tarımsal üretim düşmüş ve gıda kıtlıkları yaşanmıştır. Buna ek olarak, Çin'de Kültür Devrimi sırasında ekonomik ve toplumsal kaos yaşanmış, milyonlarca insan bu süreçte zarar görmüştür (Fairbank & Goldman, 2006).

Teknolojik gelişmeler ve otomasyon, sosyalizm tartışmalarını farklı bir boyuta taşımıştır. Sosyalist teori, teknolojik yeniliklerin üretim süreçlerinde işçilerin üzerindeki

yükü azaltacağını savunsa da, otomasyonun işsizliği artırma potansiyeli eleştirilere neden olmuştur. Aaron Bastani, bir eserinde, otomasyonun sosyalist politikalarla birleşerek insanlık için bir refah çağı başlatabileceğini savunmuştur. Bastani'ye göre, teknolojik yenilikler, kaynakların daha adil şekilde kullanılmasını sağlayacak araçlar haline gelebilir (Bastani, 2019).

Sosyalizm, hem teoride hem de pratikte çeşitli eleştirilere maruz kalmış olsa da, günümüzde alternatif bir ekonomi ve toplumsal düzen arayışı içinde önemli bir yer tutmaya devam etmektedir. Kapitalizmin yarattığı gelir eşitsizliği, iklim krizi ve sosyal adaletsizlik gibi sorunlar, sosyalizmin güncel tartışmalarda yeniden ön plana çıkmasını sağlamıştır. Ancak, sosyalist politikaların uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği, gelecekte de akademik ve politik tartışmaların odak noktası olmaya devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

PİYASA SOSYALİZMİ

1. Piyasa Sosyalizminin Tanımı

Piyasa sosyalizmi, sosyalist mülkiyet ilişkilerini piyasa mekanizmalarıyla birleştiren bir ekonomik modeldir. Bu sistemde, üretim araçlarının mülkiyeti genellikle kamuya, kooperatiflere veya kolektif yapılara aittir, ancak kaynak tahsisi ve fiyatlandırma süreçleri piyasa dinamikleri tarafından belirlenir. Kapitalist sistemin özel mülkiyet ve kâr maksimizasyonuna dayalı yapısından farklı olarak piyasa sosyalizmi, ekonomik verimliliği artırmayı hedeflerken toplumsal eşitliği sağlamayı amaçlamaktadır (Nove, 1983).

Piyasa sosyalizmi, kapitalist sistemin yapısal eşitsizliklerini ortadan kaldıran, ancak piyasanın sağladığı verimlilik avantajlarını koruyan bir modeldir. Sermaye, özel bir azınlığın kontrolünde değildir, ancak bireylerin piyasa mekanizması içerisinde ekonomik kararlar alabildiği bir modeldir.

Alec Nove'ye göre, piyasa sosyalizmi "uygulanabilir sosyalizm" (feasible socialism) olarak değerlendirilmeli ve merkezi planlama ile piyasa mekanizmasının sentezi şeklinde ele alınmalıdır. Merkezi planlamanın katı ve hantal yapısını, ekonomik

karar alma süreçlerinde verimsizliklere neden olabilir; piyasa mekanizmalarının sosyalist ilkelerle dengelenmesi gerekir (Nove, 1983).

Piyasa sosyalizmi, sosyalist ilkeleri piyasa mekanizmaları ile birleştirerek özel ve kamu mülkiyetini birlikte yürütme çalışan bir ekonomik modeldir. “Piyasa Sosyalizminin yükselişi ve düşüşü” başlıklı metinde Sungur Savran, piyasa sosyalizmini, “kapitalizme dönüşün bir ara formu” olarak görmekte ve şu ifadeyi kullanmaktadır: “Sosyalizmin ana sosyo-ekonomik ilişkisi olan sosyalist planlamaya karşıt bir yönelim, piyasa sosyalizmi, olarak meşrulaştırmaya çalışmıştır” (Savran,1991).

Piyasa sosyalizmi, 20. yüzyılda sosyalist planlı ekonomilerde yaşanan verimsizlikleri aşmak ve kapitalizmin yarattığı gelir eşitsizliğine karşı bir denge mekanizması oluşturmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Teorik temelleri 20. yüzyılın başlarında Oskar Lange ve Abba Lerner gibi iktisatçılar tarafından atılmış olsa da piyasa sosyalizmi kavramı, özellikle Yugoslavya, Çin ve Vietnam gibi ülkelerde çeşitli uygulamalarla somutlaşmıştır (Horvat, 1982).

Piyasa sosyalizminin en dikkat çekici deneyimlerinden biri Yugoslavya’da gerçekleşmiştir. Yugoslav modelinde merkezi planlama terk edilerek işçi öz yönetimine dayalı bir piyasa ekonomisi kurulmuş, işletmeler kendi kararlarını alabilmiş ve piyasa rekabet edebilmiştir. Ancak, ekonomik ve politik istikrarsızlıklar zamanla bu modelin sürdürülebilirliğini zorlamıştır (Horvat, 1982).

Pat Devine, piyasa sosyalizminin, merkezi planlamanın katı kontrol mekanizmaları ile kapitalist piyasa anarşisi arasında denge kurmayı hedeflediğini belirtir. Ona göre, piyasa sosyalizmi, demokratik planlama ve piyasa mekanizmalarının birleşiminden oluşmalı ve ekonomik kararlar merkezi otoriteler yerine kolektif demokratik yapılar tarafından alınmalıdır (Devine, 1988).

Çin, Vietnam ve Laos gibi, ülkelerde ve Asya’da piyasa sosyalizmi geliştirilmiştir. Bazı düşünürlere göre, bu ülkelerde sosyalist piyasa ekonomisi modeli benimsenmiş ve devletin güçlü bir düzenleyici rol üstlenmesiyle piyasa mekanizmaları sosyalist planlamayla entegre edilmiştir. Çin ve Vietnam’da uygulanan reformlar, devlet mülkiyetini korurken özel sektörün gelişimine izin vererek piyasa dinamiklerinin sosyalist sistemin içinde nasıl kullanılabileceğini göstermektedir (Hansen et al., 2020).

Bu çerçevede, piyasa sosyalizmi hem teorik hem de pratik düzeyde farklı yorumlara ve uygulamalara açık bir ekonomik model olup çeşitli ülkelerde farklı şekillerde hayata geçirilmiştir.

Piyasa sosyalizmi, hem kapitalist sistemin hem de merkezi planlamanın belirli unsurları içinde barındıran, ancak her iki sistemin de temel sorunlarına çözüm üretmeyi amaçlayan bir ekonomik modeldir.

Kapitalizmin özel mülkiyet ve serbest piyasa dinamiklerini korumasına karşı, piyasa sosyalizmi üretim araçlarının kamu mülkiyetinde veya kolektif mülkiyette olduğu bir sistem öngörür. Merkezi planlamadan farklı olarak piyasa mekanizmalarına izin verir; ancak ekonomik kararlar üzerinde demokratik kontrol ve sosyal adalet vurgusu yapar (Nove, 1983).

Kapitalizm, özel mülkiyet ve kâr maksimizasyonuna dayalı bir sistemdir. Bu sistemde üretim araçları bireyler veya şirketler tarafından kontrol edilir ve ekonomik kararlar piyasa güçleri tarafından şekillendirilir. Ancak kapitalizmin yarattığı servet eşitsizliği ve ekonomik krizler, sistemin sürdürülebilirliğini sorgulayan temel sorunlardan biridir. Piyasa sosyalizmi ise üretim araçlarını toplumun genel yararına olacak şekilde yönetirken, kapitalizmin piyasa rekabeti ve teşvik mekanizmalarını kısmen korur. Böylece kapitalizmin yarattığı eşitsizlikleri önleyerek kaynak dağılımını daha adil bir konuma getirmeyi hedefler.

Merkezi planlama ise devletin ekonomik kararları doğrudan kontrol ettiği, üretim ve fiyatlandırma gibi süreçlerin piyasa yerine devlet tarafından belirlendiği bir sistemdir. Ancak bu model, bürokratik aşırılıklar, bilgi eksikliği ve verimsizlik gibi sorunlar sebebiyle eleştirilmiştir. Planlı ekonomilerde, kaynak tahsisinin katı politikalara bağlı olması, inovasyonu ve verimliliği azaltabilir. Piyasa sosyalizminde ise merkezi planlamanın aksine, üreticilere ve tüketicilere daha fazla ekonomik özgürlük tanırken, devletin piyasa üzerinde düzenleyici bir rol üstelenmesini sağlar (Horvat, 1982). Bu yönüyle piyasa sosyalizmi, piyasa mekanizmalarını tamamen ortadan kaldırmayan; ancak merkezi yönüyle planlamanın katılığını da esneten bir model sunmaktadır.

Çin ve Vietnam gibi piyasa sosyalizmi uygulayan ülkelerde, merkezi planlamadan kapitalist piyasa dinamiklerine doğru bir dönüşüm gerçekleşmiş; ancak devletin ekonomik sistemindeki yönlendirici yönü devam etmiştir. Örneğin, Çin’de piyasa reformları ile devlet mülkiyetinin korunması sağlanırken, piyasa mekanizmaları özel

sektörle birlikte işlemeye devam etmiştir. Vietnam’da ise Doi Moi reformları, merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçişi simgelerken, devletin ekonomideki rolü tamamen ortadan kaldırılmamıştır (Hansen et al., 2020).

Sonuç olarak, piyasa sosyalizmi, kapitalizm ve merkezi planlamanın belirli yönlerini dengeleyerek bir ara model sunar. Kapitalizmin bireysel teşvik mekanizmalarını korurken servet eşitsizliğini azaltmayı amaçlar, merkezi planlamanın devlet kontrolünü ise piyasa verimliliğini bozmadan sürdürmeyi hedefler. Bu sebeple, piyasa sosyalizmi hem kapitalizmin hem de sosyalizmin eleştirilen yönlerine karşı bir alternatif olarak değerlendirilir.

1.1 Kamu Mülkiyeti ile Piyasa Mekanizmasının Birleştirilmesi

Piyasa sosyalizmi, kamu mülkiyetini koruyarak piyasa mekanizmalarını etkin bir şekilde kullanmayı amaçlayan bir ekonomik sistemdir. Bu model, merkezi planlamanın verimsizliklerini azaltmayı hedeflerken, kapitalizmin yol açtığı eşitsizlikleri engellemeyi de amaçlamaktadır. Kamu mülkiyetinin piyasa mekanizmaları ile birleştirilmesi, sosyalist ekonomilerde hem etkinliği artırmak hem de kaynak tahsisinin daha verimli hale getirilmesini sağlamayı amaçlamaktadır (Nove, 1983).

Bu sistemde, üretim araçları genellikle devlet veya kolektif yapılar tarafından kontrol edilirken, fiyatlar ve kaynak tahsisi piyasa mekanizmaları aracılığıyla belirlenir. Ancak bu durum, piyasa sosyalizminin tamamen serbest piyasa ekonomisi ile eşdeğer olduğu anlamına gelmez. Devlet, ekonominin temel unsurları üzerinde belirleyici rol oynarken, piyasalar fiyat belirleme ve kaynak tahsisi mekanizması olarak işlev görür.

Devine’a göre, piyasa sosyalizmi içerisinde demokratik planlama önemli bir rol oynar. Bu sistemde, demokratik olarak yönetilen kamu mülkiyetine dayalı şirketler ve kooperatifler piyasa ekonomisine entegre edilerek, ekonomik kararların halkın çıkarına göre verilmesini sağlar (Devine, 1988). Bu yönetim modeli, merkezi planlamanın getirdiği katılıktan ve kapitalizmin yol açtığı gelir eşitsizliğinden kaçınmayı amaçlar.

Çin ve Vietnam gibi ülkelerde piyasa sosyalizmi uygulanırken, kamu sektörünün ağırlığını korumakta, özel sektörü de sınırlı özgürlüklerle desteklemektedir. Özellikle 1986 sonrası Vietnam’da uygulamaya başlanan Doi Moi reformları, kamu mülkiyetinin piyasa ekonomisiyle entegre edilmesine yönelik önemli adımlar sunmuştur. Bu reformlar, devletin stratejik alanlardaki kontrolünü sürdürürken, özel girişimciliği de tetiklemiştir.

Benzer bir model, Çin'deki Sosyalist Piyasa Ekonomisi modelinde de görülmektedir. Bu model, devlet mülkiyetini koruyarak piyasa rekabetinden yararlanmaya dayanmaktadır (Hansen et al., 2020).

Piyasa sosyalizmi, kamu mülkiyetinin önemini vurgularken, aynı zamanda piyasa mekanizmalarının etkinliğini kabul eder. Bu yaklaşım, klasik sosyalist sistemlerin planlama temelli ekonomi modelinden ayrılarak piyasa yöntemlerini kamu yararına kullanmayı hedefler. Piyasa mekanizmasının şeffaf ve etkin bir şekilde kullanılması, kaynak tahsisinin optimize edilmesine yardımcı olurken, devletin düzenleyici rolü ekonomik eşitsizliklerin önüne geçmeyi sağlamaktadır. Sonuç olarak, piyasa sosyalizmi, kamu mülkiyeti ile piyasa mekanizmalarının bir araya getirildiği hibrit bir model olup, hem ekonomik verimliliği hem de sosyal adaleti sağlamaya çalışan bir sistem olarak dikkat çekmektedir.

Oskar Lange, piyasa sosyalizminin kamu mülkiyeti ile piyasa mekanizmasının birleştirilmesini hedeflediğini ve “planlı sosyalist ekonominin, kapitalizmin etkinlik avantajlarından da faydalanabileceğini” öne sürmüştür. *Marx and the Alternative to Capitalism* eserinde ise bu modelin teorik olarak mümkün olduğu, ancak pratikte karşılaştığı sorunlar nedeniyle eleştirildiğini belirtmiştir. Bu eleştirileri üç temel başlıkta ele alabiliriz: ilki, piyasa dinamiklerinin merkezi planlama ile sağlıklı bir şekilde uyumlanamaması; ikinci, kamu mülkiyetinin bürokratikleşme ve verim kaybına yol açma riski; üçüncüsü ise sosyalist bir yapının piyasa rekabetine dayalı dinamiklerini etkili kullanmakta zorlanmasıdır (Allen, 2011).

Sonuç olarak, piyasa sosyalizmi, kamu mülkiyetini piyasa mekanizmalarıyla birleştirerek hem ekonomik verimliliği arttırmayı hem de sosyal adaleti sağlamayı amaçlayan bir model olarak dikkat çekmektedir. Bu sistem, merkezi planlamanın katılığını ve kapitalizmin yarattığı eşitsizlikleri dengelemeye çalışırken, demokratik planlama ve piyasa rekabetini bir arada kullanmayı hedefler. Çin ve Vietnam örneklerinde görüldüğü gibi, piyasa sosyalizmi uygulamaları, ekonomik büyüme ve gelişmeyi teşvik etmiş; kamu sektörünü korurken özel girişimciliğin de önünü açmıştır. Ancak bürokratikleşme, piyasa dinamikleriyle entegrasyon ve verimlilik kayıpları gibi zorluklar, bu sistemin sürdürülebilirliği konusunda tartışmalara yol açmıştır. Sonuç olarak, piyasa sosyalizmi, hem sosyalist idealleri hem de piyasa mekanizmalarının sunduğu fırsatları

harmanlayarak, modern ekonomik sistemlerde alternatif bir model sunma potansiyeline sahiptir.

2. Piyasa Sosyalizmi Türleri

Piyasa sosyalizmi üzerine farklı teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu kısımda, piyasa sosyalizminin en önemli iki modeli olan Oskar Lange'nin merkezi planlamayı piyasa mekanizmaları ile uyumlu hâle getirmeyi amaçlayan modeli ile Jaroslav Vanek'in işçi kooperatifleri temelli modelini inceleyeceğiz.

Oskar Lange modeli, sosyalist ekonomilerde fiyat mekanizmasının devlet tarafından deneme-yanılma yöntemiyle düzenlenerek, piyasa benzer bir yapı oluşturabileceğini savunur.

Jaroslav Vanek modeli ise işçi mülkiyetine dayalı bir piyasa sosyalizmi öngörmektedir. Vanek'e göre, üretim araçlarının devlet mülkiyetinde olması yerine, işçiler tarafından yönetilen kooperatifler aracılığı ile kolektif mülkiyet sağlanmalıdır.

Bu iki model, piyasa sosyalizminin uygulanabilirliği konusunda farklı yaklaşımlar sunmakta ve sosyalist ekonomilerin nasıl piyasa prensipleri ile bir araya getirilebileceği sorusuna farklı cevaplar üretmektedir.

2.1 Oskar Lange Modeli

Oskar Lange, piyasa sosyalizmi modelini geliştirirken, kapitalist piyasa mekanizmalarının etkinliğini kabul etmiş, ancak üretim araçlarının özel mülkiyet yerine kamu mülkiyetinde olması gerektiğini savunmuştur. Lange'ye göre, sosyalist bir ekonomi, piyasa mekanizmalarından faydalanan merkezi planlamanın verimsizliğini ortadan kaldırabilir ve kaynak tahsisinde etkinlik sağlayabilir. Lange, kapitalist sistemin en önemli avantajlarından biri olarak piyasa mekanizmasını görmüş, ancak üretim araçlarının özel bireyler yerine devlet ve kooperatifler tarafından kontrol edilmesi gerektiğini savunmuştur (Lange, 1936).

Bu modelde devlet, fabrikalar, enerji üretim tesisleri ve büyük sanayi kuruluşları gibi temel üretim araçlarının sahibi olmalıdır. Buna rağmen, fiyatlar ve kaynak tahsisi piyasa kuralları çerçevesinde şekillenmeli, böylece rekabet ortamı korunmalıdır. Özel sektör yerine devlet işletmeleri, piyasa sinyallerini takip ederek üretim yapmalı ve ekonomik denge sağlanmalıdır.

Bu yaklaşım, kapitalizmin piyasa mekanizmalarının avantajlarını koruyarak sosyalist ilkelerle uyumlu bir ekonomik sistem inşa etmeye yönelik bir girişimdir (Yılmaz, Kırıkkaleleri & Göçeri, 2019).

Lange'nin piyasa sosyalizmi modelinde, fiyat mekanizması, klasik kapitalist sistemde olduğu gibi arz ve talebe göre değil, devlet devlet tarafından belirlenen fiyat sinyalleri aracılığı ile çalışır. Bu süreçte, “deneme-yanılma yöntemi” olarak adlandırılan bir mekanizma önerilmiştir (Yılmaz, Kırıkkaleleri & Göçeri, 2019).

Deneme-yanılma yöntemi şu şekilde işler: ilk olarak devlet, başlangıçta üretim araçlarının fiyatını belirler. Eğer arz-talep dengesizliği oluşursa, fiyatlar yukarı veya aşağı yönlü değiştirilerek denge sağlanır. Bu süreç, piyasa koşulları izlenerek sürekli olarak devam eder ve optimum fiyat düzeyleri bulunur.

Bu model, klasik merkezi planlamanın aksine, piyasa sinyallerini takip ederek kaynak tahsisinin verimli hâle gelmesini amaçlar. Ancak, piyasanın doğal dinamikleriyle devlet müdahalesinin nasıl uyumlu çalışacağı konusu eleştirmenler tarafından sorgulanmıştır (Ölmezoğulları, 2008).

Lange'ye göre, sosyalist piyasa ekonomisinin temel farkı şudur: Kapitalist sistemde özel şirketler kâr maksimizasyonu için çalışırken, piyasa sosyalizminde işletmelerin amacı toplumsal refahı artırmaktır. Devlet işletmeleri, elde ettikleri kârı bireysel sermaye sahiplerine değil, kamu hizmetlerinde, altyapı projelerine ve toplumsal gelişimi destekleyici programlara aktarır. Kooperatif modeli içinde işçiler işletmeleri yönetir ve kâr, sermayedarlar yerine emekçilerin kolektif yararına dağıtılır.

Bu model, kapitalizmin gelir dağılımı eşitsizliğini önlemeyi amaçlarken, aynı zamanda piyasa mekanizmalarının sağladığı ekonomik verimliliği korumayı hedeflemektedir (Yılmaz, Kırıkkaleleri & Göçeri, 2019).

Lange'nin piyasa sosyalizmi modeli, 20. yüzyılın en önemli sosyalist ekonomik kuramlarından biri olarak görülmüş ve günümüzde Çin'in uyguladığı piyasa sosyalizmi modeli gibi sistemlerin teorik temellerini oluşturmaktadır (Naughton, 2007).

Lange'nin piyasa sosyalizmi modeli, Avusturya Okulu ekonomistleri Ludwig von Mises ve Friedrich Hayek tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır.

Ludwig von Mises, 1920'de yayınladığı çalışmasında, merkezi planlamaya dayalı sosyalist ekonomilerin kaynak tahsisini etkin şekilde gerçekleştiremeyeceğini ileri

sürmüştür (Mises, 1920). Mises’e göre, serbest piyasanın ortadan kalktığı bir sistemde fiyatlar oluşamaz ve bu nedenle kaynakların optimal tahsisi imkânsız hale gelir.

Mises’in temel argümanı şu şekildedir: Kapitalist piyasalarda fiyatlar, arz ve talebe göre belirlenir ve kaynak tahsisini yönlendirir. Ancak sosyalist sistemlerde üretim araçları özel mülkiyette olmadığı için fiyat oluşumu mümkün değildir (Mises, 1920). Kaynak tahsisinde hangi sektörlerin öncelikli olacağına dair kararları verecek objektif bir gösterge olmadan, merkezi planlama hatalı kararlar alır ve ekonomik verimlilik düşer. Kapitalist piyasalarda girişimciler kâr amacı ile yeni teknolojiler geliştirirken, merkezi planlamada bu tür teşvik mekanizmaları yoktur.

Friedrich Hayek, 1945 yılında yayımladığı çalışmasında, Mises’in argümanlarını genişleterek merkezi planlamanın ekonomik bilgiyi etkin şekilde kullanamayacağını ileri sürmüştür (Hayek, 1945).

Hayek’e göre, piyasa ekonomilerinde karar alıcılar, kendi yerel bilgilerini kullanarak ekonomik kararlar alır. Ancak merkezi planlama, bu bilgiyi tek bir otoriteye toplamak zorunda olduğu için hızlı değişen ekonomik koşullara uyum sağlayamaz (Hayek, 1945). Piyasadaki fiyatlar, ekonomik ajanlar arasındaki bilgi akışını sağlar. Fiyatların devlet tarafından belirlenmesi, piyasanın doğal işleyişini bozarak kaynak tahsisinde hatalara neden olur. Oskar Lange’nin önerdiği modelde fiyatlar merkezi otorite tarafından belirlendiği için, piyasanın doğal işleyişi bozulur ve ekonomik hesaplama sorunları devam eder.

Hayek’in bu argümanı, sosyalist sistemlerde merkezi planlamanın kaçınılmaz olarak bilgi eksikliğine dayalı hatalara yol açacağını iddia etmektedir. Ancak Lange, bu soruna karşılık olarak “deneme-yanılma yöntemi” ile planlamanın piyasa mekanizmalarına yakın bir yapı oluşturabileceğini savunmuştur (Lange, 1936).

Oskar Lange, Mises ve Hayek’in eleştirilerine karşılık olarak geliştirdiği piyasa sosyalizmi modelinde, merkezi planlamayı piyasa mekanizmaları ile uyumlu hale getiren bir sistem önerdiğini ileri sürmüştür (Lange, 1936).

Lange’ye göre; devlet planlama kurulları, piyasada fiyatları gözlemleyerek ve arz-talep dengesine göre ayarlamalar yaparak piyasanın işleyişine yakın bir sistem oluşturabilir (Lange, 1936). Kapitalist sistemde özel mülkiyetin belirleyici olduğu piyasa mekanizması, sosyalist sistemde de çalışabilir; ancak üretim araçları devlet mülkiyetinde

olabilir. Böylece ekonomik hesaplama sorunu çözülmüş olur (Yunker, 1995). Devlet, üretim araçlarının kontrolünü elinde tutarken, işletmelerin piyasa kurallarına uygun hareket etmesine izin verilirse ekonomik verimlilik sağlanabilir (Ölmezoğulları, 2008).

Lange, sosyalist sistemin kapitalist sistemin piyasa mekanizmalarını devralarak daha verimli hâle gelebileceğini iddia etmiş ve bu modelin klasik merkezi planlama sistemlerinden üstün olduğunu öne sürmüştür.

Model teorik olarak geçerli kabul edilse de, uygulamada Hayek ve Mises'in eleştirileri haklı bulunmuştur. Doğu Avrupa ve SSCB'de piyasa sosyalizmi deneyimleri başarısız olmuş; ancak Çin gibi bazı ülkelerde piyasa sosyalizmi başarılı sonuçlar vermiştir (Naughton, 2007).

Oskar Lange, piyasa sosyalizmi modelini geliştirirken, Mises ve Hayek'in sosyalizm karşıtı argümanlarını çürütmeye çalışmış ve deneme-yanılma yöntemi ile merkezi planlamanın piyasa mekanizmalarının piyasa mekanizmalarıyla uyumlu hâle getirilebileceğini iddia etmiştir. Ancak, Hayek'in bilgi problemi eleştirisi, sosyalist sistemlerin piyasa verimliliğini tam anlamıyla sağlayamayacağını savunmuş ve bu görüş birçok uygulamada doğrulanmıştır (Hayek, 1945).

SSCB'nin merkezi planlama ile yaşadığı ekonomik çöküş ve Çin'in piyasa mekanizmalarına kontrollü geçiş yaparak elde ettiği ekonomik başarı, Lange'nin modelinin belirli koşullarda uygulanabilir olduğunu; ancak Hayek'in öngördüğü bilgi problemine tam anlamıyla çözüm getirmediğini göstermektedir (Naughton, 2007).

Sonuç olarak, piyasa sosyalizmi teorisi, Mises ve Hayek'in eleştirilerini tamamen çürütmemiş olsa da, günümüz Çin modeli gibi bazı uygulamalar bu sistemin belirli şartlar altında başarıya ulaşabileceğini kanıtlamıştır (Hansen et al., 2020).

Lange, bir de kapitalist sistemdeki piyasa fiyatlarının yerine “muhasabe fiyatları” adı verilen bir mekanizma getirmeyi amaçlamıştır. Bu mekanizmaya göre, üretim araçlarının maliyetleri, merkezi otorite tarafından belirlenen standart fiyatlara dayandırılır. Fiyat belirleme süreci, piyasa dalgalanmalarından bağımsız olarak; üretim maliyetleri ve sosyal refah hedefleri doğrultusunda yapılır. Muhasabe fiyatları, piyasa fiyatları gibi işlev görerek işletmelerin ve üretim birimlerinin karar alma süreçlerini yönlendiren temel ekonomik göstergeler olur.

Bu sistem, kapitalist piyasa mekanizmalarının bilgi sağlama işlevini muhasebe fiyatları aracılığıyla sosyalist ekonomiye entegre etmeye çalışır (Ölmezoğulları, 2008). Ancak, kapitalist ekonomilerde fiyatların sürekli değiştiği göz önüne alındığında, muhasebe fiyatlarının statik kalmasının verimli olup olmayacağı tartışmalıdır.

Lange'nin deneme-yanılma yöntemi ve muhasebe fiyatları mekanizmasına dayanan piyasa sosyalizmi modeli, hem sosyalist hem de kapitalist ekonomistlerden farklı eleştiriler almıştır.

Hayek, merkezi planlama süreçlerinin piyasa değişimlerine hızlı yanıt vermeyeceğini ve deneme-yanılma sürecinin piyasa kadar etkili çalışamayacağını savunmuştur. Mises, fiyat mekanizması olmadan ekonomik hesaplamanın mümkün olmadığını ileri sürmüş ve muhasebe fiyatlarının gerçek ekonomik sinyalleri yansıtamayacağını iddia etmiştir. Sosyalist ekonomistler ise merkezi planlamanın fiyatları belirlemede başarılı olabileceğini; ancak bu süreçlerin zaman içinde bürokratik hantallık yaratabileceğini ifade etmiştir (Yılmaz, Kırıkkaleleri & Göçeri, 2019).

Avusturya Okulu'nun piyasa sosyalizmi eleştirileri büyük ölçüde Ludwig von Mises ve Friedrich Hayek üzerinden şekillense de, okulun önde gelen ekonomistleri de piyasa sosyalizmi ve merkezi planlama hakkında görüşler ortaya koymuştur. Ancak, Mises ve Hayek'in eleştirileri, özellikle iktisadi hesaplama problemi ve bilgi sorunu çerçevesinde piyasa sosyalizmine yönelik en kapsamlı ve sistematik itirazları içermesi sebebiyle tartışmaların merkezinde yer almıştır.

Bununla birlikte, Carl Menger, Eugen von Böhm-Bawerk, Murray Rothbard ve Israel Kirzner gibi diğer Avusturya Okulu ekonomistlerinin de sosyalist ekonomik modeller ve piyasa mekanizmaları üzerine çeşitli eleştirileri vardır.

Yapılan eleştiriler, Lange'yi, piyasa sosyalizmi modelinde fiyat mekanizmasını sürdürebilmek için deneme-yanılma yöntemi ve muhasebe fiyatları gibi çözümler geliştirmeye yöneltmiştir. Ancak Avusturya Okulu'nun diğer ekonomistleri, piyasa süreçlerinin yalnızca fiyat mekanizması ile değil, aynı zamanda sermaye tahsisi, girişimcilik ve bireysel teşvikler gibi unsurlar üzerinden şekillendiğini savunarak, Lange'nin modelinin yalnızca kısmı bir çözüm ürettiğini ileri sürmüştür.

Eugen von Böhm-Bawerk, sermaye tahsisi sürecinin sosyalist sistemlerde verimli çalışamayacağını belirtirken; Murray Rothbard, piyasa sosyalizminin bireysel

özgürlükleri sınırlayarak ekonomik motivasyonları zayıflatacağını vurgulamıştır. Israel Kirzner ise, girişimciliğin ve piyasa keşif süreçlerinin piyasa sosyalizmi altında teşvik edilemeyeceğini öne sürerek, ekonomik yenilikçiliğin zarar göreceğini belirtmiştir.

Lange'nin piyasa sosyalizmi modeli, Avusturya Okulu'nun eleştirilerine karşı merkezi planlama ile piyasa mekanizmalarının birlikte işleyebileceği iddiasını korumuş olsa da; günümüz uygulamaları bu iddianın sınırını göstermektedir. Çin ve Vietnam gibi ülkelerde piyasa sosyalizmi belirli ölçüde uygulanmış; ancak devletin ekonomik süreçteki rolü, Lange'nin teorisinde öngörülenden çok daha baskın hale gelmiştir. Bu durum, Avusturya Okulu'nun, merkezi planlama ile piyasanın tam anlamıyla bütünleşmeyeceği ve piyasanın doğal süreçlerine yapılan müdahalenin ekonomik verimliliği sınırlayacağı yönündeki görüşlerini kısmen doğrulamıştır.

Çin, 1978'de "reform ve dışa açılma" politikası ile piyasa sosyalizmine yönelmiştir. Bu süreç, kapitalist piyasa mekanizmalarının sosyalist devletin güçlü müdahalesi altında işlemlerini öngörmektedir (Naughton, 2007).

Çin modeli, Lange'nin piyasa sosyalizmine benzer yönler taşısa da, devletin ekonomik süreçlere müdahalesi çok daha baskındır (Naughton, 2007).

Lange modelinde devlet mülkiyeti korurken piyasa mekanizmaları işlenir. Çin modelinde ise devlet, stratejik sektörlerde mülkiyetini korur; ancak özel sektöre alan açar. Lange modelinde fiyatlar deneme-yanılma yöntemiyle belirlenirken, Çin modelinde devlet, piyasa fiyatlarını düzeltmek için müdahalelerde bulunur. Lange modelinde kamu mülkiyetinde olan işletmeler rekabet içinde yönetilirken, Çin modelinde devlete ait işletmeler (SOE) piyasa rekabeti içinde faaliyet gösterir. Lange modelinde piyasalar devletin yönlendirdiği bir sistemde işlerken, Çin modelinde piyasa mekanizmaları devletin "görünmez eli" ile yönetilir.

Lange'nin piyasa sosyalizmi modeli, 20. yüzyılın sosyalist planlı ekonomilerinin sorunlarını çözmek için geliştirilmiştir. Ancak, 21. yüzyılda küreselleşen dünyada, devlet mülkiyeti ile piyasa mekanizmalarının nasıl uyum içinde çalışabileceği sorunu hâlen devam etmektedir (Hansen et al., 2020).

Çin dışında, Vietnam ve Küba gibi ülkelerde de piyasa sosyalizmi modeline dayalı reformlar gerçekleşmiştir. Vietnam'ın Doi Moi reformları, piyasa mekanizmalarının devlet kontrolünde serbestleşmesine yönelik önemli adımlar içermektedir. Küba ise

merkezi planlamayı büyük ölçüde koruyarak, kısmi piyasa reformları gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, Doğu Avrupa ülkeleri (Polonya, Çekoslovakya, Macaristan vb.) 1990 sonrası piyasa sosyalizmi modelinden tamamen vazgeçerek kapitalist piyasa ekonomisine yönelmiştir.

Bu gelişmeler, piyasa sosyalizminin teorik çerçevede güçlü bir model sunmasına rağmen, uygulamada her ülkenin kendi politik-ekonomik koşullarına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Oskar Lange'nin piyasa sosyalizmi modeli, piyasa mekanizmalarının sosyalist ekonomi içinde nasıl çalışabileceğine dair önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Ancak, Avusturya Okulu'nun eleştirileri, merkezi planlamanın piyasa mekanizmasını tam olarak taklit edemeyeceğini ortaya koymuştur. Günümüzde Çin ve Vietnam gibi bazı ülkeler, Lange'nin önerdiği modelin belirli unsurlarını uygulasa da, devletin ekonomik süreçlerdeki rolü teorik modelden daha baskın hale gelmiştir. Bu durum, piyasa sosyalizmi modelinin modern dünyada ne ölçüde uygulanabilir olduğunu ve kapitalist sistemle nasıl bir denge kurabileceği sorunlarını gündemde tutmaya devam etmektedir.

2.2 Jaroslav Vanek Modeli

Vanek'in geliştirdiği piyasa sosyalizmi modeli, özellikle işçi özyönetimi ve kooperatif işletmeler temelinde şekillenmiştir. Vanek'in modeli, kapitalist sistemin aksine, üretim araçlarının özel mülkiyetini reddeder; ancak merkezi planlama yerine, demokratik işçi kooperatifleri aracılığı ile piyasaların işlemlerini öngörür. Bu açıdan, piyasa sosyalizmi içerisinde işçi mülkiyetine dayalı desantralize (bir sistemin, otoritenin veya karar alma süreçlerinin merkezi bir yapıdan daha küçük, yerel veya bağımsız birilere dağıtılması) bir yaklaşım sunar.

Bu modelde, üretim araçları işçi kooperatiflerine aittir. İşçi kooperatifleri, üretim ve yönetim kararlarını kolektif olarak alır. Devlet müdahalesi, asgari seviyeye indirilir ve işletmelerin kendi iç dinamikleriyle yönetilmesi savunulur. Modelde, işçilerin demokratik bir şekilde karar aldığı işçi özyönetimi temel alınır.

Kapitalist sistemde işletme sahipleri kâr ellerinde tutarken, Vanek modelinde kâr işçiler arasında eşit olarak paylaşılır. Bu, gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmayı amaçlarken, işçilerin üretim sürecine daha fazla bağlılık hissetmelerini teşvik eder.

Vanek'in piyasa sosyalizmi modeli, hem kapitalist ekonomilerin eksiklerine hem de merkezi planlamanın başarısızlıklarına yanıt olarak geliştirilmiştir. 20. yüzyıl boyunca yaşanan ekonomik krizler ve sosyalist ekonomilerdeki verimsizlikler, yani bir ekonomik model arayışına yol açmıştır (Vanek, 1971).

Kapitalist sistem, üretim araçlarının özel mülkiyete dayalı olduğu ve piyasanın serbestçe işlediği bir sistemdir. Ancak bu model, gelir eşitsizliği, işçi sömürsü ve ekonomik istikrarsızlık gibi sorunlara neden olmuştur. Vanek, kapitalist işletmelerde işçilerin karar alma süreçlerinden dışlanması iş gücü motivasyonunu düşürdüğünü ve üretkenliği azalttığını savunur. Bu yüzden, işçi kooperatiflerine dayalı bir sistem önererek, işçilerin işletme üzerindeki söz hakkını artırmayı amaçlamıştır.

20. yüzyılın büyük bir bölümünde sosyalist ekonomiler merkezi planlama modeliyle yönetilmiş; ancak bu sistem, büyük bürokratik yapılar, verimsizlik ve inovasyon eksikliği gibi sorunlara yol açmıştır. Vanek, merkezi planlamanın piyasa mekanizmalarını tamamen ortadan kaldırmasının ekonomik esneklik kaybına sebep olduğunu ve kaynak dağılımında hatalara yol açtığını savunur. Vanek'in modeli, merkezi planlamanın yerine işçilerin yönettiği kooperatiflerin piyasa koşullarında faaliyet göstermesini önererek, hem piyasanın dinamiklerinden yararlanmayı hem de sosyalist ilkeleri korumayı amaçlamaktadır.

Bu anlamda, Vanek'in piyasa sosyalizmi modeli, kapitalizmin bireyci ve sömürüye dayalı yapısına bir alternatif sunarken, aynı zamanda merkezi planlamanın katı ve hantal yapısını reddederek, esnek ve demokratik bir ekonomik sistem geliştirmeyi hedeflemiştir.

Vanek'in modelinde, üretim araçlarının mülkiyeti devletin ya da özel sermayenin elinde değil, doğrudan işçilerin kolektif mülkiyetindedir (Vanek, 1971). İşçilerin işletmeler üzerindeki doğrudan sahipliği, üretim sürecine bağlılıklarını artırarak daha verimli ve sürdürülebilir bir ekonomik yapı yaratmayı hedefler (Yunker, 1995).

Bu modelde karar alma süreçleri, merkezi bir otorite tarafından değil, işletmelerin kendileri tarafından demokratik bir şekilde yürütülür. İşçiler, kendi çalışma koşulları, ücret seviyeleri ve üretim stratejileri hakkında oy kullanarak karar verirler. Bu durum, geleneksel kapitalist işletmelerde görülen hiyerarşik yönetim anlayışının aksine, işçilerin söz sahibi olduğu yatay bir yönetim modeli oluşturur (Horvat, 1982).

Demokratik yönetim sürecinin bir sonucu olarak, işletmelerin performansı yalnızca piyasa taleplerine değil, aynı zamanda işçilerin refahına da bağlıdır. Bu sistem, işçilerin çalışma motivasyonunu artırarak verimliliği yükseltebilir (Devine, 1988).

Vanek'in modeline göre, elde edilen kâr, sermayedarlara veya dış yatırımcılara değil, doğrudan işçilere dağıtılır (Vanek, 1971). Geleneksel kapitalist sistemde kârın büyük bir kısmı işletme sahiplerine giderken, Vanek'in modelinde işçiler kazançlarını eşit veya performansa dayalı olarak paylaşmaktadır (Lange, 1936).

Gelirin eşit paylaşılması, kapitalist sistemlerde görülen sınıf farklılıklarını minimize ederken, işçilerin işletmeye olan bağlılığını da artırmaktadır. Bununla birlikte, bazı ekonomistler, eşit kâr paylaşımının işçilerin inovasyon ve yüksek performans göstermesi yönündeki motivasyonlarını azaltabileceğini öne sürmektedir (Friedman, 1962).

Bu model, piyasa mekanizmasının işleyişini büyük ölçüde korur. Kapitalist ekonomilerde olduğu gibi, işletmeler üretim, fiyatlandırma ve arz-talep dengesini piyasa koşullarına göre ayarlar. Ancak, bu modelde işletmeler, özel sermaye sahiplerine değil, işçilere ait olduğundan, karar alma süreçleri piyasa mantığıyla birleşmiş demokratik mekanizmalar aracılığıyla işler (Hansen et al., 2020).

Kaynak tahsisi, merkezi bir devlet otoritesi tarafından belirlenmez. Bunun yerine, işletmeler piyasa sinyallerine dayanarak kendi üretim stratejilerini oluştururlar. Bu sayede, piyasanın esnekliğinden yararlanırken merkezi planlamanın verimsizliklerinden kaçınılması hedeflenir (Lange, 1936).

Ancak, piyasa rekabetinin sürdüğü bir ortamda işçi kooperatiflerinin uzun vadede büyük sermaye şirketleriyle rekabet edip edemeyeceği tartışmalı bir konudur. Neoklasik ekonomistler, işçilerin kendi işletmelerinde uzun vadeli yatırım yapmak yerine kısa vadede yüksek kâr payı almayı tercih edebileceğini, bunun da sermaye birikimini ve işletmelerin büyümesini zorlaştırabileceğini savunmaktadır (Friedman, 1962).

Vanek modeli, merkezi planlamayı tamamen reddetmez; ancak onun yerine demokratik ve desantralize edilmiş bir planlama süreci önerir. Bu modelde işletmeler, üretim kararlarını piyasa sinyallerine ve demokratik işçi katılımına dayanarak alır (Devine, 1988).

Lange modeli ile karşılaştırıldığında, Vanek'in önerisi, merkezi otoritelerin piyasayı düzenleyici bir rol üstlenmesini öngörmez. Lange modelinde, devlet üretim araçlarının mülkiyetine sahip olup fiyat mekanizmasını belirlerken, Vanek modelinde işçilerin doğrudan üretim süreçlerini yönettiği özyönetim temelli bir yapı vardır.

Bu fark, özellikle piyasa sosyalizminin kapitalist sistem ile nasıl entegre olabileceği konusunda önemli bir ayrım noktasıdır. Vanek'in önerisi, piyasa mekanizmasını korurken devlete minimal bir rol biçtiği için, merkezi planlama eksikliği nedeniyle piyasa istikrarsızlıklarına karşı daha savunmasız olabileceği eleştirisine açıktır (Hayek, 1945).

Vanek'in piyasa sosyalizmi modeli, işçilerin işletmeleri demokratik bir biçimde yönettiği ve piyasa mekanizmalarının korunduğu bir ekonomik sistem olarak, kapitalimin yol açtığı eşitsizliklere ve merkezi planlamanın verimsizliklerine bir alternatif sunmayı amaçlamaktadır. Model, ekonomik verimlilik, sosyal adalet, emek-sermaye çelişkisinin ortadan kaldırması ve piyasa mekanizmasının sürdürülebilirliği açısından birçok avantaj sunmaktadır.

Bu model, işçilerin işletme sahipliği sayesinde daha fazla motive olacaklarını ve bu durumun üretkenliği artıracakını savunur. Geleneksel kapitalist işletmelerde işçiler genellikle sabit maaş alırken, Vanek'in önerdiği işçi kooperatifleri modelinde işçilerin doğrudan işletmenin kârından faydalanması söz konusudur. Bu, işçilerin işletmenin başarısı için daha fazla çaba göstermesini teşvik eden bir mekanizmasıdır (Yunker, 1995).

İşçi özyönetimli işletmelerde karar alma süreçlerine doğrudan katılım, çalışanların iş yerleriyle olan bağlılığını güçlendirir ve işten ayrılma oranlarını düşürerek iş gücü istikrarını artırır. Yunker, işçi kooperatiflerinin üretim sürecinde daha fazla katılım sağladığı için, bu tür işletmelerin geleneksel kapitalist firmalara kıyasla daha az verimsizlik ve israf yaşadığını öne sürmektedir (Yunker, 1995).

Model, gelir adaletsizliğini ortadan kaldırmayı ve ekonomik istikrarı sağlamayı amaçlar. Geleneksel kapitalist sistemde işletme sahipleri kârın büyük bir kısmını alırken, Vanek'in modeli, kârın tüm işçiler arasında adil bir şekilde dağıtılmasını sağlar. Bu sistem, gelir uçurumlarını önleyerek sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunur (Horvat,1982).

Ek olarak, gelir eşitliğinin artması, tüketici talebinin daha sürdürülebilir bir şekilde büyümesine yardımcı olabilir. Çünkü işçiler, daha yüksek ve adil gelirler elde ettiklerinde, ekonomide daha istikrarlı bir talep yaratırlar (Yunker,1995).

Bu model, Vietnam ve Çin gibi piyasa reformları gerçekleştirmiş sosyalist ülkelerde uygulanan ekonomik sistemlerle bazı benzerlikler taşımaktadır. Bu ülkelerde merkezi planlama büyük ölçüde terk edilmiş, ancak tam anlamıyla kapitalist bir sistem benimsenmemiştir (Hansen et al., 2020).

Vanek'in önerdiği işçi kooperatifleri yapılanması, Vietnam'da küçük ölçekli üretim kooperatifleri ve tarım kooperatifleri şeklinde uygulanmaktadır. Ancak, Vietnam'da devletin hâlâ ekonomik süreçlerde önemli bir rol oynadığı görülmektedir; bu da Vanek'in devletin minimum rol üstendiği modelinden ayrılmaktadır (Hansen et al., 2020).

Vanek'in modeli tam anlamıyla uygulanmasa da, Vietnam ve Çin'de merkezi planlamadan piyasa sosyalizmine geçiş süreçleri, bu modelin bazı yönlerinin pratikte test edilmesini sağlamıştır.

Jaroslav Vanek'in piyasa sosyalizmi modeli, işçilerin işletmelerin sahibi olduğu ve karar alma süreçlerinin demokratik olarak yürütüldüğü bir ekonomik sistem önerse de, bu modelin uygulanabilirliği konusunda çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Bu eleştiriler, özellikle merkezi planlama destekçileri ve piyasa sosyalizmi içindeki farklı yaklaşımları benimseyen ekonomistler tarafından dile getirilmiştir.

Bu model, demokratik işletme yönetimi, eşit gelir paylaşımı ve piyasa mekanizmalarının korunması gibi avantajlara sahip olsa da, uygulama aşamasında çeşitli zorluklarla karşılaşabilir.

Yapılan eleştiriler, Vanek'in modelinin avantajlarına rağmen, piyasa sosyalizmi içinde uygulanabilirliği üzerine süregelen tartışmaların nedenlerini ortaya koymaktadır.

Vanek'in piyasa sosyalizmi modeli, kapitalist ekonomiler içinde işçi özyönetimli işletmelerin nasıl başarılı olabileceğini göstermesi açısından da önemlidir. Mondragon Kooperatifleri, bu bağlamda en iyi örnektir.

1956'da İspanya'nın Bask bölgesinde kurulan Mondragon Kooperatifleri, dünyanın en başarılı işçi kooperatiflerinden biri haline gelmiştir. Mondragon, işçilerin işletmenin sahibi olduğu, demokratik karar alma süreçlerinin işletildiği ve gelir

paylaşımının eşit olduğu bir yapıya sahiptir. Kooperatif, endüstri, finans, eğitim ve perakende sektörlerinde faaliyet göstererek büyümüş ve kapitalist piyasalarda rekabet edebilirliğini kanıtlamıştır (Devine, 1988).

Vanek'in modelinde olduğu gibi, Mondragon da merkezi planlamaya bağlı olmadan, işçilerin kolektif yönetimiyle gelişen piyasa sosyalizmi örneği sunmaktadır.

Kriz dönemlerinde, sermaye birikimi yetersizliği ve kooperatiflerin piyasa dalgalanmalarına karşı kırılgan olması gibi problemler yaşanmaktadır (Yunker, 1995). Buna rağmen, Mondragon örneği Vanek'in modelinin uygulanabilir olduğunu ve kapitalist piyasa koşullarında bile rekabet edebilen işçi yönetimli işletmelerin başarılı olabileceğini göstermektedir.

Vanek'in piyasa sosyalizmi modeli, günümüz ekonomilerinde teorik olarak hâlâ geçerliliğini koruyan ancak tam anlamıyla uygulanamamış bir modeldir. Çin ve Vietnam gibi ülkeler piyasa sosyalizmini uygulamış, ancak Vanek'in öngördüğü tam demokratik işletme modelini benimsememiştir. Öte yandan, Mondragon gibi işçi kooperatifleri örnekleri, kapitalist sistem içinde bile Vanek'in modelinin uygulanabilirliğini göstermektedir.

Bu model, piyasa sosyalizminin iki ana yaklaşımı olan devlet mülkiyetine dayalı piyasa sosyalizmi (Lange modeli) ve işçi özyönetimine dayalı piyasa sosyalizmi arasında net bir şekilde ikinci kategoriye yerleştirilebilir. Vanek modeli, devletin rolünü minimize ederek işçi kooperatiflerini ekonomik organizasyonun temel taşı olarak öne çıkarmaktadır.

Vanek modeli, hem kapitalist serbest piyasa ekonomisine hem de merkezi planlamaya alternatif olarak, piyasa mekanizmasını işçi yönetimi ile birleştiren bir sistem sunmaktadır. Ancak bu modelin geniş ölçekli ekonomilerde uzun vadeli uygulanabilirliği hâlâ tartışmalı bir konudur (Yunker, 1995).

2.3 Lange Modeli ve Vanek Modeli Farkları ve Benzerlikleri

Piyasa sosyalizmi içinde iki önemli model olan Lange'nin piyasa sosyalizmi modeli ve Vanek'in işçi özyönetimine dayalı modeli, sosyalist ekonomi ile piyasa mekanizmasının nasıl birleşeceğine dair farklı yaklaşımlar sunmuştur.

Lange, merkezi planlamayı piyasa mekanizması ile birleştirerek devlet mülkiyetine dayalı bir modeli geliştirirken; Vanek, işçi kooperatifleri temelinde demokratik ve desantralize bir piyasa sosyalizmi sistemi önermektedir.

Her iki model de, kapitalizmin yol açtığı ekonomik eşitsizlikleri ve merkezi planlamanın verimsizliklerini aşmayı amaçlamaktadır. Ayrıca piyasa mekanizmasını sosyalist ilkelerle birleştirmeyi hedefleyen yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Öncelikle, her iki model de piyasa mekanizmasını korumayı amaçlamaktadır. Hem Lange hem de Vanek, piyasaların tamamen ortadan kaldırılmasının ekonomik verimsizlik yaratacağını ve bu sebeple piyasa mekanizmasının sosyalist ilkeler ile uyumlu bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Vanek'in modeli, işçilerin işletmelerin sahibi olduğu demokratik bir yapı öngörürken; Lange modeli, piyasa mekanizmasının devlet tarafından yönlendirildiği bir ekonomik sistem ortaya koymaktadır.

İkinci olarak, her iki model de kapitalizme alternatif olmayı hedeflemektedir. Kapitalist sistemde üretim araçları özel mülkiyet altındayken; hem Lange hem de Vanek, üretim araçlarının özel sermaye sahiplerinden alınarak kamuya veya işçilere devredilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte, Lange'nin modelinde devlet mülkiyetinin baskın olduğu görülürken; Vanek'in modelinde işçi kooperatifleri merkezi bir yer tutmaktadır.

Son olarak, her iki model de merkezi planlamayı tamamen terk etmemiş; ancak piyasa mekanizması ile daha esnek bir duruma getirmeyi amaçlamıştır. Vanek'in önerdiği sistemde merkezi bir otorite bulunmamakla birlikte, piyasanın işleyişinde işçilerin katılımı esas alınmıştır. Diğer yandan, Lange modelinde merkezi otorite, fiyatları ve üretim sürecini yönlendirerek piyasaya müdahale etmektedir.

Lange ve Vanek modelleri, özellikle mülkiyet yapısı, devletin rolü, fiyat mekanizması ve karar alma süreçleri açısından önemli farklılıklar göstermektedir.

Lange modeli, üretim araçlarının devlet mülkiyetinde olduğu ve merkezi planlama tarafından yönlendirildiği bir sistem öngörmektedir. Devlet, piyasadaki fiyatları belirler, kaynak tahsisini yönetir ve firmalar üzerindeki denetimi elinde tutar. Bu modelde fiyat mekanizması, piyasa sinyalleriyle birlikte merkezi otoriteler tarafından yönlendirilerek ekonomide istikrar sağlanması amaçlanmaktadır.

Buna karşılık, Vanek modeli, işçi özyönetimi ve kooperatif ekonomisini esas alarak üretim araçlarının doğrudan işçilerin kolektif mülkiyetinde olması gerektiğini savunur. Bu sistemde devletin rolü minimum düzeyde olup; üretim süreçleri ve fiyat mekanizması tamamen piyasa tarafından belirlenmektedir. Vanek modelinde, işçilerin işletmeler üzerinde doğrudan kontrolü, gelir adaletini sağlamaya yönelik bir çözüm olarak görülmektedir.

Bu iki model arasındaki diğer bir önemli fark, karar alma sürecinin nasıl işlediğidir. Lange modelinde üretim kararları merkezi planlama kurulları tarafından alınırken; Vanek modelinde bu kararlar, işletmelerin içindeki işçilerin demokratik oylamaları ile belirlenmektedir. Bu durum, Vanek modelini daha desantralize ve işçi katılımına dayalı hale getirirken; Lange modelinde daha merkezi bir yapı bulunmaktadır.

Gelir dağılımı açısından da modeller arasında önemli farklılıklar vardır. Lange modelinde, devletin belirlediği maaş politikaları doğrultusunda gelir paylaşımı yapılırken; Vanek modelinde işçilerin işletmelerin sahibi olması nedeniyle elde edilen kâr doğrudan işçiler arasında paylaştırılmaktadır. Bu fark, Vanek modelinin kapitalist ekonomik sistemle daha fazla uyum içinde olmasını sağlarken; Lange modelinin sosyalist merkezi planlama sistemine daha yakın olmasına neden olmaktadır.

Son olarak, sermaye birikimi ve işletmelerin büyümesi konularında iki modelin yaklaşımı farklıdır. Lange modelinde devletin yönlendirdiği yatırımlar ile ekonomik büyüme sağlanırken; Vanek modelinde sermaye birikimi işçi yönetimli işletmelerin iç gelir paylaşımına bağlıdır. Bu durum, Vanek modelinin uzun vadede sermaye eksikliği ve finansal sürdürülebilirlik sorunları ile karşılaşabileceğini göstermektedir.

Günümüz ekonomilerinde bu iki modelin izleri, özellikle Çin ve Vietnam gibi piyasa sosyalizmi uygulamaları ile Mondragon gibi işçi kooperatifleri örneklerinde görülebilmektedir. Ancak her iki model de uygulamada belirli sorunlarla karşılaşmıştır.

Sonuç olarak, piyasa sosyalizmi içinde Lange ve Vanek modelleri, kapitalizm ve merkezi planlama arasında bir denge kurmayı amaçlayan farklı yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir. Bu modellerin gelecekte nasıl uygulanacağı, piyasa dinamiklerinin ve ekonomik yönetim anlayışının evrimine bağlı olarak şekillenecektir.

3. Lange ve Vanek Modellerini Eleştirenler ve Destekleyenler

Piyasa sosyalizmi teorisi, kapitalizmin verimli yönlerini koruyarak sosyalist ekonomi anlayışıyla birleştirmeyi amaçlayan alternatif bir sistem olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, Lange ve Vanek'in piyasa sosyalizmi modelleri, sosyalist ekonominin nasıl şekillendirilmesi gerektiği konusunda iki farklı yaklaşım sunmuştur.

Lange modeli, merkezi planlama ile piyasa mekanizmasını bir arada yürütmeyi amaçlarken; Vanek modeli, işçi özyönetimine ve kooperatif ekonomisine dayalı bir piyasa sosyalizmi öngörmüştür.

Her iki model de, kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı eşitsizlikleri gidermeyi hedeflemesine rağmen, uygulama biçimleri açısından farklı noktalara sahiptir. Lange'nin modeli, devlet mülkiyetine ve merkezi planlamaya dayanırken; Vanek'in modeli, desantralize edilmiş işçi kooperatifleri üzerine kuruludur. Bu iki yaklaşım, ekonomik verimlilik, piyasa mekanizmasının işleyişi, gelir dağılımı ve devletin rolü açısından farklı avantajlar ve dezavantajlar taşımaktadır.

Lange ve Vanek modelleri, hem liberal ekonomistler hem de merkezi planlama yanlıları tarafından eleştirilmiş, aynı zamanda piyasa sosyalizmini savunan ekonomistler tarafından desteklenmiştir. Liberal ekonomistler, piyasa sosyalizminin serbest piyasanın dinamikleriyle uyuşmadığını ve ekonomik verimsizlik yaratacağını savunmuşlardır. Merkezi planlama yanlıları ise, piyasa sosyalizmi modellerinin devletin ekonomiyi doğrudan yönetemediği bir ortamda başarılı olamayacağını ve ekonomik istikrarsızlık yaratacağını öne sürmüştür.

Öte yandan, Oskar Lange ve James Yunker gibi savunucular, piyasa sosyalizminin kapitalizmin piyasa rekabetini koruyarak daha adil ve sürdürülebilir bir ekonomik sistem yaratabileceğini savunmuştur. Özellikle Mondragon Kooperatif Modeli gibi işçi özyönetimine dayalı uygulamalar, Vanek'in öne sürdüğü piyasa sosyalizmi anlayışının uygulanabilir bir ekonomik model sunabileceğini göstermektedir.

3.1 Lange Modelini Eleştirenler ve Destekleyenler

Oskar Lange'nin piyasa sosyalizmi modeli, sosyalist ekonomilerde piyasa mekanizmasının devlet kontrolü altında nasıl işleyebileceğini göstermeye yönelik bir yaklaşımdır. Bu model, kapitalizmin fiyat mekanizmasını koruyarak, üretim araçlarının devlet mülkiyetinde olduğu bir sistemde kaynak tahsisinin verimli bir şekilde

gerçekleştirilebileceğini savunur. Lange'nin önerdiği sistemde, devlet fiyatları belirler ve üretim süreçlerini yönlendirirken, piyasada rekabetçi bir ortamın oluşmasına da izin verilir.

Oskar Lange'nin modeli, planlı ekonomilerin piyasa unsurlarını nasıl kullanabileceğine dair teorik bir çerçeve sunduğu için sosyalist ekonomistler tarafından savunulmuştur. Bu anlamda, Devine ve diğer piyasa sosyalizmi savunucuları, merkezi planlamanın tamamen terk edilmesi yerine, devletin yönlendirdiği bir piyasa mekanizmasının daha verimli ve eşitlikçi bir ekonomik sistem yaratabileceğini öne sürmüşlerdir.

3.1.1 Eleştiriler: Hayek, Mises ve Merkezi Planlama Karşıtları

Oskar Lange'nin piyasa sosyalizmi modeli, piyasa mekanizmasının sosyalist bir sistem içinde nasıl işleyebileceğini göstermek amacıyla geliştirilmiştir. Ancak, liberal ekonomistler ve merkezi planlama karşıtları, bu modelin uzun vadede ekonomik verimsizlik yaratacağını ve piyasa dinamiklerini bozacağını savunmuşlardır. Özellikle Hayek, Mises ve Kornai gibi ekonomistler, Lange modelini piyasa hesaplama problemi, merkeziyetçi yönetimin ekonomik koordinasyon üzerindeki etkileri ve devlet mülkiyetinin doğuracağı bürokratikleşme gibi konular üzerinden eleştirmişlerdir.

Friedrich Hayek, piyasa mekanizmasının merkezi planlama ile yönetilemeyeceğini ve fiyatların serbest piyasa içinde belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Hayek'e göre, piyasa mekanizması, bireylerin dağıtık bilgiye sahip olduğu bir sistemdir ve merkezi bir otoritenin tüm ekonomik bilgiyi etkili bir şekilde toplayarak rasyonel kararlar alması imkânsızdır (Hayek, 1945). Bu görüşe göre, Lange'nin öne sürdüğü devlet mülkiyetine dayalı piyasa sosyalizmi, bilgi problemi nedeniyle etkin çalışmaz ve fiyat mekanizmasını bozarak kaynak tahsisini yanlış yönlendirebilir.

Hayek ayrıca, ekonomik koordinasyon eksikliğinin piyasa sosyalizminin başarısız olmasına sebep olacağını savunmuştur. Merkezi otoritelerin fiyat belirleme sürecine müdahale etmesi, piyasada doğal olarak oluşan rekabeti ve arz-talep dengesini bozar (Hayek, 1945). Bu durum, Lange modelinde devletin fiyatları planlama yoluyla belirlediği ve piyasaya doğrudan müdahale ettiği için ekonomik koordinasyon problemleri yaratacağını göstermektedir. Hayek'in temel eleştirisi, serbest piyasanın kendi kendini düzenleme mekanizmasına dayanması gerektiği ve devlet müdahalesinin piyasa sinyallerini bozarak ekonomik verimsizlik yaratacağı yönündedir.

Ludwig von Mises, piyasa sosyalizminin ekonomik hesaplama problemi nedeniyle sürdürülebilir bir model olamayacağını öne sürmüştür. Mises'e göre, serbest piyasa fiyatları, girişimcilerin ve tüketicilerin kararlarını yönlendiren bir bilgi mekanizmasıdır ve devlet mülkiyetine dayalı bir ekonomi, bu fiyat mekanizmasını doğru şekilde işletemez (Mises, 1920).

Mises'in temel eleştirisi, sosyalist ekonomilerde fiyatların gerçek anlamda arz ve talebe dayalı belirlenemeyeceği ve bunun ekonomik koordinasyonu bozacağıdır. Lange modeli, devletin fiyatları belirleyerek piyasa sosyalizmini yürütmesini öngörse de, Mises, bu sistemin uzun vadede piyasa verimsizliklerine yol açacağını savunmuştur. Ona göre, merkezi planlamaya dayalı bir ekonomi, girişimcilerin ve işletmelerin kaynak tahsisini rasyonel bir şekilde yapmalarını engeller; çünkü fiyatlar, serbest piyasada olduğu gibi gerçek maliyetleri ve tüketici tercihlerine dair bilgileri yansıtmaz (Mises, 1920).

Mises ayrıca, devlet tarafından belirlenen fiyatların piyasa rekabetini zayıflatacağını ve yenilikçiliği teşvik edemeyeceğini de savunmuştur. Bu anlamda, Lange modelinin öngördüğü merkezi planlama ve piyasa mekanizması birlikteliğinin, piyasa içindeki girişimcilik faaliyetlerini baskılayarak ekonomik durgunluğa yol açabileceğini ileri sürmektedir.

Janos Kornai, piyasa sosyalizminin devlet mülkiyeti nedeniyle uzun vadede bürokratikleşmeye yol açacağını ve ekonomik verimliliği azaltacağını savunmuştur (Kornai, 1992). Kornai'ye göre, merkezi planlamaya dayalı bir piyasa ekonomisi gerçek rekabeti yaratamaz; çünkü devletin belirlediği fiyatlar ve ekonomik yönlendirme, firmaların bağımsız olarak karar almasını kısıtlar.

Kornai'nin eleştirisi, özellikle Lange modelinin devletin ekonomide aktif bir rol alıyor olması gerektiği varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu modele göre, devlet fiyatları ve üretim seviyelerini planlayarak ekonomik planlamayı sağlamaya çalışacaktır. Ancak Kornai, bu tür bir müdahalenin piyasa içindeki rollerin bağımsız hareket etme kabiliyetini ortadan kaldıracağını ve uzun vadede ekonomik durgunluk yaratacağını ileri sürmektedir (Kornai, 1992).

Kornai ayrıca, devletin ekonomik süreçlerdeki ağırlığının artmasının bürokratik yapıları güçlendireceğini ve piyasa mekanizmasını daha da karmaşık hâle getireceğini savunmuştur. Bu durum, üretim süreçlerinden esnekliği azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilir.

Lange modeline yönelik eleştiriler, özellikle bilgi problemi, ekonomik hesaplama zorlukları ve devlet mülkiyetinin yaratacağı bürokratikleşme gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır.

3.1.2 Destekleyenler: Oskar Lange ve Devlet Planlamasını Savunanlar

Oskar Lange'nin piyasa sosyalizmi modeli, kapitalizmin piyasa mekanizmasını koruyarak sosyalist planlı ekonomiye entegre edilebileceğini savunan bir yaklaşım olarak geliştirilmiştir. Bu model, serbest piyasa ekonomisinin dinamiklerini kullanarak, merkezi planlamanın verimsizliklerini aşmayı ve ekonomik istikrar sağlamayı amaçlamaktadır (Lange, 1936).

Lange ve onu destekleyen diğer ekonomistler, devletin üretim araçları üzerindeki mülkiyetini koruyarak fiyat mekanizmasının, kapitalist ekonomilere göre daha adil bir sistem yaratabileceğini ileri sürmüştür (Devine, 1988). Özellikle sosyalist ekonomilerin tamamen merkeziyetçi planlamadan uzaklaşarak, piyasa mekanizmasını devlet kontrolünde yönlendiren hibrit bir model benimsemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bu anlamda, Lange ve devlet planlamasını savunan ekonomistlerin öne sürdüğü argümanlar, planlı ekonominin piyasa ile uyum içinde nasıl işleyebileceğini ve kapitalist ekonomilerde görülen ekonomik krizlerin ve eşitsizliklerin nasıl önüne geçilebileceğini ele almaktadır.

Lange'nin piyasa sosyalizmi modelini destekleyenlerden biri Pat Devine'dir. Devine, piyasa mekanizmasının, devlet müdahalesi ile sosyalist ekonomilere uyarlanabileceğini ve böylece planlamanın verimliliği arttırabileceğini savunmuştur (Devine, 1988).

Devine'e göre, Lange'nin piyasa sosyalizmi modeli, kapitalist piyasa sistemindeki özel mülkiyet odaklı rekabetin yerine, toplumun çıkarlarına hizmet eden kolektif bir üretim ve dağıtım sürecini destekleyebilir. Bu, piyasanın doğal rekabetçi yapısını korurken, devletin ekonomik süreçlerde düzenleyici bir rol üstlenmesini gerektirir.

Devine ayrıca, serbest piyasanın sosyalist ekonomi ile uyumlu hale getirilmesi için, merkezi planlamanın piyasa sinyallerini dikkate alarak esnek bir yönlendirme mekanizması oluşturması gerektiğini savunmuştur. Bu sayede, piyasa ekonomisinin dinamik doğası korunabilirken, kapitalist sistemde yaşanan aşırı dalgalanmaların ve ekonomik krizlerin önüne geçilebilir (Devine, 1988).

Bu bakış açısına göre, Lange modelinin önerdiği sistem, sosyalist planlamanın etkinliğini arttırırken, piyasayı tamamen serbest bırakmanın yaratacağı eşitsizlikleri önlemeye yönelik bir çözüm sunmaktadır. Bu sebeple, Lange'nin modelini savunanlar, devlet mülkiyetine dayalı bir piyasa sisteminin, serbest piyasanın yaratacağı dengesizliklerinden kaçınarak daha istikrarlı bir ekonomi yaratacağını iddia etmektedir.

Oskar Lange ve devlet planlamasını savunan ekonomistler, piyasa mekanizmasının devlet mülkiyetine dayalı bir ekonomi içinde nasıl etkili bir şekilde işletilebileceğini göstermek için piyasa sosyalimi modelini desteklemişlerdir. Lange modeli, sosyalist devletlerin fiyat mekanizmasını kullanarak ekonomik istikrar sağlayabileceğini ve kapitalizmin krizlerine karşı daha dayanıklı bir sistem sunabileceğini iddia etmektedir.

Lange modelini destekleyen ekonomistler, kapitalist sistemin ekonomik dalgalanmalara ve gelir eşitsizliğine neden olduğunu ve devletin ekonomik süreci yönlendirmesinin kaçınılmaz olduğunu öne sürmektedir. Devine gibi teorisyenler ise, serbest piyasanın tamamen terk edilmeden, devlet kontrolü altında düzenlenerek daha verimli bir ekonomik yapı oluşturabileceğini savunmaktadır.

3.2 Vanek Modelini Eleştirenler ve Destekleyenler

Jaroslav Vanek'in piyasa sosyalizmi modeli, işçi özyönetimi ve kooperatif mülkiyetine dayalı bir ekonomik sistem önererek, kapitalist üretim ilişkilerinin doğasında bulunan emek-sermaye çelişkisini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Vanek'in modeli, üretim araçlarının işçilerin kolektif mülkiyetinde olduğu, işletmelerin demokratik bir şekilde yönetildiği ve piyasa mekanizmasının korunarak ekonomik kararların merkezi otoriteden bağımsız alındığı bir sistem öngörmektedir.

Vanek modeline yönelik eleştiriler, iki ana ekseninde yoğunlaşmaktadır. Liberal ekonomistler, işçi kooperatiflerinin uzun vadede sermaye birikimi ve yatırım yapma konusunda zorluk yaşayacağını, piyasadaki dalgalanmalara karşı kırılgan olduğunu ve kapitalist rekabet içinde uzun süre varlık gösteremeyeceğini savunmuşlardır (Friedman, 1962). Merkezi planlama yanlıları ise, işçi kooperatiflerinin ulusal ekonomik koordinasyonu sağlayamayacağını ve devlet müdahalesi olmadan ekonomik istikrarın sürdürülemeyeceğini öne sürmüşlerdir.

Öte yandan, Vanek'in modeli, piyasa sosyalizminin en demokratik ve adil biçimi olarak değerlendirilmiş ve birçok ekonomi teorisyeni tarafından desteklenmiştir. Yunker, kapitalist mülkiyet ilişkilerinin yerine işçi kooperatiflerine dayalı bir sistemin daha verimli ve eşitlikçi bir ekonomi yaratacağını savunmuştur. Benzer şekilde, Horvat ve Devine gibi ekonomistler, Mondragon Kooperatif Modeli gibi başarılı örneklerin, Vanek'in önerdiği sistemin uygulanabilirliğini kanıtladığını ileri sürmüşlerdir.

3.2.1 Eleştiriler: Proudhon, Liberal Ekonomistler ve Merkezi Planlama Savunucuları

Vanek'in piyasa sosyalizmi modeli, işçi kooperatifleri temelinde demokratik bir ekonomi önererek, üretim araçlarının işçilerin kolektif mülkiyetinde olduğu bir sistemin ekonomik verimlilik ve sosyal adalet açısından sürdürülebilir olacağını savunmaktadır. Ancak, bu model hem anarşist sosyalistler hem de liberal ekonomistler tarafından eleştirilmiş, ayrıca merkezi planlama yanlıları tarafından yetersiz ve istikrarsız bir sistem olarak değerlendirilmiştir.

Özellikle Joseph Proudhon gibi anarşist düşünürler, devletin ekonomide herhangi bir rol üstlenmesini reddettikleri için Vanek'in modelinin piyasa mekanizmasını tamamen özgür bırakmadığını öne sürmüşlerdir. Liberal ekonomistler ise, işçi kooperatiflerinin kapitalist piyasada uzun vadede sürdürülebilir olamayacağını ve sermaye biriktirme konusunda ciddi sorunlarla karşılaşacağını savunmuşlardır (Friedman, 1962). Öte yandan, merkezi planlama savunucuları, Vanek'in önerdiği sistemin ulusal ölçekte ekonomik koordinasyonu sağlama kapasitesine sahip olmadığını ve büyük ölçekli sanayi üretimi için yetersiz kalacağını iddia etmiştir (Hansen et al., 2020).

Proudhon, 19. yüzyılın en önemli anarşist sosyalist düşünürlerinden biri olarak, devlet mülkiyetini reddeden ve doğrudan işçi mülkiyetini savunan bir ekonomik model önermiştir. Proudhon'a göre merkezi bir otorite ya da devletin ekonomik süreçlere müdahale etmesi gereksizdir ve ekonomik organizasyon tamamen işçilerin yönetiminde olmalıdır (Proudhon, 1840).

Proudhon, Vanek'in modeli gibi piyasa sosyalizmi anlayışlarının, kapitalist piyasanın dinamiklerine uyum sağlaması gerektiğini ve bu nedenle devletin ekonomik süreci yönlendiren bir otorite olarak varlığını koruyacağını iddia etmiştir. Bu bakış açısına göre, Vanek modeli, işçi kooperatiflerine dayalı olsa bile, kapitalist piyasanın varlığını sürdürmesi nedeniyle işçilerin kolektif mülkiyetini uzun vadede koruyamayacaktır.

Proudhon ayrıca, Vanek modelinin piyasa mekanizmasını devlet müdahalesi olmadan işletebileceğini öne sürmesine rağmen, piyasa dinamiklerinin doğası gereği işçi kooperatiflerinin giderek daha büyük kapitalist firmalarla rekabet etmekte zorlanacağını ve sonunda piyasada dezavantajlı hale geleceğini belirtmiştir. Bu nedenle Proudhon'a göre, piyasa sosyalizmi, işçilerin sermaye karşısında dezavantajlı konumunu sürdüren bir sistem olmaya devam edecektir.

Milton Friedman, Vanek'in önerdiği işçi kooperatifleri modelinin kapitalist piyasalar içinde uzun dönemde sürdürülebilir olmayacağını ve ekonomik büyüme açısından sınırlı bir potansiyele sahip olduğunu savunmuştur (Friedman, 1962). Friedman'a göre, işçi yönetimli işletmeler rekabetçi piyasa içinde yeterli sermaye birikimini sağlayamaz ve geleneksel kapitalist işletmelere kıyasla dezavantajlı bir konumda olur.

Friedman'ın eleştirisi iki temel noktaya dayanır. İlki, işçi kooperatiflerinin büyüme kapasitesidir. İşçilerin, kendi yönettikleri işletmelerde uzun vadeli yatırım yapmaktansa kısa vadeli gelirlerini maksimize etmeye eğilimli olacaklarını savunmuştur. Bu durum, kooperatiflerin büyümesini ve inovasyon süreçlerine yatırım yapmasını zorlaştırabilir.

İkinci ise, sermaye birikimi ve piyasa rekabetidir. Kapitalist ekonomilerde, işletmeler genellikle dış yatırımcılar ve sermaye piyasalarından sağlanan fonlarla büyüyebilirken, işçi yönetimli işletmeler dış yatırımcıları çekme konusunda zorluk yaşarlar. Yatırımcılar, işletmenin yönetiminde söz hakkı talep ettiğinden, bu durum işçi özyönetiminin sürdürülebilirliğini tehdit edebilir (Friedman, 1962).

Friedman'ın temel argümanı, Vanek'in önerdiği piyasa sosyalizmi sisteminin, sermaye birikimi ve işletme büyümesi konularında zayıf olduğu ve bu sebeple geleneksel kapitalist firmalar karşısında uzun vadede sürdürülebilir olamayacağıdır.

Hansen ve diğer ekonomi teorisyenleri, Vanek modelinin geniş ölçekli üretim yeterince etkili bir sistem sunamayacağını ve büyük sanayi yapılarının bu sistem içinde koordinasyon eksikliği nedeniyle verimsizleşebileceğini savunmuşlardır (Hansen, et al., 2020).

Bu eleştiri, özellikle Çin ve Vietnam gibi piyasa sosyalizmi uygulamalarını benimsemiş ülkelerin, merkezi planlama ile piyasa mekanizmasını bir arada yürütmeyi

tercih etmesine dayanarak yapılmaktadır. Hansen ve diğer araştırmacılar, Çin ve Vietnam örneklerinde devletin piyasa ekonomisine doğrudan müdahale ederek ulusal ölçekte ekonomik istikrar sağladığını ve Vanek'in önerdiği gibi tamamen kooperatif tabanlı bir piyasa ekonomisinin ulusal çapta istikrarlı bir büyüme yaratamayacağını savunmaktadırlar.

Bu anlamda, Hansen ve onun gibi düşünen diğer ekonomi teorisyenlerinin eleştirilerinin odak noktaları şu şekildedir:

Öncelikle, Vanek'in önerdiği model, yerel düzeyde küçük ölçekli işletmeler için etkili olabilir; ancak ulusal düzeyde ekonomik koordinasyon gerektiren büyük sanayi sektörleri için geçerli değildir. Merkezi planlama olmadan, piyasa sosyalizmi modeli geniş ölçekli sanayi üretimini ve altyapı yatırımlarını verimli bir şekilde organize edemez.

Vanek modeli, ekonomik kriz dönemlerinde işçi kooperatiflerinin dayanıklılığının düşük olabileceğini göstermektedir.

Çin ve Vietnam örneklerinde görüldüğü üzere, devletin ekonomik süreçlere doğrudan müdahalesi olmadan uzun vadeli makroekonomik istikrar sağlamak zor olabilir (Hansen et al., 2020).

Sonuç olarak, Vanek modeline yönelik eleştiriler, işçi kooperatiflerinin rekabetçi kapitalist piyasa içinde uzun vadeli sürdürülebilir olup olmayacağına ve büyük ölçekli üretimde koordinasyon eksikliği yaratıp yaratmayacağına odaklanmaktadır. Proudhon, Vanek modelinin kapitalist piyasa içinde tam anlamıyla varlık gösteremeyeceğini; Friedman, kooperatiflerin sermaye birikiminde zorluk yaşayacağını; Hansen ise bu modelin büyük ölçekli üretim için yetersiz olabileceğini savunmuştur.

3.2.2 Destekleyenler: James Yunker ve Demokratik İşçi Kooperatiflerini Savunanlar

Vanek modelinin destekçileri, bu sistemin sadece ekonomik verimliliği arttırmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal adalet açısından da daha sürdürülebilir bir yapı sunduğunu savunmaktadır.

Vanek modelini destekleyen ekonomistler, piyasa mekanizmasını tamamen ortadan kaldırmadan, işçilerin üretim sürecinde kolektif karar almasına olanak tanıyan bir sistemin hem rekabetçiliği hem de sosyalist değerleri koruyabileceğini öne sürmektedir. Bu anlamda, James Yunker, Branko Horvat ve Mondragon Kooperatif Modeli gibi

örnekler, Vanek'in işçi kooperatifleri temelli piyasa sosyalizminin uygulanabilir olduğunu göstermiştir.

Yunker, Vanek'in modeliyle büyük ölçüde örtüşen bir piyasa sosyalizmi anlayışını savunmuştur. Yunker'a göre, modern sosyalizm için en uygun sistem, piyasa mekanizmasını koruyarak işçi yönetimli işletmelere dayalı bir ekonomik modeldir (Yunker, 1995). Bu model, geleneksel kapitalist sistemde görülen kâr dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırarak, ekonomik eşitsizlikleri azaltma potansiyeline sahiptir. Yunker, kapitalist ekonomilerde üretim araçlarının sahiplerinin sermayedarlar olması nedeniyle elde edilen kârın büyük bir kısmının işçilere ulaşmadığını, bunun da kapitalist toplumlarda gelir eşitsizliğini derinleştirdiğini vurgulamaktadır. Vanek modelinde ise üretim araçlarının mülkiyeti doğrudan işçilere ait olduğu için, kâr paylaşımı daha adil bir şekilde gerçekleştirilmekte ve ekonomik verimlilik artmaktadır (Yunker, 1995).

Ayrıca Yunker, işçi kooperatifleri modelinin geleneksel özel mülkiyet kapitalizmine karşı sürdürülebilir bir alternatif sunduğunu savunmaktadır. Bu sistemde, karar alma süreçlerinin işçiler tarafından yürütülmesi nedeniyle işletmelerin daha demokratik ve verimli çalışabileceği öne sürülmektedir. Vanek'in önerdiği gibi, işçilerin doğrudan işletme yönetimine katılımı, motivasyonu ve üretkenliği artırabilir; böylece piyasa rekabetçiliği korunarak daha sürdürülebilir bir ekonomik model oluşturulabilir.

Branko Horvat, piyasa sosyalizmi ve işçi özyönetimli işletmelerin sürdürülebilir ekonomik büyüme yaratabileceğini savunan ekonomistlerden biridir. Horvat, işçi kooperatiflerinin sadece demokratik bir yönetim biçimi sunmakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik verimlilik açısından da kapitalist işletmelerle rekabet edebileceğini öne sürmektedir (Horvat, 1982).

Horvat, piyasa sosyalizminin işçi özyönetimine dayalı ekonomik modeller aracılığı ile kapitalizmin krizlerine karşı daha dirençli bir sistem sunabileceğini savunmaktadır. Kooperatif ekonomileri, ekonomik dalgalanmalara karşı daha dayanıklı olup, kapitalist ekonomilerde görülen ani finansal çöküşlerin etkilerini minimize edebilir. Horvat ayrıca, piyasa sosyalizmi içinde işçilerin kooperatif yapılar aracılığı ile ekonomik kararları doğrudan almasının, hem gelir dağılımında daha fazla eşitlik sağlayacağını hem de işletmelerin uzun vadeli büyüme hedeflerine ulaşmasını mümkün kılacağını öne sürmektedir. Bu açıdan, Vanek'in demokratik piyasa sosyalizmi modeli, Horvat'ın önerdiği ekonomik yapıya önemli bir temel sunmaktadır.

Vanek modelini destekleyen ekonomistler, işçi kooperatiflerinin yalnızca daha demokratik bir ekonomi yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda kapitalist ekonomilerde görülen gelir eşitsizliği, sömürü ve ekonomik krizlere karşı daha dirençli bir yapı sunabileceğini savunmaktadır. James Yunker, bu modelin modern sosyalizmin en uygun versiyonu olduğunu iddia ederken, Horvat, kooperatif ekonomilerin uzun vadeli büyüme ve istikrar sağlayabileceğini öne sürmektedir.

Vanek modeli, hem akademik hem de pratik düzeyde, işçi kooperatiflerine dayalı piyasa ekonomilerinin kapitalist sistem içinde başarılı olabileceğini kanıtlayan bir çerçeve sunar.

4. PIYASA SOSYALİZMİNİN FARKLI ÜLKELERDEKİ UYGULAMALARI

Piyasa sosyalizminin farklı ülkelerdeki uygulamaları, tarihsel, politik ve ekonomik faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermiştir.

Bazı ülkeler, planlı ekonominin verimsizliklerini gidermek ve piyasa mekanizmasını sosyalist ekonomi içinde nasıl kullanabileceğini keşfetmek amacıyla piyasa sosyalizmini bir reform süreci olarak benimsemiştir. Doğu Avrupa ülkeleri ve Yugoslavya, piyasa sosyalizmini farklı şekillerde deneyimlemiş, ancak uzun vadede karma sonuçlar elde etmişlerdir. Özellikle Yugoslavya, işçi özyönetimi modelini hayata geçirerek, merkezi planlamadan farklı bir piyasa sosyalizmi modeli geliştirmiştir.

Küba, 1990’lardan sonra SSCB’nin çöküşüyle birlikte piyasa sosyalizmine belirli ölçülerde açılım göstermiştir; ancak merkezi planlamayı büyük ölçüde korumuştur. Küba’daki piyasa reformları, özellikle Çin ve Vietnam gibi ülkelerin piyasa sosyalizmine geçiş süreçleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

4.1 Doğu Avrupa Ülkeleri ve Yugoslavya Deneyimi

Piyasa sosyalizmi, Doğu Avrupa ülkeleri ve Yugoslavya’da farklı şekillerde uygulanmış ve her iki bölgede de çeşitli ekonomik reformlarla şekillenmiştir. Doğu Avrupa ülkeleri, Sovyetler Birliği’nin etkisi altında merkezi planlamaya dayalı sosyalist ekonomiler inşa ederken; Yugoslavya, işçi özyönetimi temelinde merkezi planlamadan uzaklaşarak piyasa sosyalizmini daha esnek bir çerçevede uygulamaya çalışmıştır. Ancak, her iki deneyim de uzun vadede ekonomik, siyasi ve sosyal zorluklarla karşılaşmış ve nihayetinde piyasa sosyalizmi reformları sürdürülebilir olmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Doğu Avrupa ülkeleri Sovyet Birliği'nin etkisi altında merkezi planlamaya dayalı sosyalist ekonomik sistemler kurdular. Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeler, ağır sanayiye dayalı, devlet mülkiyetini esas alan ve merkezi ekonomik planlamanın hâkim olduğu sosyalist ekonomilere sahipti (Nove, 1969).

Ancak, 1950'li yıllardan itibaren merkezi planlamanın ekonomik verimsizlikleri belirgin hâle gelmeye başladı. Aşırı bürokratikleşme, üretim teşviklerinin eksikliği, piyasa mekanizmalarının yokluğu ve kaynak tahsisindeki israf, Doğu Avrupa'daki sosyalist ekonomileri ciddi krizlere sürükledi (Kornai, 1992). Özellikle, 1956 Macaristan Ayaklanması ve 1968'deki Prag Baharı, merkezi planlamaya duyulan memnuniyetsizliği gözler önüne serdi ve ekonomik reform arayışlarını hızlandırdı.

1960'lı ve 1970'li yıllarda Doğu Avrupa ülkeleri, merkezi planlamayı kısmen gevşetecek piyasa mekanizmalarını ekonomiyle bütünleştirme girişimlerinde bulundular. Bu reformlar arasında Macaristan'ın "Yeni Ekonomik Mekanizma" (NEM) programı ve Polonya'daki piyasa reformları öne çıkmaktadır.

Macaristan, merkezi planlamayı tamamen terk etmeden piyasa unsurlarını sosyalist ekonomiyle entegre etmeye çalışan ülkelerden biri olmuştur. 1968'de başlatılan Yeni Ekonomik Mekanizma, fiyatların serbest bırakılmasını, özel girişimlerin teşvik edilmesini ve işletmelere daha fazla özerklik verilmesini içeren bir reform programıydı (Kornai, 1992). Ancak, bu reformlar başlangıçta ekonomik büyümeyi teşvik etse de, siyasi kontrolün sürdürülebilmesi için reformların sınırlandırılması gerektiği düşünülerek 1970'lerin sonunda büyük ölçüde geri alınmıştır.

Polonya'da piyasa reformlarına yönelik ilk adımlar, 1970'lerde devlet işletmesine daha fazla karar alma yetkisi verilmesi ile atıldı. Ancak, 1980'lerin başında Dayanışma Hareketi'nin (Solidarność) yükselişi ve siyasi krizler nedeniyle bu reform süreci kesintiye uğradı (Nove, 1969).

Bu reform girişimlerine rağmen, Doğu Avrupa ülkeleri piyasa sosyalizmi konusunda ciddi yapısal dönüşümler gerçekleştiremediler. Devletin ekonomideki merkezi rolü ve siyasi otoritesinin piyasa mekanizmalarına duyduğu güvensizlik nedeniyle reformlar genellikle ya başarısız oldu ya da geri çekildi (Savran, 1991).

Yugoslavya, 1984’de SSCB ile yollarını ayırdıktan sonra, Stalinist merkezi planlama modelini terk ederek işçi özyönetimi temelinde farklı bir piyasa sosyalizmi modeli geliştirdi. Josip Broz Tito liderliğinde Yugoslavya, merkezi planlamayı azaltarak, işletmelerin işçiler tarafından yönetildiği bir sistem inşa etmeye çalıştı (Horvat, 1982).

Bu modelin temel ilkeleri şunlardı; işçiler, çalıştıkları işletmelerin yönetiminde doğrudan söz sahibiydi. Üretim ve yatırım kararları, merkezi otorite yerine işçi konseyleri tarafından alınıyordu. İşletmeler kendi üretim ve fiyat politikalarını belirliyordu. Devlet, merkezi planlama yerine yönlendirici bir ekonomik politika uyguluyordu. İşletmeler, özel şahıslara değil, işçi kolektiflerine aitti. Devlet, ekonomik süreci düzenleyen bir mekanizma olarak işlev gördü (Vanek, 1971).

Yugoslavya modelinin avantajlarına baktığımızda, ekonomik verimliliğin arttığı görülebilir. Bu artışın sebebi temelde, işçilerin işletmelerin doğrudan sahibi olmasıdır. Diğer bir avantaj ise, merkezi planlamaya kıyasla piyasa koşullarına dalma hızlı adapte olabilen bir ekonomi oluşturulmasıdır.

Yugoslavya modelinde, gelir eşitsizliği, diğer sosyalist ülkelere kıyasla daha düşük seviyelerde kalmıştır. Ancak, bu modele yönelik eleştiriler de mevcuttur. Örneğin: bu modelde işçi konseyleri kısa vadeli kâr maksimizasyonuna odaklandığı için yatırımlar uzun vadede aksamıştır. Yugoslavya içindeki cumhuriyetler arasında ekonomik farklılıklar artmıştır. Devletin ekonomiyi yönlendirme kabiliyeti azalmıştır ve ekonomik krizler daha sık yaşanmıştır.

1990’ların başında Yugoslavya’nın dağılması ile, işçi özyönetimi modeli büyük ölçüde sona erdi. Ancak bu model, piyasa sosyalizminin merkezi planlama olmadan uygulanabilir olup olmadığını değerlendirmek için önemli bir deneyim sunmuştur.

Doğu Avrupa ülkeleri ve Yugoslavya, sosyalist ekonomik sistemler içinde piyasa mekanizmasını belirli ölçülerde benimsemeye çalışmıştır olsalar da, bu iki deneyim birbirinden önemli farklılıklar göstermiştir. Doğu Avrupa ülkeleri merkezi planlama sistemine sıkı sıkıya bağlı kalırken, Yugoslavya daha esnek ve desantralize bir piyasa sosyalizmi modeli geliştirmeye çalışmıştır. Her iki model de kapitalist piyasa ekonomilerinde farklı olarak kamu mülkiyetine ve sosyalist ekonomik ilkelerine dayanıyordu; ancak reform süreçleri ve sonuçları açısından büyük farklılıklar gösterdi.

Doğu Avrupa ülkeleri, merkezi planlamaya dayalı ekonomilerini piyasa mekanizmalarına kısmen açmaya çalıştılar. Macaristan'ın 1968'de başlattığı Yeni Ekonomik Mekanizma ve Polonya'nın piyasa reformları, merkezi otoritenin fiyat belirleme sürecini gevşeterek işletmelere daha fazla karar alma yetkisi tanımayı amaçlamıştır (Kornai, 1992). Ancak bu reformlar, genellikle siyasi ve ekonomik istikrarsızlık nedeniyle sürdürülebilir olmamış, merkezi otorite reformları geri çekmek zorunda kalmıştır.

Buna karşılık, Yugoslavya, işçi özyönetimi temelinde desantralize bir piyasa mekanizması geliştirmiştir. Yugoslavya'da işletmeler işçi konseyleri tarafından yönetiliyor, fiyatlar piyasada belirleniyor ve devletin ekonomik yönlendirme rolü sınırlı tutuluyordu (Horvat, 1982). Bu model, ekonomik karar alma sürecini merkezi otoriteden uzaklaştırarak daha dinamik bir yapı oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak, serbest piyasa rekabetinin ve işçi yönetiminin uzun vadeli ekonomik planlamaya zarar verebileceği yönündeki eleştiriler zamanla daha belirgin hale gelmiştir (Vanek, 1971).

Doğu Avrupa ülkelerinde, işletmelerin büyük çoğunluğu devlet mülkiyetinde kalmaya devam etti. Özelleştirme süreçleri ya çok sınırlıydı ya da hiç yoktu. Devlet, üretim ve yatırım kararlarını belirlemeye devam etti ve merkezi planlama ile piyasa mekanizmasını bir arada yürütmeye çalıştı (Nove, 1969). Ancak, devletin ekonomik süreçlerde aşırı baskın olması, verimsizliklere ve yenilikçiliğin düşük seviyede kalmasına neden oldu.

Buna karşılık, Yugoslavya'da, üretim araçları işçilere ait kooperatifler ve işçi konseyleri tarafından yönetiliyordu. Bu model, işçilerin işletmelerin sahibi olduğu ve karar alma süreçlerinde aktif rol oynadığı bir ekonomi yaratmayı amaçlıyordu (Vanek, 1971). İşçi kooperatiflerinin yönetimde söz sahibi olması, motivasyonu artırarak üretkenliği teşvik etti; ancak uzun vadeli yatırımların planlanmasını zorlaştırdı. İşçiler, kendi kısa vadeli çıkarlarını ön planda tutarak işletmelerin büyümesini engelleyebilecek kararlara yönelebiliyordu (Horvat, 1982).

Doğu Avrupa ülkeleri, piyasa reformlarına rağmen devletin ekonomik süreçler üzerindeki otoritesini büyük ölçüde korudu. Devlet planlaması, fiyat politikaları ve üretim hedefleri belirleme gibi araçlarla ekonomiyi yönlendirmeye devam etti (Kornai, 1992). Reformlar, genellikle devlet mülkiyeni koruyarak merkezi planlamayı piyasa mekanizması ile birleştirmeye çalıştı; ancak sistemde köklü bir değişim yaratamadı.

Yugoslavya’da ise, devletin rolü daha çok düzenleyici bir çerçevede kalmış, işletmelerin doğrudan yönetimi işçilerin elinde olmuştur. Ancak bu model, devletin yeterli düzenleyici mekanizmalar geliştirememesi nedeniyle ekonomik dengesizliklere yol açmıştır (Savran, 1991). İşçi kooperatifleri arasındaki rekabet, zamanla ekonomik eşitsizlikleri artırmış ve bölgesel kalkınma farklılıkları yaratmıştır.

Doğu Avrupa’daki reformlar, büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandı. Devletin kontrolü gevşetmek istememesi ve siyasi baskılar, piyasa sosyalizmi reformlarının uzun vadede sürdürülebilir olmasını engelledi. Ekonomik krizler, toplumsal hoşnutsuzluk ve 1980’lerin sonlarına doğru Doğu Avrupa’daki rejim değişiklikleri, piyasa reformlarının sonunu getirdi (Kornai, 1992).

Yugoslavya ise, görece başarılı bir piyasa sosyalizmi modeli oluştursa da, bu sistem makroekonomik istikrarsızlık ve bölgesel eşitsizlikler nedeniyle uzun vadede sürdürülemedi. 1990’ların başında Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte, işçi özyönetimine dayalı piyasa sosyalizmi modeli de ortadan kalktı (Horvat, 1982).

Her iki deneyim de, piyasa sosyalizminin başarısının yalnızca ekonomik mekanizmalarla değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal faktörlerle de doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Doğu Avrupa ülkelerinde devletin aşırı kontrolü, Yugoslavya’da ise merkezileşmenin yarattığı dengesizlikler, piyasa sosyalizmi uygulamalarının karşılaştığı temel zorluklar olmuştur. Bu deneyimler, piyasa sosyalizmi uygulamalarının başarılı olabilmesi için hem devletin piyasa mekanizmasını destekleyecek düzenleyici politikalar geliştirmesi hem de işçi özyönetimi gibi sistemlerin uzun dönemde sürdürülebilirliğinin sağlanması gerektiği ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Doğu Avrupa ülkeleri ve Yugoslavya’nın piyasa sosyalizmi deneyimleri, farklı yöntemlerle uygulanan reform süreçlerinin güçlü ve zayıf yönlerini analiz etmek açısından önemli birer örnek teşkil etmektedir. Bu deneyimlerden elde edilen dersler, piyasa sosyalizminin gelecekte nasıl şekillendirilebileceğine dair önemli ipuçları sunmuştur.

4.2 Küba: Piyasa Sosyalizmine Açılım mı?

Küba, 1959 Devrimi’nden itibaren merkezi planlamaya dayalı sosyalist bir ekonomi modeli benimsemiş ve piyasa mekanizmasından büyük ölçüde uzak durmuş bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Fidel Castro liderliğindeki Küba, özel mülkiyetin

kaldırıldığı, tüm üretim araçlarının devletleştirildiği ve merkezi planlamaya dayalı bir ekonomik yapının oluşturulduğu bir sosyalist model geliştirmiştir. Ancak, 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Küba'nın dış desteklerden yoksun kalması, ekonomik olarak büyük bir kriz yaratmış ve ülke piyasa reformlarını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Küba'nın sosyalist modeli, devlet mülkiyetine ve merkezi planlamaya dayalı bir sistem olarak tasarlanmıştır. Özel mülkiyetin büyük ölçüde yasaklandığı ve ekonominin devlet tarafından yönlendirildiği bu model, üretimden tüketime kadar devlet kontrolünün baskın olduğu bir yapıyı ortaya çıkarmıştır (Beresford, 1988).

Küba'nın sosyalist ekonomi modelinin temel unsurları şu şekildedir: Tüm sanayi işletmeleri, tarım üretim merkezleri ve hizmet sektörü devletin kontrolü altındadır. Özel girişimciliğe izin verilmemekte, yalnızca devlet tarafından belirlenen üretim planları uygulanmaktadır. Ekonomik büyüme hedefleri, fiyat politikaları ve üretim süreçlerini devlet tarafından belirlenmektedir. Merkezi otorite, iş gücü tahsisi ve temel tüketim malzemelerinin dağıtımını yönetmektedir.

ABD'nin Küba'ya uyguladığı ambargo nedeniyle ülke, uluslararası ticarete büyük ölçüde sınırlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler Birliği'nden sağlanan ekonomik destek ve dış ticaret, Küba ekonomisinin temel dayanak noktalarından biri olmuştur (Baresford, 1988). Bu ekonomik yapı, özellikle 1990'lara kadar Küba için büyük ölçüde işlevsel olmuş ve sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi alanlarda önemli kazanımlar sağlamıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve sosyalist blokun dağılmasıyla birlikte Küba ekonomisi büyük bir krizle karşı karşıya kalmıştır.

Küba'nın sosyalist ekonomik modeli, devlet mülkiyetine ve merkezi planlamaya dayalı bir sistem olarak tasarlanmıştır. Özel mülkiyetin büyük ölçüde yasaklandığı ve ekonominin devlet tarafından yönlendirildiği bu model, üretimden tüketime kadar devlet kontrolünün baskın olduğu bir yapıyı ortaya çıkarmıştır (Beresford, 1988).

Küba'nın sosyalist ekonomi modelinin temel unsurları şöyledir: Tüm büyük sanayi işletmeleri, tarım üretim merkezleri ve hizmet sektörü devletin kontrolü altındadır. Özel girişimciliğe izin verilmemekte, yalnızca devlet tarafından belirlenen üretim planları uygulanmaktadır. Ekonomik büyüme hedefleri, fiyat politikaları ve üretim süreçleri devlet tarafından belirlenmektedir. Merkezi otorite, iş gücü tahsisini ve temel tüketim malzemelerinin dağıtımını yönetmektedir. ABD'nin Küba'ya uyguladığı ambargo

nedeniyle ülke, uluslararası ticarete büyük ölçüde sınırlamalarla karşılaşmıştır. Sovyetler Birliği'nden sağlanan ekonomik destek ve dış ticaret, Küba ekonomisinin temel dayanak noktalarından biri olmuştur (Baresford, 1988).

Gorbaçov reformları ile Küba'nın dış ticaretinin %85'i Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkeleriyle gerçekleşiyordu. Bu ülkelerin piyasaya açılması ve kapitalist ekonomiye yönelmesi, Küba'nın temel ticaret ortaklarını kaybetmesine sebep oldu. Sovyetler Birliği'nden sağlanan petrol ithalatı kesildi ve Küba, ağır bir enerji kriziyle karşı karşıya kaldı. Sanayi üretimi büyük ölçüde durma noktasına geldi ve tarımsal üretimde ciddi düşüşler yaşandı.

Küba, ekonomik çöküşü durdurmak için kontrollü piyasa reformlarına yönelmek zorunda kaldı. Ancak bu reformlar, devletin merkezi kontrolünü kaybetmeden piyasa mekanizmalarından yararlanma çabası olarak tasarlandı.

Küba için Sovyetler Birliği'nin çöküşü yalnızca ekonomik anlamda değil, siyasi ve ideolojik olarak da büyük bir darbe niteliğindedir. Devrim sonrası inşa edilen sosyalist model, SSCB'nin ekonomik desteği ve sosyalist blok içindeki dayanışmaya dayanıyordu. Bu desteğin ortadan kalkması, Küba hükümetinin sosyalist sistem içinde ayakta kalabilmek için yeni ekonomik reform arayışlarına yönelmesini zorunlu duruma getirdi.

1990'larda yaşanan ekonomik kriz, Küba'nın devlet mülkiyetini korurken piyasa mekanizmalarından kısmen yararlanan bir modele yönelmesine yol açtı. Küba, Çin ve Vietnam gibi köklü piyasa reformlarına gitmese de, belirli alanlarda piyasa mekanizmalarına açılım sağladı.

Küba'nın piyasa sosyalizmine yönelik reformları şu şekilde: Küçük ölçekli özel işletmelere izin verilmeye başlandı. Özellikle turizm sektöründe yabancı yatırımlar teşvik edildi. Devlet, belirli sektörlerde üretim kooperatiflerinin kurulmasına izin verdi. Bu kooperatifler, merkezi otoritenin yönlendirilmesiyle çalışsa da işçilerin üretim kararlarına katılımı sağlandı. ABD ambargosuna rağmen yeni ticaret ortakları arayışına girdi; Çin ve Avrupa Birliği ile ekonomik ilişkiler geliştirilmeye çalışıldı.

Bu reformlar, ekonomik krizle mücadelede Küba'ya belirli ölçüde esneklik kazandırma da, devletin ekonomik süreçler üzerindeki merkezi kontrolü devam ettiği için piyasa sosyalizmi tam anlamıyla benimsenememiştir (Hansen et al., 2020).

Küba'nın piyasa reformları, Çin ve Vietnam gibi ülkelerin piyasa sosyalizmine geçiş süreçleriyle kıyaslandığında oldukça sınırlı kalmıştır. Çin ve Vietnam, piyasa sosyalizmini geniş ölçekli ekonomik reformlarla benimseyerek özel sektörün büyümesini desteklerken, Küba daha kontrollü ve sınırlı reformlarla merkezi planlamayı korumaya devam etmiştir (Dodsworth et al., 1996).

Küba'nın piyasa sosyalizmi deneyimi, ekonomik zorluklar nedeniyle yapılan reformlarla sınırlı kalmış ve devletin merkezi kontrolünü sürdürdüğü için tam anlamıyla piyasa sosyalizmine geçilememiştir. Bu süreç, Küba'nın ekonomik istikrarını koruma çabası ile devletin kontrolünü kaybetmeme kaygısı arasındaki dengeyi sağlama girişimi olarak değerlendirilebilir.

4.3 Karşılaştırmalı Analiz: Farklılıklar ve Benzerlikler

Piyasa sosyalizmi, sosyalist ilkeleri piyasa mekanizmaları ile birleştirmeyi amaçlayan bir ekonomik model olarak, farklı ülkelerde değişik şekillerde uygulanmıştır. Ancak, bu modelin Doğu Avrupa, Yugoslavya, Küba, Çin ve Vietnam gibi ülkelerde uygulanış biçimleri büyük farklılıklar göstermiştir.

Piyasa sosyalizmi reformlarının en temel belirleyicisi, devletin ekonomideki rolünün nasıl şekillendirildiğidir. Bazı ülkeler, merkezi planlamadan tamamen uzaklaşarak özel sektörü ve piyasa mekanizmalarını geniş çapta serbest bırakırken; bazı ülkeler, devlet kontrolünü devam ettirerek piyasa mekanizmalarını yalnızca belirli alanlarda uygulamıştır.

Çin ve Vietnam, piyasa sosyalizmi modelini en başarılı şekilde uygulayan iki ülke olarak öne çıkmaktadır. Çin, 1978'de Deng Xiaping'in reformlarıyla piyasa mekanizmalarını sosyalist sistemle birleştirmiş ve ekonominin geniş alanlarını özel girişimlere açmıştır (Hansen et. al., 2020). Vietnam ise, 1986'da başlattığı Doi Moi reformlarıyla benzer bir süreci takip etmiş ve tarım, sanayi ve dış ticarete devletin rolünü kademeli olarak azaltmıştır.

Küba, merkezi planlama modelinden tamamen vazgeçmemiş; ancak 1990'ların başında ekonomik kriz nedeniyle belirli piyasa reformlarını uygulamak zorunda kalmıştır. Devlet mülkiyeti ve merkezi planlama büyük ölçüde devam etmiş, ancak özel girişimciliğe ve yabancı yatırımlara sınırlı izin verilmiştir (Hansen, et al., 2020).

Küba reformları, Çin ve Vietnam'a kıyasla çok daha sınırlı kalmış ve devletin ekonomi üzerindeki baskın kontrolü devam etmiştir.

Doğu Avrupa ülkeleri, 1969'lardan itibaren merkezi planlama ile piyasa reformlarını birleştirmeye çalışmış; ancak bu süreç büyük ölçüde başarısız olmuştur. Macaristan'ın 1968'de başlattığı "Yeni Ekonomik Mekanizma" ve Polonya'daki piyasa reformları, siyasi engeller nedeniyle sürdürülebilir olmamıştır (Kornai, 1992).

Yugoslavya, işçi özyönetimi modelini benimseyerek farklı bir piyasa sosyalizmi modeli geliştirmiş; ancak bu sistem, uzun vadede ekonomik eşitsizlikler ve bölgesel farklılıklar yaratarak başarısızlığa uğramıştır.

Çin ve Vietnam, piyasa mekanizmalarını en kapsamlı şekilde benimseyerek ekonomik büyümeyi sağlarken; Küba, Doğu Avrupa ve Yugoslavya gibi ülkeler ya reformları yetersiz uygulamış ya da siyasi ve ekonomik nedenler ile başarısız olmuştur.

ABD'nin 1962'den sonra uyguladığı ambargo nedeniyle Küba'nın dış ticaret seçenekleri kısıtlı kalmıştır. Küba, 1990'lardan sonra Çin ve Avrupa Birliği ile ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışsa da, dış ticaret politikaları hâlâ sınırlıdır (Dodsworth et al., 1996).

Doğu Avrupa ülkeleri, piyasa reformları sırasında dış ticarete serbestleşme girişimlerinde bulunsa da, reformların başarısız olması küresel entegrasyonu engellemiştir (Savran, 1991). Yugoslavya, sosyalist blok içerisinde kısmen bağımsız bir dış ticaret politikası izlemiş, ancak bu süreç, 1990'ların başında iç savaşla kesintiye uğramıştır.

Genel olarak, piyasa sosyalizminin en başarılı uygulaması Çin ve Vietnam'da görüyoruz. Küba, reformları sınırlı tutarak devletin kontrolünü sürdürmüş; Doğu Avrupa ülkeleri ve Yugoslavya ise siyasi ve ekonomik istikrarsızlık nedeniyle piyasa reformlarını sürdürememiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PİYASA SOSYALİZMİ: VIETNAM ÖRNEĞİ

1. SAVAŞ, BAĞIMSIZLIK VE SOSYALİST İNŞA (1945-1975)

Vietnam 1945'te bağımsızlığını ilan etti; bu hem bölgesel hem de küresel bir dönüm noktası oldu. Fransız sömürge yönetimine karşı verilen uzun mücadelenin sonunda elde edilen bir zaferdi. Ancak Vietnam'ın bağımsızlık mücadelesi yalnızca dış

sömürgecilğe karşı bir direniş değil, aynı zamanda sosyalist devlet kurma yolunda atılan bir adımdı. Ho Chi Minh liderliğinde Viet Minh, bu dönemin ana aktörüydü ve ülkede sosyalist bir devlet kurma vizyonu ile hareket etti.

1945 yılında, Japonya'nın II. Dünya Savaşı sırasında Güneydoğu Asya'daki sömürgeler üzerindeki kontrolü kaybetmesiyle Vietnam da Japonya'dan bağımsızlık kazandı. Savaşın bitmesiyle birlikte Fransızlar, yeniden eski kolonileri geri almak amacıyla bölgeye döndü. Ho Chi Minh'in önderliğindeki Viet Minh hareketi, Fransızlara karşı mücadele verdi ve Vietnam'ın tam bağımsızlığını talep etti. Bu dönemde, sosyalist idealler doğrultusunda örgütlenen Viet Minh, ülkenin geleceği için bağımsız ve eşitlikçi bir toplum kurmayı hedefledi.

Viet Minh, Vietnam'ın bağımsızlığını kazanmasının yanı sıra sosyalist bir toplum inşa etmeyi amaçlıyordu. Ho Chi Minh, sosyalist düşüncelerini ülkenin bağımsızlık mücadelesine entegre ederek halkı yalnızca Fransız sömürge yönetimi hakkında değil, aynı zamanda federal yapıya ve kapitalist sömürgeye karşı da bilinçlendirme çabasıındaydı. Bu sosyalist ideal yalnızca Vietnam için değil, aynı zamanda tüm bölge için bir ilham kaynağı oldu (Fforde, 2007).

Viet Minh, Fransızlara karşı zafer kazanarak 1945'te Vietnam'ın bağımsızlığını kazandı. Bu zafer, sadece Fransız sömürgecilğine karşı bir kazanım değil, aynı zamanda sosyalist bir sistemin inşasına yönelik ilk adımın atılması anlamına gelmektedir. Bağımsızlık ilan edildikten sonra Ho Chi Minh hızlıca ekonomik ve toplumsal reformları gündeme getirdi. İlk olarak, toprak reformu ve feodal yapının tasfiyesi gibi sosyalist reformlar öne çıkıyordu. Bu reformlar, kırsal kesimdeki insanlar için toprak sahipliği sağlama ve feodal sistemin getirdiği eşitliliği ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Ancak bu reformlar, hem yerel halkın hem de Vietnam'daki Fransız karşıtı güçlerin beklentilerini karşılamakta zorluk yaşadı.

Bağımsızlık sonrası Ho Chi Minh, yalnızca Vietnam'ın ulusal egemenliğini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda sosyalist idealleri pratiğe dökme arayışına da girmiştir. 1945'te ilan edilen toprak reformları ve işçi hakları, sosyalist devlet inşasının temel taşlarıydı (Fforde, 2007)

Bu dönemdeki reformlar, geniş köylü sınıfının ve işçilerin desteklediği bir sosyalist dönüşüm olarak kayda geçmiştir.

1.1 Fransızlara Karşı Bağımsızlık Savaşı ve Dien Bien Phu Zaferi

1946 yılında, Fransızların Vietnam üzerindeki sömürgeci hâkimiyetini tekrar kurma çabaları, Ho Chi Minh liderliğindeki Viet Minh hareketinin kararlı direnişiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu Vietnam'ın bağımsızlık mücadelesinin yeni bir aşamasına girmesine ve Fransızlara karşı uzun ve yıpratıcı bir savaşın başlamasına sebep olmuştur. “Birinci Çinhindi Savaşı” olarak bilinen bu mücadele, sadece askerî bir direniş değil, aynı zamanda Vietnam'ın sosyalist kimliğinin şekillendiği dönemdir (Giap, 2014).

Fransız ordusu, Viet Minh karşısında üstün askerî güce sahip olmasına rağmen, Vietnam'ın coğrafi yapısını ve Viet Minh'in gerilla taktiklerini¹ anlamakta zorluk çekmiştir. Bu stratejik eksiklik, özellikle Dien Bien Phu'da bir yenilgiye sebep oldu. Fransızlar, Dien Bien Phu'da üs kurarak Vien Minh'i kuşatma altına aldı ve harekesiz bırakmayı planladılar. Ancak General Vo Nguyen Giap liderliğindeki Vien Minh kuvvetleri, üstün lojistik yetenekleri ve halkın desteği ile Fransız birliklerini çevreleyerek etkisiz hâle getirmeyi başardı.

Vietnam'da savaşın kazanımı, yalnızca silah üstünlüğü değil, aynı zamanda halkın direnişine dayanan örgütsel strateji oldu (Giap, 2014). Giap, Fransızların ağır topçu birikimine karşılık olarak, Vietnam halkının özverisini ve çevikliğini öne çıkaran bir zafer kazanmıştır.

Dien Bien Phu'da 50 binden fazla Viet Minh askeri, yaklaşık 13 bin kişilik Fransız garnizonunu kuşatarak, 7 Mayıs 1954'te Fransızların teslim olmasına sebep olmuştur. Bu zafer, Vietnam'ın yalnızca askerî zaferlerini değil, aynı zamanda siyasî ve ideolojik zaferlerini de temsil eder. Bu dönemde, sosyalist bir devletin kurulmasına olan inanç güçlenmiş; ulusal bağımsızlık, sosyalist dönüşümle birlikte ele alınmıştır (Gainsborough, 2003).

Dien Bien Phu zaferi, sadece askerî bir başarı değil, aynı zamanda Vietnam halkının sosyalist inançlarını ve bağımsızlık tutkusunu pekiştiren bir sembol olmuştur. Viet Minh, bu zaferle birlikte Vietnam'ın uluslararası alandaki meşrutiyetini güçlendirmiş ve Cenevre Konferansı'na (1954) elinde önemli koz ile katılmıştır. Bu zaferin ardından, Vietnam'daki sosyalist reformlar hızlanmıştır. Özellikle kırsal

¹Özellikle siyasal bir amacı olan, siyasal bir örgütten güç alan ve örgütün amacını silahlı eylemlerle gerçekleştirmeye çalışan, genellikle sivil kimselerden oluşan ya da yurda girmiş düşmana karşı baltalama eylemlerine girişen düzensiz birlik.

kısımdaki feodal toprak ağalarının gücünün zayıflatılması ve köylünün mülkiyet haklarının artması, bu dönemin dikkat çekici gelişmeleri arasındadır.

Dien Bien Phu Zaferi'nin ardından, Viet Minh'in reform hareketleri daha da derinleşmiştir. Toprak reformları ve işçi sınıfının güçlendirilmesine yönelik politikalar, savaş sonrası dönemde sosyalist devlet inşasının temel oluşturdu (Beresford, 1988).

Zafer sonrasında Vietnam'ın sosyalist dönüşümü, halkın sosyalist ilkelere olan güvenini artırmıştır. Savaş boyunca, Viet Minh'in toprak reformu politikaları ve halkın temel ihtiyaçlarına yönelik programları, köylüler arasında geniş destek gördü. Cenevre Anlaşması ile Kuzey Vietnam'da sosyalist rejim resmen kuruldu. Bu reformlar, hükümetin sosyalist kimliğini pekiştirdi.

Dien Bien Phu Zaferi'nin ardından toplanan Cenevre Konferansı, Vietnam'ın geleceğine dair önemli kararlar almıştır. Anlaşma, Vietnam'ın 17. paralel boyunca Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmasını öngörüyordu. Kuzey Vietnam, Ho Chi Minh liderliğindeki sosyalist bir rejim kurma sürecine hız verirken; Güney Vietnam, ABD destekli kapitalist rejimin etkisine girmiştir. Bu bölünme, ileriki yıllarda Vietnam Savaşı olarak bilinen çatışmanın temelini atmıştır (Andreff, 1993).

Dien Bien Phu Zaferi, Vietnam'ın sadece askerî değil, aynı zamanda ideolojik bağımsızlığını da simgeler. Fransızların bölgeden çekilmesiyle birlikte, Kuzey Vietnam'da sosyalist reformlar hızla uygulanmaya başlandı. Bu reformların temelinde; tarımda kolektifleştirme, sanayileşme ve eğitim sisteminin sosyalist ilkelere göre yeniden yapılandırılması yer almıştır (Vuving, 2006).

1.2 Cenevre Anlaşması ve Vietnam'ın Bölünmesi

1954 yılında Fransızlara karşı kazanılan Dien Bien Phu Zaferi, sadece Vietnam'ın ulusal bağımsızlık mücadelesinde değil, aynı zamanda küresel düzeyde sömürgecilik karşıtı hareketlerin gelişiminde de bir dönüm noktasıdır. Ancak bu zafer, Vietnam'ın birleşik bir ulus olmasını sağlayamamıştır. Bölgedeki uluslararası güç dengeleri, Vietnam'ı ikiye bölen bir anlaşmayı getirmiştir: Cenevre Anlaşması.

26 Nisan 1954'te İsviçre'nin Cenevre şehrinde başlayan konferans, Vietnam, Laos ve Kamboçya'daki çatışmaları sona erdirmeyi amaçlıyordu. Konferansa; Vietnam Demokratik Cumhuriyeti (Viet Minh), Fransa, ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi uluslararası aktörler katıldı. Fransa, Çinhindi'ndeki varlığını sona

erdirmeyi kabul ederken; ABD komünizmin Asya'daki ilerleyişini durdurmak için Güney Vietnam'ı destekleme politikasını benimsemiştir (Hayton, 2020).

Cenevre Konferansı, Fransızların askerî başarısızlıklarını diplomatik alanda telafi etme girişimi olarak başladı. Ancak toplantılar, Vietnam'ı bölgesel ve ideolojik ayrışmanın merkezine yerleştirdi (Hayton, 2020).

20 Temmuz 1954'te imzalanan Cenevre Anlaşması, Vietnam'ın geleceğine dair önemli kararlar içermektedir. Anlaşmaya göre, 17. paralel boyunca uzanan geçici askerî sınır çizgisi belirlendi; tarafların kuvvetlerinin geri çekilmesinin ardından bu hattın her iki tarafında yeniden gruplaşmaları öngörülmüştür. Sınır hattının her iki yanında 4.8 km genişliğinde askerden arındırılmış bölge oluşturuldu. Fransız birlikleri hattın güneyine, Viet Minh ise kuzeyine çekildi. Anlaşma, üç yüz gün boyunca bu iki bölge arasında nüfusun serbestçe dolaşımını da güvence altına aldı. Ayrıca, hiçbir tarafın herhangi bir askerî ittifaka katılamayacağı veya askerî takviye arayışına giremeyeceği karara bağlandı. Ateşkesin denetlenmesi amacıyla, Kanada, Polonya ve Hindistan başkanlığında Uluslararası Kontrol Komisyonu kurulması planlanmıştır. Son olarak, 1956 Temmuz'unda gizli oyla serbest genel seçimlerin yapılması öngörüldü, ancak bu hüküm yalnızca konferansın Sonuç Bildirgesi'nde yer aldı.

Cenevre Anlaşması, Vietnam halkının birleşik bir ulus olma umuduna zarar verdi. Kuzey ve Güney arasındaki ayrışma, sadece ideolojik değil, aynı zamanda toplumsal bir kopuşu da işaret ediyordu (Beresford, 1988).

Anlaşma; Vietnam Demokratik Cumhuriyeti, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği ve Birleşik Krallık tarafından imzalandı. Vietnam Devleti (Güney Vietnam) anlaşmayı reddetti. Cenevre Anlaşması sonrasında Kuzey Vietnam, sosyalist bir devlet olarak hızlı bir reform sürecine girdi. Toprak reformlarına, kolektifleştirmeye ve ekonomik planlamaya öncelik verilirken; Güney Vietnam ise Amerikan desteğiyle kapitalist bir model inşa etmeye çalıştı. Bu ayrışma, iki taraf arasında artan gerilimleri körükledi (Kolko, 1997).

Kuzey Vietnam'da toprak reformları sırasında, feodal toprak sahiplerine karşı gerçekleştirilen kampanyalar büyük bir dönüşüm sağladı. Ancak bu süreçte yaşanan zorluklar, toplumsal huzursuzlukları da beraberinde getirdi. Güney Vietnam ise, Ngo Dinh Diem yönetiminde, ekonomik eşitsizliklerin arttığı ve dış müdahalelere açık bir bölge hâline geldi.

ABD, Cenevre Anlaşması'nı imzalamamış olmasına rağmen, Güney Vietnam'daki etkisini arttırdı. Ngo Dinh Diem yönetimine sağladığı askerî ve ekonomik destek, Vietnam Savaşı'nın temelini attı.

ABD'nin Cenevre sonrası Vietnam politikasının ana hedefi, yalnızca komünizmi durdurmak değil, Asya-Pasifik'te kendi stratejik çıkarlarını güvence altına almaktı. Bu durum, Vietnam'ı sadece bir savaş alanı değil, aynı zamanda Soğuk Savaş'ın sembolik bir cephesi hâline getirdi (Vuving, 2006).

ABD'nin desteği ile Güney Vietnam, 1956'da yapılması planlanan seçimleri reddetti. Bu durum, Kuzey Vietnam liderliğini hem askerî hem de siyasi olarak daha agresif bir tutum benimsemeye zorladı.

Kuzey ve Güney Vietnam arasındaki bölünme, sadece bir sınır çizgisi değil, aynı zamanda halk arasında derin bir ideolojik uçurum yarattı. Bu durum, uzun vadede bir ulusun yeniden birleşme çabalarını daha da karmaşık hale getirdi (MacLean, 2007).

Amerika Birleşik Devletleri, Vietnam'da yalnızca komünizmi durdurmaya değil aynı zamanda kendini güçlendirecek bir strateji kurmayı hedefledi. Bu durum, Diem rejiminin meşruiyet eksikliğine rağmen ABD tarafından geniş kapsamlı bir destekle ayakta tutulmasını sağladı (Vuving, 2006).

ABD'nin, Güney Vietnam'da seçimlerin yapılmasını engellemesi, bu bölgenin uluslararası düzlemde daha bağımlı hale gelmesine yol açtı. Bu gelişme, Kuzey Vietnam'ın liderliğini sert bir ideolojik karşıtlıkla hareket etmeye itti. ABD, Güney Vietnam'a ekonomik yardımlar yaparak rejimi güçlendirmeye çalıştı. 1955'te kurulan SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü) aracılığı ile, Vietnam'daki Amerikan varlığını bölgesel düzeyde meşrulaştırmayı amaçladı (Beresford, 1988).

1955-1963 yılları arasında ABD, Güney Vietnam'a toplamda 1.65 milyar dolarlık ekonomik ve askerî yardım yaptı. Ancak bu yardımlar, kırsal kesimdeki yoksulluğu ortadan kaldırmak yerine, Güney Vietnam'da sınıfsal ve politik çatışmaları daha da derinleştirdi. (Beresford, 1988)

ABD'nin desteklediği Ngo Dinh Diem rejimi, otoriter ve antidemokratik yapısı ile halkın büyük bir kesimi tarafından tepkiyle karşılandı. Özellikle Budist topluluklara yönelik baskılar ve ekonomik eşitsizlikler, Diem yönetimine karşı direnişin büyümesine neden oldu.

Diem, ABD'nin Vietnam'da komünizme karşı oluşturduğu stratejik bir unsur haline geldi. Ancak halktan kopuk yönetim, uzun vadede ABD'nin Vietnam'daki hedeflerini tehlikeye attı (Hayton, 2020).

ABD, Diem yönetimini desteklerken aynı zamanda Güney Vietnam'da komünist etkilerin yayılmasını önlemek için stratejik hamleler başlattı. Bunların en önemlisi, kırsal bölgelerde köylerin çevresine bariyerler oluşturmayı amaçlayan “Stratejik Hamlet Programı”dır. Ancak bu program, halk üzerinde ciddi bir memnuniyetsizlik yarattı.

ABD'nin desteklediği Stratejik Hamlet Programı, komünist etkileri azaltmaktan çok, Güney Vietnam halkının Amerikan müdahalesine duyduğu öfkeyi artırdı. Halkın gözünde bu program, bağımsızlık mücadelesine karşı bir ihanet olarak algılandı (Kolko, 1997).

Stratejik Hamlet Programı (SHP; Vietnamca: *Áp Chiến lược*), 1962'de Güney Vietnam hükümeti tarafından, Vietnam Savaşı sırasında komünist ayaklanmayla mücadele etmek için Amerika Birleşik Devletleri'nin tavsiyesi ve finansmanı ile uygulanmıştır. Strateji, kırsal nüfusu Ulusal Kurtuluş Cephesi (NLF) ya da daha yaygın olarak bilinen adıyla Vietkong ile temastan ve etkiden izole etmektir. Stratejik Hamlet Programı, öncülü olan Kırsal Topluluk Geliştirme Programı ile birlikte, “korunan mezralardan” oluşan yeni topluluklar yaratmayı hedefledi. Kırsal köylülere hükümet tarafından koruma, ekonomik destek ve yardım sağlanacak, böylece Güney Vietnam hükümeti ile bağlar güçlendirilecekti. Bu yolla köylünün hükümete olan sadakatinin artması umut ediliyordu.

Kuzey Vietnam'ın gizli komünist ajanı ve Güney Vietnam ordusuna sızmış Albay Phạm Ngọc Thảo, Stratejik Köy Programı'nın denetçisi yapıldı ve NLF'nin güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğü bölgelerde köyler inşa ettirdi. Program, sürdürülemez bir hızla ilerletildi, bu da yetersiz donanıma sahip ve savunmasız köylerin oluşmasına neden oldu, kırsal kesimde hükümete karşı hoşnutsuzluğun artmasına yol açtı (Karnow, 1985).

Stratejik Hamlet Programı başarısız oldu; ne ayaklanmayı durdurmayı ne de kırsal Vietnam halkından hükümete destek sağlamayı başaramadı. Aksine, birçok kişiyi yabancılaştırdı ve NLF'nin etkisinin artmasına katkıda bulundu. Başkan Ngo Dinh Diem, Kasım 1963'te bir darbeyle devrildikten sonra program iptal edildi. Köylüler eski evlerine geri döndüler veya savaştan kaçmak amacıyla şehirlere sığındılar. Stratejik Hamlet ve diğer karşı ayaklanma ve pasifleştirme programlarının başarısızlığı, Amerika Birleşik

Devletleri'nin Güney Vietnam'a hava saldırıları ve kara birlikleriyle müdahale etme kararına yol açan nedenlerden biri oldu.

ABD'nin Vietnam'daki varlığını artırmasının en önemli sebeplerinden biri, Domino Teorisi'ne olan inançtı. Bu teoriye göre, bir ülkenin komünizme kayması, çevresindeki diğer ülkelerde de domino etkisi yaratarak komünizmin yayılmasına sebep olacaktı.

Vietnam, ABD'nin Asya'daki komünizmle mücadelesinde sembolik bir öneme sahipti. Bu nedenle Vietnam'a yönelik politikalar sadece askeri müdahale değil, ideolojik bir kampanya olarak da algılandı (Andreff, 1993). ABD, bu ideoloji doğrultusunda Güney Vietnam'da askerî üsler kurdu ve orduyu modernize etti. Ancak bu süreçte, yerel halkın desteğini kazanamadı.

1960'ların başında, Güney Vietnam'daki toplumsal huzursuzluk artarken, Kuzey Vietnam liderliğindeki Vietcong güçleri direniş faaliyetlerini artırdı. ABD'nin, bu direnişleri bastırmak için Güney Vietnam'a askerî danışmanlar göndermesi ve doğrudan askerî müdahalede bulunması, Vietnam'ın bölgesel savaş alanına dönüşmesini hızlandırdı. (Sidel, 2008)

1960'lardan sonra Vietnam için zorlu bir dönem başladı. Ülke, hem savaşın yıkıcı etkileri ile ilgilenirken hem de sosyalist bir toplum için temeller atmaya çalışıyordu. Bu süreçte Kuzey Vietnam, sosyalist ekonomi ve toplumu inşa etmeye çalışırken, ABD'nin Güney Vietnam üzerindeki etkisine karşı uzun bir savaşa girdi. 1975'te savaşın sona erdiğinde, birleşik Vietnam sosyalist dönüşüm sürecini ulusal ölçekte gerçekleştirmek için bir çaba sarf etti. Ancak bu süreç, ekonomik zorluklar, dış politik baskılar ve sosyal sorunlar ile doluydu.

Kuzey Vietnam, ABD'nin desteklediği Güney Vietnam'a karşı savaşa devam ederken, ekonomik kalkınmayı sağlamaya çalışıyordu. Savaş, kaynakların büyük bir kısmını askerî harcamalara yönlendirdi ve sosyalist inşa süreçlerini yavaşlattı (MacLean,2007).

1965'ten itibaren ABD'nin yoğun hava saldırıları, Kuzey Vietnam'daki sanayi tesislerine büyük zarar verdi. Üretim, kırsal alandaki küçük ölçekli tesislere kaydırıldı (Andreff, 1993). 1960'ların sonlarına geldiğimizde Kuzey Vietnam, tarımda kolektifleşme uygulamalarını hızlandırdı. Tarım kooperatifleri aracılığı ile üretimin

arttırılması ve sosyalist eşitliğin sağlanmasını hedefliyordu. Ancak bu uygulamalar, çiftçiler tarafından direnişle karşılandı. (Yvon, 2008).

Bu dönemde, üretimin artırılması için Sovyet Birliği ve Çin'den alınan yardımlar önem taşıyordu. Ancak bu yardımlar, zorlukların üstesinden gelmekte yeterli olmadı.

1975'e geldiğimizde savaş sona erdi ve Vietnam resmen birleşti. Ancak savaş sonrası ülke, yıkılmış bir altyapı, ekonomik sorunlar ve toplumsal ayrışma gibi problemlerle karşı karşıya kaldı. Birleşmenin ardından hükümet, sosyalist hedeflere yöneldi. (Beresford, 1988).

1.3 İkinci Beş Yıllık Plan

1976'da hükümet, İkinci Beş Yıllık Plan'ı başlattı. Bu plan, tarım ve sanayi üretimini artırmayı hedefliyordu. İkinci beş yıllık plan, Vietnamlı liderlerin sabırsızlığını açıkça gösteriyordu. Plan, sanayi (%16 ila %18), tarım (%8 ila %10) ve ulusal gelir (%13 ila %14) için ortalama yıllık büyüme oranları açısından yüksek hedefler koyuyordu. Tarımsal kaynak gelişimine öncelik verilmiş; aynı zamanda Kuzey ve Güney'i bütün haline getirme ve kaynaştırma çabaları çerçevesinde yeniden yapılanmaya hedeflenmiştir (Cima, 1989).

Komünist planın maddi ve teknik temellerinin kurulması için yirmi yıllık bir süre öngörülmüştür. Güney ve Kuzey arasındaki ekonomik entegrasyonu hızlandırmak amacıyla maddi ve sistemsal dönüşüm birleştirilecektir. Vietnam Komünist Partisi'nin bu süreci yönetebilmesi için ekonomiye katılımını iyileştirmek ve genişletmek amacıyla bir değerlendirme yapıldı. İlk yatırım, ekonominin iki sektörünü de geliştirebilecek projeleri destekleyecekti. Bu sebeplerle, örneğin ağır sanayiye yapılacak desteklerle tarımsal üretimde bir artış yaşanacağı ve bu yolla daha fazla endüstriyel büyümenin finanse edileceği varsayılmıştır. Tarıma hizmet edecek bu strateji sayesinde Vietnamlı liderler, ülkeyi komünizme hazırlamak için gerekli olan kapitalist sanayileşme aşamasını atlayabileceklerini iddia ettiler (Cima, 1989).

Vietnam, bu programı tek başına üstlenebilecek bir durumda değildi. Bu sebeple, İkinci Beş Yıllık Plan için Batılı ülkelere, uluslararası örgütlerden ve sosyalist ittifaklarından mali destek talep edildi. Talep edilen yardım miktarı tam olarak bilinmemektedir ancak, Hanoi'nin öngördüğü yardım seviyesi hakkında mevcut mali verilerden bir fikir edinebiliriz. Vietnam'ın 1976'daki hükümet bütçesi 2,5 milyar ABD

doları iken, 1976 ile 1980 arasında 7,5 milyar ABD doları kadar yatırım planlamıştır (Cima, 1989).

Hanoi'ye sunulan ekonomik yardım planı önemliydi; ancak yine de gereksinimlerin altındaydı. Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa ülkeleri muhtemelen 3 ila 4 milyar ABD doları tutarında yardım teklifinde bulunmuş; Batılı ülkeler ise yaklaşık 1 ila 1,5 milyar ABD doları tutarında taahhütte bulunmuştur (Cima, 1989).

1.4 Çin-Vietnam Savaşı

1979 yılına gelindiğinde, Vietnam'ın dış politika ve uluslararası ilişkilerinde kritik bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bu süreçte Vietnam, Sovyetler Birliği ile yakınlaşırken, Çin ile olan ilişkileri giderek kötüleşti. Bu gerilim, Çin ile kısa ancak yıkıcı bir savaşa dönüşerek Vietnam'ın hem ulusal güvenliğini hem de sürdürmekte olduğu sosyalist inşa sürecini etkiledi.

Vietnam, 1978'in sonlarına doğru, Kamboçya'da Pol Pot liderliğinde Khmer Rouge rejimini devirdi ve yerine Vietnam yanlısı bir hükümet kurdu. Böylece, Çin destekli Khmer Rouge yönetimi son buldu. Çin, bu duruma yanıt olarak bir saldırı başlattı. Saldırı yaklaşık bir ay sürdü; Mart 1979'da Çin, birliklerini geri çekti.

Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesi, Çin tarafından bölgesel bir tehdit olarak algılandı. Bu, Çin'in Vietnam'a karşı askeri adımlar atmasına yol açtı (Vasavakul, 1994).

Çin, Vietnam'ın Kamboçya'daki rolünü, Sovyetler Birliği'nin Güneydoğu Asya'daki etkisini arttırmaya yönelik bir strateji olarak değerlendirdi. Sovyetler Birliği ile yapılan dostluk anlaşması, Çin'i endişelendirdi ve savaşın zeminini hazırladı.

17 Şubat 1979'da Çin Halk Kurtuluş Ordusu "Vietnam'ı cezalandırmak" amacıyla ani bir işgal başlattı ve sınıra yakın birkaç şehri hızlıca ele geçirdi. Yaklaşık 200.000 Çin askeri, 600 tank ve ağır silahlarla desteklenen bir saldırı gerçekleşti. Savaş, 6 Mart 1979'da Çin'in "cezalandırma görevini tamamladığını" ilan etmesi ile son buldu. Yaklaşık üç hafta sürdü ve her iki taraf da ağır kayıplar verdi.

Ancak Vietnam, 1989'a kadar Kamboçya'yı işgal etmeye devam etti. Bu durum, Çin'in, Vietnam'ı Kamboçya'ya müdahil olmaktan caydırmayı başaramadığını göstermekte. Bununla birlikte, Çin'in saldırısı, Vietnam'ın Hanoi'nin savunmasını güçlendirmek için Kamboçya işgal birimlerinden bir kısmını çekmeye zorlamıştır.

Çin-Vietnam Savaşı'nın önemli etkilerinden biri ekonomik alanda olmuştur. Çin, savaş sonrası Vietnam'a yaptığı yardımları tamamen kesti ve iki ülke arasındaki ticaret büyük ölçüde durdu.

Çin'in ekonomik desteğini çekmesi, Vietnam ekonomisini zor durumda bıraktı. Sovyet yardımları önemli bir boşluğu doldursa da Vietnam, uzun süreli ekonomik sıkıntılar yaşamaya devam etti (Beresford, 1988).

Çin-Vietnam Savaşı, küresel boyutta Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki Soğuk Savaş ile ilişkilendirildi. ABD, Çin'in Vietnam'a karşı saldırısını dolaylı olarak destekledi; çünkü bu hamle, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisini sınırlandıracak bir hamle olarak görülüyordu.

Çin ve Sovyetler Birliği, 1950'lerdeki yakın müttefik ilişkilerinden hızla uzaklaşarak 1960'larda ise keskin bir rekabet yaşamaya başladılar. Bu ayrılığın farklı nedenleri var.

Öncelikle Mao Zedong liderliğindeki Çin, Sovyetler Birliği'ni revizyonist (mevcut sistemi değiştirmek veya sonlandırmak) olmakla suçlamaktaydı. Çin, Sovyetler'in 1956'da Nikita Kruşçev önderliğinde başlattığı "de-Stalinizasyon" sürecini, sosyalizmin ilkelerine ihanet olarak görüyordu. Sovyetler Birliği, komünist dünya içinde liderlik rolünü elinde tutmak isterken, Çin bu liderliğe meydan okuyordu.

Asya'daki sosyalist hareketlerde Çin, kendi etkisini arttırmayı hedeflemiştir. Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki sınır anlaşmazlığı, iki ülkenin gerginliğini arttıran sebeplerden biri olmuştur. (Kolko, 1997). ABD bu gerilimi fark ederek ve iki tarafın uzlaşmasını sağlayacak bir strateji oluşturmuştur. 1972'de Başkan Richard Nixon'ın Çin'i ziyaret etmesi ve Henry Kissinger'ın diplomatik hamleleri, Çin'i Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge unsuru olarak kullanma girişiydi (Sidel, 2008).

Bu açıdan bakıldığında, Çin'in Vietnam'a karşı başlattığı 1979'daki saldırıda ABD'nin dolaylı etkisi gözlemlenmekte. ABD, Vietnam'ın Kamboçya'daki Sovyet yanlısı müdahalesini, Çin ile iş birliği yaparak dengeleme fırsatı olarak görmüştür.

Çin-Vietnam Savaşı, ABD'nin Asya'daki Sovyet etkisini sınırlandırma politikasına doğrudan hizmet etti. ABD, Çin'in bölgesel bir güç olarak yükselmesini, Sovyetler Birliği'nin Güneydoğu Asya'daki etkisini kırmak için bir araç olarak gördü. Çin'in saldırısı, ABD tarafından açıkça desteklememiş, ancak Washington yönetimi

saldırıya yönelik eleştirilerde bulunmamış ve dolaylı yoldan Çin'in hamlelerini meşrulaştırmıştır. (Vasavakul, 1994).

Çin-Vietnam Savaşı, Soğuk Savaş dönemindeki Çin-Sovyet ayrılığı ile, ABD'nin bu çatışmayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasının somut bir yansımasıdır. Çin, Sovyet Birliği'ne meydan okuyan bir aktör olarak ABD tarafından desteklenirken; Vietnam, Sovyet kampında kalmaya devam etmiştir. Bu durum, Güneydoğu Asya'daki güç dengelerini kökten etkileyerek, bölgedeki sosyalist inşa sürecini ve uluslararası ilişkileri şekillendirmiştir.

1.5 Kuzey ve Güney Vietnam'da Farklılaşan Sosyalist Uygulamalar

Vietnam, resmi adıyla Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, Güneydoğu Asya'da, Çinhindi Yarımadası'nın doğusunda yer almaktadır. Uzun ve dar bir kara parçası üzerinde yer alan Vietnam, 1955'te Kuzey ve Güney Vietnam olarak ikiye ayrılmıştır. Yeniden birleşmeleri 1976 yılında gerçekleşmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından gelen Ağustos Devrimi ile Viet Minh'in komünist lideri Ho Chi Minh, Vietnam'ın Fransız Hindicini'nden bağımsızlığını ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmiştir. Bunun üzerine, Vietnam üzerinde yeniden hâkimiyet kurmak isteyen Fransa harekete geçmiş ve Aralık 1946'da Birinci Çinhindi Savaşı'nı başlatmıştır. 1954'te Fransa'nın mağlubiyeti ile bu savaş sonlanmıştır. Cenevre Konferansı'ndaki müzakereler savaşın sonlanmasında etkili olmuştur ve Vietnam'a bağımsızlık tanınmıştır. Cenevre Anlaşması ile geçici olarak Vietnam toprakları ikiye bölünmüştür. Vietnam'ın kuzey kısmı Vietnam Demokratik Cumhuriyeti olarak kalmış ve yaygın olarak Kuzey Vietnam olarak adlandırılmıştır. Güney kısmı ise Fransa'nın kurduğu Vietnam Devleti kontrolünde kalmış ve Güney Vietnam olarak adlandırılmıştır.

Temmuz 1955'te Vietnam Devlet Başkanı, Cenevre Anlaşması'nı imzalamadıkları için hükümlerini uygulamak zorunda olmadıklarını belirtmiş ve ülkeyi birleştirmesi planlanan seçimlere Güney Vietnam'ın katılmayacağını açıklamıştır. Ülkenin referandum ile birleştirilememesi, Vietnam Savaşı'nın nedenlerinden biri olmuştur. Vietnam Halk Ordusu ve Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi, Vietnam Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'ne karşı savaşımıştır. Başta Sovyetler Birliği ve Çin, komünist müttefiklerini desteklemişlerdir. Komünizmin yayılmasına engel olmak

amacıyla ABD, Güney Kore, Avustralya ve Tayland'dan komünist karşıtı güçler savaşa dâhil olmuş ve Güney Vietnam'a askerî destek sağlamıştır.

1973'te ABD'nin Vietnam'dan çekilmesi ile Güney Vietnam zayıflamış ve 1975 Bahar Taarruzu sonrası, 30 Nisan 1975'te Kuzey Vietnam'ın zaferi ile sonuçlanmıştır. Güney Vietnam'da komünist Güney Vietnam Cumhuriyeti Geçici Devrimci Hükümeti kurulmuş, 2 Temmuz 1976 günü Vietnam yeniden birleşmiş ve Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti böylece kurtulmuştur.

1.5.1 Kuzey Vietnam: Sosyalist İnşa ve Kolektivizasyon

Kuzey Vietnam, Ho Chi Minh liderliğinde, Sovyetler Birliği'nden ve Çin'den ilham alarak sosyalist dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreç; tarım, sanayi, eğitim ve sağlık alanında çok yönlü reformları içermektedir. Ancak bu dönüşüm, hem ekonomik hem de toplumsal birçok zorluğu beraberinde getirmiştir.

1954 Cenevre Anlaşması'ndan sonra Kuzey Vietnam, sosyalist devlet kurma reformları kapsamında önceliği tarımsal reformlardı. Tarım politikalarının ilk adımı, feodal mülkiyet düzenini ortadan kaldırmayı amaçlayan toprak reformudur. Bu reform, büyük toprak sahiplerinden arazi alıp yoksul köylülere dağıtılmasını içeriyor. Bu süreçte yaklaşık 810.000 hektar arazi yeniden dağıtıldı ve reformlardan iki milyondan fazla köylü yararlandı (Temel Britannica, 1990).

Toprak reformu sırasında uygulanan yöntemler, köylüler arasında sosyalist bilincin yayılmasına katkıda bulunmuş olsa da, bu süreçte yaşanan şiddet olayları ve hatalar, uzun vadeli toplumsal sorunlara yol açtı (Fforde, 2007).

Reformun ardından, büyük toprak sahipleri ekonomik ve siyasi güçlerini kaybetti. Ancak bu süreç, bazen hatalı uygulamalar nedeniyle köylüler arasında gerilime neden oldu. Reform sırasında bazı suçlamalarla idam edilen toprak sahipleri ve orta halli çiftçiler, kırsal toplumda bölünmeler yarattı.

Toprak reformu sonrası Kuzey Vietnam yönetimi, kırsal ekonomiyi sosyalist yapıya dönüştürmek amacıyla kolektivizasyon politikalarına yöneldi. İlk aşamada köylülerin bireysel çiftliklerini birleştirmesi teşvik edildi ve küçük ölçekli “düşük düzey kooperatifler” kuruldu. Sonrasında, bu kooperatifler “yüksek düzeyli kolektif çiftliklere” dönüştürüldü. Bu süreç, kırsal alanda geleneksel yaşam biçimlerinin zayıflamasına neden oldu.

Kolektifleştirme süreci, üretim verimliliğini artırmada beklenen başarıyı sağlayamadı. Bunun başlıca nedeni, altyapı eksiklikleri ve kolektif çiftliklerin yeterince iyi organize edilememesiydi (Gainsborough, 2003).

Kolektivizasyon sürecinin ilk yıllarında, özellikle tahıl üretiminde düşüş yaşandı. Köylüler kooperatiflere katılmaya gönülsüz olması, bu süreçteki en büyük zorluk olmuştur. Ayrıca, kolektif çiftliklerde kullanılan tarım araçlarının yetersizliği üretimi olumsuz etkiledi.

Hükümet, kolektivizasyonun başarıya ulaşabilmesi için köylülerin eğitime ve tarımsal tekniklerin modern düzeye getirilmesine önem verildi. Bu amaçla, kırsal kesimlerde eğitim kampanyaları düzenlendi ve köylülere tarım cihazlarının kullanımı öğretildi (Beresford, 1988). Kolektivizasyon sırasında modern tarım tekniklerinin uygulanması sınırlı kaldı. Bu durum, üretim artışını engelleyen en önemli faktörlerden biriydi (Ngo & Tarko, 2020).

Tarım ile ilgili yapılan yenilikler, sosyalist bir toplum kurma hedefinin ilk ve temel taşlarındandır. Toprak reformu ve kolektivizasyon, kırsal alanlarda sosyalist ideolojiyi yayarken, üretim hedeflerine ulaşmada sınırlı başarı elde edildi. Kırsal kesimdeki dönüşüm, toplumu ideolojik olarak yeniden şekillendirmiş, ancak ekonomik açıdan beklenen sonucu vermemiştir.

Tarım reformlarının ardından sanayileşmeye önem verilmiştir. Sovyetler Birliği ve Çin'in sosyalist kalkınma modellerinden esinlenen Kuzey Vietnam hükümeti, ülkenin ekonomik altyapısını inşa etmek, ağır sanayi üretimini arttırmak ve ülkeyi dışa bağımlı durumdan kurtarmak için bazı adımlar attı. Ancak bu süreç, siyasi ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldı ve Sovyetler Birliği ile Çin'in sanayileşme stratejileri ile paralellik gösterdi.

Başlangıçta Vietnam'ın sanayileşme süreci çok zayıftı. Büyük ölçüde tarıma dayalı bir ekonomik kalkınma anlayışı ve sosyalizmin temel aracı kabul edildi. Kuzey Vietnam yetkilileri, sanayileşmeyi yalnızca bir ekonomik gelişim aracı olarak değil, aynı zamanda ulusal bağımsızlığın ve sosyalizmin temeli olarak gördü. Bu sebeple, ağır sanayi üretimine ve altyapıya büyük yatırımlar yapıldı (Dodsworth et al., 1996). 1950'lerin sonlarına doğru, yetkililer tekstil, çimento ve metal işleme gibi alanlarda yeni fabrikalar inşa etti. 1960'ların başlarında, özellikle Sovyetler Birliğinden gelen ekonomik yardımlar ve tedarik ile bu sektör büyüdü. Sovyetler Birliği, Kuzey Vietnam'a modern makineler

ve sanayi tesisleri sağladı. Çin ise tarımsal üretimde yardımcı olacak makinler gönderdi. Böylece, sanayi altyapısının temelleri atılmış oldu. Bu süreçte Kuzey Vietnam, Sovyetler Birliği ve Çin ile bazı ideolojik ve stratejik farklılıklar yaşadı. Kuzey Vietnam aslında Çin'in sosyalist kalkınma modeline daha yakınken, Sovyetler Birliği ile yakınlık kurmaya çalıştı (Andreff, 1993).

Bununla birlikte, sanayileşme sürecinde zorluklar yaşadı. Kaynak yetersizliği, teknolojik eksiklikler ve altyapı yetersizliği, sanayileşme hedeflerine ulaşmayı zorlaştırdı. Sovyetler Birliği ve Çin arasında yaşanan gerilim, Kuzey Vietnam için karmaşık bir dış politika oluşturdu. 1960'lara gelindiğinde, bu iki sosyalist güç arasındaki ilişkiler gerildi ve Kuzey Vietnam, hem Sovyetler Birliği hem de Çin ile farklı stratejik yönelimler izlemek zorunda kaldı.

1965'ten sonra, Kuzey Vietnam'ın sanayileşme stratejisinin önemli bir parçası, ağır sanayiye yapılan yatırımlar olmuştur. Özellikle çelik, makine üretimi, metal işleme gibi sektörler ön plana çıkmıştır. Ağır sanayi, hem ekonomik büyümenin hem de askerî üretimin temel unsuru haline gelmiştir. 1960'ların sonlarına doğru, Kuzey Vietnam, sanayi sektörünün geliştirilmesi için büyük dış kredi ve yardım aldı. (Gainsborough, 2003).

Kuzey Vietnam, iş gücünü organize etmek ve yeni sanayi iş yerlerine istihdam sağlamak amacıyla geniş çaplı bir çalışma politikası izledi. Bununla birlikte, özellikle kadın iş gücünün sanayiye dahil edilmesi önemli bir adım olmuştur. Kadınlar fabrikada çalışmaya başlamış ve bu, toplumsal yapıyı dönüştüren bir faktör olmuştur (Ngo & Tarko, 2020).

Kuzey Vietnam'ın sanayileşme sürecinde, savaşın getirdiği engellere ve dış yatırımların sınırlı olmasına rağmen önemli adımlar atılmıştır. Ağır sanayiye yapılan yatırımlar ve dış yardımlar, ülkenin sanayi altyapısının güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır; ancak bu süreç siyasi ve ekonomik zorluklarla karşılaşmıştır. Kuzey Vietnam, sanayileşme sürecinde özellikle ağır sanayi alanındaki yatırımların sosyalist kalkınma hedeflerine ulaşmada önem taşıdığını kabul etmiştir.

Sırada eğitim ve sağlık reformları yer almakta. Bu reformlar, sosyalist ideolojinin temel ilkeleri doğrultusunda toplumsal eşitliği sağlamak, bireylerin yaşam standartlarını yükseltmek ve kolektif bilinci güçlendirmek gibi amaçlar taşıyordu. Eğitimde okuma yazma seferberliği ve teknik eğitimin yaygınlaştırılması; sağlıkta ise halkın sağlık

merkezlerine ulaşımı ve bu hizmetlerin ücretsiz olması gibi dönemin ilgi çekici yeniliklerini getirmişlerdir.

Eğitim ile ilgili reformlar 1945 yılında başlamıştır. Hükümet, eğitim sistemini hızlı bir şekilde yapılandırmaya başlamıştır. Özellikle kırsal alanlarda okuma yazma seferberlikleri düzenlemiştir.

Vietnam'daki eğitim reformları, yalnızca bireylerin okuryazarlık oranını artırmak için değil, aynı zamanda sosyalist bir toplum inşa etmenin ideolojik altyapısını oluşturmak için tasarlanmıştır. Eğitim programları, Marksist-Leninist öğretileri içerecek şekilde düzenlenmiştir (MacLean, 2007).

Eğitim reformları ile kırsal bölgelerde geniş çaplı okuma yazma seferberlikleri düzenlenmiş; 1960'lara gelindiğinde kırsal kesimde yaşayan halkın büyük bir bölümünün okuma yazma bildiği görülmüştür. Sanayileşme sürecine destek olmak amacıyla teknik okullar açılmış; bu okullar özellikle ağır sanayi ile tarımı destekleyecek nitelikli iş gücünü yetiştirme konusunda önemli roller üstlenmiştir. Ayrıca eğitim tamamen ücretsiz hale getirilmiş; tüm çocukların ilkokula gitmesi zorunlu kılınarak eğitime erişimde eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır. (Yvon, 2008).

1950'ler ve 1960'lar boyunca yürütülen okuma yazma kampanyaları, yalnızca bireysel eğitimi artırmakla kalmadı, aynı zamanda Kuzey Vietnam toplumunu sosyalist bir kalkınma modeline yönlendirdi (Yvon, 2008).

Sağlık reformları ise, yine sosyalist idealler doğrultusunda eşit bir toplum yaratma isteği ile yapılmıştır. Sağlık hizmetleri, kırsal kesimlere ve yoksul nüfus kesimlerine ulaşmayı hedeflemiştir (Sidel, 2008).

Bu kapsamda her köyde sağlık merkezleri kurulmuş; bu merkezler önleyici sağlık hizmetleri ile anne ve çocuk sağlığı gibi konularda önemli işlevler üstlenmiştir. Tüm sağlık hizmetleri ücretsiz hâle getirilmiş ve bu uygulama kırsal alandaki hizmetlere erişimi büyük ölçüde kolaylaştırmıştır (Fforde, 2007).

Eğitim ve sağlık alanında yapılan bu yenilikler büyük başarılar getirse de zorluklar da yaşanmıştır. Özellikle Vietnam Savaşı'nın yoğunlaştığı dönemlerde, sağlık hizmetleri ve eğitim altyapısı büyük bir darbe aldı. Amerikan saldırıları, köylerdeki okul ve sağlık hizmetlerini tahrip etti. Buna rağmen, Vietnam yetkilileri, sosyalist ideallerini gerçekleştirmek için kalkınma hedeflerinden ödün vermedi (Vuving, 2006).

Kuzey Vietnam, sosyalist ideolojiyi topluma kazandırmak için kapsamlı yenilikler yaptı. Tarımda kolektivizasyon, sanayileşme çabaları, eğitimde okuryazarlık oranlarının artırılması ve sağlıkta eşitlikçi politikalar, sosyalist kalkınma modelinin temel yapı taşları oldu. Bu süreçte yaşanan zorluklara rağmen Kuzey Vietnam, sosyalist düşünceden vazgeçmedi ve somut başarılar gösterdi. Bu reformalar, 1976'da Vietnam'ın birleşmesi ile ülke çapında uygulanan bir model haline geldi (Yvon, 2008).

1.5.2 Güney Vietnam: Kapitalist Model ve ABD Desteği

1954 Cenevre Konferansı'nın ardından Vietnam'ın ikiye bölünmesiyle, Güney Vietnam ABD'nin desteği ile kapitalist bir rejim sahiplendi. Ngo Dinh Diem liderliğinde bu yeni yönetim, sosyalist alternatif karşısında ABD'nin Soğuk Savaş stratejilerinin önemli bir unsuru olarak şekillendi.

Güney Vietnam'da uygulanan kapitalist model, serbest piyasa ekonomisini ve bireysel mülkiyet hakkını temel aldı. Bu süreç, toplumsal eşitsizlikler, yaygın yolsuzluk ve halktan kopuk bir yönetim anlayışı ile şekillendi.

ABD'nin Güney Vietnam'a sağladığı ekonomik yardımların temel amacı, altyapıyı geliştirmek ve kırsal kalkınmayı sağlamaktı. Ancak bu yardımlar genellikle etkin bir şekilde kullanılmadı ve askeri harcamalara kaydırıldı. 1955-1963 yılları arasında ABD'nin Güney Vietnam'a toplam 1.65 milyar dolarlık bir yardım sağladığı düşünüyor. Bu yardımın büyük bir kısmı tarımsal projeler, kırsal altyapı ve kamu hizmetlerine yöneltilmiş olsa da etkisi sınırlı kalmıştır (Taylor, 2004).

Bu dönemde ABD'nin desteklediği en önemli projelerden biri, kırsal kalkınmayı ve tarımsal üretimi arttırmayı hedefleyen, "Stratejik Hamlet Programıydı". Ancak bu program, kaynakların yetersiz kullanımı ve yerel halkın desteğinin eksik olması sebebiyle ciddi eleştirilere maruz kaldı (Sidel, 2008).

ABD, Güney Vietnam'a ekonomik yardımların yanı sıra askeri destek de sağladı. ABD'nin askeri yardımları, Güney Vietnam ordusunun (ARVN) modernizasyonu ve eğitimi üzerine yoğunlaştı. 1955 yılından sonra ABD'li askeri danışmanlar, Güney Vietnam'da aktif olarak görev yapmaya başladı ve bu sayı 1960'ların başında hızla arttı. ABD'nin askeri yardımı yalnızca Güney Vietnam ordusunun modernizasyonunu hedeflemiyor, aynı zamanda bölgede komünist düşüncenin ilerlemesini de engellemeyi

amaçlıyordu. Bu yardımlar, sık sık kötü yönetim ve yolsuzluk nedeniyle etkisiz hale geldi.

ABD'nin yardımları, Güney Vietnam'da kısa vadeli ekonomik büyümeyi desteklese de, toplumsal ve siyasi açıdan sorunlar yarattı. Yolsuzluk, ABD'den gelen yardımların büyük bir kısmının kötüye kullanılmasına neden oldu. Ayrıca, yardımların kırsal halkın ihtiyaçlarına yeterince cevap verememesi, halkın devlete olan güvenini azalttı (Beresford, 1988).

ABD'nin sağladığı bu yardımlar Soğuk Savaş stratejileri açısından da önem taşıyor. Güney Vietnam, ABD'nin Asya'daki etkisini arttırmak ve komünist yayılmayı engellemek için bir ön cephe olarak görülüyordu. Bu süreçte ABD yardımlarının etkinliği sınırlı kalmış, Güney Vietnam'da halk desteğini arttırmak yerine komünistlerin güç kazanmasına yol açmıştır. (Ngo & Tarko, 2020).

ABD'nin yardımları, Güney Vietnam'ı ekonomik olarak desteklese de, halk desteği ve siyasi istikrar sağlama konusunda yetersiz kaldı. Bu durum, bölgedeki ABD stratejisinin başarısızlığını açıkça ortaya koymaktadır (Hayton, 2020).

Ngo Dinh Diem, 1955 yılında Güney Vietnam Cumhuriyeti'nin (RVN) başkanı olarak göreve geldiğinde, ABD'nin güçlü desteğini arkasına aldı. Diem, Batı yanlısı ve anti-komünist bir lider olarak Güney Vietnam'da merkezi bir otorite kurmayı hedefliyordu, ancak onun yönetim anlayışı hem içeride hem dışarıda eleştirilere maruz kaldı. Diem, toplumu sıkı bir şekilde kontrol etmeye çalıştı ve ülkedeki siyasi muhalefeti bastırmak için önlemler aldı. Politikalarını meşrulaştırmak için anti-komünist söylemi kullanan Diem, ABD'nin desteği ile yönetimini sürdürdü. Bu durum, Güney Vietnam'daki sosyal ve politik sorunları çözmek yerine daha da derinleştirmiştir.

Ngo Dinh Diem, Katolik bir aileden geliyordu ve bu kimliği, yönetim tarzına yansımıştı. Diem, Katolik kilisesini destekleyen ve diğer dini grupları dışlayan bir yaklaşım sergiledi. Özellikle Budist topluluklarla gerilimler yaşadı. 1963'te Budist krizinin patlaması, Diem'in yönetimine yönelik uluslararası eleştirileri arttırdı (Kolko, 1997). Bu Budist krizi, Güney Vietnam'da Mayıs ile Kasım 1963 arasında yaşanan siyasi ve dini gerginlik dönemi idi. Budist rahipler tarafından yönetilen bir sivil direnişti. Kriz, 8 Mayıs'ta, Budist bayrağının yasaklanmasına karşı protesto düzenlenen Hue şehrinde, dokuz silahsız sivilin vurulmasıyla başladı. Kriz, Kasım 1963'te Vietnam Cumhuriyeti Ordusu'nun (ARVN) darbe yapması ve Başkan Ngo Dinh Diem'in tutuklanması

öldürülmesiyle sona erdi. Bu olay, Diem yönetiminin uluslararası itibarını zedeledi ve ABD'nin desteğini sorgulattı.

Diem yönetiminin eleştirildiği bir diğer konuda yolsuzluk ve nepotizmdi (kayırmacılık). Ngo Dinh Diem, ailesinin çeşitli üyelerini kilit pozisyonlara yerleştirerek yönetiminde güçlü bir aile hegemonyası kurdu. Özellikle kardeşi ve eşi, ülke yönetiminde etkiliydi ve halk bundan hoşlanmadı (Gainsborough, 2003).

ABD, başlangıçta Diem'i güçlü bir şekilde desteklese de, 1960'ların başında onun yönetim anlayışından rahatsızlık duymaya başladı. Budist krizi, yolsuzluk ve halk desteğinin kaybı, ABD'nin Diem'i bir yük olarak görmesine sebep oldu. 1963 yılında, ABD'nin dolaylı desteği ile Güney Vietnam ordusunun üst düzey generalleri bir darbe düzenledi ve Diem yönetimine sona verildi (Elliott, 2012).

Ngo Dinh Diem'in yönetimi, Güney Vietnam tarihinde derin izler bırakarak tarihe geçti. Otoriter politikalar, dini gerilimler, yolsuzluk ve halk desteğinin kaybı, Diem yönetiminin temel özellikleri haline gelmiştir. Diem'in başarısızlığı, ABD'nin Güney Vietnam'a yönelik stratejisinin yetersizliğini ve Vietnam Savaşı'nın daha karmaşık bir hal almasını simgeler (Beresford, 1988).

Ngo Dinh Diem, ekonomik kalkınma için çeşitli politikalar uygulamaya çalıştı, ancak bu girişimler büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandı. 1955-1963 yılları arasında Güney Vietnam'a sağlanan ABD yardımları, ekonomik politikalarda belirleyici bir rol oynadı. ABD, 1,65 milyar dolarlık ekonomik ve askeri yardım ile Güney Vietnam'ı destekledi; bu yardımlar, ülkenin bütçe gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturdu. Ancak bu yardımların büyük bölümü askeri harcamalara yönlendirildi; ekonomik kalkınmaya ayrılan kaynaklar ise yetersiz kaldı.

Ngo Dinh Diem'in, kırsal kalkınma ve sanayileşme projelerine odaklanma girişimleri, planlama eksikliği ve kaynakların kötü yönetimi nedeniyle başarıya ulaşamadı. ABD yardımları, Güney Vietnam'ın ekonomisini güçlendirmekten ziyade, dışa bağımlılığı artırdı (Kolko, 1997).

Ekonomik politikalar, kırsal alanlarda kalkınmayı teşvik etmekte de başarısız oldu. Köylülerin büyük bir kısmı, hükümetin tarım reformları ve yerleşim projelerine güvenmedi. Stratejik Hamlet Programı gibi projeler, kırsal nüfusu desteklemek yerine, toplumsal huzursuzluğu artırdı (Elliott, 2012).

Sanayileşme çabaları da yetersiz kaldı. Ülke, küçük ölçekli iş kollarına ve tarımsal üretime dayalı bir ekonomik yapıya sahipti. Ağır sanayiye yönelik yatırımlar yapılmadı ve sanayileşme süreci, ABD yardımlarına bağımlı olarak şekillendi. ABD, Güney Vietnam'a tüketim malları ve askeri donanımlar sağlayarak, sanayileşme yerine mevcut tüketim ihtiyaçlarını karşılamayı tercih etti. Bu durum, ülkenin uzun vadeli ekonomik kalkınmasını engelledi (Fforde, 2007).

Güney Vietnam ekonomisi, ABD yardımlarına bağımlı olduğu için, para birimi istikrarını sağlamakta da zorlandı. ABD'den gelen dolar yardımları, piyasalarda enflasyonist baskılara neden oldu. Ayrıca hükümetin harcamalarını karşılamak için yerel para basılması, enflasyonu daha da artırdı. Enflasyon ve işsizlik oranlarının yüksek olması, Güney Vietnam ekonomisini daha da kırılgan hale getirdi.

Yaşanan huzursuzluklar, Viet Cong'un (VC) yükselmesi için zemin hazırladı. Güney Vietnam'daki ekonomik zorluklar, hükümetin otoriter tutumu, köylülerin yoksulluğu ve kırsal kalkınma projelerindeki başarısızlıklar, halkın devlete karşı güvenini sarstı ve Viet Cong'un destek bulmasına olanak tanıdı.

Ngo Dinh Diem, Güney Vietnam'ın ilk başkanı olarak, ülkedeki toplumsal yapıyı modernleştirme ve Batı tipi bir toplum kurma amacı vardı. Ancak yönetim tarzı son derece otoriterdi ve halkın tepkisini çeken pek çok politikayı uygulamaya koydu. Özellikle Budist toplumu üzerinde baskı oluşturulması ve halkın temel haklarının ihlali, toplumsal huzursuzluğu tetikledi.

Stratejik Hamlet Programı, köylüleri Viet Cong'un etkisinden uzak tutmak amacıyla onları merkezi yerleşim alanlarına yerleştirmeyi öngörüyordu. Ancak bu programın uygulamaları büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı. Köylüler, devletin kendilerini yerinden etmesini, zorla yerleştirilmelerini ve topraklarından edilmelerini hoş karşılamadı. Viet Cong ise, köylülerin bu rahatsızlığından faydalanarak kendilerini savunmaları için yerel halkı mobilize etti. Stratejik Hamlet Programı, Viet Cong'un kırsal alanlarda daha fazla destek bulmasına ve gücünü artırmasına yardımcı oldu (Elliott, 2012).

Yönetimdeki bu baskılar ve hükümetin yanlış kararları başarısızlığı getirdi. 1960'ların başlarında, Viet Cong, Güney Vietnam'ın kırsal bölgelerinde geniş bir etki alanı oluşturdu ve köylüler, onları hükümete karşı direnişin sembolü olarak görmeye başladılar. Viet Cong, sadece silahlı mücadeleyle değil, aynı zamanda sosyal hizmetler

sağlayarak ve toplumsal ihtiyaçları karşılayarak halk arasında destek kazandı. Viet Cong'un halk desteğini kazanmasındaki en önemli faktör, kırsal kesimdeki halkla bağ kurabilmesi oldu. Sağlık hizmetleri, eğitim ve gıda yardımları gibi sosyal hizmetler sunarak Viet Cong, kendisini sadece bir direniş gücü olarak değil, halkın gerçek savunucusu olarak tanıttı.

1960'ların sonlarına doğru, Güney Vietnam'daki hükümetin başarısızlıkları, sosyal huzursuzluklar ve artan yolsuzluklar, ABD'nin desteğini sorgulamasına sebep oldu. 1973'te imzalanan Paris Barış Anlaşması sonrası, ABD'nin Vietnam'dan geri çekilme süreci hızlandı. ABD'nin doğrudan askeri müdahalesi sona erdi, ancak Güney Vietnam'a yapılan yardım bir süre daha sürdü. 1975'te, Kuzey Vietnam'ın başkenti Saigon'u alması ve Güney Vietnam'ın resmi olarak sona ermesiyle ABD'nin verdiği doğrudan destek tamamen kesildi.

Kuzey Vietnam'ın sosyalist planlama modeline dayalı yaklaşımı ile Güney Vietnam'ın ABD destekli kapitalist yapısı arasındaki keskin ideolojik ve ekonomik farklar, Vietnam'ı iki zıt kutba ayıran derin bir çatışmaya yol açtı. Sosyalist Kuzey'in; tarımda kolektivizasyon, sanayileşme ve devlet kontrolünde bir ekonomi geliştirmeye odaklanması; kapitalist Güney'in ise piyasa odaklı kalkınma ve özgür ticaretin teşvik edilmesiyle şekillenen yapısı, iki bölge arasındaki ayrımı daha belirgin hale getirdi.

Kuzey Vietnam, sosyalist planlama ve devlet kontrolü üzerine kurulu bir ekonomik sistem inşa etmeye çalıştı. 1954'teki Cenevre Anlaşması sonrası, Kuzey Vietnam'daki hükümet, tarımda kolektivizasyon politikaları izleyerek toprak reformları gerçekleştirdi. Eski toprak sahiplerinin arazileri köylü sınıfına dağıtıldı ve kooperatifler kuruldu. Devlet, tarım üretimini kontrol etmeye çalışırken ağır sanayiye de yatırım yaparak, Kuzey'in dışa bağımlılığını minimuma indirmeye gayret etti (Fforde, 2007).

Buna karşılık, Güney Vietnam'ın ekonomik yapısı tamamen kapitalist bir düzene dayanıyordu. ABD'nin desteğiyle kurulan Güney Vietnam hükümeti, kapitalist piyasa ekonomisi doğrultusunda büyümeyi teşvik etti. Büyük toprak sahipleri ve yabancı şirketlerin lehine olan bu düzen, küçük ölçekli tarım üreticilerinin daha da yoksullaşmasına yol açtı. Güney'deki ekonomik model, dışa bağımlı bir yapı oluşturmuş ve bu durum, yerel üretimin zayıflamasına; ABD'nin ve diğer yabancı sermayenin ülkede hâkim olmasına neden olmuştur (Hayton, 2020).

Güney Vietnam'ın, ABD desteğiyle şekillenen kapitalist yapısı büyük ölçüde askeri yardım, finansal destek ve dış ticaret ile güçlendirildi. ABD, 1955-1963 yılları arasında Güney Vietnam'a 1.65 milyar dolar kadar ekonomik ve askeri yardım göndermiştir. Ancak bu ekonomik destek, uzun vadede Vietnam'ın bağımsız bir ekonomik yapıya kavuşmasını engellemiş ve Güney Vietnam'ın ekonomik yapısını dışa bağımlı hale getirmiştir.

Öte yandan, Güney Vietnam'daki toplumsal yapılar büyük ölçüde kapitalist ve feodal değerlere dayanmaktadır. Toprak sahipleri ve iş insanları sınıfı bu dönemde önemli bir toplumsal güç kazanmış, köylüler ise ekonomik olarak zayıf kalmışlardır. Bu sınıf farklılıkları, toplumsal huzursuzluklara ve eşitsizliğe yol açmıştır. 1960'ların ortalarında Budist rahiplerin, hükümetin baskıcı politikalarına karşı başlattığı protestolar, Güney Vietnam'daki sosyal yapının ne denli kırılgan olduğunu göstermektedir.

Kuzey'deki toplumsal değişimlere karşılık Güney'de, bireysel özgürlük ve girişimcilik vurgusu ön plana çıkmıştır.

ABD'nin, Güney Vietnam'a askeri ve ekonomik destek göndermesi, bu çatışmayı bölgesel bir savaşa dönüştürmüş ve Vietnam Savaşı'na (1955-1975) yol açmıştır. ABD'nin müdahalesi, Güney Vietnam'daki yönetimi sosyalist Kuzey Vietnam'a karşı korumak için bir strateji olarak görülmüştür. Ancak bu müdahale ve Güney Vietnam'daki iç çatışmalar, yalnızca iki bölge arasındaki ideolojik farkları derinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda dünya çapındaki Soğuk Savaş gerilimini de yansıtan bir savaş halini almıştır (Mantsios, 2010).

1.6 Vietnam Savaşı'nın Sosyalizme Etkisi

Vietnam Savaşı (1955- 1975), yalnızca bir çatışma değil, aynı zamanda sosyalizmin pratikte nasıl uygulanabileceğini ve sınanabileceğini gösteren bir test alanıydı. Kuzey Vietnam'ın sosyalist ilkeleri benimsemesi ve Güney Vietnam'ın ABD kapitalizmi ile mücadele halinde olması, Vietnam Savaşı'nın çatışması olmuştur.

Melanie Beresford'un belirttiği gibi, Kuzey Vietnam'ın sosyalist ekonomisi, savaşı sürdürebilmek için kitlesel mobilizasyonu ve sıkı bir merkezi planlama sistemi ile geliştirmek zorunda kaldı. Ancak bu durum, savaş sonrasında yeniden inşa sürecinde büyük zorluk yarattı; çünkü savaş ekonomisine dayalı bir model, barış zamanında sürdürülebilir bir kalkınma modeline dönüştürülemedi (Beresford, 1988).

Savaş, sosyalist ideolojinin dayanıklılığı ve halk üzerindeki etkisini de test etti. Kuzey Vietnam, savaşı yalnızca askerî mücadele olarak görmedi; aynı zamanda sosyalist ideallerin Güney Vietnam'a yayılması ve birleştirilmesi için bir fırsat olarak görüldü. Bu sebeplerle, savaş boyunca hem propaganda araçlarıyla hem de toplumsal dayanışma politikalarıyla halkın ideolojik bağlılığı güçlendirilmeye çalışıldı.

Ngo Vinh Long, Vietnam Savaşı'nın sosyalist rejimin toplumsal seferberlik kapasitesini nasıl geliştirdiğini ve bu kapasitenin halk desteğini artırmada nasıl etkili olduğunu vurgular. Ancak savaşın uzun ve maliyetli olması, bu ideolojiye olan bağımlılığı zaman zaman zorladı. Özellikle kırsal kesimdeki insanlar, savaştan kaynaklanan ekonomik sıkıntılar ve yoksulluk sebebiyle sosyalist projelere eleştirel yaklaştı.

Savaş sırasında kaynakların büyük bir kısmı askerî harcamalara yönlendirildi, eğitim ve sağlık gibi toplumsal hizmetlerde ciddi aksamalar yaşandı. Ayrıca, savaş sonrası dönemde yeniden inşa sürecinde sınıfsal eşitsizlik ortaya çıktı. Özellikle savaş sırasında ağır kayıplar veren kırsal kesim, yeniden inşa sürecinde daha fazla ekonomik zorlukla karşılaştı. Bu durum, sosyalist rejimin toplumsal eşitlik ideallerine ulaşmasını engelledi.

“Social Inequality in Vietnam and the Challenges to Reform” adlı kitapta, savaş sonrası dönemde Vietnam'da artan toplumsal eşitsizlikler ve bu durumun sosyalist rejim üzerindeki etkisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Taylor, savaşın sosyalist ekonomik modelin eşitlikçi hedeflerini zorladığını ve sınıf farklarının yeniden canlanmasına neden olduğunu belirtir (Taylor, 2004).

Savaş sonrası dönemde Kuzey Vietnam, ekonomiyi yeniden inşa etmek ve Güney Vietnam'ı sosyalist modele entegre etmek için büyük bir çaba sarf etti. Ancak savaşın maliyeti ve uluslararası izolasyon, bu çabaları ciddi şekilde sınırladı (Kolko, 1997).

Sonuç olarak, Vietnam savaşı, sosyalizmin hem gücünü hem de kırılganlıklarını ortaya koyan bir süreç oldu. Kuzey Vietnam'ın sosyalist planlama modeli, savaş sırasında dayanıklılığını kanıtlarken; savaşın ekonomik, toplumsal ve ideolojik maliyeti, sosyalizmin sürdürülebilirliği konusunda ciddi sorunlar doğurdu. Savaş sonrası dönemde Vietnam, sosyalist idealleri devam ettirmeye çalışırken aynı zamanda savaşın getirdiği yıkımı onarmak ve toplumu yeniden inşa etmek için büyük mücadeleler verdi. Bu süreç,

sosyalizmin pratikteki sınırlarını ve ideolojik bağımlılığının ne kadar zorlanabileceğini gösterdi.

1.7 Sosyalist İnşa Sürecinin Zorlukları ve Eleştiriler

Vietnam, 1954'teki Cenevre Anlaşması'ndan sonra Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrıldığında, Kuzey Vietnam sosyalist bir planlama modelini uygulamaya başladı. Ancak bu modelin uygulanması sırasında ciddi sorunlarla karşılaşıldı. Merkezi planlama mekanizmaları, ekonomik büyümeyi hızlandırmayı hedeflerken; kaynak yetersizlikleri, teknik bilgi eksikliği ve savaşın getirdiği yıkımla karşı karşıya kaldı.

Kuzey Vietnam'ın sosyalist dönüşüm sürecinde, kaynak eksiklikleri ekonomik planların uygulanabilirliğini kısıtlamış ve bu durum ciddi altyapı eksikliklerine yol açmıştır. Ayrıca, tarım ve sanayi sektörleri arasındaki dengenin sağlanamaması, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmiştir (Beresford, 1988).

Kuzey Vietnam'ın tarım sektörünü dönüştürmek amacıyla uyguladığı reformlar ve politikalar, sosyalist inşa sürecinin en büyük zorluklarından biri olmuştur. Toprak sahipliğini kaldırma ve çiftçileri kolektif çiftliklerde birleştirme hedefi, başlangıçta halkın desteğini almış olsa da; uygulamadaki hatalar ve zorlayıcı yöntemler nedeniyle birçok soruna yol açtı.

Bu dönemde kolektivizasyon politikalarının kırsal kesimde büyük bir hoşnutsuzluğa sebep olduğu ve köylülerin ekonomik motivasyonlarını düşürdüğü vurgulanmıştır. MacLean'a göre, kolektivizasyon sırasında yapılan yanlışlar, kırsal ekonomiyi zayıflatmış ve üretkenliği düşürmüştür (MacLean, 2007).

Vietnam Savaşı, sosyalist inşa sürecinin en büyük engellerinden biridir. Savaş, Kuzey Vietnam'ın sosyalist planlama modeliyle oluşturduğu altyapıyı ciddi şekilde tahrip etmiş ve kaynakların büyük bir kısmının askeri harcamalara yönlendirilmesine neden olmuştur. Bu durum, sosyalist ekonominin temel hedeflerinden olan eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesini ciddi şekilde engellemiştir.

Vietnam, özellikle Kuzey Vietnam, sosyalist bir devlet olarak uluslararası alanda destek bulmakta zorluk çekmiştir. Sovyetler Birliği ve Çin'den gelen yardımlar, ekonomik dönüşümü desteklemiş olsa da; iki büyük sosyalist gücün ideolojik ve siyasi çekişmeleri, Vietnam'ı bir denge politikası izlemeye zorlamıştır. Bu durum, Vietnam'ın uluslararası sosyalist dayanışmadan tam anlamıyla yararlanmasını engellemiştir.

Mark Sidel, bu dönemde Vietnam'ın dış politikada Sovyetler Birliği ve Çin arasında denge kurmaya çalışmasının, ülkenin hem ekonomik hem de siyasi yüklerini artırdığını vurgular. Sidel, bu süreçte Vietnam'ın uluslararası izolasyona maruz kaldığını ve bu durumun sosyalist inşa sürecini zayıflattığını belirtmiştir (Sidel,2008).

Sosyalist bir toplum yaratma hedefi, savaşın ve yanlış uygulamaların getirdiği toplumsal eşitsizliklerle baltalandı. Kolektivizasyon politikalarının kırsal kesimde yarattığı hoşnutsuzluk, tarım sektöründe üretim düşüşlerine ve ekonomik verimsizliğe yol açtı. Aynı zamanda, savaşın yarattığı ekonomik yıkım, kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki eşitsizlikleri artırdı.

Vietnam'daki sosyalist ideolojiye geçiş süreci, ideolojik bağlılık ve ulusal birliğe dayanan bir model olarak sunulmuş olsa da; hem uygulamalardaki hatalar hem de sistemik sorunlar nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. En çok eleştirilen alanlardan biri, merkezi planlama sistemidir. Planlama sisteminin aşırı bürokratik yapısı nedeniyle kaynak tahsisinde hatalar yapıldığı ve bunun özellikle kırsal kısımdaki ekonomik gelişmeyi engellediği belirtilmektedir (Fforde, 2007).

Kuzey Vietnam'ın, tarımsal üretimi artırmak ve eşitlik sağlamak için uyguladığı politikalar, büyük sosyal ve ekonomik problemlere sebep oldu. Kolektivizasyonun zorlayıcı yöntemlerle uygulanması, köylüler arasında mutsuzluk yarattı ve tarımsal verimliliği düşürdü. Ayrıca, bu süreç sırasında yanlış yapılan toprak dağıtımları ve yönetsel problemler, kırsaldaki toplumsal yapıyı olumsuz etkilemiştir (Taylor, 2004).

Toplumsal eşitlik, sosyalist düşüncenin temel hedeflerindendir. Vietnam'da uygulanan politikalarla tam anlamıyla sağlanamamıştır. Vietnam'daki toplumsal eşitsizliklerin, sosyalist sistemin temel ilkelerine aykırı bir şekilde arttığı görülmüştür. Beresford, özellikle kırsal bölgelerdeki yoksulluğun, sosyalist politikaların başarısızlığının bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir (Beresford, 1988).

Diğer bir eleştiri noktası ise ideolojik katılık ve esneksizliktir. Merkezi hükümetin ideolojisinin esnek olmaması, reformlara ve yenilikçi politikalara olanak tanımamış, ekonomik ve sosyal sorunların çözümünü zorlaştırmıştır. Reformlara karşı direniş, 1986'daki Doi Moi reformlarına kadar sosyalist modelin etkin uygulanmasını engellemiştir. Vietnam'da uygulanan sosyalist modelin sınırları, ekonomik reformların önünde bir engel oluşturmuş, bu durum sosyalist ekonominin piyasa dinamikleriyle uyumlu hale gelmesini geciktirmiştir (Ngo & Tarko, 2020).

Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki ideolojik ayrılık, Vietnam'ın bu iki büyük güce olan ekonomik ve askeri bağımlılığını daha da karmaşık hale getirmiştir. Uluslararası izolasyon, Vietnam'ın ekonomik kalkınma hedeflerini sınırlandırmış ve sosyalist ideallerin uygulanmasını zorlaştırmıştır. Vietnam'ın uluslararası sosyalist topluluk içerisindeki konumu, özellikle Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki çekişmeler nedeniyle zayıflamıştır. Bu durum, Vietnam'ın ekonomik ve siyasi politikalarını olumsuz etkilemiştir (Sidel, 2008).

Vietnam'daki sosyalist inşa süreci, ideolojik bağıllık ve halk desteğiyle başlatılmış olmasına rağmen; uygulama aşamasında birçok zorluk ve eleştiriyile karşı karşıya kalmıştır. Merkezi planlama sistemindeki hatalar, toplumsal eşitsizliklerin giderilememesi, kolektivizasyon sorunları, ideolojik katılık ve uluslararası izolasyon gibi unsurlar, sosyalist modelin etkin bir şekilde işlemlerini engellemiştir. Bu eleştiriler, Vietnam'ın sosyalist politikalarda reform yapma gerekliliğini ortaya koymuş ve 1986'daki Doi Moi reformlarıyla birlikte piyasa sosyalizmine geçişin zeminini hazırlamıştır. Bu süreç, sosyalist ideallerin pratikteki sınırlılıklarını ve yerel koşullara uyum sağlamanın önemini açıkça göstermiştir.

2. SOVYET TİPİ SOSYALİZMDEN UZAKLAŞMA (1979 SONRASI)

Sovyet tipi sosyalizm, devlet güdümlü ve merkezi planlamaya dayalı bir ekonomik-siyasi modeldir. Bu sistemde üretim araçlarının mülkiyeti büyük oranda devlete aittir ve piyasa mekanizmasının yerini planlı ekonomi alır. Tek parti yönetimi altında ekonomi, beş yıllık kalkınma planlarıyla yönetilir; tarımda kolektifleşme ve sanayide kamulaştırma esastır.

Bu model, Sovyetler Birliği'nde 1930'lardan itibaren uygulanmış ve II. Dünya Savaşı sonrası Doğu Bloku ülkeleri ile Vietnam, Çin, Küba gibi müttefik ülkeler tarafından benimsenmiştir. Vietnam da 1954'ten itibaren Kuzey Vietnam'da, 1975'te birleşmeden sonra ise ülke genelinde bu Sovyet tipi sosyalist modeli örnek olarak uygulamaya koymuştur. Amaç, hızlı bir sosyalist sanayileşme ve merkezi denetimle kalkınma sağlamaktı. Ancak Vietnam'ın deneyimi, bu modelin ciddi yapısal sorunlar barındırdığını ve ülkenin özgün koşullarına uymadığını göstermiştir.

1979 sonrasındaki tüm gelişmeler -savaşın sarsıntıları, merkezi planlamanın tıkanması, Sovyet desteğinin azalması, içerideki ideolojik uyanış, ekonomik çöküş

tehlikesi ve dış dünyanın baskısı- birleşerek Vietnam'ı büyük bir dönüşümün eşiğine getirdi. 1986 yılında toplanan Vietnam Komünist Partisi 6. Ulusal Kongresi'nde bu dönüşüm resmîyet kazandı. Doi Moi adı verilen reform programı ilan edildi.

Doi Moi, esasen Vietnam'ın Sovyet tipi sosyalizm deneyiminden çıkardığı derslerin ürünüdür ve o döneme kadar yaşanan sürecin doğal bir sonucudur. Nitekim Vietnam'ın yeni liderliği, reform kararını açıklarken “son on yıldaki hataların bir düzeltmesi” olduğunu açıkça belirtti. Doi Moi ile ekonomi politikası köklü şekilde değiştirildi: Merkezi planlama gevşetildi, piyasa mekanizmasına kademeli olarak alan açıldı, özel mülkiyet ve girişime izin verildi, dış ticaret tekeli kaldırılarak ihracatçılar desteklendi, yabancı yatırımlar teşvik edildi. Tüm bu adımlar, Sovyet modelinden uzaklaşmanın somut göstergesidir.

2.1 Vietnam'ın Sovyet Tipi Modelden Uzaklaşması

Vietnam, 1975'te Kuzey ve Güney Vietnam'ı birleştirmeyi başararak askeri bir zafer elde etse de, 1979 sonrasındaki dönemde iç ve dış dinamiklerin etkisi ile Sovyet tipi sosyalist modele dayalı ekonomi ve siyasal yapıyı yeniden değerlendirmek zorunda kaldı. Bu süreç, 1986'da yapılan Doi Moi (yeniden yapılanma) reformlarına kadar geçen sürede sosyalist ilkeleri ile piyasa ekonomisi arasında bir denge arayışı ile şekillendi. Vietnam'ın bu süreçteki politikaları ve stratejileri, hem iç hem de uluslararası bağlamda artan izolasyona tepki olarak gelişti.

1979'da patlak veren Çin-Vietnam Savaşı, ülkenin bölgesel ilişkilerinde kırılmalara sebep oldu ve Vietnam'ı Sovyetler Birliği'ne daha fazla bağımlı hale getirdi. Ancak Sovyetler Birliği'nin ekonomik yardımlarındaki azalma ve Vietnam'ın sosyalist planlama modelinin yapısal problemleri, giderek artan bir merkezi ekonomi modelinden uzaklaşma gereğini ortaya koydu. Bu süreç, hem ideoloji hem de pratik bir dönüşümü getirdi.

Vietnam'ın birleşmeden sonra uyguladığı merkezi planlama modeli, özellikle kırsal ekonomide ciddi darboğazlar yaratmıştı. Kooperatifleşme ve ağır sanayiye yapılan yatırımlar, kısa vadede kalkınma yerine kıtlık, işsizlik ve düşük üretim gibi sorunlara yol açtı (Beresford, 1988). Sovyet tarzı sosyalist modelin bu yapısal zorlukları, hem ülke içindeki reform baskılarını artırdı hem de Vietnam'ın küresel sosyalist blok içinde kendi bağımsız yolunu aramasına neden oldu.

Vietnam ekonomisinin bu dönemde Sovyet tarzı sosyalizme özgü bir "rant arayışı toplumu" dönüşmesiyle, piyasa mekanizmalarının entegre edilmesi gerektiği fikri güç kazandı (Ngo & Tarko, 2020). Vietnam Komünist Partisi, 1980'lerin başında bu eğilimi fark ederek piyasa temelli reformları tartışmaya başladı.

Bu dönemde, ABD ambargosu ve ASEAN ülkeleriyle yaşanan diplomatik gerilimler, Vietnam'ın uluslararası izolasyonunu derinleştirdi. Aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin 1980'lerde kendi içinde reform sürecine girmesi, Vietnam'ın Sovyet tipi sosyalist modelden uzaklaşmasını hızlandırdı. Vietnam'ın 1979-1986 dönemi, iki yönlü bir geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir: Hem sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçişin yaşandığı hem de Sovyet etkisinden daha bağımsız bir ekonomik politika geliştirmeye çalışıldığı bir dönemdir (Andreff, 1993).

2.2 Çin-Vietnam Savaşının Etkileri

1979'da Çin ile Vietnam arasında ortaya çıkan savaş, yalnızca bu iki ülke arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda Vietnam'ın uluslararası bağlamdaki konumunu ve Sovyet tipi sosyalizme bağlılık düzeyini etkiledi.

1979'da Çin, Vietnam'ın Kamboçya'ya yaptığı müdahaleye karşılık bir saldırı başlattı. Bu, Çin ve Vietnam arasında uzun süredir devam eden gerilimlerin sonucu olarak ortaya çıktı. Vietnam, 1978'de Sovyetler Birliği ile bir dostluk ve iş birliği anlaşması imzalamıştı ve kendisini Sovyet Sosyalist bloğunun bir parçası olarak konumlandırdı. Ancak bu durum, Vietnam'ın, Çin ile olan ilişkilerinde kopuşu hızlandırdı (Cima, 1989).

Vietnam ve Çin arasında yaşanan bozulma, Vietnam'ın dış politika ve ekonomik planlarında Sovyetler Birliği'ne olan bağlılığını arttırdı. Sovyetler Birliği, 1980'lerin başında Vietnam'a ekonomik ve askeri yardımda bulunan en önemli dış güç hâline geldi. Ancak Sovyet yardımları, Vietnam'ın merkezi planlama modelindeki yapısal sorunları çözmekte yetersiz kaldı. Wladimir Andreff, Vietnam'ın bu dönemde Sovyet tipi sosyalist modelin içsel çelişkileriyle boğuştuğunu ve bu yardımların etkisinin sınırlı kaldığını belirtir (Andreff, 1993).

Vietnam'ın 1978'de Kamboçya'ya müdahalesi, ASEAN ülkeleriyle ilişkilerde ciddi bir krize yol açtı. ASEAN, Vietnam'ın Kamboçya'daki Pol Pot rejimini devirmesini bir saldırganlık olarak değerlendirdi ve Vietnam'a karşı bir tecrit politikası benimsedi. Bu

dönemde ASEAN ülkeleri, ABD'nin Vietnam'a yönelik ambargosunu destekleyerek Vietnam'ın bölgesel ekonomik entegrasyon çabalarını engelledi (Vasavakul, 1994).

ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği), 8 Ağustos 1967'de Vietnam Savaşı'ndan kaynaklanan komünist genişlemeye karşı olarak Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur tarafından Bangkok'ta kurulmuştur. Örgütün öncelikli hedefleri arasında bölge ülkelerinin ekonomik büyümesine ivme kazandırılması, toplumsal ve kültürel gelişimin desteklenmesi ile bölgede barış ve istikrarın sağlanması yer almaktadır. Vietnam, 28 Temmuz 1995'te bu birliğe katılmıştır.

ASEAN ülkeleri, Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesine karşı güçlü bir diplomatik ve ekonomik tecrit politikası izledi. 1979'da ASEAN, Vietnam'a karşı birleşik bir cephe oluşturarak bu ülkenin bölgesel entegrasyon çabalarını engelledi. ASEAN, ABD ve Çin'in desteğiyle Birleşmiş Milletler'de Pol Pot rejiminin Kamboçya'nın meşru temsilcisi olarak tanınmasını sağladı. Bu diplomatik başarı, Vietnam'ın uluslararası alanda daha da yalnızlaşmasına neden oldu (Cima, 1989).

ASEAN'ın lider ülkelerinden Tayland, Vietnam'a karşı doğrudan bir sınır gerilimi yaşadı. Tayland, Kamboçya sınırındaki mülteci kamplarını Vietnam karşıtı gruplar için bir üs olarak kullandı ve bu durum, Vietnam'ın bölgedeki güvenlik politikalarını daha da karmaşık hale getirdi. Melanie Beresford, ASEAN'ın bu dönemde Vietnam'a yönelik ekonomik ambargoların uygulanmasında ABD ve Çin ile iş birliği yaptığını ve bu durumun Vietnam'ın ekonomik krizini derinleştirdiğini belirtmektedir (Beresford, 1988).

ASEAN ile Vietnam arasındaki gerilim, Vietnam'ın bölgesel izolasyonunun en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Vietnam, ASEAN'ın tepkisi nedeniyle bölgesel ticaret ve iş birliği olanaklarını büyük ölçüde kaybetmiş ve Sovyet bloğuna daha fazla bağımlı hâle gelmiştir. Bu süreç, Vietnam'ın 1980'lerin sonlarına doğru Doi Moi reformlarına yönelmesine zemin hazırlayan bir dizi yapısal sorunu tetiklemiştir.

Vietnam'ın bölgesel ve uluslararası alanda yaşadığı bu izolasyon, Sovyet tipi sosyalist modele olan bağlılığını da derinden etkiledi. Sovyetler Birliği'ne bağımlılık, Vietnam'ın ekonomik ve siyasi kararlarında esneklik kaybına neden oldu. Vietnam, bu dönemde ekonomik reformlar gerçekleştirmek için uluslararası iş birliği imkânlarından yoksun kalmış; bu da sosyalist modelin krizlerini derinleştirmiştir (Beresford, 1988).

Vietnam'ın Çin ile olan düşmanlığı ve ASEAN'dan gelen dışlama politikası, Sovyet tipi sosyalist modele yönelik eleştirilerin artmasına zemin hazırlamıştır. Bu izolasyon, Vietnam'daki reform hareketlerini tetikleyen önemli bir faktör olmuştur (Ngo & Tarko, 2020).

2.3 Merkezi Planlama Modeli Sorunları

Vietnam, 1954 sonrası Kuzey Vietnam'da Sovyet tipi sosyalist modeli benimsemiş ve merkezi planlamayı ekonomik sisteminin temel taşı haline getirmiştir. Bu sistem, özellikle 1970 ve 1980'lerde karışıklıklara sebep olmuştur. Merkezi planlama, hem tarım hem de sanayide hedeflenen başarıları sağlayamazken, ekonomik krizleri derinleştirmiş ve toplumsal memnuniyetsizliğin artmasına sebep olmuştur.

Merkezi planlama, kaynak tahsisini rasyonel bir şekilde yönetmekte yetersiz kalmıştır. Planlanan üretim hedefleri sık sık gerçekleşmemiş ve ekonomide genel bir dengesizlik yaşanmıştır. Özellikle 1980'lerin başında Vietnam, bir kriz dönemi geçirmiş ve durgunluk yaşamıştır.

Otoritenin tüm kararları kontrol ettiği bu modelde, kaynakların yanlış tahsis edilmesi üretim süreçlerindeki verimliliği düşürmüştür. Tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasında dengesiz bir büyüme yaşanmıştır. Vietnam'ın temel ihtiyaçlarını karşılamakta bile zorlandığı bu dönem, sosyalist ekonominin yapısal sorunlarını açığa çıkardı (Ngo & Tarko, 2020).

Merkezi planlama, piyasa mekanizmalarını dışladığı için Vietnam'ın ticaret ilişkileri büyük ölçüde Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkeleriyle sınırlıydı. Bu durum, ekonomik çeşitliliğin önüne geçti ve dışsal şoklara karşı kırılganlık yarattı (Kolko, 1997).

1980'lerin sonlarında merkezi planlama modeli kapsamında yaşanan mali istikrarsızlıklar, hiperenflasyona yol açtı. Temel ihtiyaç malzemelerinin kıtlığı ve fiyat artışları, halkın yaşam standartlarını düşürdü (Beresford, 1988).

Kuzey Vietnam'ın kolektivizasyon politikaları, kırsal alanlarda verimliliği artırmayı hedefliyordu. Ancak bu süreç, birçok yapısal ve toplumsal sorunla karşı karşıya kaldı.

Tarımsal kolektivizasyon, küçük toprak sahiplerini bir araya getirme amacını taşıyordu. Ancak bu sistem, bireysel motivasyonu ortadan kaldırarak kırsal üretimi

azalttı. Çiftçiler, kolektif çalışmanın getirdiği yükümlülöklere karşı memnuniyetsizlik duydu ve bu durum, kırsal bölgelerde direniş'e neden oldu (Yvon, 2008).

Kolektivizasyon politikalarının başarısızlığı, kırsal alanlarda sürekli gıda kıtlığına yol açtı. 1980'lerde bu kıtlık, Vietnam'ın geniş çaplı tarım ithalata yönelmesine neden oldu ve bu durum bağımsızlık ilkesiyle çelişti (Le, 2022).

Sanayi sektörüne öncelik veren Sovyet tipi merkezi planlama modeli, kaynakların büyük bir kısmını ağır sanayi yatırımlarına yönlendiriyordu. Ancak bu strateji, temel tüketim mallarının üretimini ihmal ederek ciddi bir yapısal dengesizlik yarattı. Belirlenen üretim hedeflerinin sık sık karşılanamaması, özellikle büyük ölçekli sanayi yatırımlarında verimlilik kayıpları ve kaynak israfına neden oldu (MacLean, 2007).

Vietnam'ın Sovyetler Birliği'nden ithal ettiğı teknoloji, uluslararası standartların gerisinde kaldı. Bu durum, sanayi üretiminde düşük kaliteye ve uluslararası rekabet gücünün kaybolmasına yol açtı (Hayton, 2020).

Merkezi planlama modeli, ağır sanayiye öncelik verdiğı için, halkın günlük yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu temel tüketim mallarını ihmal etti. Halkın bu kıtlığa tepkisi, sosyalist rejimin meşruiyetine zarar verdi (Fforde, 2007).

1980'lerin sonunda Vietnam, merkezi planlama modelinin neden olduğı bu sorunlar nedeniyle ciddi bir reform ihtiyacıyla karşı karşıya kaldı. Tarımda kolektivizasyonun başarısızlığı, sanayideki verimsizlikler ve ekonomik izolasyon, Doi Moi reformlarına giden yolu hazırlayan temel unsurlar oldu. Merkezi planlama sistemi, başlangıçta sosyalist idealleri gerçekleştirme amacı taşıırken, uygulamadaki zorluklar ve ekonomik gerçekler karşısında etkinliğini yitirdi. Bu nedenle, 1986 yılında başlatılan Doi Moi reformlarına ihtiyaç vardı ve bu reformlar, piyasa sosyalizmine geçiş sürecinde bir dönüm noktasıydı.

2.4 Sovyetler Birliği'ne Bağımlılığın Azalması

1970'lerde ve 1980'lerin başlarında Sovyetler Birliği, Vietnam için en önemli ekonomik ve askeri destek kaynağıydı. Ancak Sovyetler Birliği'nin kendi içinde yaşadığı ekonomik ve siyasi krizler bu yardımlar kısıtlandı. Sovyetler Birliği'nin yaşadığı bu problemler, Vietnam'a sağlanan yardımları azalttı. Sovyet ekonomisindeki durgunluk ve kaynakların kendi ihtiyaçlarına yönlendirilmesi, Vietnam'ın dış yardım beklentilerini karşılayamadı (Andreff, 1993).

Sovyetler Birliği lideri Mihail Gorbaçov'un 1980'li yılların ortasında başlattığı Perestroyka ve Glasnost reformları, ülkedeki ekonomik durgunluk dönemini sonlandırmak için gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar, planlı ekonomiyi sona erdirmek için değil, piyasa ekonomisinin olumlu unsurlarını benimseyerek sosyalizmin Sovyet vatandaşlarının ihtiyaçlarını daha iyi karşılanmasını sağlamayı hedefledi. Bu reformlar, Doğu Bloku'nun geleneksel dış yardım politikasında önemli değişimlere sebep oldu. Sovyetler Birliği'nin dış müttefiklerine sağladığı yardımlara kısıtlama getirmesi Vietnam'ı etkilemiştir (Hansen et al., 2020).

Özellikle enerji ve tarım sektörlerinde Sovyetler Birliği'nin desteğine büyük ölçüde bağımlı olan Vietnam, bu eksikliğin yarattığı boşluğu doldurmakta zorlandı (Beresford, 1988). Yardımlar azalınca, Vietnam ekonomik ve siyasi bağımsızlığını artırma gereği duydu. Bu durum, Vietnam'ın Sovyet tipi merkezi planlama modelini sorgulamasına sebep oldu. Vietnam, yardımlara bağımlılığı azaltmak için yeni ticaret ortakları ve yatırımlar aramaya başladı. ASEAN ülkeleri ve diğer uluslararası aktörlerle ilişkilerini geliştirme çabaları üzerine yoğunlaştı. Sovyet tipi sosyalist modelin ekonomik verimsizliğini daha açık bir şekilde tartışılmaya başlandı. Merkezi planlamanın sınırlı etkinliği ve küresel piyasalardan uzaklık, ekonomik reformların temel nedeni haline geldi (Ngo & Tarko, 2020).

Vietnam, kendi kaynaklarını daha etkin kullanma ve piyasa mekanizmalarını ekonomik kalkınmada devreye sokma ihtiyaçı hissetti. Bu anlayış, 1986'da başlatılan Doi Moi reformlarına giden yolu hazırladı (Hayton, 2020).

Sovyetler Birliği'nin Vietnam'a olan desteğini azaltması, Vietnam için yalnızca bir ekonomik zorluk değil, aynı zamanda bir fırsat da yarattı. Bu durum, Vietnam'ın kendi sosyalist modelini yeniden değerlendirmesini ve alternatif ekonomik yaklaşımlar geliştirmesini teşvik etti. Yaşanan bu gelişmeler, Vietnam'ın Sovyet tipi modelden uzaklaşarak piyasa sosyalizmi modeline yönelmesini sağladı.

2.5 İç Politikada Değişimler ve Yeniden Değerlendirme

1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında, Vietnam Komünist Partisi (VCP) içinde Sovyet tarzı sosyalizmin uygulanabilirliği konusunda önemli fikir ayrılıkları yaşandı. Parti içindeki bazı gruplar, Sovyet tipi modelin Vietnam'ın ihtiyaçlarını karşılayamadığını ve uygun olmadığını savundu. Bu eleştiriler, tarım ve sanayi politikalarının verimsizliği ile halkın yaşam standartlarının düşük olması üzerine

yoğunlaştı. Sovyet tipi sosyalizm, katı bir ideolojiye sahipti ve bu katı yapı, kırsal kesimde yaygın olan yerel üretim sistemlerine adapte olamıyordu (Beresford, 1988).

Parti, kendi içinde ikiye bölündü: Bir grup Sovyet tipi merkezi planlamanın devam etmesi gerektiğini savunurken; diğer grup, daha esnek ve piyasa odaklı politikaların benimsenmesi gerektiğini söylüyordu. Bu tartışmalar, özellikle kıtlık ve ekonomik durgunluğun yaşandığı dönemde yoğunlaştı (Ngo & Tarko, 2020).

1980'lerin başlarında bazı yeni uygulamalar yapıldı. Bu uygulamalar, yerel sektör ve tarım sektöründe denendi.

Merkezi planlama modelinin yarattığı sorunlar, kırsal alanlarda bireysel girişimlerin teşvik edilmesine yönelik adımları beraberinde getirdi. Özellikle "Khoan 10" olarak bilinen politika ile çiftçilere belirli arazi tahsis edilerek, üretimde doğrudan sorumlu olmaları sağlandı. Bu uygulama, kolektivizasyonun kısıtlı başarısını aşmaya yönelik bir adımdı (Andreff, 1993).

Khoan 10, Vietnam'ın 1980'lerin ortalarında tarım sektöründe gerçekleştirdiği en önemli reformlardan biri olarak kabul edilir. Resmi adıyla 1988 tarihli 10 No'lu Çözüm, Doi Moi (Yeniden Yapılanma) sürecinin bir parçası olarak kırsal ekonomiyi dönüştürmeyi hedeflemiş ve kolektif tarım sisteminin katı sınırlarını gevşetmiştir. 1979'da başlayan ekonomik reformlar sırasında, tarım sektöründeki yapısal sorunlar daha belirgin hale geldi. Bu sorunların çözümü için daha esnek politikalar uygulanması gerektiği kabul edildi (Beresford, 1988).

Khoan 10'un uygulanmasından sonra, tarımsal üretimde gözle görülür bir artış yaşandı. Çiftçiler, kendi emeklerinin karşılığını alma motivasyonu ile üretimlerini artırdılar. Örneğin, pirinç üretimi önemli ölçüde yükseldi ve Vietnam kısa sürede gıda ithalatçısından ihracatçısına dönüştü (Andreff, 1993).

Yerel yönetimler, merkezi planlamadan saparak piyasa odaklı küçük ölçekli deneyler gerçekleştirdi. Örneğin, tarım ürünlerinin serbest piyasalarda satışına izin verildi ve küçük sanayi işletmelerinin kurulması teşvik edildi. Bu, devlet kontrolündeki ekonomik sistemin bir tür gevşetilmesi idi (Hansen et al., 2020). Bu yenilikçi önlemler, tarımsal verimlilikte kısmi bir artış sağladı ve kırsal bölgelerdeki yaşam standartlarını biraz olsun iyileştirdi. Ancak bu uygulamalar, merkezi hükümetin direnciyle sınırlı kaldı (Hayton, 2020).

Bu yenilikçi adımlar, daha geniş kapsamlı Doi Moi reformlarının zeminini oluşturdu. Parti liderliği, Sovyet tipi sosyalizmin katı kurallarından saparak bu dönüşümün temelini attı. Parti içinde, piyasa mekanizmasının sosyalist hedeflere zarar vermeden kullanılabileceği görüşü kabul görmeye başladı. “Devlet liderliğinde piyasa ekonomisi” kavramının temeli oluşturuldu (Beresford, 1988).

2.6 Ekonomik ve Sosyal Zorluklar

Vietnam, 1980’lerde merkezi planlama sistemi ve sosyalist ekonomi politikaları sebebiyle ekonomik ve sosyal zorluklarla karşılaştı. Enflasyon, işsizlik, kıtlık, halkın mutsuzluğu ve kitlesel göç gibi sorunlar, yönetimin etkinliğini sorgulatan önemli konular oldu.

1980’lerde Vietnam ekonomisi, hiperenflasyon ve işsizlik dalgaları yaşadı. 1986’da enflasyon oranı Vietnam’da %700’ü aştı; para biriminin değersizleşmesi, halkın temel ihtiyaçlara erişimini kısıtladı. Özellikle gıda fiyatlarındaki hızlı ve ciddi artış, halkın yaşam standartlarını düşürdü (Beresford, 2008). Merkezi planlama sistemi, iş gücü dağılımını kontrol etmesine rağmen, ekonomik verimliliği arttıracak mekanizmalardan yoksundu. Sanayi sektöründeki üretkenlik eksikliği ve tarımda uygulanan kolektif politikaların başarısızlığı, kırsal ve kentsel alanlarda işsizlik oranlarının artmasına sebep oldu (Ngo & Tarko, 2020). Yaşanan pirinç kıtlığı, Vietnam’da sosyal huzursuzluk oluşmasına sebep oldu. Gıda üretimi düşmüş ve bu durum merkezi planlamanın yanlış hedeflere dayanmasına bağlanmıştı. Halk, kara borsa ve yolsuzlukla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Hayton, 2020). Genç işçiler ve kırsal kesimdeki çiftçiler, hükümetin reform yapmadaki yavaşlığını eleştirmiştir (Andreff, 1993). Göç eden nüfus, kentsel altyapı üzerinde baskı yaratmıştır. Konut yetersizliği, işsizlik, suç oranında artış gibi problemler, şehirlerdeki insanların yaşam kalitesini düşürmüştür (Taylor, 2004).

Vietnam’ın 1980’lerde yaşadığı bu problemler, merkezi planlama sistemindeki eksikleri fark edilmesinde etkili olmuştur. Bu sorunlar, Doi Moi reformlarının bir ihtiyaçtan çok zorunluluk haline gelmesini sağlamıştır ve Vietnam’ın piyasa odaklı reformlara yönelmesini sağlamıştır.

2.7 Uluslararası Baskılar ve Yeni Arayışlar

1975 yılında sona eren Vietnam Savaşı ile Kuzey Vietnam ve Güney Vietnam birleşti; ardından ABD, Vietnam’a karşı geniş çaplı bir ekonomik ambargo uygulanmaya

başladı. Ambargo ile Vietnam ürünlerinin ABD'ye ithalatı yasaklanmış ve Amerikan mallarının Vietnam'a ihracatı da engellenmiştir. ABD'nin bu politikası, Vietnam'ı uluslararası finansal kuruluşlardan (IMF, Dünya Bankası) dışlamayı ve küresel yatırım ağlarından izole etmeyi hedeflemiştir. Yalnızca ABD değil, aynı zamanda Batılı Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi ticari ortaklar da Vietnam'la olan ticari ilişkilerini kısıtlamıştır. Bu izolasyon, Vietnam'ın Sovyetler Birliği'ne olan bağlılığını artırmıştır ve piyasa sosyalizmine geçiş sürecinde etkili olmuştur (Kolko, 1997).

1979'da gerçekleşen Çin-Vietnam Savaşı, Vietnam'ın bölgesel izolasyonunu artırmıştır. Çin, Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesi sebebiyle onu saldırgan bir güç olarak tanımlamış; ASEAN ülkeleri de bu müdahaleyi sert bir şekilde eleştirmiştir. Vietnam'ın Khmer Rouge rejimini devirmesi ve Kamboçya'yı işgal etmesi, ASEAN'ın Vietnam'a yönelik diplomatik baskı uygulamasına yol açtı. ASEAN ülkeleri, Vietnam'ı ekonomik ve diplomatik olarak izole etmeyi hedefledi ve bu süreçte Çin'in desteğini kazanmıştır.

Bu gerilimlerin bir sonucu olarak Vietnam, 1980'lerde Güneydoğu Asya'daki ekonomik ve ticari iş birliği olanaklarından uzaklaştı. Bölgesel ticaret ağlarına katılamaması ve uluslararası yardım akışlarının kesilmesi, ülkenin ekonomik büyüme ve refah beklentilerini olumsuz etkiledi. Vietnam yönetimi, ASEAN ülkeleriyle diplomatik ilişkileri yeniden yapılandırmak ve bölgedeki izolasyonu kırmak için 1980'lerin sonlarına doğru yeni stratejiler geliştirmeye başladı (Kolko, 1997).

Vietnam üzerindeki bu baskılar, ülkeyi daha bağımsız bir ekonomik politika ve diplomasi arayışına yöneltti. Hem ABD ambargosunun hem de bölgesel gerilimlerin yol açtığı bu baskılar, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sekteye uğrattı ve Doi Moi reformlarının başlangıcı için zemin hazırladı. Vietnam'ın, uluslararası toplumla yeniden bağlantı kurma ve dünya ekonomisine entegre olma çabalarını bu süreçte önem verdi.

2.8 Doi Moi'ye Giden Yol

Vietnam'ın ekonomik ve sosyal zorlukları, 1980'lerin ortalarında Komünist Parti içindeki çatışmaları derinleştirdi. Tarım, sanayi ve ticaret alanlarında yaşanan verimsizlik, halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasında sıkıntılar yarattı. Bu durum, özellikle kırsal bölgelerde hoşnutsuzluğun artmasına ve şehirlerde yaşam koşullarının kötüleşmesine neden oldu (Beresford,2008).

Parti içinde reform talepleri daha fazla dile getirilmeye başlandı. Reform yanlısı liderler, piyasa ekonomisinin sosyalist modelle birleşmesi gerektiğini vurgularken; muhafazakâr kısım, bu tür değişimlerin sosyalizmin ideolojisini zayıflatacağını savundu. Ancak ekonomik krizin büyümesi, muhafazakârların etkisini azalttı (Kolko,1997).

Vietnam Komünist Partisinin 6. Ulusal Kongresi (CPV), 15-18 Aralık 1986 tarihleri arasında Hanoi'deki Ba Dinh Salonu'nda yapıldı. 1.129 delege, partinin tahmini 1.900.000 üyesini temsil ediyordu. 6. Ulusal Kongre için hazırlıklar, 5. Merkez Komitesinin 8. Genel Kurulu ile başladı ve 19 gün süren 10. Genel Kurul ile son buldu. Yerel ve eyalet parti örgütleri kongreye delege seçmeye ve parti belgelerini güncellemeye başladı. Kongre, Doi Moi olarak bilinen ekonomik reformların tanıtımı ve yeni parti liderliğinin seçilmesi sebebiyle dikkat çekicidir. 6. Ulusal Kongre'de, sosyalist üretim biçimini güçlendirme ihtiyacını vurguladı.

Doi Moi reformları, merkezi planlamayı tamamen terk etmeyi değil; piyasa unsurları ile biçimlendirmeyi içeriyordu. Khoán 10 (Sözleşme Sistemi) reformları ile kolektif çiftliklerin verimsizlikleri aşılması hedeflendi. Çiftçilere, belirli bir üretim kotasını devlete teslim etmesi şartıyla fazla ürünleri pazarlayabilme hakkı tanındı. Bu reform, kırsal kesimlerde gözle görülür bir iyileşme sağladı ve kıtlıkların azalmasında etkili oldu (Kerkvliet, 2005).

Sanayi sektöründe ise devlet işletmelerine daha fazla otonomi verilmiş ve piyasa koşullarına adapte olmaları teşvik edilmiştir. Reformlar, özel sektör girişimlerini yasallaştırarak ve yabancı yatırımları teşvik ederek ekonominin büyümesini amaçladı. Ayrıca, uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmak için çeşitli girişimlerde bulunuldu.

Reformlar, Sovyet tipi merkezi planlama modelinin sorunlarını göz önüne alarak daha esnek ve pragmatik bir yaklaşım benimsedi. Doi Moi süreci, Vietnam'ın ekonomik bağımsızlığını arttırırken, uluslararası sisteme entegrasyonu hızlandırdı.

3. DOİ MOİ (1986 SONRASI)

Doi Moi, 1986'da Vietnam'da sosyalist yönelimli bir piyasa ekonomisi yaratmak için başlatılan ekonomik reformlara verilen isimdir. Terimin kendisi, Vietnamcada “yenilik” veya “yenileme” anlamına gelen, geniş kullanımlı genel bir terimdir. Bununla birlikte, Doi Moi politikası özellikle Vietnam'ı komuta ekonomisinden, sosyalist odaklı

piyasa ekonomisine geçirmeyi amaçlamıştır. Doi Moi ekonomik reformları, 1986'da Vietnam Komünist Partisinin 6. Ulusal Kongresi sırasında başlatılmıştır. Bu reformlar, işletmeler ve devlet kurumları arasındaki ekonomik faaliyetlerin koordinasyonu için piyasa güçlerine büyük bir rol kazandırmıştır. Küçük işletmelerin özel mülklerine ve hem devlet hem de özel işletmeler için bir borsa oluşturulmasına izin verilmiştir.

Doi Moi'nin küresel bağlamı da dikkate değerdir. Reformlar, Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nin zayıflaması ve Çin'in piyasa reformlarıyla dünya ekonomisine entegrasyonundan etkilenmiştir. Vietnam, Çin'in Deng Xiaoping liderliğinde başlattığı reformları model alırken, kendi sosyalist kimliğini korumaya özen göstermiştir (Vuving, 2006).

Bu dönüşüm süreci, Vietnam'ın ekonomik sisteminde liberal bir dönemi başlatırken, aynı zamanda sosyalist ideolojiden tamamen kopmadan sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçladı. Doi Moi, sadece bir ekonomik reform değil, aynı zamanda Vietnam'ın bölgesel ve küresel ilişkilerinde de yeniden bir pozisyon almasını sağlayan strateji olarak değerlendirilmektedir.

3.1 Doi Moi'nin Arka Planı ve Gerekliliği

Vietnam'ın bir bütün halinde birleşmesinden sonra, Vietnam ekonomisi; üretimde zorluklar, arz ve talep dengesizliği, dağıtım ve dolaşımda verimsizlikler, yükselen enflasyon ve artan borç problemleri yaşıyordu. Vietnam'ın 1984'teki gayrisafi yurt içi hasılası (GSİYH) 18,2 milyar ABD doları olarak değerlendirilmiş ve kişi başına yıllık gelirin 200-300 ABD doları arasında olduğu tahmin edilmiştir. Bu kötü ekonomik performansın nedenleri arasında tarımsal ürünleri etkileyen şiddetli iklim koşulları, ABD'nin yenilgisi sonrası uygulanan yaptırımlar, kötü yönetim, girişimciliğin yok olması ve Kamboçya'nın askeri işgali yer almaktadır.

1978'den 1991'e kadar Vietnam, COMECON'un önemli bir üyesiydi ve bu nedenle Sovyetler Birliği ve müttefikleriyle ticarete büyük ölçüde bağımlıydı. COMECON, Sovyetler Birliği liderliğinde faaliyet gösteren, Doğu Bloku ülkeleri ile dünyanın diğer yerlerindeki bir dizi sosyalist devleti kapsayan bir ekonomik örgüttü. COMECON, Batı Avrupa'da Marshall Planı ve daha sonra OECD olacak olan OEEC'nin oluşumuna Doğu Blok'unun cevabıdır. Arnavutluk, Bulgaristan, Vietnam, Macaristan, Moğolistan, Doğu Almanya, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya üye ülkelerdendir.

COMECON'un dağılmasından sonra ticaret ortaklarını kaybeden Vietnam, ticaret serbestleştirmek, ihracatı arttırmak için döviz kurunu düşürmek ve ekonomik kalkınma politikasına başlamak zorunda kalmıştır.

1980'lerde kırsal bölgelerde artan yoksulluk, sosyalist yönetimin meşruiyetine ciddi zarar vermiştir. Özellikle kıtlık dönemlerinde, kırsal kesimlerde halkın bireysel tarımsal girişimlere yöneldiği gözlemlenmiştir. Bu durum, Khoán 10 gibi reform öncesi girişimlerin temelini oluşturdu. Khoán 10, bireysel çiftçilerin üretim üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlayarak merkezi planlamaya karşı bir alternatif sunmuştur. Tarımsal reformların başarısı, piyasa temelli politikaların uygulanabilirliğini göstermiştir (Tarko & Ngo, 2020).

1980'lerin ortalarına gelindiğinde, VKP içinde reform talepleri güç kazandı. Özellikle Nguyen Van Linh liderliğindeki reform yanlıları, piyasa mekanizmalarını sosyalist ekonomiyle birleştirmenin gerekliliğini savundu. Doi Moi'nin temel hedefleri arasında, bireysel girişimlerin teşvik edilmesi, yabancı yatırımların çekilmesi ve devlet işletmelerinin daha esnek bir yapıya kavuşturulması bulunuyordu. Bu hedefler, hem ideolojik hem de pratik zorluklara rağmen Vietnam'ın ekonomik sistemini dönüştürmek için gerekli adımlardı (Fforde, 2007).

Doi Moi reformları, Vietnam'ın ekonomik sorunlarına bir çözüm sunmakla kalmadı, aynı zamanda ülkenin uluslararası sistemdeki yerini yeniden tanımlamasına olanak sağladı. Sosyalist bir kimlik içinde piyasa mekanizmalarının benimsenmesi, Vietnam'ın hem ideolojik hem de ekonomik zorluklarıyla başa çıkmasını sağlayarak ülkeyi sürdürülebilir kalkınma yoluna soktu. Doi Moi, bu yönüyle, modern Vietnam tarihindeki en kritik dönemeçlerden biri olarak kabul edilmektedir.

3.2 Reform Sürecinin Başlangıcı

Vietnam'ın 1986'da gerçekleştirdiği Doi Moi reform süreci, 6. Parti Kongresi'nin kritik kararlarıyla şekillendi. Bu süreç, ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm bulmak amacıyla piyasa mekanizmalarını sosyalist bir çerçevede uygulamayı amaçladı. Bu dönüşüm kolay gerçekleşmedi; ideolojik değişimler, parti içi tartışmalar ve liderlik değişimi gibi faktörler süreci belirledi.

Vietnam Komünist Partisi'nin (VKP) 6. Parti Kongresi'nde alınan kararlar, Vietnam'ın merkezi planlama modelinden uzaklaşarak piyasa sosyalizmine geçişini

resmileştirdi. Kongrenin önemli bir sonucu, reform yanlısı lider Nguyen Van Linh'in parti genel sekreterliğine seçilmesi idi. Van Linh, özellikle tarım, ticaret ve sanayi politikalarında yenilikçi yaklaşımlar benimsenmesi gerektiğini savunan bir lider olarak öne çıktı (Fforde & Vylde, 2018).

Kongrede, ekonomideki kronik sorunlar açıkça tartışıldı. Hiperenflasyon, düşük üretkenlik, kıtlık ve dış ticaret açığı gibi sorunların, merkezi planlamanın sürdürülemezliğinin kanıtı olduğu vurgulandı. Nguyen Van Linh, reformların temel hedefinin halkın yaşam standartlarını artırmak, ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve uluslararası ilişkilerde daha fazla bağımsızlık sağlamak olduğunu belirtti (Beresford, 1988).

6. Parti Kongresi ile, VKP içinde sosyalist ekonomi anlayışı yeniden tanımlanmaya başladı. Merkezi planlama modelinin yarattığı krizlerin ardından, parti, piyasa mekanizmalarını sosyalizmin bir parçası olarak kabul etme yoluna gitti. Bu ideolojik değişim, “piyasa sosyalizmi” kavramını doğurdu. Bu model; özel mülkiyetin sınırlı olarak tanınmasını, bireysel girişimlerin desteklenmesini ve devlet işletmelerinin daha esnek hâle getirilmesini içeriyordu. Reform sürecindeki ideolojik temel, Çin'in 1978'de başlattığı piyasa reformlarından da etkilenmiştir. Ancak Vietnam, kendi deneyimlerini göz önüne alarak sosyalist yapıyı koruma hedefinden ödün vermemeye çalışmıştır. Thaveeporn Vasavakul, bu dönemde ideolojik değişimin hem teorik hem de pratik bir zorunluluk olduğunu, aksi hâlde sistemin çöküşe sürükleneceğini vurgular (Vasavakul, 1994).

Parti içindeki tartışmalar sırasında, bazı muhafazakârlar, piyasa reformlarının sosyalist ideallere zarar vereceğini savundu. Reform yanlıları ise piyasa mekanizmalarının yalnızca bir araç olduğunu ve sosyalist hedeflere ulaşmayı kolaylaştıracağını belirtti. Bu tartışmalar, Lenin'in NEP (Yeni Ekonomik Politika) deneyimlerine atıfta bulunularak meşrulaştırıldı (Ngo & Tarko, 2020). Burada bahsedilen Yeni Ekonomik Politikası, Rus ekonomisini çöküşten kurtarmak amacıyla Lenin tarafından ortaya konan bir ekonomik politikadır. Bazı özel işletmelere izin verilerek, NEP sayesinde küçük işletmelerin kapitalist sistemde olduğu gibi kâr mantığıyla faaliyet göstermesine imkân tanımıştır. Ancak sosyalist devlet; bankaları, büyük sanayi kuruluşlarını ve dış ticareti tekel olarak kontrol etmeye devam etmiştir. NEP, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 10. Kongresi'nde kararlaştırılmış ve resmi olarak 21 Mart

1921 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kararlar birlikte, köylülerden zorla alınan fazla tarımsal ürün alımı durdurulmuş, bunun yerine, ürün üzerinden vergi alınmaya başlanmıştır.

Doi Moi süreci, VKP içinde ciddi tartışmalara yol açtı. Muhafazakâr kanat, piyasa reformlarının toplumsal eşitsizliği artıracığını ve sosyalizmin temel değerlerini tehdit edeceğini savundu. Bu grup, merkezi planlamanın koruyucusu olarak hareket ederken; reform yanlıları, ekonomik büyüme ve halkın refahını önceliklendirdi. Özellikle 1980'lerin başında uygulanan pilot reformlar, reform yanlılarının argümanlarını güçlendirdi. Khoan 10 politikası kapsamında tarım sektöründe bireysel girişimlerin artırılması, üretimde gözle görülür bir iyileşme sağladı. Bu başarı, piyasa reformlarının etkinliğini göstererek reform karşıtı eleştirileri zayıflattı (Beresford,1988).

Nguyen Van Linh'in liderliği, reform yanlılarının zaferini pekiştirdi. Van Linh, partiyi bir arada tutarak reformların sosyalist değerlerle uyumlu bir şekilde uygulanmasını sağladı. "Vietnam için yeni bir sosyalizm" yaklaşımı, parti içindeki uzlaşmayı kolaylaştırdı.

3.3 Tarım Reformları

Vietnam'ın tarım reformları, yüzyıllar boyunca ülkenin temel yapı taşı olmuştur. Özellikle, 20. Yüzyılda, tarım reformları bağımsızlık mücadelesinden piyasa sosyalizmine geçiş sürecine kadar kritik bir rol oynamıştır. Bu reformlar yalnızca ekonominin verimliliğini arttırmak için değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı dönüştürmek ve siyasi rejimi güçlendirmek için de uygulanmıştır. Khoan 10 (1988) reformu bu dönüşümde önemli bir taş olsa da, bu reformların kökleri Vietnam'ın tarihsel gelişimde ve sosyalist dönem uygulamalarında yatmaktadır.

Khoan 10, 1981'de başlayıp ve 1988'e kadar devam etmiş bir sözleşme sistemidir. Bu sistem, Vietnam'daki kolektif tarım sorunun çözülmesine yönelik en önemli adımdır. Reform, çiftçilerin üretimlerini devlet planlaması yerine bireysel girişimlerle yönetmelerine izin vermiştir. Khoan 10, kolektif tarımın verimsizliklerini ortadan kaldırmayı amaçlayarak toprakların uzun vadeli kullanımını ailelere devretmiş ve çiftçilere üretim fazlasını pazarda satabilme hakkı vermiştir (Beresford, 1988).

Reform öncesinde çiftçiler, düşük verimlilik ve mutsuzluk ile karşı karşıyaydı. Bu sistem, çiftçilerin karar alma sürecinden dışlanmasına ve ekonomik sıkıntılara sebep oldu.

Ancak Khoan 10 ile bireysel üretimin teşviki sağlandı, çiftçiler daha fazla sorumluluk aldı ve kendi ekonomik çıkarılarını gözeterek daha verimli üretim yaptı (Fforde & Vyllder, 2018).

Reformların ilk yıllarında pirinç üretimi önemli ölçüde arttı. Sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda 1990'ların başında Vietnam bir pirinç ihracatçısı oldu. Social Watch raporuna göre, 1980'lerde açlıkla mücadele eden bir ülke konumundayken, 1990'ların sonunda Vietnam gıda güvenliğini sağlamış ve küresel pirinç pazarında önemli bir aktör haline gelmiştir. Khoan 10'un serbest üretim modeline geçişi, bu başarının temelinde yer almaktadır (Tap chí Nông Thôn Mới, 2021). Bu reformların diğer önemli etkisi, kırsal kesimdeki yaşam kalitesini arttırmasıydı. Reformların getirdiği ekonomik özgürlük, çiftçilere kendi yatırımlarını planlama ve teknolojiye erişim konusunda olanak tanıdı. Bu durum, kırsal altyapının gelişmesine ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmasına da katkı sağladı (Social Watch, 2009).

Khoan 10'un tarım reformlarındaki başarısı, Doi Moi reformlarının genel başarısına da katkıda bulunmuştur ve Vietnam'ın ekonomik dönüşüm sürecinde önemli bir adım olmuştur. Reformlar, Vietnam'ın sosyalist modelini piyasa mekanizması ile uyumlu hâle getirmiştir. Süreç, kırsal kesimde üretim artışı ve ekonomik özgürlük ile sonuçlanmış ve ülkenin ekonomik krizlerden çıkışında rol oynamıştır. Bu reform "Vietnam'ın piyasa sosyalizminin mihenk taşı" olarak adlandırılmakta ve kırsal kalkınmadaki rolü ile tarihe geçmektedir (Vasavakul, 1994).

3.4 Sanayi ve Ticaret Reformları

Doi Moi reformları ile ekonomik yapı dönüşüme uğradı. Sanayi ve ticaret alanındaki reformlar, özellikle devlet işletmelerinin yeniden yapılanması, özel sektörün gelişmesi ve dış ticaretin serbestleşmesi ile dikkat çekti. Bu reformlar, Vietnam'ın piyasa ekonomisine geçişini hızlandırırken, dünya ekonomisindeki rolünü de güçlendirdi.

Vietnam'ın sosyalist ekonomisi, başlangıçta devletin ekonomi üzerindeki mutlak üstünlüğüne dayanıyordu. Ancak merkezi planlamanın ve devlet işletmelerinin verimliliğinde yaşanan düşüş, Doi Moi reformlarının ardından devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılmasını zorunlu hâle getirdi. Bu dönemde devlet işletmelerine daha fazla karar alma yetkisi tanındı ve onları daha verimli hale getirmek için yönetim şekilleri değiştirildi. Özellikle 1989'dan itibaren devlet işletmelerinin performansını arttırmak için verimlilik hedefleri belirlendi ve ekonomik faaliyetler daha piyasa odaklı hâle getirildi.

Bu süreçte devlet işletmeleri, ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet edebilirliklerini arttırmak için özelleştirme ve verimlilik artırıcı stratejikler uygulamak zorunda kaldı.

Devletin ekonomideki payı büyük olsa da, piyasa güçleriyle uyum içinde çalışmak Vietnam'ın ekonomik büyümesini hızlandırdı ve devlet sektörünü daha verimli hale getirdi (Gainsborough, 2003).

Doi Moi'nin diğer önemli adımı, özel sektörün geliştirilmesine yönelikti. Reformun başlarında, özel girişimlerin hâlâ büyük ölçüde yasaklı olduğu bir ortam vardı. Ancak 1987'de Vietnam, özel sektörü yasalaştırarak, ticaret ve sanayi alanlarında yeni düzenlemeler yaptı. Bu, iş yapma özgürlüğünü arttırdı ve hem dış yatırımcıların hem de yerel girişimcilerin Vietnam'a yönelmesini sağladı (Andreff, 1993).

Bunun, vergi reformları ve yatırım teşvikleri gibi mekanizmalarla, özel girişimlerin daha fazla katkı sağlaması bekleniyordu. Böylece yerel girişimcilik gelişirken, uluslararası şirketlerin Vietnam'a yatırım yapması için ortam hazırlanacaktı.

Doi Moi'den sonra Vietnam, dış ticareti serbestleştirerek ve yabancı yatırımları ülkesine çekerek ekonomisini dışa açtı. 1987'de Vietnam, Yabancı Yatırım Kanunu'nu çıkararak, doğrudan yabancı yatırımların Vietnam'a girmesini kolaylaştırdı. Bu yasa, yabancı yatırımcılara vergi teşvikleri ve farklı yatırım avantajları sunarak, ülkenin dış ticaret kapasitesini arttırdı (Mantsios, 2010).

Vietnam'ın dış ticaretinin serbestleşmesi, özellikle ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile olan ticari ilişkilerini güçlendirdi. 1995'te ASEAN'a üye olan Vietnam, 2007'de ise WTO üyeliği için başvuruda bulundu ve başarılı oldu. Bu uluslararası entegrasyon, Vietnam'ın ihracat hacmini büyük oranda arttırdı ve ülkeyi dünya ticaretine entegre etti (Mantsios, 2010).

Vietnam'ın dış politikasının en önemli yansımalarından biri, yabancı yatırımları çekmesiydi. 1990'ların sonlarından itibaren ABD, Japonya, Güney Kore ve Singapur gibi ülkelerden yapılan yatırımlar arttı. Bu yatırımlar, sanayi sektöründe büyük dönüşümlere yol açtı ve Vietnam'ın üretim kapasitesini de arttırdı. Ancak bu yıllarda her şey sorunsuz işlemedi. Vietnam, 1990'ların başından 2000'lerin başına kadar ABN AMRO olayı ile ilgilenmiştir.

ABN AMRO, merkezi Amsterdam'da bulunan bir Hollanda bankasıdır. 1990'lı yılların başında Vietnam'a girmeye karar vermiştir. Bu adım, Vietnam'ın Doi Moi

reformları ile dışa açılma sürecinin bir parçasıdır. 1993'te Vietnam'da faaliyet göstermeye başlayan banka, ülke ekonomisinin hızla serbestleşmesi ve dış ticaretin artması ile önemli bir aktör haline gelmiştir.

ABN AMRO, Vietnam'daki faaliyetleri sırasında çok kez yasal ve etik sorunlarla karşılaşmıştır. Özellikle 2006'da banka ve çalışanları, döviz işlemleri nedeniyle inceleme altına almıştır. Yaşanan bu problemler, 2007 yılında bankanın Vietnam'dan ayrılmasına sebep olmuştur (Hayton, 2020).

3.5 Sosyal ve Kültürel Değişimler

Doi Moi reformları, Vietnam'ın ekonomik, sosyal, kültürel yapısında değişimlere yol açtı. Reformlar yaşam standartlarını yükseltti, ancak eşitsizlik ve toplumsal dönüşüm gibi yeni zorluklar doğurdu.

Doi Moi ile ekonomik büyüme, kırsal ve kentsel bölgelerde yaşayan halkın gelir seviyesini artırdı. Özel sektörün gelişmesi ve uluslararası ticaretin teşvik edilmesi, birçok yeni iş olanağı yarattı. Tarım sektöründe reformlar sonucu artan üretim, kıtlıkları azalttı ve halkın temel ihtiyaçlarına daha kolay ulaşmasını sağladı (Beresford, 2008)

Ancak reformlar, gelir eşitsizliği sorununu da beraberinde getirdi. Özellikle kırsal alanlar ile kentler arasındaki ekonomik fark, sosyo-kültürel farklılaşmayı artırdı. Ayrıca göç olgusu, kırsal toplulukların çözülmesine yol açtı ve geleneksel aile yapılarında değişim yarattı (Taylor, 2004). Bu süreçte, genç nüfusun büyük kısmı kentsel alanlara yönelirken, kırsal bölgelerde iş gücü eksikliği ortaya çıktı.

Bir diğer değişiklik ise tüketim alışkanlıklarında görüldü. Özellikle kentlerde yaşayan halk arasında Batı tarzı yaşam biçimlerinin benimsenmesi ve geleneksel değerlerin zayıflaması dikkat çekti.

Doi Moi ile yapılan eğitim ve sağlık alanında yapılan reformlarla sosyal hizmetlerde iyileştirmeler yaşandı.

1986 sonrası Vietnam hükümeti, eğitime yaptığı yatırımları artırarak, özellikle kırsal kesimde eğitime erişimi genişletti. Ayrıca mesleki eğitim programlarının gelişmesiyle piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına uygun bir iş gücü yaratılması hedeflendi (Beresford, 2008)

Sağlık reformları, Vietnam'ın temel sağlık hizmetlerinin kapsamını genişletti. Çocuk ölüm oranlarında ciddi düşüşler yaşanırken, aşılama oranları arttı. Dünya Bankası raporlarına göre, Doi Moi döneminde Vietnam halkının yaşam beklentisi 1986'da 63 yıl iken, 2000'lere gelindiğinde 70 yılın üzerine çıktı (World Bank, 1980). Ancak sağlık sektöründe yaşanan özelleştirme dalgası, sağlık hizmetlerinin maliyetlerini artırarak gelir eşitsizliğini daha belirgin hale getirdi (Mantsios, 2010)

Reformun kültürel etkileri de vardı. Ekonomik liberalleşme, Batı kültürünün Vietnam'a girişini hızlandırdı. Batı tarzı giyim, müzik ve tüketim alışkanlıkları, özellikle gençler arasında popüler hâle geldi. Medya ve iletişim araçlarının liberalleşmesi, bilgiye erişimi kolaylaştırırken geleneksel kültürel değerlerinin korunmasını zorlaştırdı (Taylor, 2004).

Reformlarla birlikte kadınların ekonomik ve sosyal hayattaki rolü güçlendi. Eğitim seviyelerindeki artış ve iş gücüne katılım oranları, kadınların toplumda daha görünür olmasını sağladı.

Doi Moi reformları, Vietnam'da ekonomik kalkınmanın ötesinde, sosyal ve kültürel yapının dönüşümüne yol açtı. Eğitim ve sağlık hizmetlerinde önemli ilerlemeler kaydedilse de gelir eşitsizliği, kırsal-kentsel ayrışma ve kültürel erozyon gibi zorluklar da beraberinde geldi. Bu süreç, Vietnam'ın modernleşme sürecinde hem bir fırsat hem de bir sınavdı.

3.6. Doi Moi'nin Ekonomik Sonuçları

Dünya Bankası verilerine göre 1990 ile 2000 yılları arasında Vietnam'ın gayrisafi yurtiçi hasılası (GSYH) yılda ortalama %7 büyüdü. 1990'da kişi başına düşen gelir 200 dolar civarında iken, 2000'lerin başında bu rakam 400 USD'ye ulaştı (World Bank, 2016). Reformlar sonucunda Vietnam, Doğu Asya'nın yükselen ekonomiler arasında anılmaya başlandı (Beresford, 2008)

Bu büyüme, özellikle tarım reformları ve ihracata dayalı sanayi sektörünün gelişmesi sayesinde gerçekleşti. Tarımda yapılan yapısal değişiklikler üretimi artırırken; tekstil, ayakkabı, mobilya gibi düşük maliyetli iş gücüne dayalı sektörler, ihracat hacmini genişletti.

Vietnam'ın, 1995 yılında ASEAN'a tam üye olmasıyla, bölgesel ticaret anlaşmalarına erişim kolaylaştı ve uluslararası yatırımcılar için cazip bir pazar haline

geldi (Vuving, 2006). ASEAN üyeliği, aynı zamanda Vietnam'ın komşularıyla siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirdi.

ABD ile ilişkilerin 1995 yılında normalleşmesi ve Dünya Ticaret Örgütüne 2007'de katılımı ile Vietnam, küresel ekonomiyle entegrasyon sürecini tamamlanmış oldu. Reformlar, ülkenin yabancı yatırımları çekmesini sağlarken, uluslararası ticarete yeni fırsatlar yarattı (Hayton, 2020).

Reformlar sonucunda yabancı sermaye yatırımları hızla artmaya başladı. 1990'lı yıllarda Vietnam, Asya'nın en cazip yatırım destinasyonu oldu. Tekstil, elektronik ve tarım ürünleri işleme sektörlerine yapılan yatırımlar, iş olanaklarının artmasına ve teknoloji transferlerine olanak sağladı.

Doi Moi ile Vietnam, ihracata dayalı bir ekonomi modeline geçti. Tarım ürünleri (pirinç, kahve, kauçuk) ve tekstil sektörü ihracatında büyük artış yaşandı. Vietnam, kısa sürede dünyanın en büyük kahve ihracatçılarından biri haline geldi (Beresford, 2008)

Ekonomik büyümeye rağmen, gelir eşitsizliği arttı. Reformlar, kentsel alanlarda hızlı kalkınma sağlarken, kırsal bölgelerde aynı başarıyı gösteremedi. 2000'lere kadar yoksulluk oranında belirgin bir düşüş kaydedilse de, kırsal kesimlerde yaşayan halk hâlâ yoksulluk sınırının altında yaşam sürmekteydi (Taylor, 2004)

Devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması süreci, bazı sektörlerde verimliliği arttırsa da, birçok işletmenin özelleştirilmesi sırasında şeffaflık ve verimlilik sorunları yaşandı. Bu durum, işsizlik oranını kısa vadede artırdı ve sosyal gerilimlere yol açtı (Ngo & Tarko, 2020).

Sonuç olarak, Doi Moi reformları, Vietnam ekonomisinde köklü değişimlere yol açtı. Reformların ilk yıllarında yaşanan ekonomik büyüme ve uluslararası ticaretteki genişleme, Vietnam'ı bölgesel ve küresel düzeyde güçlü bir oyuncu haline getirdi. Ancak, eşitsizlik, kırsal kalkınma eksiklikleri ve devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması gibi sorunlar, reformların uzun vadeli etkilerini sınırlayan önemli zorlukları ortaya çıkardı.

3.7. Doi Moi'nin Küresel ve Bölgesel Bağlamı

Doi Moi'nin başarısını anlamak için, bu reformların küresel ve bölgesel bağlamda bir zemine oturduğunu incelemek önemlidir. 1986 yılında Vietnam, dünya genelinde

ekonomik ve siyasi değişimlerden etkilenirken, Güneydoğu Asya'nın rekabetçi ekonomik ortamında reformları hayata geçirme çabasındaydı.

1980'lerin sonu, dünya genelinde piyasa ekonomisine dayalı politikaların hız kazandığı bir dönemdi. Özellikle Sovyetler Birliği'nin yaşadığı ekonomik gerileme ve 1991'deki çöküşü, Vietnam'ın geleneksel müttefiklerinden biri olan Sovyet bloğuna bağlılığını sorgulamasına yol açtı. Bu durum, Vietnam'ın ekonomik modellerini yeniden değerlendirme ihtiyacını doğurdu (Andreff, 1993)

Çin, 1978'de başlattığı reformlarla sosyalizm ve piyasa ekonomisinin nasıl birleşebileceğini gösteren bir örnek oluşturdu. Deng Xiaoping liderliğinde yürütölen reformlar, Vietnam için pragmatik bir yaklaşım geliştirmesine olanak sağladı. Çin'in ekonomik büyümesi, Vietnam için bir ilham kaynağı oldu ve bu iki ölkeler arasındaki rekabet de reformların hızlanmasında rol oynadı (Hayton, 2020)

Dünya ekonomisi bu dönemde neoliberal politikaların etkisi altındaydı. Washington Konsensüsü olarak bilinen reform paketleri; ticaretin serbestleşmesi, özelleştirme ve finansal serbestleşme gibi trendler aracılığıyla, Vietnam'ın uluslararası sisteme entegre olma hedefini destekledi (World Bank, 2016).

Washington Konsensüsü ile Vietnam, 1986'daki Doi Moi reformları kapsamında tarife oranlarını düşürdü ve ihracatı arttırmaya yönelik politikalar uyguladı. Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım ve ASEAN serbest ticaret anlaşmalarına dahil olma, ölkelerin dış ticaret hacmini arttırdı. Örneğin, Vietnam'ın dış ticaret, 1990'larda %20'nin üzerinde yıllık büyüme kaydetti.

Washington Konsensüsü'nün özelleştirme vurgusu, Vietnam'ın ekonomik reformlarını doğrudan etkiledi. Devlet işletmelerinin sayısı ve ekonomideki ağırlığı azalttı. Bu durum, özel sektörün büyümesini destekledi ve doğrudan yabancı yatırımcılar için daha elverişli bir ortam yarattı. Özelleştirme ve ortak girişimlere olanak sağlanması, Vietnam'ın üretim kapasitesini artırmasına yardımcı oldu (Fforde, 2007)

Merkezi planlama modelinden uzaklaşarak piyasa mekanizmalarının uygulanması, ölkeye teknoloji transferi ve sermaye akışı sağladı. Özellikle, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların teşvik ettiği bu politikalar, Vietnam'ın küresel ekonomik standartlara uymunu kolaylaştırdı (World Bank, 1980).

Reformlar, Vietnam'ı yabancı yatırımcılar için cazip hale getirdi. 1990'larda, Vietnam Asya'nın en hızlı büyüyen doğrudan yabancı yatırım (FDI) destinasyonlarından biri haline geldi. Bu yatırımlar, ülkenin sanayi altyapısını geliştirdi ve küresel değer zincirlerine dahil olmasını sağladı (Nguyen, 2023)

Vietnam'ın Doi Moi reformları, uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerini yeniden şekillendirdi. 1987'de kabul edilen Yabancı Yatırım Yasası ile IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla iş birliği arttı. Bu kuruluşlar, Vietnam'ın piyasa reformlarını desteklemek için teknik ve mali yardım sağladı. Örneğin, Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası, altyapı ve tarım projelerine önemli yatırımlar yaptı (Ngo & Tarko, 2020)

Ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği (APEC) gibi uluslararası platformlara katılım, Vietnam'ın küresel ticaret ağlarına entegre olmasını hızlandırdı. Bu süreçte, gümrük tarifelerinin azalması ve yabancı yatırımlara yönelik düzenlemeler, ülkenin dış ticaret hacmini artırdı (Vuving, 2006).

Vietnam, küreselleşmenin sunduğu fırsatları değerlendirirken, dış pazarlara erişimini genişletmek için serbest ticaret politikalarını benimsedi. Tekstil ve tarım ürünleri gibi geleneksel sektörlerdeki ihracat, Vietnam'ın uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü artırdı. Ancak küresel piyasalara entegrasyon, aynı zamanda gelir eşitsizliği ve bölgesel farklılıkları artıran bir süreç oldu (Taylor, 2004)

Vietnam'ın yabancı yatırımları çekme konusundaki başarısı, küreselleşmenin doğrudan bir sonucu olarak görülmektedir. 1990'larda başlayan yabancı sermaye akışı, özellikle imalat sektöründe önemli bir büyümeyi beraberinde getirdi. Bu dönemde; elektronik, tekstil ve inşaat sektörleri, yabancı yatırımlardan en çok faydayı sağlayan alanlar oldu (Hayton, 2020)

Doi Moi reformları, Vietnam'ın yalnızca iç dinamiklerini değil, aynı zamanda bölgesel düzeydeki stratejik ve ekonomik ilişkilerini de dönüştürmeyi hedefleyen önemli bir politika setiydi. Bölgesel bağlam, Vietnam'ın ASEAN ülkeleri ile olan ilişkilerini, Çin ile sınır anlaşmazlıklarını ve bölgesel ekonomik entegrasyon stratejilerini içeriyordu.

1980'lerde, Vietnam Soğuk Savaş sonrası dönemde Güneydoğu Asya ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirmeye çalıştı. ASEAN, başlangıçta Vietnam'ı Kamboçya'daki askeri müdahalesi nedeniyle dışlamış olsa da, Doi Moi reformlarının ardından Vietnam,

ASEAN'a katılım için adımlar attı. 1995'te ASEAN'a tam üye olan Vietnam, bölgesel barış ve ekonomik iş birliği çabalarının bir parçası oldu (Jones, 2012). Bu üyelik, Vietnam'ın küresel ticaret ağlarına entegrasyonunu kolaylaştırırken, bölgesel yatırımların ve ticaretin artmasına olanak sağladı.

Vietnam'ın Çin ile 1979'da yaşadığı kısa süreli savaşın ardından ilişkileri uzun süre gergin kaldı. Ancak Doi Moi sürecinde, bölgesel ticaretin ve barışçıl iş birliğinin önemi göz önüne alınarak, Çin ile ilişkilerinin normalleşmesi için adımlar atıldı. 1991'de iki ülke arasında diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu. Bu, Vietnam'ın bölgesel istikrarı sağlama ve ekonomik fırsatlarını artırma hedeflerini destekledi (Womack, 2006).

Doi Moi reformları, Vietnam'ı Güneydoğu Asya'nın yükselen ekonomileriyle rekabet edebilecek bir konuma getirmeyi amaçladı. Reformlar, özellikle tarım ve sanayi alanlarında verimliliği artırarak, Vietnam'ın Tayland, Malezya ve Endonezya gibi ülkelerle ekonomik anlamda yarışabilir hale gelmesine katkıda bulundu. Ayrıca, Vietnam'ın yabancı yatırımları çekmek için uyguladığı serbest ticaret politikaları, bölgesel üretim zincirlerine entegrasyonunu hızlandırdı (Beresford, 2008).

Vietnam, ASEAN Ekonomik Topluluğu gibi bölgesel iş birliği mekanizmalarına katılımıyla üretim ve ticaret için yeni fırsatlar elde etti. Örneğin, ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA), Vietnam'ın hem ihracat hacmini artırmasına hem de endüstriyel üretimde bölgesel ortaklıklar geliştirmesini sağladı. Bu, Vietnam'ı özellikle tekstil, tarım ve elektronik sektörlerinde rekabetçi bir oyuncu haline getirdi (Nguyen, 2021)

Doi Moi reformları, Vietnam'ın küresel ve bölgesel ekonomik ortamda kendine yer bulmasını sağladı. Reformlar, piyasa ekonomisine geçişi kolaylaştırırken, Vietnam'ın ASEAN gibi bölgesel iş birliği mekanizmalarından faydalanmasını mümkün kıldı. Ancak, uluslararası ekonomik sistemin dinamikleri ve bölgesel rekabetin yarattığı baskılar, reformların sürdürülebilirliği açısından sınav oluşturdu.

3.8. Doi Moi'nin Eleştirileri ve Eksiklikleri

Doi Moi reformları, ekonomik büyümeyi ve uluslararası entegrasyonu teşvik ederken, aynı zamanda birçok eleştiri ve eksiklikle karşılaştı. Bu eleştirilerin başında toplumsal eşitsizlik gelmektedir.

Kırsal kesimde yaşayanlar, kentsel alanlarda yaşayanlara kıyasla daha yavaş ekonomik fayda sağlamıştır. Örneğin, reformlarla zenginleşen Hanoi ve Ho Chi Minh

City gibi büyük şehirlerde yaşayanlar ile daha az gelişmiş bölgeler arasında yaşayanlar arasında ciddi gelir uçurumu ortaya çıkmıştır. Dünya Bankası verilerine göre, 1990’larda Vietnam’da gelir eşitsizliği artmış ve bu durum, toplumdaki sosyal gerilimleri tetiklemiştir (World Bank, 2006).

Reformların uygulanması sırasında, devlet işletmeleri ve özel sektör arasındaki dengesizlik toplumsal eşitsizliği daha da derinleştirmiştir. Özellikle, bazı bölgelerde, düşük ücretli işçiler daha az sosyal güvenceye sahip olmuş ve bu durum, ekonomik büyümenin getirdiği faydaların adil bir şekilde dağıtılmasını engellemiştir (Nguyen 2021)

Doi Moi süreci, Vietnam’ın sanayileşme ve kentleşme hızını artırırken, çevresel bozulmaları da beraberinde getirdi. Hızlı ekonomik büyüme ve uluslararası ticaret, doğal kaynakların sürdürülemez bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. Örneğin, ormansızlaştırma oranları artmış ve sulak alanlar ciddi tahribe uğramıştır.

Doi Moi ekonomik açılımı, siyasi reformlarla desteklenmemiştir. Tek parti yönetiminin devam etmesi ve siyasi katılımın sınırlı kalması, reformların demokratikleşme ile eşleştirilemediğini göstermektedir. Ekonomik özgürlükler artmış olsa da bireysel haklar ve siyasi katılım üzerindeki kısıtlamalar devam etmiştir. Freedom House’un raporlarına göre, Vietnam’da ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü üzerindeki baskılar, Doi Moi döneminde de sürmüştür.

Parti içindeki reformist ve muhafazakâr gruplar arasındaki gerilimler, siyasi reformların uygulanmasını engelleyen bir diğer faktör olmuştur. Parti, ekonomik açılımların siyasi düzeni tehdit etmesine izin vermemiş ve bu durum, reformların sınırlandırılmasına neden olmuştur (Vuving, 2006).

3.9 Doi Moi Sonrası Sosyal Adalet Politikaları

Doi Moi reformları, ekonomik kalkınmayı merkezine alırken, toplumsal eşitsizliklerin artması gibi sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu durum, Vietnam hükümetini yalnızca ekonomik büyümeye değil, aynı zamanda sosyal adaletin korunmasına yönelik politikalar geliştirmeye sevk etmiştir. Eğitim ve sağlık alanları, bu anlamda sosyal eşitliğin sağlanmasında öncelikli hedefler arasında yer almış ve Doi Moi sonrası dönemde bu alanlarda önemli yapısal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Eğitim alanında, reform sürecinin başlarında devlet harcamalarında ciddi bir daralma yaşansa da, 1990'lı yılların ortalarından itibaren kamu yatırımları yeniden artış göstermiştir. Vietnam hükümeti, eğitimin yaygınlaşması ve kırsal bölgelerdeki çocukların okula erişiminin artırılması için çeşitli programlar başlatmıştır. İlköğretim zorunlu hâle getirilmiş ve okullaşma oranları kısa sürede yükselmiştir. Özellikle kız çocuklarının eğitime katılımında belirgin bir artış yaşanmış, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında önemli bir adım atılmıştır (Yvon, 2008).

Okuma yazma oranının artırılması, Vietnam'ın sosyalist ideolojik altyapısıyla da uyumlu bir hedef olarak yeniden ele alınmıştır. Devlet, kırsal kesimlerde öğretmen eksikliğini gidermek için taşra öğretmenlerine teşvikler sağlamış, ayrıca azınlık gruplarına yönelik çok dilli eğitim materyalleri geliştirmiştir. Teknik ve mesleki eğitim kurumlarının yaygınlaşması da işgücü piyasasında daha nitelikli bireylerin yetişmesine katkı sağlamıştır (MacLean, 2007).

Sağlık alanında ise, Doi Moi reformlarının ilk yıllarında özelleştirme eğilimlerinin artması ve kamu bütçesindeki kısıtlamalar, hizmetlerde eşitsizlik yaratmıştır. Ancak bu dengesizlikleri gidermek amacıyla, 1990'lı yıllardan itibaren sağlıkta yeniden kamusal müdahaleler ön plana çıkmıştır. Vietnam hükümeti, özellikle kırsal kesimde temel sağlık hizmetlerine erişimi artırmak için köy düzeyinde sağlık merkezleri kurmuş ve anne-çocuk sağlığı hizmetlerini yaygınlaştırmıştır (Fforde, 2007).

Sağlık sisteminde toplum temelli önleyici hizmetler ön plana çıkarılmıştır. Aşı kampanyaları, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve halk sağlığı eğitimleri gibi faaliyetler, Vietnam'ın düşük gelirli ülkeler arasında halk sağlığı göstergelerinde önemli başarılar elde etmesini sağlamıştır. Çocuk ölüm oranları düşerken, doğumda yaşam beklentisi artmıştır. Bu gelişmeler, sağlık hizmetlerinin kapsayıcılığının artmasına ve sosyal refahın güçlenmesine katkı sağlamıştır (Sidel, 2008).

Bununla birlikte, hem eğitim hem de sağlık alanındaki gelişmelerin, gelir ve bölgesel farklılıklardan tam olarak arındırıldığı söylenemez. Özellikle büyük şehirlerdeki özel okullar ve özel hastaneler, gelir düzeyi yüksek kesimlere daha nitelikli hizmetler sunarken, kırsal bölgelerdeki kamu kurumları hâlâ altyapı eksikleri ve personel yetersizliği ile karşı karşıyadır. Buna rağmen, devletin bu farkı azaltma yönünde geliştirdiği teşvik politikaları, eşitlikçi bir yaklaşımın sürdürüldüğünü göstermektedir (Ngo & Tarko, 2020).

Doi Moi reformlarıyla birlikte Vietnam ekonomisinde kaydedilen büyüme, ilk etapta daha çok şehir merkezlerinde etkili olmuş; bu durum kırsal alanlar ile kentsel bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal farkların derinleşmesine yol açmıştır. Tarımsal üretimin serbestleşmesine rağmen, kırsal alanlar çoğunlukla düşük gelirli nüfusu barındırmaya devam etmiş, altyapı yatırımları, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi temel alanlarda geri planda kalmıştır. Bu eşitsizlikler, Vietnam hükümetinin dikkatinin kırsal kalkınmaya yöneltmesine neden olmuş ve çeşitli politika araçlarıyla kırsal-kentsel ayrımın hafifletilmesine çalışılmıştır (Ngo & Tarko, 2020).

1990'lı yıllardan itibaren Vietnam devleti, kırsal alanlarda yoksulluğu azaltmak ve gelir düzeyini yükseltmek amacıyla çok sayıda ulusal kalkınma programı başlatmıştır. Bu çerçevede altyapı projeleri (yol, köprü, içme suyu ve elektrik) öncelik kazanmış, özellikle dağlık ve uzak bölgelerde yaşayan toplulukların temel kamu hizmetlerine erişimi artırmaya çalışılmıştır. Ulaştırma ağlarının geliştirilmesi, kırsal ürünlerin pazara taşınmasını kolaylaştırmış ve yerel ekonomileri canlandırmıştır (Beresford, 1988).

Tarım dışı kırsal faaliyetlerin geliştirilmesi de önemli bir politika aracı olmuştur. El sanatları, kırsal turizm, küçük ölçekli sanayi gibi alanlarda kredi ve eğitim destekleri verilmiş; kooperatifler ve kadın grupları desteklenmiştir. Bu politikalar, yalnızca ekonomik çeşitliliği artırmakla kalmamış, aynı zamanda kadınların ve gençlerin ekonomik hayata daha aktif katılımını da teşvik etmiştir. Böylece, kırsal bölgelerdeki sosyal yapılar dönüşmeye başlamış ve toplumsal eşitliğe katkı sağlayacak daha kapsayıcı ekonomik modellerin önü açılmıştır (Vuving, 2006).

Hükümet, kırsal yoksulluğu azaltmak için mikrokredi programlarını devreye sokmuş, özellikle yoksul hanelerin üretim araçlarına erişimini kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, Vietnam Bank for Social Policies (VBSP) gibi kurumlar aracılığı ile düşük faizli krediler sunulmuş; bu finansal destekler kırsalda yeni iş alanlarının açılmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca, küçük ve orta ölçekli girişimlerin kırsalda da yaygınlaşması için vergi indirimleri ve yatırım teşvikleri uygulanmıştır (Taylor, 2004).

Bütün bu çabaların yanı sıra, kırsal kesimde yaşayan etnik azınlıklara yönelik özel politikalar da geliştirilmiştir. Azınlık topluluklarının yaşadığı bölgelerde çift dilli eğitimi, kültürel uyum programları ve arazi haklarına yönelik reformlar yürürlüğe konmuş; bu toplulukların ulusal kalkınma sürecine daha etkin şekilde katılması amaçlanmıştır

(MacLean, 2007). Ancak, tüm bu girişimlere rağmen kırsal-kentsel eşitsizlik tamamen ortadan kalkmamıştır. Gelir dağılımı, hizmet kalitesi, yaşam koşulları ve fırsatlara erişim bakımından hâlâ ciddi farklılaşma vardır.

Doi Moi reformları, kırsal-kentsel eşitsizliği azaltmayı hedeflese de bu eşitsizlik tamamen ortadan kalkmamıştır. Reformlar sonrası yaşanan sorunların devam etmesinin temel sebepleri arasında, ekonomik büyümenin çoğunlukla kentsel alanlarda yoğunlaşması yer almaktadır. Kırsal bölgelerde tarım sektörü hala baskın olduğu için bu alanlar, düşük gelirli işlere dayalı kalmış ve şehirlerle kıyaslandığında geride kalmıştır. Ayrıca, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesi kentsel alanlarda daha yüksekken, kırsal bölgelerde bu hizmetler yetersizdir. Altyapı eksiklikleri, kırsal kesimde yaşam koşullarının düzelmesini engellemiştir; özellikle elektrik, su ve ulaşım gibi temel hizmetlere kırsal alanlarda yeterince erişim sağlanamamıştır. Bunun yanı sıra, kırsal alanlardan kentsel bölgelere yapılan göç, şehirlerdeki işsizlik oranlarını artırmış ve gelir eşitsizliğini daha da derinleştirmiştir. Bu faktörler, gelir dağılımındaki uçurumu, hizmet kalitesindeki farklılıkları ve yaşam koşullarındaki eşitsizliği sürdürmektedir. Sonuç olarak, Doi Moi reformları ekonomik büyüme sağlasa da kırsal ve kentsel alanlar arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmakta yetersiz kalmıştır.

Vietnam’da yaşanan bu ekonomik dönüşüm, ülkenin genel refah düzeyindeki artışı sağlasa da, bu büyümeden eşit bir şekilde yararlanamayan gruplar, özellikle kırsal bölgelerdeki etnik azınlıklar ve derin yoksulluk içindeki topluluklar olmuştur. Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, ulusal birlik ve toplumsal eşitlik hedefleri doğrultusunda, bu dezavantajlı gruplara yönelik özel sosyal programlar geliştirerek sosyal adalet anlayışını derinleştirmeyi amaçlamıştır (Taylor, 2004).

Etnik azınlıkların yaşadığı bölgeler, altyapı eksikliği, eğitim olanaklarının sınırlılığı ve sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlılığı gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple devlet, bu bölgelerde yaşayan azınlık grupların yaşam koşullarını iyileştirmek için çeşitli kalkınma stratejileri geliştirmiştir. Özellikle 135 No’lu Program (Program 135), etnik azınlıkların yaşadığı yoksul bölgelerde eğitim, sağlık, yol, elektrik ve temiz su gibi temel hizmetlerin sağlanmasına odaklanan kapsamlı bir sosyal yardım ve kalkınma girişimi olmuştur.

Program 135, 1998 yılında başlatılmıştır. Program üç ana evreden oluşmaktadır. İlk evre, 1998-2005 yılları arasında uygulanmıştır ve başlangıç dönemidir. Temel amacı,

altyapının geliştirilmesi; yol yapımı, içme suyu sistemleri, okullar ve sağlık merkezleri inşa edildi. Tarımsal üretim ve teknik destek de bu dönemde başladı. Uygulaması doğrudan merkezi bütçe fonlarıyla gerçekleşti ve 2.374 yoksul komün hedeflendi (Quan, 2009).

İkinci aşama, 2006-2020 yılları arasında uygulandı ve altyapının yanı sıra sosyo-ekonomik kalkınma önceliklendirildi. Eğitime erişim, sağlık hizmetleri, tarımsal teknik destek, gelir artırıcı faaliyetler yaygınlaştırıldı. Ayrıca, bu aşamada, katılımcı planlama, yerel kapasite geliştirme ve yönetim konuları ön plana çıktı. Endline değerlendirme raporları, bu aşamanın somut çıktılarını doğrulamaktadır Endline raporuna göre; yoksulluk oranı %57,5'ten %49,2 ye düşerken, yıllık kişi başı geliri 3.5 milyon VND'nin üstünde olanların oranı %30,9'dan %41,1'e yükseldi. Tarımsal destek alan hanehalkı oranı %32,2'den %49,3'e yükseldi. Hastane hizmetleri kullananlar %15,6'dan %25,2'ye, lise seviyesinde okullaşma %31,1'den %32,5'e, temiz suya erişim %47,9'dan %52,2'ye yükseldi (IRC, 2012).

Program 135 resmi olarak 3. aşama ile tamamlandı. Sürdürülebilir kalkınma, yerel katılım, sosyal hizmetlerin kalitesini artırma gibi daha nitelikli hedeflere yönelindi. Etnik azınlıklar için kültürel olarak duyarlı programlar, kadınların ve gençlerin güçlendirilmesi gibi yeni temalar eklendi. Bu dönem 2011- 2015 yılları arasını kapsamaktadır.

Endline raporlarına göre, elektrik ve temiz su gibi temel altyapıya erişim oranları belirgin biçimde artmış; projelerden doğrudan yararlanan hanelerin oranı %94,6'ya ulaşmıştır (IRC, 2012).

Doi Moi reformları ile sadece ekonomik yapı değil, aynı zamanda Vietnam'ın sosyal güvenlik sistemi de değişime uğramıştır. Önceki dönemde, sosyal güvenlik yalnızca devlet tarafından sağlanmakta ve büyük oranda kamu sektöründe çalışanlarla sınırlı kalmaktaydı. Ancak piyasa mekanizmalarının giderek ön plana çıkması, özel sektörün büyümesi ve esnek istihdam biçimlerinin artması, sosyal güvenlik sisteminin kapsamlı bir şekilde yeniden yapılanmasını zorunlu hâle getirmiştir (Sidel, 2008).

Bu dönüşüm ile sosyal güvenlik sistemi üç temel ayağı yeniden tanımlamıştır: emeklilik, sağlık sigortası ve işsizlik yardımları. Emeklilik sistemi, yalnızca kamu çalışanlarını değil, özel sektör ve bağımsız çalışanları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 2006 yılında çıkarılan Sosyal Sigorta Yasası ile zorunlu ve gönüllü

sigorta sistemleri oluşturulmuş; tarın dışı kesimde çalışan kişilerin de emeklilik güvencesine erişmesi hedeflenmiştir (Ngo & Tarko, 2020).

Zorunlu sosyal sigorta, belirli sayıda işçi çalıştıran işverenleri kapsarken, gönüllü sigorta sistemi serbest çalışan bireylere, küçük üreticilere ve kırsal emekçilere yönelik olarak düzenlenmiştir. Bu sayede, daha önce sosyal güvenlik dışında kalan geniş bir nüfus kesimi sisteme dâhil edilmeye çalışılmıştır. Bu da uygulamanın kapsayıcılığı açısından bir eleştiri noktası olmuştur (Beresford, 1988).

Sonuç olarak, Vietnam’da Doi Moi sonrası gelir dağılımı politikaları, piyasa temelli büyümenin yaratabileceği eşitsizlikleri sınırlamaya yönelik bir dizi sosyal ve ekonomik aracı içermektedir. Bu politikalar, sosyalist ideolojinin eşitlik ilkesi ile piyasa ekonomisinin dinamizmi arasında denge kurma çabası olarak değerlendirilebilir. Ancak bu dengenin tam olarak kurulabilmesi, yalnızca sosyal harcamalarının artırılmasıyla değil, aynı zamanda yapısal adalet mekanizmalarının geliştirilmesiyle mümkün olacaktır.

4. PİYASA SOSYALİZMİ VE ULUSLARARASI ENTEGRASYON (1990'LAR)

Doi Moi reformlarının sonraki kısmı olarak değerlendirilebilecek 1990’lı yıllar, Vietnam’ın yalnızca iç ekonomik yapısını dönüştürmekle kalmayıp, aynı zamanda küresel ekonomiyle bütünleşme sürecine hız verdiği bir dönemi temsil etmektedir. Bu süreçte Vietnam, sosyalist ideolojik çerçevesini koruyarak dışa açılma politikalarını benimsemiş; dış ticaretin serbestleşmesi, doğrudan yabancı yatırımların teşviki, bölgesel iş birliklerinin güçlendirilmesi ve küresel rekabet dinamiklerine uyum sağlama yönünde önemli adımlar atmıştır.

Piyasa sosyalizmi modeli, bu dönemde uluslararası entegrasyonun hem ekonomik bir gereklilik hem de politik bir strateji olduğunu kabul ederek Vietnam’ın sosyalist sistem ile dünya kapitalist sistemi arasında bir denge kurmasını mümkün kılmıştır. Bu kısımda, Vietnam’ın Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyeliği süreci, doğrudan yabancı yatırımların artışı, ASEAN ve Çin ile ilişkileri ve küresel rekabetin etkileri incelenecek; piyasa sosyalizminin uluslararası sistemle nasıl entegre olduğu ele alınacaktır.

4.1 Ticaretin Serbestleşmesi ve WTO Üyeliği

Doi Moi reformlarıyla birlikte Vietnam'ın temel stratejilerinden biri, içe kapalı ekonomik yapının dışa açılarak uluslararası ticarete entegre edilmesi idi. Bu kapsamda, 1990'lı yıllardan itibaren ticaretin serbestleşmesi, Vietnam ekonomisinin küresel piyasalara entegrasyon sürecinde merkezi bir rol oynamıştır. İhracat odaklı büyüme modeli, sosyalist planlama anlayışının yerini kademeli olarak piyasa mantığına bırakırken, Vietnam Komünist Partisi bu dönüşümü “piyasa sosyalizmi içinde dışa açılma” stratejisi olarak tanımlamıştır (Fforde, 2007).

Ticaretin serbestleşmesi, öncelikle ithalat üzerindeki kısıtlamaların gevşetilmesi ve ihracatın teşvik edilmesi ile başlamıştır. Devlet, gümrük tarifelerini aşamalı olarak düşürmüş, kota uygulamalarını azaltmış ve dış ticarete döviz kontrolünü serbestleştirmiştir. 1988 yılında kabul edilen Dış Ticaret Yasası ile özel şirketlerin, devlet tekeli dışında da gelişmesi sağlanmıştır. 1990'lı yıllar boyunca Vietnam'ın dış ticaret hacmi hızla artmış, ihracat gelirleri ülke ekonomisinde belirleyici hale gelmiştir (Ngo & Tarko, 2020).

Dış Ticaret Yasası ile dış ticarete devlet tekeli uygulamasına son verilmiştir. Yalnızca merkezi dış ticaret kuruluşlarının dış alım-satım yapabildiği sistem terk edilerek, daha fazla sayıda kurum ve işletmenin doğrudan ithalat-ihracat yapabilmesinin önü açılmıştır (Pham, 2016). Bu kapsamda farklı bakanlıklar lisans alarak dış ticarete katılma hakkı elde etmişlerdir. Yasa, ithalat ve ihracat üzerindeki katı kotaların büyük ölçüde kaldırılmasını sağlamıştır. 1989 itibarıyla, pek çok malda uygulanmakta olan kısıtlamalar büyük ölçüde ortadan kalktı (Nguyen, Luu & Trinh, 2013). İthalat ve ihracatta plan hedeflerine dayalı zorunlu teslim uygulamalarından, daha serbest piyasa koşullarına geçildi. Bununla birlikte, tamamen serbest bir sisteme geçiş kademeli olmuştur; 1990'lar boyunca belirli ürünlerde lisans ve kota uygulaması kısmen devam etmiş, ancak 1998-2001 arasında tam normalleşme sağlanmıştır (Nguyen, Luu & Trinh, 2013).

1988'deki düzenlemeler, 1987'de çıkarılan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile birlikte ele alındığında, Vietnam'da özel ve yabancı sektörün ekonomiye girişini hukuken güvence altına almıştır. 1988'de yayımlanan 16 sayılı Karar (Resolution 16), yabancı ortaklı şirketlerin ve özel firmaların faaliyet koşullarını tanımlayarak bu aktörlerin dış ticarete katılımını kolaylaştırdı (Pham, 2016). Bu hukuki adımlar sayesinde, yabancı

sermayeli işletmeler Vietnam’da üretim yapıp ürünlerini ihraç etmeye başlayabildi; özel yerli işletmeler de sınırlı da olsa ticari hayatta yer buldu.

1988 Dış Ticaret Yasası, Vietnam’ın dışa açılma politikasında köklü değişimler getirdi. İthalat ve ihracat serbestisindeki dönüşüm bu dönemde kademeli fakat belirgin bir şekilde yaşandı. Önceleri “otokartik” denilecek ölçüde kapalı olan Vietnam ekonomisi, 1988 sonrasında dış pazarlara entegre olmaya başladı (Baum, 2020). Yasanın getirdiği serbestleşme hamleleri sayesinde dış ticaret hacmi hızla arttı; 1986’da GSYİH’nin %23’ü düzeyinde olan (ithalat+ ihracat) /GSYİH oranı, 1990’larda %70’leri aşarak ekonominin dışa açıklık derecesinin yükseldiğini gösterdi (Pham, 2016).

Bu dönemde serbestleşme yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kurumsal dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Vietnam, uluslararası ticaret sistemine entegre olabilmek için gümrük rejimini yeniden yapılandırmış; fikri mülkiyet hakları ve ticaretle bağlantılı yasal düzenlemeler konusunda reformlar gerçekleştirmiştir. Özellikle Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyeliğine hazırlık sürecinde, Vietnam hukuk sistemini küresel ticaret normlarına uyarlamak zorunda kalmıştır. 1995 yılında ASEAN’a tam üye olan Vietnam, aynı yıl içinde WTO gözlemci statüsüne kavuşmuş ve üyelik müzakerelerine başlamıştır (Sidel, 2008).

WTO üyelik süreci, Vietnam için çok boyutlu bir dönüşüm anlamına gelmiştir. Müzakereler yaklaşık 11 yıl sürmüş ve Vietnam, özellikle tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde uluslararası normlara uygun hale gelmek için kapsamlı yasal ve kurumsal reformlar gerçekleştirmiştir. 2007 yılında WTO’ya tam üye olan Vietnam, bu üyelikle birlikte dünya ticaret sisteminin bir parçası haline gelmiş; bu gelişme, uluslararası yatırımcıların ve ticaret ortaklarının güvenini pekiştirmiştir. Aynı zamanda, çok taraflı ticaret sistemine entegre olmak, Vietnam için sadece ekonomik değil, siyasi ve diplomatik anlamda da prestij kazanımı anlamına gelmiştir (Hayton, 2020).

WTO üyeliği ile Vietnam, anlaşma kapsamında taahhüt ettiği kapsamlı liberalizasyon politikalarını uygulamaya koymuştur. Üyelik şartı olarak ülke, tüm ithalat vergilerini bağlayarak (maksimum oranlar belirleyip bu seviyelerin üzerine çıkmamayı taahhüt ederek) gümrük tarifelerini kademeli olarak düşürmüştür. Nitekim sanayi ürünlerindeki ortalama uygulanan MFN gümrük vergisi oranı 2007’den 2013’e %17’den %9’a önemli ölçüde gerilemiştir (World Trade Organization, 2013).

Vietnam, WTO'ya katılım sürecinde kota ve lisans gibi niceliksel ithalat kısıtlamalarını büyük ölçüde kaldırmış ve ithalat üzerindeki diğer tarife dışı engelleri azaltmıştır. Bu sayede, daha önce ithalatı sınırlandıran pek çok üründe piyasalar açılmış; ithalat ve ihracatta serbestleşme sağlamıştır. Ayrıca, hizmet sektörlerinde de taahhütler doğrultusunda kademeli bir açılım gerçekleşmiştir. Örneğin, dağıtım (perakende/toptan) sektöründe yabancı yatırımcılara getirilen kısıtlamalar üyelik sonrası belirli geçiş süreleri sonunda kaldırılarak, yabancı şirketlerin pazara girişi serbest hale gelmiştir. Benzer şekilde, bankacılık ve finans sektöründe yabancı sermaye payı kısıtları zamanla gevşetilmiş; 2012 itibarıyla menkul kıymet şirketlerinde %100 yabancı sahipliğe izin verilmesi bunun bir örneğidir (USTR, 2012). Bu adımlar, Vietnam'ın hizmetler alanında rekabetçiliğini artırmasına ve küresel finansal sistemle entegrasyonuna katkı sağlamıştır.

WTO üyeliğinin getirdiği yükümlülükler, Vietnam'ın iç ekonomisinde yapısal uyum reformlarını da hızlandırmıştır. Üyelik sonrasında Vietnam hükümeti ve Komünist Partisi, ekonomik modernizasyon gündemini sürdürmek amacıyla ardı ardına kararlar ve planlar yayınlamıştır (UNESCAP, 2022). Bu kapsamda şeffaflığı ve piyasaya uyumu arttırmak üzere kurumsal ve yasal reformlar uygulanmaya konmuştur. Örneğin, dış ticaret ve yatırım alanındaki mevzuat WTO kurallarına uygun hale getirilmiş; rekabet hukuku, kamu alımları, gıda güvenliği ve teknik standartlar gibi alanlarda uluslararası normlara uygun düzenlemeler benimsenmiştir.

Bankacılık sektöründe, 2010 tarihli Kredi Kurumları Kanunu çıkarılarak finansal sistem güçlendirilmiş; devlet işletmelerinin etkinliğini artırmak için bazı büyük kamu şirketlerinde kısmi özelleştirmeye (hisse satışlarına) gidilmiştir. Vietnam ayrıca çalışma yaşamı standartlarını iyileştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Örneğin, WTO üyeliği anlaşması çerçevesinde ücret politikalarında reform yapılarak, yabancı ve yerli işletmeler arasındaki asgari ücret farklılıklarının kademeli olarak uyumlaştırılması öngörülmüş ve işgücü piyasasında daha eşitlikçi kurallar sağlanmıştır (World Bank, 2013). Bu tür yapısal reformlar, ekonomide verimlilik artışı ve özel sektörün gelişimini desteklemiştir.

Vietnam, WTO üyeliğinin ardından dış ticaretini olağanüstü bir hızla artırmıştır. 2007 yılında yaklaşık 48 milyar ABD doları olan yıllık ihracat geliri, 2022 yılı itibarıyla 371 milyar ABD dolarını aşmıştır. Bu dramatik artış, Vietnam'ı küresel ticarete ilk 20 ülke arasına taşıyarak başlıca ihracatçı ülkelerden biri haline getirmiştir.

WTO üyeliğinin en belirgin etkilerinden biri de doğrudan yabancı yatırımlardaki (DYY; Foreign Direct Investment-FDI) sıçramadır. Üyeliğin hemen ardından uluslararası yatırımcı güveninin pekişmesiyle, Vietnam’a gelen yabancı sermayede kayda değer artış yaşandı. Örneğin, 2007 yılında yaklaşık 12 milyar ABD doları düzeyinde olan Vietnam’a giriş yapan DYY tutarı, 2008’de 36.6 milyar ABD doları gibi rekor bir seviyeye ulaşmıştır (VNA, 2024). Bu rakam, önceki yıla göre üç kattan fazla artışa işaret ederek, WTO üyeliğinin yatırımcı algısındaki olumlu etkisini ortaya koymuştur.

Vietnam ekonomisi, WTO üyeliğiyle birlikte sektörel bir dönüşüm yaşamış, üretim ve ihracat yapısı daha yüksek katma değerli sanayi ürünlerine yönelmiştir. 1990’lı yıllarda ağırlıklı olarak tarım ve ham madde ihracatçısı olan Vietnam, üyelik sonrasında hızla sanayi malları üretiminde uzmanlaşmıştır. Günümüzde Vietnam’ın ihracat sepetinin yaklaşık %85’i imalat sanayi ve yüksek teknoloji ürünlerinden oluşmaktadır. Özellikle elektronik, telekomünikasyon ekipmanları, makineler, elektrikli cihazlar, cep telefonları ve tekstil-konfeksiyon ürünleri, Vietnam’ın başlıca ihraç kalemleri hâline gelmiştir (VNA, 2024). Örneğin Vietnam, cep telefonu ve elektronik bileşen ihracatında dünyada üst sıralara çıkmış; büyük çaplı yatırımlar sayesinde akıllı telefon üretiminde bölgesel bir merkez olmuştur. Tekstil ve hazır giyim sektörü de WTO üyeliğiyle birlikte kotaların kaldırılmasından faydalanarak ihracatını artırmış ve istihdam yaratmaya devam etmiştir. Buna karşılık, geçmişte ekonomide önemli paya sahip olan tarım sektörünün ağırlığı görece azalmıştır. Tarımın millî gelirdeki payı ve ihracattaki oranı düşerken, sanayi ve hizmet sektörlerinin payı artmıştır. Örneğin, 2000’lerin başında GSYİH’nin yaklaşık beşte birini oluşturan tarım sektörü, 2020’lerde %15’lerin altına gerilemiştir (World Bank, 2022b). İstihdam açısından da benzer bir dönüşüm göze çarpar; 1990’larda işgücünün yarıdan fazlası tarımda çalışırken, 2020’leride tarımın istihdamdaki payı %36 seviyelerine inmiştir (World Bank, 2023). Bu veriler, Vietnam ekonomisinin kırsal tarım ağırlıklı yapıdan endüstriyel ve kentsel bir yapıya evrildiğini göstermektedir.

WTO üyeliğinin işgücü piyasası üzerinde de belirgin etkileri olmuştur. İstihdam yapısı tarımdan sanayiye ve hizmetlere doğru kayarken, özellikle ihracat sektörlerindeki hızlı büyüme sayesinde kentlerde yeni iş imkânları doğmuştur. İmalat sanayisinde hem yerli firmalar hem de yabancı yatırımcılar yeni fabrikalar kurmuş, bu da nitelikli iş gücü talebini artırmıştır. Yapılan araştırmalar, WTO üyeliğinin Vietnam’da genel olarak istihdam artırıcı yönde etki yaptığını ve özellikle imalat sektöründe iş kazanımlarına yol

açtığını ortaya koymaktadır (Cling et al., 2009). Nitekim 2007 sonrası dönemde Vietnam'ın işsizlik oranları düşük seviyelerde kalmış, iş gücüne katılım oranı yüksek seyretmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Vietnam'ın WTO üyeliği ekonomiye güçlü bir büyüme ivmesi kazandırmış; dış ticaret hacmi ve yatırımlardaki artış sayesinde milyonlarca insan için yeni fırsatlar yaratmıştır. Uygulanan liberalizasyon politikaları ve yapısal reformlar, ülkenin ekonomik kurumlarını ve politikasını modernize ederek verimliliği artırmış, Vietnam'ı daha rekabetçi bir piyasa ekonomisi hâline getirmiştir. 2007'den bu yana Vietnam hem bölgesel hem küresel arenada ekonomik konumunu sağlamlaştırmış; ASEAN içinde ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir başarı örneği olarak gösterilmeye başlanmıştır (VNA, 2024). WTO üyeliği, elbette beraberinde uluslararası piyasalardaki dalgalanmalara maruz kalma ve yabancı rekabet gibi riskler getirse de Vietnam ekonomisi bu zorluklara büyük ölçüde uyum sağlamış görünmektedir. Sonuç olarak, Vietnam'ın 2007'de WTO'ya katılımı, ülke tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmekte ve ekonomide sağlanan dönüşümün itici güçlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu üyelik, Vietnam'ın sürdürülebilir büyüme ve küresel entegrasyon hedeflerine ulaşmasında kilit bir rol oynamıştır.

Ticaretin serbestleşmesi ve WTO üyeliği, Vietnam'ın piyasa sosyalizmini sadece iç dinamikler ile değil, küresel kurallar ve yapılarla uyumlu hâle getirme sürecinin somut göstergesi olmuştur. Sosyalist sistem içinde piyasa ilkelerinin tanınması, yalnızca üretim araçlarının değil, dış ekonomik ilişkilerin de esnek bir şekilde yönetilmesine olanak tanımıştır. Bu dönüşüm, Vietnam'ın ekonomik büyümesinin temel dinamiklerinden biri haline gelirken, aynı zamanda piyasa sosyalizminin uluslararası kapasitesini de gözler önüne sermiştir.

4.2 Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çokuluslu Şirketler

Doi Moi reformlarının ardından, Vietnam'ın uluslararası entegrasyonunda kilit rol oynayan bir unsur da doğrudan yabancı yatırımlar (DYY; Foreign Direct Investment-FDI) olmuştur. Vietnam, iç kaynakların yetersizliği ve teknoloji eksikliği nedeniyle büyüme hedeflerini gerçekleştirebilmek için yabancı sermayeye açık bir ekonomi modeli geliştirmiştir. Ancak bu süreç, yalnızca bir liberal açılım olarak değil, “sosyalist yönelimli piyasa ekonomisi” içinde yabancı yatırımların stratejik biçimde kullanılması anlayışıyla şekillendirilmiştir (Fforde, 2007).

Tesvikler ile Vietnam, 1990'lerden itibaren Güneydoğu Asya'da doğrudan yabancı yatırım çeken önemli ülkelerden biri hâline gelmiştir. Özellikle Japonya, Güney Kore, Tayvan, Singapur gibi Asya-Pasifik ülkeleri, Vietnam'da üretim ve montaj tesisleri kurarak sanayi sektöründe büyük pay sahibi olmuşlardır. Çok uluslu şirketlerin ilgisi genellikle düşük iş gücü maliyeti, siyasi istikrar ve stratejik coğrafi konum gibi avantajlara dayanmaktaydı. Vietnam, bu firmalara yalnızca ucuz iş gücü sunmakla kalmamış, aynı zamanda yatırımcılara üretim zincirleri içinde bölgesel bir üs olma imkânı da tanımıştır (Vuving, 2006).

1991-1995 döneminde 1.409 yabancı ortaklı girişim, toplam 84,4 milyar dolar sermaye getirdi; özellikle 1995 yılında Vietnam ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin başlamasıyla 415 proje ve 7,9 milyar dolar yatırım çekilerek bir önceki yıla göre %85 artış sağlandı (Viettonkin Consulting, 2023). Vietnam, aynı dönemde ASEAN üyeliği ve ikili ticaret anlaşmalarıyla küresel ekonomiye entegre olmaya başladı.

Asya finans krizinin etkisiyle 1996-1999 arasında yeni doğrudan yatırımlarda düşüş görülse de 2000'ler itibarıyla toparlanmaya başladı. 2005'te yürürlüğe giren Genel Yatırım Kanunu, bürokrasiyi azaltıp yatırımcı haklarını güçlendirdi. Vietnam'ın 2007'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği bir dönüm noktası oldu ve 2007-2008'de yabancı yatırımlar adeta patladı. Bu süreçte Vietnam, Asya-Pasifik Ekonomik İş birliği (APEC) ve daha pek çok serbest ticaret anlaşmasına katılarak yatırımcı dostu imajını pekiştirdi. 2010'larda istikrarlı büyüme devam etti; ülke, özellikle elektronik başta olmak üzere imalat üssü hâline gelmeye başladı. 2019 yılında doğrudan yatırım girişleri 38 milyar dolar ile rekor kırdı. COVID-19 salgını sırasında bile Vietnam'ın ekonomik direnci yatırımcıların güvenini korudu. 2022'de yaklaşık 22.4 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım (DYY; Foreign Direct Investment – FDI) fiilen kullanıldı ve Samsung, LG, Lego gibi büyük şirketler Vietnam'a önemli yatırımlar yaparak üretim tesisler kurdular (Viettonkin Consulting, 2023). Böylece 1986'dan 2025'e uzanan dönemde Vietnam, savaş sonrası yoksul bir ekonomiden, milyonlarca kişiyi yoksulluktan çıkararak yıllık kişi başı geliri %5-6 oranında artıran bir kalkınma modeline ulaştı (IMF, 2023). Doi Moi sayesinde özel sektör canlanmış, yabancı yatırımlar, sosyalist yönelimli piyasa ekonomisi doğrultusunda sisteme entegre edilmiştir.

Güney Koreli Samsung Electronics, 2008'de Bac Ninh eyaletinde cep telefonu fabrikası kurarak Vietnam'a giriş yaptı. 2013'te ikinci büyük fabrikasını Thai Nguyen'de

açtı (Tuoi Tre News, 2024). Bugün Samsung'un Vietnam'daki tesisleri, akıllı telefon, tablet, akıllı saat gibi ürünlerin üretim üssü haline gelmiş durumda ve 2017'de Samsung Vietnam'ın ihracatı ilk kez 54 milyar doları aştı. Şirket, Vietnam toplam ihracatının %25'inden fazlasını tek başına gerçekleştirir hâle geldi. 2018 itibarıyla Vietnam'da 1 milyarını Samsung cihazı banttandır inmişti. Samsung Vietnam, 4 üretim merkezi ve bir Ar-Ge merkezi kurarak toplam 160 binin üzerinde kişiye istihdam sağladı (Viettonkin Consulting, 2020).

ABD'li Intel, 2006'da 1 milyar ABD doları yatırım taahhüdüyle Ho Chi Minh Kenti'nde bir çip montaj ve test tesisi kuracağını açıkladı; fabrika 2012'de açıldığında Intel'in dünyadaki en büyük tesisiydi ve ülkenin ilk yarı iletken fabrikası oldu. Bu tesis, binlerce nitelikli mühendis ve teknisyen için iş imkânı yaratarak Vietnam'ın düşük teknoloji üretimden yüksek teknolojiye üretime geçiş hedefini destekledi (Phys.org, 2010).

Benzer şekilde, Güney Koreli LG elektronik grubu da Hai Phong'da televizyon, telefon ve beyaz eşya fabrikaları açtı. Dünyanın en büyük elektronik imalat hizmeti sağlayıcılarından Tayvan merkezli Foxconn ve diğer Apple tedarikçileri 2020'lerde Vietnam'da tesisler kurarak iPad, AirPods gibi ürünlerin bir kısmını Vietnam'da üretmeye başladılar (VnExpress International,2024).

Otomotiv sektöründe, Japon Toyota, 1995'te %70 Toyota, %30 yerli ortaklı bir bileşik girişim olarak kuruldu ve 1996'da ilk Corolla ve Hiace araçlarını Vietnam'da monte etmeye başladı (Toyota Motor Corporation, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025). Aynı yıl Ford, Mitsubishi, Isuzu gibi otomotiv devleri Vietnam'da montaj fabrikaları kurmak üzere lisans aldılar (The Investor, 2024a). Honda ve Yamaha da 1990'ların sonunda motosiklet fabrikalarını açarak Vietnam'ı bölgenin önemli motosiklet üreticisi haline getirdi.

Danimarkalı LEGO, daha yakın dönemde (2022) 1 milyar doları aşan yatırımla Vietnam'da çevre dostu bir oyuncak fabrikasının temelini attı (Viettonkin Consulting, 2023). Böylece ülkenin yüksek katma değerli üretim çeşitliliğine katkı yaptı.

Doi Moi sonrası ucuz işgücü ve ihracat potansiyeli nedeniyle tekstil-konfeksiyon ilk çekilen sektörlerden biri oldu. 1990'larda Güney Kore, Tayvan ve Hong Kong'lu üreticiler, Nike ve Adidas gibi küresel markalara üretim yapmak üzere Vietnam'da fabrika açmaya başladılar. Amerikan Nike markası, 1995'te Vietnam'da üretime başladı;

2003 itibarıyla Nike'ın Vietnam'daki iş gücü ABD'dekinin nerdeyse dört katına ulaşmıştı (Norberg, 2003). Günümüzde ise Nike üretiminin üçte birini Vietnam'da gerçekleştirmektedir.

Yiyecek-içecek alanında ABD'li Coca-Cola ve PepsiCo, 1994'te ABD ambargosunun kalkmasıyla Vietnam pazarına döndüler ve şişeleme tesisleri kurdular. Bunun yanı sıra, çimento, çelik gibi sanayilerde de yabancı ortaklı yatırımlar görüldü (ör. İsviçreli Holcim çimento fabrikası). Enerji ve petrokimya alanında Vietnam, yabancı şirketlerle ortak arama-çıkarma projeleri yürüttü; BP, Total gibi petrol devleri Petrovietnam ile açık deniz petrol-doğalgaz sahalarına yatırım yaptı.

1990'lardan itibaren Vietnam, finans sektörünü kademeli olarak yabancılara açtı. İlk başta yabancı bankalar sınırlı temsilcilikler açabilirken, 2007 WTO üyeliği sonrası tam lisanslı faaliyet mümkün oldu. İngiliz HSBC ve Standard Chartered, Avustralyalı ANZ, Amerikan Citibank gibi büyük bankalar şube ağlarını genişletti. 2008'de HSBC, Vietnam'da %100 yabancı sermayeli yerel banka kuran ilk kurum oldu. Yabancı bankalar, kredi, ticaret finansmanı ve yeni bankacılık teknolojileri getirerek Vietnam'ın finansal altyapısını güçlendirdi. Sigorta sektöründe İngiliz Prudential, Kanadalı Manulife gibi sigorta devleri 1990'ların sonundan itibaren Vietnam'da operasyon başlattı.

Yabancı yatırımlar, Vietnam'da milyonlarca yeni iş imkanı yaratmıştır. 2020'lerin başı itibarıyla doğrudan yabancı yatırım şirketleri yaklaşık 4,5 milyon kişiye doğrudan iş sağlamış durumdadır; bu da ülkenin toplam istihdamının %7'sine tekabül etmektedir (Vietnam Government Portal, 2022). Dolaylı olarak yaratılan işlerle birlikte yabancı yatırımların istihdam ettirdiği kişi sayısı on milyonları bulmaktadır (The Investor, 2024b). Örneğin, sadece Samsung Vietnam bugün 160 binin üzerinde çalışanıyla ülkenin en büyük işverenlerinden biri hâline gelmiştir (Viettonkin Consulting, 2020).

Reformlar ile Vietnam'a yatırım yapan çok uluslu şirketler üretim süreçlerinde en az lise mezunu iş gücü talep etmiş ve bu durum eğitimde yapısal dönüşümü tetiklemiştir. Intel, nitelikli mühendis açığını kapatmak için Vietnam hükümeti ve ABD kurumlarıyla birlikte HEAP programını başlatmıştır. Samsung ise Samsung Innovation Campus aracılığı ile binlerce öğrenci ve eğitmeni yapay zekâ ve veri bilimi gibi alanlarda eğitmiş, Vietnam'daki Ar-Ge merkezlerine kaynak sağlamıştır (The Investor, 2024c). Bu ihtiyaçlara yanıt olarak Vietnam hükümetinde eğitim sistemini reforme etmiş; 2011-2020 Stratejisi ile mesleki eğitim kurumlarının sayısı artırmış ve 2 milyondan fazla öğrencinin

teknik eğitime erişimini sağlamıştır (Vietnam News, 2024b). Ayrıca 2014 Mesleki Eğitim Kanunu ile özel sektörle iş birliği teşvik edilmiş, 2030'a kadar 50.000 yarı iletken mühendisi yetiştirme hedefi konmuştur. Böylece yabancı yatırımlar, Vietnam'ın hem işgücü kalitesini arttırmış hem de eğitim politikalarının küresel üretim yapısıyla uyumlu hâle gelmesini sağlamıştır.

Doi Moi sonrası dönemde Vietnam, eğitim alanında dikkat çekici kazanımlar elde etmiştir; özellikle okullaşma oranları, mezuniyet düzeyleri ve mesleki eğitim kapasitesi anlamında istikrarlı bir gelişme göstermiştir. 1990'larda okuma-yazma oranı %85'ler düzeyindeyken, 2020'lerde bu oran %95'i aşmıştır. İlköğretim düzeyinde net okullaşma oranı %98'e ulaşmış, ortaöğretimde ise bu oran %85'in üzerine çıkmıştır. Ülke genelinde, özel sektör ve yabancı iş birlikleriyle teknik lise ve meslek yüksekokulu sayısı hızla artmıştır, 2024 itibariyle 1.886 mesleki eğitim kurumu faaliyet göstermektedir (Vietnam News, 2024).

Diğer yandan, çok uluslu şirketlerin çalışma koşulları konusunda zaman zaman eleştiriler de gündeme gelmiştir. 1990'larda Nike ve diğer tekstil firmaları, uzun çalışma saatleri ve düşük ücretler nedeniyle eleştirilse de sonraki yıllarda bu firmalar standartlarını iyileştirmiştir. Vietnam hükümeti de yabancı işletmelere karşı işçi hakları denetimlerini artırarak sendikal örgütlenme (resmî tek sendika konfederasyonu üzerinden de olsa) ve asgarî ücret uygulamalarını gözetmektedir.

Yabancı yatırımların hızlanması, Vietnam ekonomisinin genel büyümesini tetikleyerek kişi başına gelirin artmasına büyük katkı yaptı. Doi Moi öncesi dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Vietnam'da kişi başı milli gelir 1990'ların sonunda sadece birkaç yüz dolar iken, ekonomik reformlar ve yabancı sermaye sayesinde 2018'de 2.000 doları aşmıştır. 2020'lere gelindiğinde kişi başına gelir 4.000 dolar eşiğine yaklaşmıştır. Bu hızlı gelir artışı, yabancı yatırımın getirdiği üretim artışı, ihracat gelirleri ve verimlilik kazanımları sayesinde. IMF verilerine göre 1993-2012 arasında 40 milyon Vietnamlı yoksulluktan çıkarılmış ve ekonomik büyüme hızı Çin'den sonra dünyada ikinci olmuştur (IMF, 2023).

Özetle, 1986'dan bu yana Vietnam'da faaliyet göstermeye başlayan çok uluslu şirketler, ülkenin ekonomik mucizesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu şirketlerin sektörel dağılımı ekonomiyi çeşitlendirmiş; yaptıkları yatırımlar Vietnam'ı üretim ve ihracat merkezine dönmüştür. İstihdam yaratarak halkın refahını artırmış, ihracata doping

etkisi yapmış ve vergi gelirleriyle kamusal hizmetlere kaynak sağlamışlardır. Teknoloji transferi ve bilgi paylaşımı konularında da önemli roller üstlenmiş; Vietnamlı işgücünün becerilerini geliştirmiştir. Sosyalist yönetimli bir ülkede özel sermayenin bu derece etkin olabilmesi, Vietnam yönetiminin esnek ve pragmatik yaklaşımı sayesinde mümkün olmuştur. Doi Moi ruhu, ideolojik katılığa saplanmadan ulusal çıkar için yeniliğe açık olmayı gerektiriyordu ve Vietnam bunu başarmıştır.

4.3. Bölgesel İş birliği: ASEAN ve Çin ile ilişkiler

Vietnam'ın Doi Moi sonrası uluslararası entegrasyon süreci yalnızca küresel ölçekteki ticaret ve yatırım ilişkileriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda bölgesel düzeyde önemli iş birliklerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ile kurulan ilişkiler ve Çin'le geliştirilen ekonomik bağlar, Vietnam'ın piyasa sosyalizmi içinde dışa açılmasını pekiştiren başlıca dinamiklerden olmuştur. Vietnam bu süreçte, bölgesel ekonomilerle etkileşimi artırarak hem ekonomik büyümesini desteklemiş hem de jeopolitik konumunu güçlendirmiştir (Hayton, 2020).

Vietnam, 1995 yılında ASEAN'a tam üye olarak kabul edilmiş ve bu üyelik hem siyasi diplomasi hem de ekonomik iş birliği açısından yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. ASEAN üyeliği, Vietnam için yalnızca ticaret ve yatırım fırsatlarını artırmakla kalmamış; aynı zamanda bölgesel normlara uyum sağlayarak güvenilir bir ortak kimliği kazanmasına da katkı sağlamıştır. ASEAN ile geliştirilen AFTA (ASEAN Serbest Ticaret Alanı) anlaşmaları çerçevesinde, üye ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri kademeli olarak düşürülmüş; Vietnam'ın bölgesel ticaret hacminde önemli bir artış yaşanmıştır (Fforde, 2007).

ASEAN iş birliği, aynı zamanda Vietnam'ın sanayi politikalarının yönünü de etkilemiştir. Özellikle bölgesel tedarik zincirleri içinde yer alabilmesi adına elektronik, otomotiv ve tekstil gibi sektörlerde ASEAN ülkeleriyle ortak üretim ağları kurulmuştur. Vietnam, düşük maliyeti iş gücü avantajını kullanarak bu değer zincirlerinde üretim üssü hâline gelmiş; Tayland, Malezya ve Endonezya gibi ülkelerle teknik ve lojistik iş birlikleri geliştirmiştir. Ayrıca ASEAN+3 formatı kapsamında Japonya, Çin ve Güney Kore gibi büyük Asya ekonomileriyle çok taraflı iş birliği mekanizmaları oluşturulmuştur (Vuving, 2006).

Vietnam-Çin ilişkileri ise daha karmaşık bir yapı arz etmektedir. İki ülke arasındaki tarihsel, ideolojik ve sınır temelli gerilimler zaman zaman ikili ilişkileri zorlasa

da, ekonomik iş birliği bu farklılıkların önüne geçebilecek pragmatik bir zemin oluşturmuştur. Çin, uzun yıllar boyunca Vietnam'ın en büyük ticaret partnerlerinden biri olmuş; özellikle ithalat kalemlerinde önemli bir pay edinmiştir. Vietnam, Çin'den ara mallar ve hammadde ithal ederken, Çin'e yönelik ihracatını da hızla arttırmış; böylece iki ülke arasında karşılıklı bağımlılığa dayalı bir ekonomik ilişki gelişmiştir (Ngo & Tarko, 2020).

Çin ile sınır ticareti, küçük ve orta ölçekli işletmeler için büyük bir önem taşımakta; aynı zamanda iki ülke arasında gayriresmi ticaret kanallarının da oluşmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, Çin'in Vietnam üzerindeki ekonomik etkisinin artması, bazı kesimlerde endişelere yol açmıştır. Özellikle ucuz Çin mallarının yerli üreticileri zorlaması, ithalata bağımlılığın artması ve Çinli yatırımcıların stratejik sektörlere ilgisi; ekonomik iş birliğinin siyasi bir baskı unsuru haline gelebileceği yönünde eleştiriler doğmuştur (Sidel, 2008).

Çin'in “Kuşak ve Yol” (Belt and Road) girişimi çerçevesinde Güneydoğu Asya'da altyapı yatırımlarının artırması, Vietnam için hem bir fırsat hem de stratejik bir sınav hâline gelmiştir. Vietnam bu süreci, kendi ulusal kalkınma planlarıyla uyumlu hale getirmeye çalışırken; aynı zamanda egemenlik, çevre ve güvenlik konularında hassas bir denge gözetmektedir. Vietnam'ın Çin ile ilişkilerinde “ekonomik iş birliğini derinleştir, siyasi bağımlılığı sınırla” şeklinde özetlenebilecek dikkatli bir strateji izlediği söylenebilir (Taylor, 2004).

Sonuç olarak, Vietnam'ın bölgesel iş birlikleri özellikle ASEAN ve Çin bağlamında piyasa sosyalizmi modelinin dış dünya ile etkileşimini şekillendirmiştir. Vietnam, bu ilişkileri sosyalist sistem içinde kalırken uluslararası düzeyde rekabet gücünü arttıracak bir kaldıraç olarak kullanmış; böylece hem ekonomik büyümesini desteklemiş hem de çok taraflı diplomasi yoluyla bölgesel istikrarı sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

4.4 Uluslararası Rekabetin Etkisi ve Adaptasyon Süreci

Doi Moi reformlarının ikinci evresi olarak nitelendirilebilecek 1990'lar ve 2000'li yıllarda Vietnam, yalnızca küresel ticaret ve yatırım sistemine entegre olmakla kalmamış, aynı zamanda artan uluslararası rekabetin doğrudan etkileriyle de karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, hem yerli işletmelerin piyasa koşullarına uyum sağlamasını hem de devletin ekonomik ve kurumsal yapısını yeniden düzenlemesini zorunlu hâle getirmiştir. Vietnam,

piyasa sosyalizmi çerçevesinde, küresel kapitalist sistemin baskılarına karşı koruyucu değil, uyumlayıcı bir yaklaşım benimseyerek özgün bir adaptasyon süreci yürütmüştür (Fforde, 2007).

Uluslararası rekabetin ilk ve en doğrudan etkisi, Vietnamlı işletmelerin küresel pazardaki oyuncularla kalite, maliyet, üretim hacmi ve lojistik hız gibi alanlarda yarışmak zorunda kalması olmuştur. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), bu rekabete hazırlıksız yakalanmış; finansmana erişim, teknolojik yeterlilik ve yönetsel kapasiteleri açısından ciddi dezavantajlar yaşamışlardır. Yabancı firmaların pazara girmesiyle birlikte iç rekabet artmış, kimi sektörlerde yerli üreticiler piyasadan çekilmek zorunda kalmıştır (Ngo & Tarko, 2020).

Bu koşullar altında devlet, uluslararası rekabete karşı yerli işletmeleri desteklemek amacıyla sanayi politikalarını yeniden şekillendirmiştir. KOBİ'lere yönelik kredi destekleri, teknoloji yatırımları, mesleki eğitim programları ve ihracat teşvikleri gibi araçlarla ulusal üretim kapasitesi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Özellikle tekstil, tarım ürünleri ve gıda işleme gibi geleneksel sektörlerde, Vietnam markalarının rekabet gücünü artırmak amacıyla kalite standartları geliştirilmiş ve sertifikasyon mekanizmaları oluşturulmuştur (Hayton, 2020).

Özellikle tekstil, tarım ürünleri ve gıda işleme gibi geleneksel sektörlerde, Vietnam markalarının uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü artırmak amacıyla kalite standartları geliştirilmiş ve sertifikasyon mekanizmaları uygulamaya başlanmıştır. Bu doğrultuda, iç ve dış ticarete kalite güvencesi sağlamak için çok katmanlı bir sistem kurulmuştur.

Tarım sektöründe en önemli sertifikasyonlardan biri, Vietnam Good Agricultural Practices (VietGAP) standartıdır. Bu sistem; üretimden hasada, ambalajlamadan depolamaya kadar tüm süreçlerden güvenli ve sürdürülebilir üretim yapılmasını hedeflemektedir. Uluslararası pazarlarda ise Global G.A.P gibi dış kaynaklı sertifikasyonlar kullanılmakta, özellikle Avrupa Birliği ülkelerine yapılan tarım ürünleri ihracatında bu belge zorunlu hâle gelmektedir (Hayton, 2020).

Gıda işleme alanında, Vietnam'daki birçok üretici tesis HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points) sistemini uygulamaktadır. Bununla birlikte, ISO 22000 gibi daha kapsamlı gıda güvenliği sistemleri de giderek yaygınlaşmaktadır. Bu sistemler,

özellikle dondurulmuş deniz ürünleri ve işlenmiş gıdaların ihracatı için temel kabul edilmektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektöründe ise Vietnamlı firmalar hem çevre sağlığı hem de tüketici güvenliği açısından OEKO-TEX, WRAP (Wordwide Responsible Accereditied Production) ve BSCI (Business Social Compliance Intiative) gibi sertifikalara yönelmektedir. Bu belgeler, özellikle Batı pazarlarındaki Vietnam menşeli tekstil ürünlerinin tercih edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Ayrıca Vietnam, İslam İş birliği Teşkilatı ülkeleriyle ticaretini artırmak adına helal sertifikasyonu uygulamalarını da genişletmiş; USDA Organic ve EU Organic gibi organik tarım sertifikasyonlarıyla da küresel pazar erişimini güçlendirmiştir.

Uluslararası rekabet yalnızca işletmeler düzeyinde değil, işgücü piyasasında da önemli dönüşümlere yol açmıştır. Artan yabancı yatırım ve ihracat odaklı üretim, Vietnam'da nitelikli iş gücüne olan talebi artırmış; bu da eğitim sisteminde reformları gündeme getirmiştir. Devlet, teknik eğitim ve mesleki beceri kazanımı alanlarına yatırım yaparak sanayiye uyumlu insan kaynağı yetiştirmeye öncelik vermiştir. Bununla birlikte, ücret düzeylerinin düşüklüğü ve iş güvencesi konusundaki yetersizlikler, sosyal adalet bağlamında eleştirileri beraberinde getirmiştir (Sidel, 2008).

Rekabetin sosyal etkileri arasında işçi hakları, sendikal örgütlenme ve iş koşulları da öne çıkmaktadır. Çokuluslu şirketlerin hâkim olduğu üretim tesislerinde düşük ücretli ve güvencesiz çalışma biçimleri yaygınlaşmıştır; bu durum sendikal faaliyetlerin gelişimini sınırlamıştır. Resmi sendikaların devlet kontrolünde olması, bağımsız işçi hareketlerinin zayıflamasına neden olmuş ve bu da işçi hakları konusundaki eleştirileri artırmıştır (Taylor, 2004).

Vietnam'ın bu rekabet ortamına uyum süreci, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kurumsal reformları da beraberinde getirmiştir. WTO üyeliği sonrası Vietnam, özellikle rekabet hukuku, fikri mülkiyet hakları, tüketici koruma ve ticaretle bağlantılı yasal düzenlemelerde önemli adımlar atmıştır. Bu reformlar, küresel ekonomik sistemin kurallarıyla uyum sağlamakla birlikte, aynı zamanda sosyalist devletin kontrol mekanizmalarını da yeniden tanımaya zorlamıştır (Vuving, 2006).

Adaptasyon süreci, Vietnam için aynı zamanda bir fırsat alanı da yaratmıştır. Küresel değer zincirlerine entegrasyon sayesinde ülke, ihracat odaklı bir büyüme modeli

inşa etmiş; tekstil, elektronik ve tarım gibi sektörlerde rekabet gücünü artırmıştır. Aynı zamanda bu süreç, Vietnam'ın teknolojik kapasitesini, üretkenliğini ve bölgesel stratejik konumunu güçlendirmiştir. Ancak bu kazanımların sürdürülebilirliği yalnızca piyasa uyumuna değil; sosyal politikaların, çevresel hassasiyetin ve kurumsal kapasitesinin de gelişmesine bağlıdır (Ngo & Tarko, 2020).

Sonuç olarak, uluslararası rekabet Vietnam için hem bir meydan okuma hem de dönüşüm fırsatı olmuştur. Piyasa sosyalizmi modeli içinde devletin yönlendirici ve koruyucu rolünü kademeli olarak dönüştürmesi, Vietnam'ın küresel ekonomiyle uyumlu ancak yerel önceliklerini koruyan bir kalkınma yolu izlemesini mümkün kılmıştır. Bu özgün adaptasyon süreci, piyasa sosyalizminin sadece bir geçiş modeli değil, aynı zamanda esnek ve bağlamsal bir ekonomik sistem olarak kurgulanabileceğini göstermektedir.

Vietnam'ın 1990'lı yıllardan itibaren hız kazanan uluslararası entegrasyon süreci, piyasa sosyalizminin yalnızca iç yapıyı dönüştüren değil, aynı zamanda küresel düzeyde kendine özgü bir ekonomik model ortaya koyan bir sistem haline geldiğini göstermiştir. Ticaretin serbestleşmesi, WTO üyeliği, yabancı yatırımların teşviki ve bölgesel iş birlikleri sayesinde Vietnam, dışa açık ve rekabetçi bir ekonomik yapıya ulaşırken; bu süreci merkezi devletin yönlendirici rolüyle dengeleyerek sosyalist ideolojik çerçeveyi korumaya çalışmıştır. Küresel rekabetin baskılarına karşı sergilenen uyarlanabilirlik, Vietnam'ın hem dış pazarlara açılmasını hem de iç dinamiklerini esnetmeden sistem içinde tutmasını sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler, piyasa sosyalizminin yalnızca geçici bir ekonomik form değil; esnekliği ve bağlamsallığı ile küresel kapitalizme alternatif olarak var olabilecek bir kalkınma modeli olabileceğini ortaya koymuştur.

5. DEVLET TEŞEBBÜSLERİNİN ROLÜ VE ZORLUKLAR

Vietnam'da piyasa sosyalizminin en ayırt edici yönlerinden biri, serbest piyasa mekanizmalarıyla birlikte devletin ekonomik hayattaki güçlü rolünü sürdürmesidir. Doi Moi reformlarıyla birlikte özel mülkiyet ve girişimciliğe alan açılmış olsa da, devlet mülkiyeti özellikle sanayi, enerji, ulaştırma ve finans gibi stratejik sektörlerde merkezi konumunu korumuştur. Vietnam Komünist Partisi'nin sosyalist yönelimli ekonomi anlayışı, devlet teşebbüslerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve ideolojik bir araç olarak da varlığını sürdürmesine neden olmuştur. Ancak bu yapı, zamanla

verimlilik, rekabet, yönetim ve kaynak kullanımı açısından ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir.

5.1 Devletin Ekonomideki Ağırlığı ve Reform Çabaları

Vietnam’da devletin ekonomik yapının merkezinde yer alması, hem tarihsel hem de ideolojik kökenlere dayanmaktadır. 1975’te ülkenin birleşmesinden sonra sosyalist planlı ekonomi modeli benimsemiş ve tüm üretim araçları devletin ya da kolektif yapının mülkiyetine geçirilmiştir. Bu dönemde devlet, yalnızca düzenleyici değil, aynı zamanda doğrudan üretici konumundaydı. Sanayi, tarım, enerji ve ulaşım gibi kilit sektörler devlet teşebbüsleri aracılığıyla merkezi olarak yönetiliyor; özel mülkiyet ve girişimcilik anayasal olarak sınırlandırılıyordu (Beresford, 1988).

1986’da başlatılan Doi Moi reformlarıyla birlikte bu mutlak yapıda dönüşüm başlamış, ancak devletin ekonomideki ağırlığı tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Reformlar, mülkiyet biçimlerinde çeşitlenmeye gidilmesini teşvik etse de devletin ekonomide yönlendirici ve lider rolünü sürdürmesini esas almıştır. Devlet mülkiyeti, sosyalist yönelimin temel taşı olarak korunmuş; özel sektör ve kolektif girişimler ise bu yapının tamamlayıcı unsurları olarak konumlandırılmıştır (Fforde, 2007). Bu durum, Vietnam’ın “piyasa içinde sosyalist devlet liderliği” modelinin özgün bir örneğini ortaya koymuştur.

1990’lı yıllardan itibaren devletin rolü, klasik merkezi planlamadan ziyade stratejik yönlendirici ve düzenleyici bir çerçeveye evrilmeye başlamıştır. Bu bağlamda kamu politikaları; planlama mekanizmalarının esnetilmesi, devlet teşebbüslerine özerklik tanınması ve rekabetçi piyasa ortamının desteklenmesi gibi reformları içermiştir. Ancak bu dönüşüm, merkezi otoritenin ekonomik karar alma üzerindeki etkisini tamamen ortadan kaldırmamış, aksine planlamanın yerini yönlendirme ve denetim almıştır (Sidel, 2008).

Devletin ekonomide ağırlığı, özellikle stratejik sektörlerde daha belirgindir. Petrol ve doğalgaz, enerji üretimi, telekomünikasyon, ulaştırma ve bankacılık gibi sektörlerde devlet hala baş aktördür. Bu sektörler “ulusal çıkar” ve “sosyalist yönelim” çerçevesinde devletin denetiminde tutmakta; böylece ekonomik kalkınmanın sosyal hedeflerle uyumlu bir şekilde yürütülmesi amaçlanmaktadır. Vietnam Komünist Partisi, bu alanlardaki devletin güçlü varlığını, piyasa güçlerinin kontrolsüz etkilerine karşı bir denge olarak değerlendirmektedir (Vuving, 2006).

Devletin ekonomik reform çabaları, yalnızca mülkiyet düzenlemeleriyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda kurumsal ve yönetsel kapasitenin geliştirilmesini de hedeflemiştir. Özellikle kamu yönetimi reformları (PAR-Public Administration Reform), ekonomik kurumların şeffaflık, hesap verebilirlik ve verimlilik ilkeleriyle yeniden yapılandırılmasını amaçlamıştır. Bu kapsamda devlet teşebbüslerinin mali özerkliği artırılmış; işletmelerin kârlılık, yatırım planlaması ve personel yönetimi gibi konularda daha bağımsız hareket etmesine olanak tanınmıştır (Ngo & Tarko, 2020).

Ancak bu reform çabaları her zaman eşit derecede başarılı olmamıştır. Devletin partiyle iç içe geçmiş yapısı, ekonomik karar alma süreçlerinde siyasal önceliklerin ağır basmasına neden olmuştur; bu durum, özellikle kamu işletmelerinin etkinliği ve hesap verebilirliği açısından sorunlar doğurmuştur. Parti-devlet yapısının ekonomik kurumlar üzerindeki etkisi, zaman zaman profesyonel yönetim anlayışının önüne geçmiş ve verimlilik yerine siyasi sadakat ön planda tutulmuştur (Taylor, 2004).

Sonuç olarak, Vietnam'da devletin ekonomideki rolü hem dönüşen hem de dirençli bir karaktere sahiptir. Doi Moi sonrasında mülkiyet yapısında esneklik sağlanmış, piyasa mekanizmalarına alan açılmış; ancak devletin liderliği korunarak ekonomik dönüşüm sosyalist çerçeve içinde yürütülmüştür. Bu yaklaşım, piyasa sosyalizmi modelinin temel dinamiğini oluşturmakta ve Vietnam'ın kalkınma stratejisinde devletin rolünün yeniden tanınması çabalarını sürdürdüğünü göstermektedir.

5.2 Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Etkinliği ve Sorunları

Vietnam ekonomisinde kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT'ler), Doi Moi öncesi dönemde üretimin, istihdamın ve temel hizmetlerin belkemiğini oluşturmuştur; sosyalist planlı ekonomi çerçevesinde kalkınmanın ana motorları olarak görülmüştür. Ancak 1986 sonrası dönemde piyasa mekanizmalarının giderek daha fazla ağırlık kazanmasıyla birlikte, bu işletmelerin getirdiği dönüşüm, KİT'lerin klasik merkeziyetçi yapısını ciddi biçimde zorlamış ve bu kuruluşların reform edilmesini zorunlu hâle getirmiştir (Beresford, 1988).

Kamu işletmeleri uzun yıllar boyunca devletin sağladığı kredi, sübvansiyon ve koruma duvarları sayesinde faaliyet göstermiştir. Ancak bu yapı, zamanla üretkenliğin azalmasına, aşırı istihdama ve kaynak israfına neden olmuştur. Özellikle büyük KİT'lerde siyasi bağlantılı atamalar, yönetim yetersizlikleri ve piyasa sinyallerine duyarsızlık gibi yapısal sorunlar, bu işletmelerin verimli çalışmasını engellemiştir. Planlı dönemin

alışkanlıklarını sürdüren bu kurumlar, serbest piyasa rekabetine ayak uydurmakta zorlanmış; bu da devlet bütçesine ciddi bir yük oluşturmuştur (Fforde, 2007).

KİT’lerin çoğu zaman zarar etmesine rağmen ayakta tutulması, Vietnam’ın “sosyalist yönelimli piyasa ekonomisi” anlayışının bir sonucu olarak görülmektedir. Bu işletmeler, yalnızca ekonomik aktörler olarak değil, aynı zamanda sosyal istikrarın araçları olarak da işlev görmüştür. Özellikle kırsal ve az gelişmiş bölgelerde faaliyet gösterten KİT’ler, istihdam sağlamaya devam etmiş; devlet, bu yolla hem gelir dağılımını dengelemeyi hem de sosyalist ideolojinin sürekliliğini korumayı hedeflemiştir (Sidel, 2008).

Ancak bu sosyal misyon, uzun vadede ciddi verimlilik kayıplarına yol açmıştır. Örneğin, birçok KİT piyasa fiyatlarıyla rekabet edemezken, girdi maliyetleri ile satış gelirleri arasındaki dengesizlik işletmelerin sürdürülebilirliğini tehdit etmiştir. Bunun yanında, üretim teknolojisinin eksikliği, yönetim kadrolarının profesyonel olmaması ve karar alma süreçlerinin siyasallaşması gibi faktörler, KİT’leri piyasa aktörleri karşısında dezavantajlı konuma düşürmüştür (Taylor, 2004).

KİT’lerin etkinliği üzerindeki bir diğer sorun “devlet-parti-şirket” üçgeninde şekillenen yapısal bağımlılıktır. Birçok kamu işletmesi yalnızca ekonomik amaçlarla değil, aynı zamanda parti politikalarının aracı olarak da işlev görmektedir. Bu durum, stratejik kararların rasyonel ekonomik temellere değil, siyasal tercihlere göre alınmasına neden olmakta ve kurumsal performansı olumsuz etkilemektedir. Özellikle büyük kamu holdinglerinde görülen bürokratik hantallık ve şeffaflık eksikliği, kamu kaynaklarının etkin kullanılmasını engelleyen temel sorunlardan biridir (Vuving, 2006).

Buna rağmen, KİT’lerin bazı sektörlerdeki varlığı, özellikle sanayi politikası ve stratejik yatırımlar açısından devletin ekonomik planlama yeteneğini korumasını sağlamaktadır. Enerji, altyapı, ağır sanayi ve doğal kaynakların işletilmediği gibi alanlarda kamu teşebbüslerinin devamı, ulusal güvenlik ve ekonomik bağımsızlık bağlamında önemli görülmektedir. Bu nedenle Vietnam hükümeti, bu işletmeleri tamamen özelleştirmek yerine reforme ederek performanslarını artırmayı hedeflemiştir (Ngo & Tarko, 2020).

Bu çerçevede, kamu işletmelerine yönelik reformlar genellikle özerklik artışı, yönetim standartlarının iyileştirmesi ve dış denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi yönünde olmuştur. Yönetici atamalarında profesyonellik ilkesi öne çıkarılmış,

performansa dayalı değerlendirme sistemlerinin uygulanmasında yerel düzeydeki siyasi yapılar ve çıkar grupları çoğu zaman direnç göstermiş; bu da reform sürecinin etkinliğini sınırlamıştır (Fforde, 2007).

Sonuç olarak, kamu iktisadi teşebbüsleri Vietnam'ın piyasa sosyalizmi deneyiminin hem temel taşı hem de en tartışmalı unsurlarından biri olmuştur. Bu kuruluşlar, ekonomik verimlilikten çok daha fazlasına temsil etmekte; sosyalist devamlık, istihdam politikaları ve ulusal kalkınma hedefleri açısından merkezi bir rol oynamaktadır. Ancak küresel rekabet ve piyasa dinamikleri karşısında bu yapıların dönüşüm süreci kaçınılmaz hâle gelmiş; Vietnam devleti bu dönüşümü, tam özelleştirme yerine kontrollü reform yoluyla yürütmüştür.

5.3 Özelleştirme Çabaları ve Karma Ekonomik Yapılar

Doi Moi reformlarının devamı niteliğinde olan 1990'lı yıllarda, Vietnam'da kamu iktisadi teşebbüslerinin (KIT) yapısal sorunları ve verimsizlikleri giderek daha görünür hâle geldikçe, bu işletmelerin dönüştürülmesi ve yeniden yapılandırılması gerekliliği daha fazla gündeme gelmiştir. Ancak bu dönüşüm, klasik anlamda bir özelleştirme sürecinden ziyade, sosyalist sistemle uyumlu bir “eşleştirme” stratejisi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu model, KİT'lerin özel sektöre tamamen devredilmesinden ziyade, devletin payını kısmen azaltarak karma mülkiyet yapıları oluşturmasını öngörmüştür (Ngo & Tarko, 020).

Vietnam'daki özelleştirme süreci, diğer geçiş ekonomilerindeki radikal özelleştirme modellerine kıyasla daha temkinli, kademeli ve kontrollü bir şekilde yürütülmüştür. 1992 Anayasası ile özel mülkiyet anayasal güvence altına alınmış ve aynı yıl çıkarılan yasa ile ilk kez kamu işletmelerinin hisselerinin özel yatırımcılara açılması resmen kabul edilmiştir. Ancak bu süreçte, devletin çoğunluk hissini elinde tutmaya devam ettiği birçok “kısmî özelleştirme” örneği yaygınlaşmıştır. Bu yaklaşım hem kamu kontrolünün devamını sağlamış hem de piyasa mekanizmalarının KİT'lere entegre edilmesini mümkün kılmıştır (Fforde, 2007).

Özelleştirme sürecinde öncelikli olarak küçük ve orta ölçekli kamu işletmeleri hedef alınmış; sanayi, hizmet ve tarım sektörlerinde faaliyet gösteren birçok KİT ya kapatılmış ya da karma mülkiyet modeline geçirilmiştir. Stratejik öneme sahip enerji, telekomünikasyon, bankacılık ve savunma gibi sektörlerde ise devlet mülkiyeti büyük ölçüde korunmuştur. Bu yaklaşım, hem ekonomik kalkınma hem de ulusal egemenlik

açısından “devletin yön verici rolünü” muhafaza etme anlayışının bir sonucudur (Sidel, 2008).

Özelleştirme sürecinde karşılaşılan başlıca zorluklar arasında şeffaflık eksikliği, değerlendirme süreçlerindeki tutarsızlıklar, siyasal bağlantılı çıkar gruplarının etkisi ve kurumsal kapasite yetersizliği yer almaktadır. Bazı KİT’ler sembolik fiyatlarla satılmış, bazıları ise özel yatırımcıların eline geçtikten sonra sosyal sorumluluk yükümlülüklerini yerine getirmemiştir. Bu da işsizlik, iş güvencesi kaybı ve sosyal hizmetlerin aksaması gibi sorunlara neden olmuş; özelleştirme süreci toplumsal düzeyde de tartışmalı hâle gelmiştir (Taylor, 2004).

Buna karşın, özelleştirme politikalarının bir diğer önemli boyutu da karma ekonomik yapının gelişmesidir. Karma ekonomi, Vietnam’da kamu ve özel sektör aktörlerinin birlikte faaliyet gösterdiği bir yapıyı ifade etmektedir. Bu model, kamu-özel ortaklarının (PPP), devletin denetiminde çalışan yarı özerk firmaları, ortak girişimleri ve hisse paylaşımına dayalı üretim birliklerini kapsamaktadır; diğer yandan özel sektör dinamizmini ve piyasa rekabetini sisteme entegre etmektedir (Vuving, 2006).

Karma mülkiyet modeli, aynı zamanda devletin ekonomiden tamamen çekilmek yerine stratejik sektörlerde etkili kalmasını mümkün kılmaktadır. Özellikle büyük altyapı projeleri, ulaştırma, enerji ve finans gibi alanlarda kamu-özel iş birliği modeli yaygınlaşmıştır. Böylece sermaye birikimi, teknoloji transferi ve işletme verimliliği artırılırken; kamu otoritesi aracılığıyla sosyal hedeflere ulaşma çabası da sürdürülmüştür (Hayton, 2020).

Sonuç olarak, Vietnam’da özelleştirme süreci, klasik liberal ekonomik reçetelere dayalı bir tasviye politikası değil; kontrollü, aşamalı ve ideolojik olarak meşrulaştırılmış bir yeniden yapılanma süreci olarak şekillenmiştir. Bu çerçevede oluşturulan karma ekonomik yapılar, piyasa sosyalizminin temel unsurlarından biri haline gelmiş; kamu ile özel sektör arasında yeni bir iş bölümü doğmuştur. Vietnam modeli, devletin piyasayı tamamen terk etmeden rekabetçi ve dinamik bir ekonomik sistem kurabileceğini gösteren dikkat çekici bir örnek olarak değerlendirilebilir.

6. SOSYAL VE EKONOMİK ZORLUKLAR

Vietnam’ın 1986 sonrası uygulamaya koyduğu Doi Moi reformları, ülkeyi sosyalist planlama modelinden sosyalist piyasa ekonomisi modeline taşıyarak dikkat

çekici bir ekonomik büyüme süreci başlatmıştır. Ancak bu dönüşüm, yalnızca ekonomik büyüme göstergeleriyle değil; aynı zamanda doğurduğu sosyal, mekânsal ve çevresel zorluklarla birlikte değerlendirilmelidir. Sosyalist piyasa ekonomisinin doğası gereği hem devlet müdahalesi hem de piyasa dinamiklerinin bir arada var olması, bazı yapısal dengesizliklerin ve eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ngo & Tarko, 2020).

Bu anlamda Vietnam'ın yaşadığı temel sorunlardan biri, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin belirginleşmesidir. Reform öncesinde daha homojen olan gelir yapısı, özellikle kentli nüfusun yükselen refah seviyeleriyle birlikte, kırsal alanlarda yaşayan kesimler aleyhine dengesiz bir yapıya bürünmüştür. Bu durum, yalnızca gelir farklarını değil; sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişimdeki eşitsizlikleri de beraberinde getirmiştir (Beresford, 2008).

Öte yandan, kapitalist üretim tarzıyla şekillenen piyasa ilişkileri; Vietnam'da kentsel yeniden yapılandırma, toprak gaspı, zorla tahliye ve periferik bölgelerin dışlanması gibi mekânsal eşitsizlikleri de derinleştirmiştir. “Peri-urban” (yarı-kentsel) alanlarda gerçekleştirilen arazi dönüşümleri, toplumsal dışlanma ve sınıfsal kırılmalarla birlikte incelenmelidir (Labbé & Musil, 2014). Bu süreçte bazı çok uluslu şirketlerin Vietnam'daki yatırım kararları, kent politikalarının şirket odaklı dönüşümüne zemin hazırlamıştır.

Bununla birlikte, hızlı sanayileşmenin ve büyüme odaklı kalkınma politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan çevresel tahribat ve sürdürülebilirlik krizleri, Vietnam'ın karşı karşıya olduğu bir diğer temel zorluktur. Nehirler, tarım arazileri ve kıyı bölgelerinde gözlemlenen çevresel yıpranma, sadece doğal yaşamı değil, kırsal geçim ekonomilerini de tehdit etmektedir (Hansel et al., 2020). Bu durum, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile piyasa merkezli büyüme arasındaki çelişkileri görünür kılmaktadır.

6.1 Gelir Dağılımındaki Eşitsizlikler

Vietnam'da piyasa sosyalizmine geçiş, ekonomik büyümeyi ve yoksulluğun azaltılmasını büyük ölçüde sağlamış olsa da, bu gelişmeler gelir dağılımında yeni eşitsizliklerin oluşmasına engel olmamıştır. 1986 sonrası dönemde uygulamaya konan Doi Moi reformları, merkezi planlamayı terk ederek özel girişimciliği ve dışa açıklığı teşvik etmiş, bunun sonucunda kent merkezlerinde ve dış yatırım alanlarında gelir seviyesi hızla artmıştır. Ancak bu büyüme, topluma homojen şekilde dağılmamış;

özellikle kırsal ve az gelişmiş bölgelerde yaşayan nüfus, bu dönüşümün kazanımlarından yeterince faydalanamamıştır (Beresford, 2008).

Vietnam İstatistik Genel Ofisi (GSO) verilerine göre, 1990'lı yılların başından 2010'lara kadar ülkedeki genel yoksulluk oranı önemli ölçüde düşse de, bölgesel gelir farklılıkları artmaya devam etmiştir. Özellikle Hanoi ve Ho Chi Minh City gibi büyük şehirlerde kişi başına düşen gelir, kırsal alanlara kıyasla daha fazladır. Bu durum, sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal sermaye ve hizmetlere erişim bağlamında da belirgin farklılıklar yaratmıştır (Ngo & Tarko, 2020).

Gelir dağılımındaki eşitsizlikler, aynı zamanda etnik azınlıklar ile çoğunlukla Viet halkı arasında da gözlemlenmektedir. Özellikle kuzeybatı ve merkezi dağlık bölgelerde yaşayan azınlık gruplar, piyasa ekonomisinin sunduğu fırsatlardan daha az yararlanmakta; eğitim, sağlık ve altyapı hizmetlerine erişimde ciddi dezavantajlar yaşamaktadırlar. Bu durum, yalnızca ekonomik eşitsizlik değil, aynı zamanda sosyo-politik dışlanma riski doğurmaktadır (Vuving, 2006).

Öte yandan, kırsal alanlardaki düşük gelir seviyeleri, genç iş gücünün kentlere göç etmesine yol açmakta ve kırsal üretimin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu göç dalgası, kentlerde informal sektörün genişlemesine, barınma ve altyapı sorunlarının büyümesine neden olmaktadır. Vietnam hükümeti, bu eşitsizlikleri gidermek amacıyla bazı sosyal güvenlik programları, eğitim ve sağlık yatırımları uygulamaya koymuş olsa da, piyasa mekanizmasının baskınlığı, bu politikaların etkisini sınırlı kılmaktadır (Gainsborough, 2003).

Sonuç olarak, Vietnam'da piyasa sosyalizmi çerçevesinde kaydedilen ekonomik gelişmeler, eşitlikçi sosyalist ilkeler ile piyasa mantığı arasındaki yapısal çelişkileri derinleştirmiştir. Bu anlamda, sosyalist piyasa modelinin sürdürülebilirliği yalnızca büyüme değil; aynı zamanda adil gelir dağılımı, toplumsal bütünleşme ve mekânsal denge ile değerlendirilmelidir.

6.2 Kentsel ve Kırsal Dönüşüm Sorunları

Vietnam'ın sosyalist piyasa ekonomisine geçişi, yalnızca üretim ilişkilerini değil; aynı zamanda mekânsal düzeni de köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Kentleşme oranının hızla artması, özellikle Ho Chi Minh City, Hanoi ve Da Nang gibi büyük metropollerde yoğunlaşan yatırımlar, ülkenin kentsel dokusunu yeniden şekillendirmiştir. Ancak bu

dönüşüm, beraberinde sosyo-mekânsal eşitsizlikleri, zorla tahliyeleri ve periferik bölgelerin dışlanması da getirmiştir (Labbé & Musil, 2014).

1986 sonrası dönemde, Vietnam’da uygulamaya konan toprak reformları ve özelleştirme politikaları hem kent hem de kırsal alanlarda arazi kullanım biçimlerini derinden etkilemiştir. Özellikle “peri-urban” bölgelerde, kırsal alanların kentle bütünleşmesi yerine parçalanması ve spekülatif gayrimenkul yatırımları, sosyal dışlanmayı derinleştiren bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu bölgelerde yaşayan halkın büyük bir kısmı, yeterli tazminat verilmeden topraklarından uzaklaştırılmış, geçim kaynaklarını yitirmiş ve kent dışı alanlara itilmiştir (Labbé & Musil, 2014).

Kentsel dönüşüm projeleri, çoğu zaman altyapı ve sanayi yatırımları ile meşrulaştırılsa da bu süreçler büyük ölçüde şirket dostu mekânsal planlama biçimlerine dayanmakta; yerel halkın katılımı ise oldukça sınırlı kalmaktadır. Gainsborough’un (2003) vurguladığı gibi, piyasa sosyalizmi çerçevesinde devletin sermaye ile kurduğu ilişki, politik olarak merkeziyetçi fakat ekonomik olarak esnek bir yönetim modeli üretmiştir. Bu model, kırsal-kentsel ayrımını aşındırırken; aynı zamanda yeni bir sınıfsal ayrışmayı ve mekânsal adaletsizliği de üretmektedir.

Kırsal dönüşüm ise yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda kültürel bir mesele hâline gelmiştir. Tarımsal üretimin marjinalleşmesi, kırsal gençliğin kentlere göçü ve geleneksel yaşam biçimlerinin çözülmesi, Vietnam’ın toplumsal dokusunda kalıcı etkiler bırakmaktadır. Bu süreçte, kırsal alanlarda yaşamaya devam eden topluluklar, çoğunlukla düşük kaliteli kamusal hizmetlere ve sınırlı altyapıya mahkum edilmiştir (Taylor, 2004).

Sonuç olarak, Vietnam’ın kentleşme ve kırsal dönüşüm süreci, ekonomik büyümeyi önceleyen; ancak sosyal bütünlüğü ve mekânsal adaleti ikinci plana atan bir model ortaya koymuştur. Piyasa sosyalizminin uygulandığı bu süreçte, mekânın yeniden üretimi yalnızca ekonomik ihtiyaçlara değil; aynı zamanda siyasal önceliklere de bağlı olarak şekillenmiştir.

6.3 Çevresel Sorunlar ve Sürdürülebilirlik

Vietnam’ın sosyalist piyasa modeline geçişiyle birlikte sanayi, inşaat ve tarım sektörlerinde büyük bir büyüme sağlanmış; bu büyüme ise çoğu zaman çevresel sürdürülebilirliğin ihmal edilmesi pahasına gerçekleşmiştir. Özellikle Doi Moi sonrası dönemde, çevre koruma ile ekonomik kalkınma arasında kurulan ilişki çoğunlukla ikinci

plana atılmıştır. Hızla artan endüstriyel üretim, altyapı projeleri ve kentleşme süreçleri, doğal kaynaklar üzerinde ciddi baskılar oluşturmuştur (Hansen et. al., 2020).

Vietnam’da nehir sistemlerinin kirlenmesi, kıyı alanlarında erozyon, hava kalitesinde bozulma ve ormansızlaşma gibi sorunlar dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Mekong Deltası gibi, tarımsal üretim açısından hayati öneme sahip bölgeler hem aşırı kullanım hem de iklim değişikliğine bağlı su seviyesi artışları nedeniyle ciddi risk altındadır. Bu durum sadece doğal çevreyi değil, aynı zamanda milyonlarca insanın geçim kaynağı olan tarım ve balıkçılık gibi sektörleri de tehdit etmektedir (Tran-Nam & Pham, 2003).

Çevresel sorunların diğer boyutu da çok uluslu şirketlerin faaliyet gösterdiği sanayi bölgelerin de ortaya çıkmaktadır. Bu bölgelerde atık yönetimi, emisyon kontrolü ve çevresel denetim sistemleri çoğu zaman yetersiz kalmakta; bu da hem çevre sağlığını hem de işçi sağlığını tehlikeye atmaktadır. Üstelik çevreye dair bu tür maliyetler çoğu zaman yoksul kırsal topluluklara yüklenmekte ve çevresel adaletsizlikleri beraberinde getirmektedir (Ngo & Tarko, 2020).

Vietnam hükümeti, çevresel sorunları hafifletmek amacıyla çeşitli politikalar ve eylem planları geliştirmiştir. Örneğin, 2020 yılında yürürlüğe giren Ulusal Yeşil Büyüme Stratejisi, düşük karbonlu kalkınma hedefleri ile sürdürülebilirliği birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte, bu tür stratejilerin uygulamada yeterli izleme ve yaptırım mekanizmalarıyla desteklenmemesi, etki alanlarını sınırlı kılmaktadır.

7. VIETNAM’DA SOSYALİST PİYASA MODELİNİN GELECEĞİ

Vietnam, 1986 yılında başlattığı Doi Moi reformları ile sosyalist planlı ekonomi anlayışından uzaklaşarak, sosyalist ilkeleri koruyan ancak piyasa mekanizmalarını benimseyen hibrit bir modele yönelmiştir.

Vietnam Komünist Partisi’nin son dönem strateji belgeleri ve ulusal kalkınma planları, sosyalist piyasa modelinin geleceğine dair iki temel hedefi ortaya koymaktadır: Birincisi, adil ve eşitlikçi bir toplum inşa etme kararlılığı; ikincisi ise Vietnam’ın ulusal kimliğini ve siyasi istikrarını koruyarak küresel rekabete açık bir ekonomi yaratma hedefidir (Ngo & Tarko, 2020). Bu bağlamda, hem kamu sektörü reformları hem de sosyal politikaların kapsamının genişletilmesi, bu hedeflerin uygulanabilirliğini şekillendirecek temel parametreler olarak yer almaktadır.

Ayrıca, 21. yüzyılın başından itibaren dijitalleşme, iklim krizi, demografik dönüşüm ve jeopolitik yeniden yapılanma gibi küresel trendler, Vietnam'ın sosyalist piyasa modelini yeniden yapılandırma ihtiyacını daha da acil hâle getirmiştir. Sosyalist ideallerin korunması, yalnızca ekonomik yapının değil; aynı zamanda politik meşrutiyyetin ve toplumsal istikrarın da temelini oluşturmaktadır.

7.1 Adil Bir Toplum Hedefi ve Uygulama Stratejileri

Vietnam'da sosyalist piyasa ekonomisinin sürdürülebilirliği, yalnızca ekonomik büyüme ve dış ticaret performansı ile değil, aynı zamanda toplumsal adaletin sağlanması ve eşitlikçi bir toplum yapısının korunması ile ölçülmektedir. Vietnam Komünist Partisi'nin stratejik belgelerinde sıkça vurgulanan “zengin halk, güçlü ülke, demokratik, adil ve medeni toplum” hedefi, bu ikili amacı açıkça ortaya koymaktadır. Bu hedef doğrultusunda Vietnam, sosyalist ideallerin korunmasını piyasa mekanizmalarının sunduğu esneklikle birleştirmeyi amaçlamaktadır (Vuving, 2006).

Sosyalist piyasa modeli çerçevesinde adil toplum kavramı, klasik eşit gelir dağılımı anlayışının ötesine geçerek bireylerin temel hizmetlere erişimi, sosyal güvenlik kapsamı ve yaşam kalitesi ile tanımlanmaktadır. Bu sebeple devlet, gelir eşitsizliklerini azaltma amacının ötesinde; eğitim, sağlık, barınma, sosyal yardımlar ve kırsal kalkınma gibi alanlarda doğrudan müdahaleci politikalarla sosyal koruma mekanizmaları geliştirmeye çalışmaktadır (Baresford, 2008).

Son yıllarda, özellikle kırsal kalkınma programları, ulusal yoksulluğu azaltma stratejileri ve kapsayıcı sosyal güvenlik projeleri bu hedef doğrultusunda uygulanmaktadır. Devlet, bu programlarla yalnızca mutlak yoksulluğu değil, aynı zamanda göreceli eşitsizliği azaltma hedefini de gütmektedir. Örneğin, “National Target Program for Sustainable Poverty Reduction” (Sürdürülebilir Yoksulluk Azaltımı Ulusal Hedef Programı) gibi girişimlerle, kırsal bölgelerde altyapı hizmetleri, eğitim erişimi ve sağlık yatırımları artırılmıştır (World Bank, 2022a).

Bu program, 2021-2025 döneminde çok boyutlu yoksullukla mücadeleyi hedefleyen stratejik bir politika çerçevesidir. Program özellikle kırsal ve etnik azınlıkların yoğun olduğu bölgelerde yoksulluk oranlarını azaltmayı, sosyal hizmetlere erişimi artırmayı ve yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlamaktadır. Hedefler arasında; genel yoksulluk oranını yılda %1-1,5 oranında azaltmak, etnik azınlık bölgelerinde bu oran

%3'ün üzerine çıkarmak ve en yoksul ilçelerde %4-4,5 oranında düşüş sağlamak yer almaktadır (Vietnam Government Portal, 2022).

2023 yılı sonu itibariyle çok boyutlu yoksulluk oranı %2,93'e düşerek bu hedeflerle büyük ölçüde uyumlu bir seyir izlemiştir; etnik azınlık topluluklarında ise yıllık %3'ün üzerinde düşüş sağlanmıştır (VietnamPlus, 2023). Bununla birlikte, kıyı ve dağlık bölgelerdeki bazı yoksul ilçelerde, program kapsamında altyapı yatırımları, konut destekleri ve üretim teşvikleri sayesinde önemli iyileşmeler kaydedilmiş ve bazı yerleşim birimleri yoksulluk statüsünden çıkarılmıştır (Voice of Vietnam, 2024).

Program yalnızca gelir artışına değil, aynı zamanda temel sosyal hizmetlere erişimin artırılmasına, sürdürülebilir geçim kaynaklarının desteklenmesine ve mesleki eğitimin yaygınlaşmasına da odaklanmıştır. Yoksulluktan çıkan hanelerin tekrar yoksulluğa düşmesini engellemek amacıyla dayanıklı kalkınma modelleri geliştirilmiş ve UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) gibi uluslararası kuruluşlarla iş birlikleri sürdürülmüştür (UNDP Vietnam, 2022). Ancak altyapı yetersizlikleri, düşük beşeri sermaye düzeyi ve mekânsal eşitsizlik gibi yapısal sorunlar, bazı bölgelerde programın etkisini sınırlamıştır (Vietnam News, 2024a). Vietnam hükümeti, 2025 yılı sonuna kadar çok boyutlu yoksulluk oranını %0,9'a düşürmeyi hedeflemekte; bu hedefin gerçekleştirilmesi için ise kapsamlı izleme-değerlendirme süreçleri ve yerel düzeyde güçlendirilmiş uygulama mekanizmaları öne çıkmaktadır. Bu anlamda program, Vietnam'ın sosyalist piyasa modeli çerçevesinde kalkınmanın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal boyutunun da kurumsallaştırılmasına yönelik bir araç işlevi görmektedir.

Sonuç olarak, Vietnam 'da sosyalist piyasa ekonomisinin geleceği, yalnızca rekabetçi üretim ve yatırım ortamı yaratmakla değil; aynı zamanda sosyalist değerlerle uyumlu bir şekilde toplumsal eşitliği ve adaleti kurumsallaştırmakla mümkün olacaktır. Bu çerçevede devletin rolü; hem piyasa başarısızlıklarını düzeltmek hem de eşitlik ilkesine dayalı bir toplumsal sözleşmeyi sürdürmek açısından hayati önemdedir.

7.2 Ulusal Kimlik ve Küreselleşme Arasında Denge

Vietnam'ın sosyalist piyasa modelinin sürdürülebilirliği, yalnızca ekonomik büyümeye ve sosyal refaha dayanmamakta; aynı zamanda ulusal kimliğin korunması ve kültürel bütünlüğün sürdürülmesi gibi tarihsel ve ideolojik hedeflere de bağlı kalmaktadır. Doi Moi sonrası dönemde Vietnam, bir yandan yabancı yatırımları teşvik

ederek küresel kapitalist sisteme entegre olmuş, diğer yandan ise sosyalist ideolojiyi, tarihsel direniş mirasını ve kolektif kimliğini koruma çabasında olmuştur (Vuving, 2006). Bu yönelim, hem ideolojik hem de kültürel düzeyde karmaşık bir denge gerektirmektedir. Vietnam'da piyasa reformları sayesinde bireycilik, tüketim kültürü ve özel mülkiyet bilinci yaygınlaşırken; geleneksel kolektivist değerler, sosyalist idealler ve devletin kurucu rolü, toplumsal kimliğin temel bileşenleri olmaya devam etmektedir. Bu anlamda, küreselleşmenin getirdiği kültürel ve ekonomik etkilerle başa çıkmak için Vietnam, eğitim, medya, hukuk sistemi ve resmi ideoloji yoluyla ulusal kimliğini yeniden üretmektedir (Taylor, 2004).

Ayrıca, ulusal kimlik ile küreselleşme arasındaki gerilim yalnızca kültürel değil; aynı zamanda jeopolitik ve ekonomik bağımlılık düzleminde de kendini göstermektedir. Çin, Güney Kore, Japonya ve ABD gibi büyük ekonomik aktörlerin Vietnam'daki etkisi giderek artarken; bu aktörlerle geliştirilen ticari ve stratejik ilişkiler, Vietnam'ın ulusal çıkarlarını gözeterek hareket etme kapasitesini sınırlandırma potansiyeli taşımaktadır (Le, 2022). Özellikle Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik tartışmaları, ekonomik kalkınma ile ulusal güvenlik arasında bir öncelik çatışmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte Vietnam, "çok taraflılık" ve "bağımsız dış politika" ilkelerine dayalı bir strateji benimseyerek, kültürel sistemde bağımsız bir aktör olmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım, sadece siyasi egemenliği değil, aynı zamanda ideolojik bağımsızlığı da korumayı amaçlamaktadır. Bu nedenle Vietnam'da devletin stratejik hedeflerinden biri, küresel entegrasyonun ekonomik fırsatlarını değerlendirirken, sosyalist kimlik ve kültürel bütünlük üzerinde yaratacağı erozyonu sınırlamaktır (Ngo&Tarko,2020).

Sonuç olarak, Vietnam'ın sosyalist piyasa modelinde ulusal kimliğin korunması, sadece ideolojik bir duruş değil; aynı zamanda politik meşrutiyyetin yeniden üretilmesi açısından da kritik bir öneme sahiptir. Küreselleşmeyle uyumlu ancak kültürel olarak dirençli bir kalkınma modelinin kurulup kurulamayacağı, Vietnam'ın sosyalist deneyiminin geleceğini belirleyen temel sorunlardan biri olmaya devam edecektir.

7.3 Yeni Reform Gündemi ve Politikalar

Vietnam, 1986 yılında başlatılan Do Moi reformlarıyla sosyalist yönelimli piyasa ekonomisi modelini benimseyerek planlı ekonomiden karma bir piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Günümüzde Vietnam, 2021-2030 kalkınma stratejisi doğrultusunda yeni

bir reform gündemiyle karşı karşıyadır. Amaç, 2045 yılına gelindiğinde Vietnam'ı yüksek gelirli gelişmiş bir ülke haline getirmek ve uzun vadede sosyalizmin maddi temelini inşa etmektir (Communist Party of Vietnam, 2021). Bu doğrultuda Vietnam Komünist Partisi liderliğinde çok boyutlu reformlar planlanmaktadır.

Vietnam'da kamu sektörü, sosyalist piyasa modelinin belkemiği olarak kalmaya devam ederken; etkinlik ve verimlilik problemleri de barındırmaktadır. Yeni reform gündemi, devletin ekonomideki rolünü günün koşullarına uyarlamayı ve kamu sektörünü modernize etmeyi hedeflemektedir. Özellikle devlete ait işletmelerin yeniden yapılandırılması kritik bir reform alanıdır.

Başbakan Pham Minh Chinh, Ocak 2025'te yaptığı bir değerlendirmede, mevcut KİT yönetim modelinin yasal kısıtlamalar nedeniyle verimsiz kaldığını vurgulayarak, devletin düzenleyici rolü ile devlet sermayesinin mülkiyeti arasında net bir ayrım yapılması gerektiğini belirtmiştir (Vietnam Law Magazine, 2025b). Chinh, hükümetin doğrudan sadece stratejik ve ülke ekonomisi için kritik önemdeki birkaç kamu şirketini yönetmesi; bunun dışındaki devlet sermayesinin ise profesyonel temsilciler eliyle yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır (Vietnam Law Magazine, 2025b). Bu kapsamda, devletin işletmeler üzerindeki günlük kontrolünü azaltarak; stratejik planlama, politika yapımı, düzenleme ve denetim fonksiyonlarını odaklaması planlanmaktadır. Böylece KİT'lere piyasa koşullarında daha özerk hareket etme imkânı sağlanarak rekabetçiliklerinin artırılması hedeflenmektedir. Ayrıca küresel başarılı örnekler incelenerek, Vietnam'a uygun KİT reform çözümleri geliştirilmesi için Poitbüro'ya bir rapor sunulması kararlaştırılmıştır.

Kamu yönetimi ve devlet aygıtının modernizasyonu da önemli bir unsurdur. Vietnam, son yıllarda yolsuzlukla mücadele ve idari reformlar konusunda ciddi adımlar atmıştır. Özellikle bürokrasinin sadeleştirilmesi, yetki ve kaynakların merkezden yerele (adem-i merkeziyet) aktarılması ve devlet örgüt yapısının mümkün olduğunca yalınlaştırılması hedeflenmektedir. Nitekim 13. Parti Kongresi kararları doğrultusunda idari prosedürlerin azaltılması, aşırı kadroların tasfiyesi ve "etkin ve verimli" bir siyasi sistem kurulması yönünde çalışmalar sürdürmektedir (CPV, 2021). 2024 yılı itibarıyla hükümet, gereksiz düzenlemelerin kaldırılması ve kurumsal engellerin giderilmesi konusunda kararlılık sergilemiş; ekonomik büyümeyi engelleyen kurumsal darboğazların çözümü için birçok yasa ve kararname çıkarılmıştır (Chinh, 2024).

Yine aynı dönemde yolsuzlukla mücadele kampanyası hız kazanmış; ihale süreçleri ve kamu fonlarının denetimi sıkılaştırılarak şeffaflık artırılmıştır (Chinh, 2024). Tüm bu çabalar, devlete olan güveni pekiştirmek ve sosyalist piyasa modelinin "halk için çalıştığı" yönündeki ideolojik meşrutiyeti güçlendirmek açısından kritik görülmektedir.

Devletin ekonomideki rolü, yeni reform ajandasında "yönlendirici" ve "dengeleyici" olarak tanımlanmaktadır. Sosyalist yönelimli piyasa ekonomisi gereği, özel sektör ve piyasalar büyürken dahi devlet sektörünün belirleyici rolü korunacaktır (CPV, 2021).

Ancak bu rol, doğrudan kontrol yerine uygun düzenleyici çerçevesinin çizilmesi, makroekonomik istikrarın sağlanması ve piyasadaki aksaklıkların giderilmesi şeklinde olacaktır. Nitekim Vietnam Komünist Partisi, 2021 tarihli strateji belgelerinde "piyasa ekonomisini sosyalist yönelimle geliştirmek için kurumları mükemmelleştirme, sağlıklı ve adil bir iş ortamı yaratma" hedefini vurgulamıştır (CPV,2021). Bu doğrultuda devlet; kritik altyapı yatırımları, inovasyonun teşviki, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması gibi alanlarda aktif olacak; bunun dışında piyasa mekanizmalarının dinamizmine alan açacaktır. Yani, kamu sektörü reformları Vietnam'da devletin ekonomideki ağırlığını akılcıca yeniden tanımlamayı, sosyalist ilkelere ödün vermeden etkin bir piyasa ekosistemi oluşturmayı amaçlamaktadır.

Vietnam, küresel dijital devrimin gerisinde kalmamak ve yeni sanayi çağında rekabet gücü arttırmak için dijital dönüşümü stratejik bir öncelik haline getirmiştir. Reform gündeminin önemli bir boyutu, Sanayi 4.0 olarak adlandırılan dördüncü sanayi devrimine uyum sağlamak ve dijital ekonomiyi geliştirmektir.

2019 yılında Parti Politbürosu tarafından yayınlanan 52 sayılı karar uyarınca hazırlanan "Sanayi 4.0 Ulusal Stratejisi 2021-2030", bu alandaki yol haritasını çizmektedir (Vietnam Law Magazine, 2021). Söz konusu stratejinin temel amacı, ileri ekonominin yaygın uygulamasıyla Vietnam'ın büyüme modelini dönüştürmek, ekonomik yapıyı modernleştirmek ve dijital ekonominin payını arttırmaktır.

Belirlenen hedeflere göre 2030 yılına kadar dijital ekonomi, Vietnam'ın GSYH'sinin en az %30'unu oluşturacaktır (Vietnam Law Magazine, 2021). Yine 2030'a dek Vietnam, Birleşmiş Milletler e-Devlet Gelişmişlik Endeksi sırlamasında ilk 50 ülke arasına girmeyi ve Küresel Siber Güvenlik Endeksinde ilk 30'a yükselmeyi planlamaktadır (Vietnam Law Magazine, 2021).

Ülke genelinde 5G mobil internet ve fiber optik altyapının yaygınlaştırılması, dijital hizmetlere herkesin erişiminin sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca, Hanoi ve Ho Chi Minh City gibi merkezler başta olmak üzere kilit ekonomik bölgelerde akıllı şehirler kurulup bunların uluslararası akıllı şehir ağlarına entegre edilmesi öngörülmektedir (Vietnam Law Magazine, 2021).

Dijital dönüşüm gündemi, yalnızca ekonomik kalkınma için değil, aynı zamanda kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi ve yönetim kalitesinin artması için de önem taşımaktadır. Vietnam hükümeti, vatandaşlara sunulan hizmetleri kolaylaştırmak ve bürokrasiyi azaltmak amacıyla e-Devlet uygulamalarını hızla yaygınlaştırmaktadır. Hükümet, 2021 yılında yayınladığı "Ulusal Dijital Dönüşüm Programı" kapsamında, 2025 yılına kadar dijital olarak entegre bir ulusal veri tabanı sistemi oluşturmayı ve idari işlemlerin büyük bir kısmını çevrimiçi ortama taşımayı planlamıştır (Dezan Shira & Associates,2023).

Nisan 2025 itibariyle Vietnam, dijital dönüşüm sürecinde kayda değer ilerlemeler sağlamıştır. Ulusal nüfus veri tabanı, 18 bakanlık ve 63 yerel yönetim birimi ile entegre edilmiş; bu sistem üzerinden 1,3 milyardan fazla sorgu gerçekleştirilmiş ve 537 milyon veri senkronize edilmiştir (OpenGov Asia,2025a). Ayrıca, 20 milyondan fazla elektronik kimlik kartı düzenlenmiş ve 8 milyon çevrimiçi kamu hesabı oluşturulmuştur. İdari işlemlerin dijital ortama taşınmasında da önemli bir artış gözlemlenmiştir. Tam çevrimiçi olarak gerçekleştirilen idari işlemlerin oranı, 2023 yılına kıyasla 2,5 kat artarak 2025 yılında yaklaşık %45 seviyesine ulaşmıştır (OpenGov Asia, 2025b). Bu gelişmeler, Vietnam'ın e-Devlet hizmetlerinde ciddi bir genişlemeye gittiğini ve dijital kamu yönetimini güçlendirdiğini göstermektedir.

Vietnam, 2024 yılında Birleşmiş Milletler e-Devlet Gelişmişlik Endeksi'nde (EGDI) 71. sıraya yükselmiştir ve önceki yıllara göre 15 basamaklık bir ilerleme kaydetmiştir (VietnamPlus, 2024). Bu gelişme, ülkenin dijital kamu hizmetleri alanında uluslararası rekabet gücünü artırdığını göstermektedir.

Vietnam'ın inovasyon ve teknoloji altyapısına yaptığı yatırımların sonuç vermesiyle, yarı iletken (çip) üretimi alanında da küresel değer zincirinde önemli bir konum elde ederek büyük teknoloji şirketlerini kendine çekmiştir (Chinh, 2024). Bu gelişme, Vietnam'ın Sanayi 4.0 kapsamında yüksek teknoloji üretim merkezi olma

potansiyelini göstermektedir. Bununla birlikte, dijital dönüşüm sürecinde Vietnam'ın önünde bazı zorluklar da vardır.

Nitelikli yazılım ve mühendislik işgücünün yeterince geliştirilmesi, KOBİ'lerin dijital adaptasyonu, siber güvenlik altyapısının güçlendirilmesi ve kırsal-kentsel dijital uçurumun kapatılması üzerinde durulması gereken konulardır. Reform gündemi, bu alanlardaki açıkların kapatılmasına yönelik politikaları da içermektedir.

Sanayi 4.0'a uyum sağlamak, dijital ekonomide başarılı olmak ve genel olarak katma değeri yüksek bir ekonomiye geçiş yapmak için eğitim sisteminin ve iş gücü politikalarının dönüşümü şarttır. Bu bakış açısıyla, Vietnam Komünist Partisi 13. Kongresi kararlarında "eğitimde köklü ve kapsamlı yenilik" yapılması ve "yüksek nitelikli insan kaynağı geliştirilmesi" öncelikli hedefler arasında sayılmıştır (CPV, 2021).

Öncelikle, eğitim müfredatının modernizasyonu ve STEM (fen, teknoloji, mühendislik, matematik) alanlarında kapasitenin artırılması planlanmaktadır. Vietnam, öğrencilerinin uluslararası değerlendirmelerde (örneğin PISA) gösterdiği performansla halihazırda dikkat çekmektedir; ancak dijital çağda rekabet için yaratıcı düşünme, problem çözme, yazılım ve yabancı dil becerilerini daha da güçlendirilmesi gerekmektedir.

Hükümet, 2020'li yıllarda eğitimde kaliteyi artırmak için öğretmen eğitimlerini iyileştirme, okul altyapısını teknolojiyle donatma ve özel sektörün eğitime desteğini alma yönünde adımlar atmaktadır. Özellikle mesleki ve teknik eğitimin Sanayi 4.0'ın ihtiyaçlarına yönelik yeniden yapılandırılması öngörülmekte. Bu sayede, imalat sanayinden hizmet sektörüne geçişte ortaya çıkacak nitelikli teknik eleman talebinin yerli iş gücüyle karşılanması hedeflenmektedir. Parti belgelerinde de vurgulandığı üzere, bilim ve yenilik faaliyetlerine yatırım yaparak, 4. Sanayi Devrimi'nin teknolojik atılımlarını toplumsal hayatın tüm alanlarına uygulamak Vietnam'ın kalkınma stratejisinin temel unsurlarıdır (CPV, 2021).

Vietnam, genç ve dinamik nüfusunu verimli biçimde istihdam etmek için işgücü piyasasında esneklik ve kapsayıcılık artırmayı planlamaktadır. Bir yandan yüksek katma değerli sektörlerde istihdam yaratmak için girişimcilik ve inovasyon desteklenirken; diğer yandan dezavantajlı grupların işgücüne katılımını teşvik eden programlar uygulanmaktadır (Chinh, 2024).

Hükümet, 2024 yılında ortalama işçi gelirlerinin %7,4 oranında arttığını ve çok boyutlu yoksulluk oranının %1.9'a düştüğünü açıklamıştır (Chinh, 2024). Bu ilerlemeyi sürdürülebilir kılmak adına, işgücü verimliliğini her yıl ortalama %7'nin üzerinde artıracak önlemler hedeflenmektedir (Dezan Shira & Associates, 2023). Ayrıca iş gücünün yapısal dönüşümüne paralel olarak büyük şehirlerde yoğunlaşan kalkınmanın ülkenin geneline yayılması için bölgesel politikaları devrededir. Özellikle geri kalmış bölgelerde hem eğitim kalitesini yükseltmek hem de yerel istihdam imkânları yaratmak, eşitsizlikleri azaltmak açısından önemli görülmektedir (CPV, 2021).

Partinin ideolojik sloganıyla ifade etmek gerekirse, "Vietnam halkının yetenek ve erdemleri, ülkenin en önemli gelişme hedefi ve itici gücüdür" (CPV,2021). Bu anlayış, eğitim ve işgücü dönüşümünün özünü oluşturmaktadır.

Vietnam'ın sosyalist piyasa modeli, piyasayı büyütürken sosyal adaleti gözetme ilkesine dayanır. Bu çerçevede, sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi ve gelir dağılımının adil tutulması, reform gündeminin vazgeçilmez bir boyutudur. Vietnam, son otuz yılda yoksulluğun dramatik ölçüde azaltılmasında büyük başarı kazanmıştır. 1990'larda %60'lara varan yoksulluk oranı, Dünya Bankası ölçütlerine göre 2020'lerde %5'in altına gerilmiştir (Cling et al., 2009). Bununla birlikte, hızla büyüyen bir ekonomi olarak yeni tipte eşitsizlik riskleri ile karşı karşıyadır: kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki gelişmiş farkları, kayıt dışı sektör çalışanlarının sosyal güvenceden yoksun olması, yaşanan nüfusun emeklilik ve sağlık giderleri gibi konular önem kazanmıştır.

Yeni reform gündemi, kapsayıcı bir sosyal koruma ağı oluşturmayı hedeflemektedir. Vietnam Komünist Partisi'nin 7. Merkez Komite toplantısında kabul edilen 28 sayılı Karar (2018), "sosyal sigorta reformu" için yol gösterici olmuştur. Bu doğrultuda, 29 Haziran 2024 yılında Ulusal Meclis tarafından kapsamlı bir Sosyal Sigorta Kanunu revizyonu yapılarak, 1 Temmuz 2025'te yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır (Vietnam Law Magazine, 2025a).

Yeni düzenlemeler ile eskiden yalnızca ücretli çalışanları kapsayan zorunlu sigorta, yeni kanunla kendi hesabına çalışan küçük işletme sahipleri, tarım kooperatifi yöneticileri, kısmi süreli çalışanlar gibi grupları da kapsama alacaktır (Vietnam Law Magazine, 2025a). Bu sayede, kayıt dışı veya güvencesiz çalışan kesimlerin sosyal güvenlik şemsiyesine dahil edilmesi amaçlanmaktadır.

Önemli diğer bir yenilik, "sosyal emeklilik ödeneği" adı altında, belli bir yaşın üzerindeki vatandaşlara katkısız bir asgari gelir desteği sağlanmasıdır. Yeni kanun, 75 yaşını doldurmuş ve herhangi bir emekli maaşı ya da aylık sosyal yardım almayan tüm Vietnam vatandaşlarına, devlet bütçesinden aylık bir yaşlılık ödeneği bağlanmasını hükme bağlamıştır (Vietnam Law Magazine, 2025a).

Orta vadede, ekonomik imkanlar elverdikçe bu destekten yararlanma yaşının kademeli olarak aşağı çekilmesi planlanmaktadır. Bunun yanı sıra, yeni sisteme göre sosyal sigorta prim ödeme gün sayısını dolduramayan ileri yaştaki bireylere, toplu para yerine dilerlerse ödenmiş primlerine orantılı aylık bir kısmî emeklilik ödeneği seçeneği sunulacaktır (Vietnam Law Magazine, 2025a).

Sağlık sigortası ve diğer sosyal yardımlar konusunda da Vietnam önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ulusal sağlık sigortası sistemi nüfusun yaklaşık %90'ını kapsamıştır ki bu, bölge ülkeleri arasında en yüksek orandır (ILO, 2024). Bölgesel eşitsizliklerle mücadele için merkezi bütçeden yoksul bölgelere mali transferler yapılmakta; kırsal altyapı, eğitim ve sağlık yatırımlarıyla yaşam koşulları iyileştirilmektedir (Cling et al., 2009). Nitekim Vietnam'ın sosyalist piyasa modeli, Çin gibi benzer örneklerle kıyaslandığında daha fazla bölgesel yeniden dağıtım sayesinde daha düşük gelir eşitsizliği oranlarına sahip olmuştur (Cling et al., 2009).

Vietnam yönetimi, büyümenin meyvelerinin toplumun geniş kesimlerince paylaşılmasını ve kimsenin geride bırakılmamasını taahhüt eden bir söylem benimsemiştir. Bu durum, Vietnam Komünist Partisi'nin ideolojik meşrutiyeti için de vazgeçilmezdir; halkın refahını somut olarak iyileştiremeyen bir kalkınma modelinin "sosyalist" sıfatını hak etmeyeceğini vurgulamaktadır. Bu bakış açısıyla, yeni reform gündemi çerçevesinde yoksullukla mücadele, sosyal sigorta reformu, sağlık ve eğitim hizmetlerinin kalitesinin artırılması gibi politikalar kesişimsel bir yaklaşımla ele alınmaktadır; ekonomik büyüme ile sosyal adalet arasında kurulan denge korunmaya çalışılmaktadır.

SONUÇ

Bu tezde incelenen Vietnam örneği, piyasa sosyalizminin pratikte uygulanabilir bir model sunduğunu ortaya koymaktadır. Doi Moi reformlarıyla birlikte hem devlet mülkiyeti korunmuş hem de piyasa mekanizmalarına kademeli geçiş sağlanmıştır. Bu geçiş süreci, Vietnam’a istikrarlı bir ekonomik büyüme kazandırmış; özellikle ihracat odaklı sanayileşme ve yabancı yatırımlarla kalkınma ivmesi yakalamıştır. Ancak sosyal eşitlik bakımından benzer düzeyde güçlü sonuçlara ulaşmak mümkün olmamış; gelir dağılımı, kırsal-kentsel farklılıklar ve etnik gruplar arasındaki fırsat eşitsizliği reform sürecinin temel sorun alanları olarak varlığını sürdürmüştür.

Vietnam’da uygulanan model, klasik piyasa sosyalizmi teorileriyle tamamen örtüşmese de bu teorilerin esnek ve pratik bir yorumunu yansıtmaktadır. Örneğin, Oskar Lange’nin önerdiği gibi kamu mülkiyeti korunurken fiyatlar piyasa mekanizmalarıyla oluşmaktadır; ancak devlet fiyatlara müdahale edebilme gücünü de elinde tutmaktadır. Jaroslav Vanek’in işçi kooperatiflerine dayalı modelinden farklı olarak, Vietnam’da üretim araçları büyük ölçüde kamuya veya özel sektöre aittir, işçi yönetimi sınırlı düzeydedir. Dolayısıyla Vietnam modeli, teorik piyasa sosyalizmi anlayışını birebir uygulamak yerine, sosyalist ilkeler ile kapitalist araçları sentezleyerek pragmatik bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu durum, Vietnam’ın piyasaya açık ama ideolojik olarak sosyalist kalabilen “melez” yapısını öne çıkarmaktadır.

Vietnam’ın piyasa sosyalizmi, özellikle Çin’le karşılaştırıldığında dikkat çekici farklılıklar içermektedir. Çin’de piyasa sosyalizmi daha çok büyük kamu işletmeleri ve yüksek düzeyde devlet müdahalesiyle karakterize edilirken, Vietnam modeli daha esnek, daha açık ve küçük-orta ölçekli girişimciliğe daha fazla alan tanıyan bir yapıdır. Bu sayede Vietnam, ideolojik sürekliliği sürdürürken aynı zamanda ekonomik reformların gerektirdiği esnekliği uygulamayı başarmıştır. Bu ikili uyum, Vietnam’ı benzer ideolojik çerçevedeki ülkeler arasında özgün kılmaktadır.

Vietnam’ın uyguladığı piyasa sosyalizmi modeli, klasik sosyalist ilkeler ile modern piyasa kurumları arasında hibrit bir yapının mümkün olduğunu göstermektedir. Ancak bu yapı, yalnızca ekonomik büyüme açısından değil, sosyal politikaların uygulanması bakımından da sınanmaktadır. Reform sürecinde karşılaşılan zorluklar, özellikle sağlık, eğitim ve sosyal koruma sistemlerinin kapsamı gibi alanlarda sistemin

dayanıklılığını test etmiştir. Vietnam’ın elde ettiği makroekonomik başarı, gelir dağılımı adaleti ve toplumsal kapsayıcılık açısından aynı düzende yansımamıştır.

Modelin güçlü yönlerinden biri, ideolojik sürekliliği koruyarak reformların başarısını güvence altına alabilmiş olmasıdır. Çin’deki “önce zenginleş, sonra paylaş” anlayışına kıyasla Vietnam, eş zamanlı olarak hem kalkınma hem de sosyal koruma politikalarını sürdürmeye çalışmıştır. Ancak bu durum, sosyal eşitlikte mutlak başarıya ulaşıldığı anlamına gelmemektedir. Özellikle kırsal alanlar, etnik azınlıklar ve göçmen işçiler, büyümenin nimetlerinden eşit oranda yararlanamamıştır. Sosyalist sistemin temel ilkesi olan “toplumsal adalet”, bu noktada uygulamada zorlanmaktadır. Bu da Vietnam’ın modelinin hem başarı hem de sınırlılık içerdiğini göstermektedir.

Diğer yandan, Vietnam’ın modeli, sosyalizmin günümüz koşullarında yeniden düşünülmesine imkan sunan esnek bir yapıyı temsil etmektedir. Ne mutlak bir devletçi ekonomi ne de tam anlamıyla liberal bir piyasa; Vietnam, bu iki kutup arasında pragmatik bir denge kurmaya çalışmaktadır. Bu durum, sosyalizmin katı planlama dogmalarından uzak, daha katılımcı ve bölgesel farklılıklara uyumlu bir modele evrilebileceğini göstermektedir. Vietnam örneği, ideolojik saflık yerine işlevselliği esas alan bir yaklaşımla piyasa sosyalizminin yeniden tanımlanabileceğini ortaya koymaktadır.

Vietnam’ın piyasa sosyalizmi modelinin daha dengeli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması için sosyal politikalarda kapsayıcılığın artırılması önem arz etmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini artırmak, toplumsal eşitliği sağlamak açısından gereklidir. Ayrıca çevresel sürdürülebilirlik, dijital dönüşüm, kayıt dışı ekonomiyle mücadele ve sosyal güvenlik sisteminin kapsamının genişletilmesi gibi alanlar, önümüzdeki dönemde odaklanılması gereken başlıca reform alanlarıdır.

Ekonomik açıdan Vietnam’ın piyasa sosyalizmi modeli, dışa açıklık sayesinde büyüme üretmiş; ancak bu büyüme yapısal olarak belirli sektörlere (örneğin, ihracata yönelik imalat sanayi) yoğunlaşmıştır. Ekonomik çeşitliliğin artırılması, iç tüketime dayalı sanayinin güçlendirilmesi ve tarım sektöründe verimliliği artıracak teknolojik yatırımlar bu noktada öncelikli reform alanlarıdır. Aynı zamanda, kamu iktisadi teşebbüslerinin verimliliği artırılmalı; devletin yönlendirici rolü ile piyasa dinamizmi arasında sağlıklı bir denge kurulmalıdır. Uzun vadeli yatırımların finansmanı için kamu-

özel sektör iş birliği mekanizmaları güçlendirilmeli; kalkınma bankacılığı gibi alternatif finansman modelleri etkin biçimde işletilmelidir.

Vietnam'ın 2025 Dijitalleşme Hedefleri doğrultusunda, e-Devlet altyapısının kırsal alanlarda da yaygınlaştırılması, kamu hizmetlerinin şeffaflığı ve erişilebilirliği açısından öncelikli olmalıdır.

Sonuç olarak, Vietnam'ın piyasa sosyalizmi modeli, klasik teorilerin sınırlarını aşan, pratikle teoriyi sentezleyen ve yeni bir yorum getiren sistemdir. Bu model, yalnızca ekonomik büyümeyi sağlamakla kalmamış, aynı zamanda sosyalizmin evrensel ilkelerini sürdürülebilir biçimde güncelleme çabası olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu hibrit yapı, sistemin ileriki aşamalarında istikrarsızlığa yol açabilecek kurumsal ikilikleri de içinde barındırmaktadır. Bu sebeple, Vietnam'ın deneyimi hem umut verici bir örnek hem de dikkatle izlenmesi gereken bir laboratuvar niteliği taşımaktadır.

Bu çalışma, hem teorik düzlemde piyasa sosyalizminin uygulanmasına hem de uygulamalı düzlemde Vietnam örneğinin literatürdeki yerini güncellemeye katkı sunmayı hedeflemiştir. Türkiye'de Vietnam ekonomisi üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması, bu tezin taşıdığı özgünlük değerini arttırmaktadır. Vietnam'ın melez ekonomi modeli, yalnızca sosyoekonomik başarılarıyla değil, aynı zamanda ideolojik ve yapısal sürekliliğiyle de dikkat çekmektedir. Bu yönüyle çalışma, piyasa sosyalizmi üzerine yapılan teorik tartışmalara yeni bir bağlam sunmakta; güncel politik ve ekonomik dinamiklerle literatürü yeniden düşünmeye çağırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adaçay, F. R., & İslatince, H. (2008). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Eskişehir: Ekin Basım Yayın.
- Allen, K. (2011). *Marx And The Alternative To Capitalism*. Pluto Press.
- Andreff, W. (1993). *The double transition from underdevelopment and from socialism in Vietnam*. *Journal of Contemporary Asia*, 23(4), 515–529.
- Arendt, H. (1951). *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt, Brace & World.
- Bastani, A. (2019). *Fully Automated Luxury Communism: A Manifesto*. Verso.
- Baum, A. (2020). *Vietnam's development success story and the unfinished SDG agenda (IMF Working Paper No. WP/20/31)*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/02/14/Vietnam-s-Development-Success-Story-and-the-Unfinished-SDG-Agenda-48966>
- Beresford, M. (1988). *Vietnam: Politics, economics and society*. Pinter Publishers.
- Beresford, M. (2008). *Doi Moi in review: The challenges of building market socialism in Vietnam*. *Journal of Contemporary Asia*, 38(2), 221–243.
- Berlin, I. (1969). *Four Essays on Liberty*. Oxford University Press.
- Bernstein, E. (1899). *The Preconditions of Socialism and the Tasks of Social Democracy*.
- Brandt, L., & Rawski, T. G. (2008). *China's Great Economic Transformation*. Cambridge University Press.
- Britannica contributors. (n.d.). *France under a socialist presidency*. Erişim: 5 Ocak 2025, <https://www.britannica.com/place/France/France-under-a-Socialist-presidency>
- Britannica contributors. (n.d.). *Socialism*. Encyclopaedia Britannica, Erişim Tarihi 6 Ocak 2025, <https://www.britannica.com/summary/socialism>
- Chính, P. M. (2024). *Innovation, creativity, acceleration, breakthroughs lead the country steadily into an era of the nation's rise for strong development, civilization, and prosperity*. Vietnam Law Magazine.
- Cima, R. J. (Ed.). (1989). *Vietnam: A country study (DA Pam 550-32)*. Federal Research Division, Library of Congress. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, (s. 149–150).
- Cling, J.P., Marouani, M.A., Razafindrakoto, M., Robilliard, A.S., & Roubaud, F. (2009). *The distributive impact of Vietnam's accession to the WTO*. *International Economics*, 118(2), 43-71.
- CPV (Communist Party of Vietnam). (2021). *Documents of the 13th National Congress of the Communist Party of Vietnam*. Hanoi: Su That Publishing House.
- Devine, J. (1988). *Market Socialism and Democratic Planning*.
- Dezan Shira & Associates. (2023). *Vietnam's National Green Growth Strategy: Unpacked*. Vietnam Briefing.
- Dodsworth, J., Chopra, A., Mayer, T., Fisher, M., Bartsch, U., Kwon, G., & Tang, A. (1996). *Vietnam: Transition to a Market Economy*. International Monetary Fund.

- Elliott, D. W. P. (2012). *Changing worlds: Vietnam's transition from Cold War to globalization*. Oxford University Press.
- Engels, F. (1880). *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*.
- Fairbank, J. K., & Goldman, M. (2006). *China: A New History*. Harvard University Press.
- Fforde, A. (2007). *Vietnamese state industry and the political economy of commercial renaissance: Dragon's tooth or curate's egg?* Chandos Publishing.
- Fforde, A., & de Vylder, S. (2018). *From plan to market: The economic transition in Vietnam (Rev. ed.)*. Routledge.
- Fraser, N. (2017). *The Old Is Dying and the New Cannot Be Born: From Progressive Neoliberalism to Trump and Beyond*. Verso.
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press.
- Gainsborough, M. (2003). *Changing political economy of Vietnam: The case of Ho Chi Minh City*. RoutledgeCurzon.
- Giap, V. N. (2014). *People's War, People's Army (English ed.)*. Hanoi: Foreign Languages Publishing House.
- Hansen, A., Bekkevold, J. I., & Nordhaug, K. (Eds.). (2020). *The socialist market economy in Asia: Development in China, Vietnam and Laos*. Palgrave Macmillan.
- Hayek, F. A. (1944). *The Road to Serfdom*. University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1945). *The Use of Knowledge in Society*. The American Economic Review, 35(4), 519-530.
- Hayton, B. (2020). *Vietnam: Rising dragon (New ed.)*. Yale University Press.
- Hobsbawm, E. (1994). *The age of extremes: The short twentieth century, 1914-1991*. London: Michael Joseph.
- Hobsbawm, E. J. (1962). *The Age of Revolution: 1789-1848*. New York: Vintage Books.
- Horvat, B. (1982). *The Political Economy of Socialism: A Marxist Social Theory*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Huang, Y. (2008). *Capitalism with Chinese Characteristics: Entrepreneurship and the State*. Cambridge University Press.
- Indochina Research and Consulting Ltd. (IRC), (2012). *Impact of Program 135-Phase II through the lens of baseline and endline surveys*. United Nations Development Programme.
https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/vn/31029_P135-2_ELS_report_Final_for_printing_en_13.12.2012_.pdf
- International Labour Organization (ILO). (2024). *Viet Nam: Social protection country profile*. Retrieved from <https://www.social-protection.org/gimi/ShowCountryProfile.action?iso=VN>
- International Monetary Fund (IMF). (2023). *Vietnam: Raising millions out of poverty*.
<https://www.imf.org/en/Countries/VNM/vietnam-raising-millions-out-of-poverty>
- Jones, L. (2012). *ASEAN, sovereignty and intervention in Southeast Asia*. Palgrave Macmillan.

- Karnow, S. (1985). *Vietnam: A history (1st Penguin ed.)*. Penguin Books.
- Kerkvliet, B. J. T. (2005). *The power of everyday politics: How Vietnamese peasants transformed national policy*. Cornell University Press.
- Kolko, G. (1997). *Vietnam: Anatomy of a peace*. Routledge.
- Kornai, J. (1992). *The Socialist System: The Political Economy of Communism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Labbé, D., & Musil, C. (2014). *Periurban land redevelopment in Vietnam under market socialism*. *Urban Studies*, 51(6), 1146–1161
- Lange, O. (1936). *On the Economic Theory of Socialism, Part One*. *The Review of Economic Studies*, 4(1), 53-71.
- Lassalle, F. (1863). *The Working Class and the Political Struggle*.
- Le, V. L. (2022). *The use of Marxist-Leninist principles for establishing socialism in Vietnam*. *International Critical Thought*, 12(4), 538–555. <https://doi.org/10.1080/21598282.2022.2140384>
- Lenin, V. I. (1917). *Devlet ve Devrim*.
- Luxemburg, R. (1900). *Reform mu Devrim mi?*
- MacLean, K. (2007). *Manifest socialism: The labor of representation in the Democratic Republic of Vietnam (1956–1959)*. *Journal of Vietnamese Studies*, 2(1), 27–79. <https://doi.org/10.1525/vs.2007.2.1.27>
- Mantsios, G. (2010). *Vietnam at the crossroads: Market socialism and the Vietnamese labor movement*. *New Labor Forum*, 19(1), 32–39. <https://doi.org/10.4179/NLF.191.0000006>
- Marx, K. (1871). *The Civil War in France (S. Moore, Trans.)*. International Publishers.
- Marx, K., & Engels, F. (1848/1978). *Komünist Manifesto*.
- Marxists Internet Archive. (n.d.). *Utopian socialism*. Erişim Tarihi: 3 Ocak 2025, <https://www.marxists.org/subject/utopian/index.htm>
- Marxists Internet Archive. (n.d.). *XVII. Scientific Socialism*. Erişim Tarihi: 5 Ocak 2025, <https://www.marxists.org/archive/weisbord/conquest17.htm>
- Merriman, J. (1996). *A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Present*. W.W. Norton & Company.
- Mill, J. S. (1859). *On Liberty*. John W. Parker and Son.
- Milliyet Doğan Gazetecilik. (1999). *Kingfisher Tarih Ansiklopedisi (Cilt 2, ss. 340–341; 294–295)*. Milliyet Yayınları.
- Mises, L. von. (1920). *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*.
- Naughton, B. (2007). *The Chinese Economy: Transitions and Growth*. Cambridge, MIT Press.
- Ngo, C., & Tarko, V. (2020). *Economic development in a rent-seeking society: Socialism, state capitalism and crony capitalism in Vietnam*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

- Nguyen, M. T. N. (2023). *The entrepreneurial self of market socialism: Life insurance agents in rural central Vietnam*. HAU: Journal of Ethnographic Theory, 13(2), 394–407. <https://doi.org/10.1086/726621>
- Nguyen, T. T. A., Luu, M. D., & Trinh, D. C. (2013). *The evolution of Vietnamese industry*. Brookings Institution.
- Nguyen, V. K. (2021). *The role of the state in the development of a socialist-oriented market economy in Vietnam today*. Vietnam Academy of Social Sciences.
- Norberg, J. (2003). *The noble feat of Nike*. YaleGlobal Online. <https://archive-yaleglobal.yale.edu/content/noble-feat-nike>
- Nove, A. (1969). *An Economic History of the USSR: 1917-1966*. Penguin Books.
- Nove, M. (1983). *The economics of feasible socialism*. Penguin Books.
- Office of the United States Trade Representative (USTR). (2012). *National trade estimate report on foreign trade barriers: Vietnam*. <https://www.ustr.gov/sites/default/files/2013%20NTE%20Vietnam%20Final.pdf>
- OpenGov Asia. (2025a, 7 Şubat). *Vietnam: Digital Transformation of Administrative Systems*. Erişim Tarihi: 10 Şubat 2025 <https://opengovasia.com/2025/02/07/vietnam-digital-transformation-of-administrative-systems/>
- OpenGov Asia. (2025b, 6 Ocak). *Vietnam's digital future: Key milestones for 2025 and beyond*. Erişim Tarihi: 10 Şubat 2025 <https://opengovasia.com/2025/01/06/vietnams-digital-future-key-milestones-for-2025-and-beyond/>
- Ölmezoğulları, C. (2008). *Sosyalizmin Akılsızlığına Dair En İyi Kitaplar*. DergiPark Ekonomi ve Planlama Dergisi.
- Pham, B. (2016). *Economic reform in Vietnam in 1989: "Shock therapy" or gradualism?* University of California, San Diego. Retrieved from <https://econweb.ucsd.edu/~rstarr/191AB%20Fall%202016%20Winter%202017/ExemplaryPapers2016/Economic%20Reform%20in%20Vietnam.pdf>
- Phys.org. (2010, October 29). *Intel opens biggest ever chip plant in Vietnam*. <https://phys.org/news/2010-10-intel-vietnam-biggest-chip.html>
- Piketty, T. (2013). *Capital in the Twenty-First Century*. Belknap Press.
- Proudhon, P. J. (1840). *What is property? An inquiry into the principle of right and of government*. (B. R. Tucker, Trans.). London: William Reeves.
- Przeworski, A. (1985). *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge University Press.
- Quan, H. V. (2009). *Programme 135 - Sharing lessons on poverty reduction and development schemes for ethnic minorities in Vietnam*. United Nations Department of Economic and Social Affairs. <https://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/Quan.pdf>
- Savran, S. (1991). *Piyasa sosyalizminin yükselişi ve düşüşü*. Onbirinci Tez.
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, Socialism, and Democracy*. Harper & Brothers.

- Sears, K. (2020). *Sosyalizm 101: Bolşevikler ve Karl Marx'tan demokratik sosyalistlere kadar sosyalizm hakkında bilmeniz gereken her şey*. Say Yayınları.
- Sidel, M. (2008). *Law and society in Vietnam: The transition from socialism in comparative perspective*. Cambridge University Press.
- Social Watch. (2009). *Doi Moi and the role of the state in Vietnam's development*. <https://www.socialwatch.org/node/10854>
- Tap chí Nông Thôn Mới. (2021). *Khoán 10: Đề cập toàn diện, đầy đủ đến quyền lợi và nghĩa vụ, gắn với trách nhiệm của hộ nông dân – Ý nghĩa lớn làm long dân trở thành ý Đảng*. <https://tapchinongthonmoi.vn/khoan-ho-khoan-10-va-y-nghia-long-dan-tro-thanh-y-dang--26484.html>
- Taylor, P. (Ed.). (2004). *Social inequality in Vietnam and the challenges to reform*. Institute of Southeast Asian Studies.
- Temel Britannica. (1990). *Cilt 106, 37, 10, 57, 4, 99, 127*. Ana Yayıncılık.
- The Investor. (2024a). *Early Doi Moi lessons of FDI attraction for an auto industry strategy*. <https://theinvestor.vn/early-doi-moi-lessons-of-fdi-attraction-for-an-auto-industry-strategy-d215.html>
- The Investor. (2024b). *Vietnam needs to modify FDI incentives to stay competitive amid global minimum tax application: Expert*. <https://theinvestor.vn/vietnam-needs-to-modify-fdi-incentives-to-stay-competitive-amid-global-minimum-tax-application-expert-d10055.html>
- The Investor. (2024c). *Samsung launches training program to aid Vietnam's 50,000 semiconductor talent goal*. <https://theinvestor.vn/samsung-launches-training-program-to-aid-vietnams-50000-semiconductor-talent-goal-d9888.html>
- Toyota Motor Corporation. (n.d.). *Toyota in Vietnam*. Toyota Global. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025) <https://global.toyota/en/detail/8078698>
- Tran, B. N., & Le, P. C. D. (2003). *The Vietnamese economy: Awakening the dormant dragon*. RoutledgeCurzon.
- Traugott, M. (1985). *The Origins of Socialist Thought in the West*. Cambridge University Press.
- Tuoi Tre News. (2024). *4 Samsung factories in Vietnam report fall in 2024 profit*. <https://tuoitrenews.vn/news/business/20250222/4-samsung-factories-in-vietnam-report-fall-in-2024-profit/84722.html>
- UNDP Vietnam. (2022). *Ministry, UNDP step up efforts on poverty reduction*. <https://www.undp.org/vietnam/ministry-undp-step-efforts-poverty-reduction>
- UNESCAP. (2022). *Experience and Lessons from Viet Nam's WTO Accession*. Policy Note, United Nations ESCAP.
- Uslu, A. (2015). *Büyük Britanya ve Fransa'da işçi hareketlerinin başlangıcı ve ütopya düşüncesi (1800-1830)*. SBF Dergisi, 70(1), 35-63.
- Vanek, J. (1971). *The participatory economy: An evolutionary hypothesis and a strategy for development*.

- Vasavakul, T. (1994). *Vietnam: A pathway from state socialism*. In G. Rodan, K. Hewison, & R. Robison (Eds.), *The Political Economy of South-East Asia* (pp. 239-268). Oxford University Press.
- Vietnam Government Portal. (2022). *FDI sector makes up 70% of Viet Nam's total export value*. <https://en.baohinhphu.vn/fdi-sector-makes-up-70-of-viet-nams-total-export-value-111220510155344228.htm>
- Vietnam Law Magazine. (2021). *National Strategy for Industry 4.0 introduced*. (02/11/2021 tarihli haber). <https://vietnamlawmagazine.vn/national-strategy-for-industry-40-introduced-27590.html>
- Vietnam Law Magazine. (2025a). *Law on Social Insurance*. (10/04/2025 tarihli haber). <https://vietnamlawmagazine.vn/law-on-social-insurance-73941.html>
- Vietnam Law Magazine. (2025b). *PM urges optimal SOE reform for national interests*. (06/01/2025 tarihli haber). <https://vietnamlawmagazine.vn/pm-urges-optimal-soe-reform-for-national-interests-73325.html>
- Vietnam News Agency (VNA). (2024). *Vietnam's WTO journey: From economic integration to global trade powerhouse*. Hanoi.
- Vietnam News. (2024a). *Việt Nam's path to sustainable poverty reduction*. <https://vietnamnews.vn/society/1666540/viet-nam-s-path-to-sustainable-poverty-reduction.html>
- Vietnam News. (2024b). *Urgent need to improve young labourers' skills*. <https://vietnamnews.vn/society/1659300/urgent-need-to-improve-young-labourers-skills.html>
- Viettonkin Consulting. (2020). *The effect Samsung has on the economy of Vietnam*. <https://www.viettonkinconsulting.com/general/the-effect-samsung-has-on-the-economy-of-vietnam/>
- Viettonkin Consulting. (2023). *The transformative Vietnam's FDI journey since Doi Moi*. <https://www.viettonkinconsulting.com/fdi/the-transformative-vietnams-fdi-journey-since-doi-moi/>
- VnExpress International. (2024). *Apple suppliers need 103,000 workers in Vietnam this year*. <https://e.vnexpress.net/news/business/companies/apple-suppliers-need-103-000-workers-in-vietnam-this-year-4713715.html>
- Vogel, E. F. (2011). *Deng Xiaoping and the Transformation of China*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Voice of Vietnam. (2024). *Poverty reduction likened to a revolution in Vietnam*. <https://english.vov.vn/en/a-rising-vietnam/poverty-reduction-likened-to-a-revolution-in-vietnam-post1132767.vov>
- Vuving, A. L. (2006). *Strategy and evolution of Vietnam's China policy: A changing mixture of pathways*. *Asian Survey*, 46(6), 805–824.
- Womack, B. (2006). *China and Vietnam: The politics of asymmetry*. Cambridge University Press.
- World Bank, & Ministry of Planning and Investment of Vietnam. (2016). *Vietnam 2035: Toward prosperity, creativity, equity, and democracy*. World Bank.

- World Bank. (1980). *World development report 1980*. Oxford University Press.
<https://documents.worldbank.org/curated/en/108800REPLACEMENT0WDR01980>
- World Bank. (2006). *World development report 2006: Equity and development*.
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5988>
- World Bank. (2013). *Vietnam's Labor Market Institutions, Regulations, and Interventions*. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstreams/c4155419-129f-5a66-8dfa-aa1b29fdb12a/download>
- World Bank. (2022a). *Vietnam Poverty and Equity Brief*. World Bank Group,
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099115004242216918/pdf/P176261155e1805e1bd6e14287197d61965ce02eb562.pdf>
- World Bank. (2022b). *World Development Indicators: Vietnam*.
<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=VNM>
- World Bank. (2023). *Employment in agriculture (% of total employment) – Vietnam*.
- World Trade Organization. (2013). *Trade policy review: Viet Nam (WT/TPR/S/287)*.
https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s287_e.pdf
- Yılmaz, S., Kirikkaleli, D., & Göçeri, F. (2019). *Avusturya Okulu'nun Piyasa Sosyalizmi Eleştirisi: Oskar Lange'nin Deneme-Yanılma Yöntemi ve İktisadi Hesaplama Tartışmaları*. *Journal of Economic and Social Research*, 21(2), 45-67.
- Yunker, J. (1995). *Socialism Revised and Modernized: The Case for Pragmatic Market Socialism*. Praeger Publishers.
- Yvon, F. (2008). *The construction of socialism in North Vietnam: Reconsidering the domestic grain economy, 1954–60*. *South East Asia Research*, 16(1), 43–84.
<https://www.jstor.org/stable/23751021>
- VietnamPlus. (2023). *Multidimensional poverty rate falls to 2.93% at end of 2023*.
<https://en.vietnamplus.vn/multidimensional-poverty-rate-falls-to-293-at-end-of-2023/279254.vnp>
- VietnamPlus. (2024). *Vietnam climbs 15 places in UN e-government index*.
<https://en.vietnamplus.vn/vietnam-climbs-15-places-in-un-e-government-index-post296815.vnp>